

**TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBELERİN VE DARBE
GİRİŞİMLERİNİN BÜROKRASI ÜZERİNE ETKİLERİ (1909-1980)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı**

Osman TEKELİOĞLU

Danışman: Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

**Aralık 2018
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı öğrencisi Osman TEKELİOĞLU tarafından Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ yönetiminde hazırlanan “TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBELERİN VE DARBE GİRİŞİMLERİNİN BÜROKRASİ ÜZERİNE ETKİLERİ (1909-1980)” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 21/12/ 2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

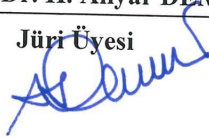

Prof. Dr. Turgay UZUN

Jüri Başkanı

Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Mısra CİĞEROĞLU ÖZTEPE

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun **09/01/2019** tarih ve **2/11** sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Osman TEKELİOĞLU

ÖN SÖZ

Lisans hayatımdan itibaren bende emeği olan tüm hocalarıma, hususiyle engin bilgi ve tecrübeleriyle her daim yanımda hissettiğim, maddi manevi desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. H. Aliyar Demirci hocama teşekkürü bir borç bilirim. Zira değerli katkıları olmasaydı bu tez de olmamış olacaktı.

Tez jürisinde bulunarak yapıcı eleştirileri ve önerileriyle çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Turgay Uzun ve Dr. Öğr. Ü. Mısra Cığeroğlu Öztepe'ye ayrıca değerli destekleriyle beni teşvik eden Doç. Dr. Naci Karkın hocama teşekkür ederim.

Yine her türlü desteğini yanımda hissettiğim, bu çalışma boyunca yanımda olan, beni bugünlere getiren değerli anne ve babama, kardeşim Özlem'e ve kardeşim gibi yanımda hissettiğim Abdullah'a teşekkür ederim.

Bu süreçte tezimin her satırını okuyarak katkısını her aşamada hissettiğim, değerli kuzenim, kardeşim Arş. Gör. Numan Tekelioğlu'na ve Sümeyye Tekelioğlu'na teşekkür ederim.

Yine çalışmalarım bana destek olan, katkı sağlayan değerli dostlar Tuba Ertuğrul'a, Cansu Ekinci'ye, Aylin Yazıcıoğlu'na, lisans eğitimimin ilk yılından bu yana beni dinlemekten hiç sıkılmayan, rehberliğini hiç unutamayacağım kıymetli hocam İrfan Aladağ'a, yine bu tezin yazımı esnasında tanıma fırsatı yakaladığım Haydar Güngör hocama teşekkür ederim. Denizli'deki lisans eğitimim esnasında tanıştığım kadim dost ve bu tezin yazımında ve çeviri gerektiren kısımlarında desteğini esirgemeyen Sebahattin Ergün öğretmenime teşekkür ederim.

Çalışmalarım vaktimin önemli bir kısmını geçirdiğim ve kaynak ihtiyacımı karşıladığım Pamukkale Üniversitesi Merkez Kütüphanesine ve tüm çalışanlarına teşekkür ederim.

ÖZET

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBELERİN VE DARBE GİRİŞİMLERİNİN
BÜROKRASI ÜZERİNE ETKİLERİ (1909-1980)

Tekelioğlu, Osman
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. H. Aliyar Demirci
Aralık 2018, X+251 sayfa

Bu tezde 1909 yılından 1980 yılına kadar yaşanan askeri darbeler ve darbe girişimleri incelenmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi ayrı ayrı ele alınarak orta noktalar ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Dünyada modernleşmeyle beraber merkezileşme ve bürokratikleşme artmıştır. Geç modernleşen ülkelerde de Batı ülkelerine ulaşma kaygısıyla modernleşmenin hızlandırılmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bu durum neticesinde kendini modernleştirici olarak gören askeri-sivil bürokratik elitin darbelere ya da darbe girişimlerine yol açtığı ifade edilmiştir. Darbecilerin bürokrasi eliyle kurdukları sistemi kalıcı hâle getirmeye çalıştıkları ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu yüzden bürokrasi, askeri darbelere ya da darbe girişimlerinden en çok etkilenen kurumlar arasındadır. 31 Mart vakasıyla bir isyan çıkmış ve bu isyan, Hareket Ordusunun İstanbul'a girerek yönetimi ele almasına ve padişahın görevinden alınarak devlette köklü değişikliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu değişim 1912 Bâb-ı Âli Baskınıyla devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde de kendini modernleştirici olarak gören askeri-sivil bürokratik elit, kendisi dışındaki modernleşme kuramlarını dışlamış ve askeri müdahaleden geri kalmamıştır. 27 Mayıs ve 12 Mart müdahaleleri bu durumun en net örnekleridir. Bu amaçlar için yola çıkıp başarısız olan darbe girişimleri de vardır. 1962-1963 Talat Aydemir ayaklanmaları ve Yön ve Devrim Hareketi denilen 9 Mart cuntası birer girişim olarak kalmıştır. 12 Eylül 1980'de Org. Kenan Evren ve Milli Güvenlik Konseyi askeri darbe sonucunda ülke yönetimini ele almış ve bürokraside köklü değişikliklere neden olmuştur. Çalışmada askeri darbelerin kurumsal etkileri, ihraçlar ve yeni memur alımlarıyla beraber kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Bürokratikleşme, 31 Mart, Bâb-ı Âli Baskını, 27 Mayıs, Talat Aydemir, 9 Mart, Yön ve Devrim Hareketi, 12 Mart, 12 Eylül.

ABSTRACT**TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBELERİN VE DARBE GİRİŞİMLERİNİN
BÜROKRASİ ÜZERİNE ETKİLERİ (1909-1980)**

Tekelioğlu, Osman

Master Thesis

Political Science and Public Administration Department

Political Science Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. H. Aliyar Demirci

December 2018, X+251 pages

In this thesis, military coups and coup attempts experienced until 1980 from 1909 were researched. By scrutinized the Ottoman and Republic Period, common points and differences have been tried to be identified. In the world, as well as modernization, centralization and bureaucratization have increased. In late modernizing countries, it is remarked to be tried to be gained speed to modernization with anxiety of keeping up with the western countries as well. As a result of this situation, it is stated that military-civilian bureaucratic elite which seen as modernizing itself has given rise to coups and coup attempts. It has been tried to be testified trying to make the system which the coups have established via bureaucracy permanent. Therefore, bureaucracy is among the most affected foundations from coups or coup attempts. Via 31 March Case, a rebellion broke out and this rebellion gave rise to be lived the radical changes on the state by being deposed of the Sultan and to seizing the power of Movement Army by breaking into Istanbul. This changeover proceeded with raid on the Sublime Porte in 1912. In the Republic period, military-civilian bureaucratic elite which seen as modernizing itself has deported the modernization theories apart from itself and hasn't abstained from Military Intervention as well. 27 May and 12 March Interventions are the clearest example for this situation. There are also the unsuccessful coup attempts despite having set off for these purposes. 9 March Junta called 1962-1963 Talat Aydemir riots and Yön-Devrim Movement remained as just an attempt. On 12 Eylül 1980, Org. Kenan Evren and National Security Council have seized the country's leadership and caused the radical change at bureaucracy. In this study, As well as new officer purchases and disemployment from civil service beside corporate impacts, effects of bureaucracy been handed in by coups on state system have been scrutinized.

Keywords: Modernization, Bureaucratization, 31 March, Raid on the Sublime Porte, 27 May, Talat Aydemir, 9 March, Yön-Devrim Movement, 12 March, 12 September.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU	I
ÖN SÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE ASKERİ DARBELER VE BÜROKRASİ

1.1. Osmanlı Devlet Yapısında Değişim.....	11
1.1.1. Bürokraside Yaşanan Değişim.....	11
1.1.2. Modernleşme ve Merkezîleşme Çabaları.....	16
1.1.3. Ordu Müdahalesi.....	21
1.2. 31 Mart İsyanı (31 Mart Darbe Teşebbüsü).....	22
1.2.1. Bürokrasiye Etkileri	23
1.2.1.1. Sivil Bürokrasiye Etkileri.....	23
1.2.1.1.1. İstanbul Vilayeti Teşkilatı Kanunu (04 Ağustos 1909).....	23
1.2.1.1.2. Teşkilat ve Tensikat Dolayısıyla Açıkta Kalan Memurlar, Hâkimler ve Kâtiplere Dair Kanun	25
1.2.1.1.3. 1910 Yılı Tensikat Kanunu ve Diğer Düzenlemeler	27
1.2.1.2. Askeri Bürokrasiye Etkileri.....	32
1.2.1.2.1. Deniz ve Kara Orduları Personelinde Yapılan Düzenlemeler (26 Haziran 1909).....	32
1.3. Bâb-ı Âli Baskını (23 Ocak 1913).....	35
1.4. Tensikatın Değerlendirilmesi	37

İKİNCİ BÖLÜM 27 MAYIS DARBESİ VE SONRASI

2.1. 27 Mayıs Öncesi Türk Bürokrasisi.....	47
2.2. Darbe Döneminde Türk Bürokrasisi	53
2.2.1. Milli Birlik Komitesi.....	53
2.2.2. EMİNSU Olayı (Emekli İnkılap Subayları Derneği).....	56
2.2.3. Üst Düzey Bürokratlar İçin Tasfiye Kanunu.....	65
2.2.4. İnkılâp Mahkemeleri	67
2.2.5. Üniversite'den Tasfiyeler (147'ler).....	74

2.2.6. 14'lerin Tasfiyesi.....	79
2.2.7. İktisadi Devlet Teşekkülleri	82
2.3. İkinci Cumhuriyetin Bürokrasisi.....	83
2.3.1. Darbenin Sivil Bürokrasiye Kurumsal Etkileri	83
2.3.1.1. Üniversiteler	84
2.3.1.2. TRT ve Haber Ajansları	84
2.3.1.3. Diğer Özerk Kuruluşlar	85
2.3.1.4. Devlet Memurları	85
2.3.1.5. Danıştay ve Devlet Şurası	86
2.3.1.6. Yüksek Hâkimler Kurulu	88
2.3.1.7. Anayasa Mahkemesi	90
2.3.1.8. Devlet Planlama Teşkilatı ve Milli İktisat Şurası.....	95
2.3.1.9. Devlet Personel Dairesi	97
2.3.1.10. Diyanet İşleri Başkanlığı.....	98
2.3.1.11. Sivil Bürokrasi ve Yargı Teşkilatındaki Değişimin Sonuçları.....	99
2.3.2. Darbenin Askeri Yargı ve Bürokrasiye Kurumsal Etkileri	103
2.3.2.1. Askeri Yargı	103
2.3.2.2. Askeri Yargıtay	104
2.3.2.3. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı	104
2.3.2.4. Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Savunma Şurası	106
2.3.2.5. OYAK	108
2.3.2.6. Askeri Bürokrasideki Değişim	109
2.3.2.7. İstihbarat Teşkilatında Yeniden Yapılanma	111
2.3.2.8. Polis Teşkilatı	114
2.3.2.9. Savunma Sekreterlikleri	116
2.3.2.10. Sivil Savunma Uzmanlıkları	117
2.4. Tasavvur Aşamasında Kalan Kurumlar	119
2.4.1. Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtı.....	119
2.4.2. Yüksek Askeri Şura (YAŞ)	123
2.4.3. Millî Güvenlik Konseyi.....	123
2.4.4. Milli Savunma Şurası	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1962-1963 TALAT AYDEMİR AYAKLANMALARI

3.1. Ayaklanmaların Gelişimi	126
3.1.1. 22 Şubat 1962 Ayaklanması Öncesi.....	126
3.1.2. 22 Şubat 1962 Ayaklanması.....	130
3.1.3. 21 Mayıs 1963 Ayaklanması.....	132

3.2. Talat Aydemir'in Devlet Anlayışı.....	133
3.3. Darbe Planlarında Bürokrasinin Düzenlenmesine Dönük Hazırlıklar ...	135
3.3.1. Güvenlik Konseyi.....	137
3.3.2. Milli Konsey.....	138
3.3.3. Orduda Tasfiyeler.....	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

9 MART 1971 CUNTASI, 12 MART 1971 MUHTIRASI VE TÜRK BÜROKRASİSİNE ETKİLERİ

4.1. 9 Mart 1971 Darbe Planlaması.....	139
4.1.1. 9 Martçıların Fikri Altyapısı	139
4.1.2. Darbe Faaliyetleri ve Hazırlıkları.....	144
4.1.3. 9 Martçıların Devlet Anlayışı ve Darbe Faaliyetleri	145
4.1.4. 9 Martçıların Darbe Planlarında Bürokrasi	149
4.1.4.1. Devrim Genel Kurulu.....	150
4.1.4.2. Devrim Konseyi	150
4.1.4.3. Devrim Kurultayı ve Ulus Kurultayı.....	151
4.1.4.4. Tasfiyeler ve Görevlendirmeler	152
4.1.4.5. Devrim Anayasası	152
4.1.4.5.1. Devletin Şekli.....	152
4.1.4.5.2. Devrim Meclisi.....	153
4.1.4.5.3. Devrim Partisi	153
4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası.....	154
4.2.1. Sivil Bürokrasiye Etkileri.....	157
4.2.1.1. Kanun Hükmünde Kararnameler	158
4.2.1.2. Memurlara Sendikaya Üye Olma Yasağı.....	159
4.2.1.3. Üniversitelere İlişkin Düzenlemeler.....	160
4.2.1.4. TRT ve Diğer Yayın Organları	162
4.2.1.5. Yüksek Savcılar Kurulu	162
4.2.1.6. Yargıtay	163
4.2.1.7. Danıştay.....	164
4.2.1.8. Yüksek Hâkimler Kurulu	164
4.2.1.9. Anayasa Mahkemesi	165
4.2.1.10. Devlet Güvenlik Mahkemeleri	166
4.2.2. Askeri Bürokrasiye Etkileri.....	167
4.2.2.1. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi	167
4.2.2.2. Genelkurmay Başkanlığı.....	168
4.2.2.3. Milli Güvenlik Kurulu.....	169

4.2.2.4. Yüksek Askeri Şura.....	169
4.2.2.5. Askeri Personel Kanunu.....	171
4.2.2.6. Sayıştay	171
4.2.2.7. Askeri Yargıtay	172
4.3. 12 Mart Dönemi Tercihlerinin Değerlendirilmesi	172

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE TÜRK BÜROKRASİSİNE ETKİLERİ

5.1. 12 Eylül 1980 Darbesi.....	175
5.1.1. Darbeye Giden Süreç	175
5.1.2. Darbenin Sonuçları.....	177
5.2. 12 Eylül Öncesi Türk Bürokrasisi.....	179
5.3. 12 Eylül Darbesinin Bürokrasiye Etkileri	180
5.3.1. Sivil Bürokrasiye Etkileri.....	180
5.3.1.1. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği	180
5.3.1.2. Devlet Denetleme Kurulu.....	182
5.3.1.3. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu	184
5.3.1.4. Üniversiteden Tasfiyeler	185
5.3.1.5. Yüksek Öğretim Kurulu	187
5.3.1.6. Bölge Valilikleri ve Merkez Valiliği.....	189
5.3.1.7. Yüksek Hakem Kurulu.....	192
5.3.1.8. Devlet Memurları	194
5.3.1.9. 12 Eylül'ün Sivil Bürokrasisi	194
5.3.2. Askeri Bürokrasiye Etkileri.....	197
5.3.2.1. Milli Güvenlik Konseyi.....	197
5.3.2.2. Milli Güvenlik Kurulu.....	198
5.3.2.2.1. Toplumla İlişkiler Başkanlığı.....	202
5.4. Plan Aşamasında Kalan Kurumlar	203
5.4.1. Devlet Danışma Konseyi/Cumhuriyet Meclisi.....	203
5.4.2. Ekonomik ve Sosyal Konsey.....	206
5.5. 12 Eylül'ün Bürokrasiye Bıraktıkları	207
SONUÇ	211
KAYNAKLAR.....	221
ÖZ GEÇMİŞ	249

KISALTMALAR DİZİNİ

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AYİM	Askerî Yüksek İdare Mahkemesi
AYM	Anayasa Mahkemesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EMİNSU	Emekli İnkılap Subayları Derneği
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İT	İttihat ve Terakki
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
MAH	Milli Amale Hizmetleri
MAZC	Meclis-i Âyan Zabıt Cerideleri
MBK	Milli Birlik Komitesi
MEH	Milli Emniyet Hizmetleri
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MMZC	Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri
NATO	North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
ORG.	Orgeneral
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜMG.	Tümgeneral
YAŞ	Yüksek Askeri Şura
YÖK	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı

GİRİŞ

Türk siyasal hayatında darbeler köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuş, devlet ve millet hayatımızda kalıcı izler bırakmıştır. Ülkeyi, vatani kurtarma iddiasında olan cuntalar, cemiyetler ya da örgütler fırsat bulduklarında harekete geçmiş, kimileri başarılı olmuş, kimileri de bıraktıkları izlerle tarihe geçmişlerdir. En son 15 Temmuz 2016 gecesi gerçekleşen darbe girişiminin püskürtülmesiyle birlikte ülkemizde uzun zamandır tartışılmayan darbe olgusu tekrar gündeme gelmiştir. Darbelerin de darbe girişimlerinin de hedefi devlet idaresini ele geçirmektir. Darbeciler neden devlet idaresini ele geçirmek isterler ve neden köklü değişikliklere kalkışırlar? Aslında bu soruların cevabının bir kısmı modernleşme ve merkezileşmeye dair tercihlerde yatmaktadır. 20. asırda modernleşen ve gelişen Batı ile dünyanın geri kalanı arasında bir gelişmişlik farkı ortaya çıkmış, geri kalmış ülkeler aradaki farkı kapatmaya uğraşmışlardır. Askerin arayışları, modernleşme ve geri kalmışlık ile bağlantılıdır.

Modernleşme günümüz devletlerinin karşı karşıya kaldığı önemli süreçlerden biridir. Öncelikle modern kelimesinin anlamına değinmek gerekirse Habermas'a göre, eski çağlarla yani modern öncesi dönemlerle karşılaştırıldığında, yeni dönemi, yeni çağı ifade eden bir anlamı içermektedir.¹ Modernleşme toplumsal anlamda geleneksel toplum yapısının değişerek modern topluma dönüşmesidir.² Modernleşme, değişimi ifade etmektedir. Bu değişim birden çok alanda yaşanmıştır. Değişimin siyasal boyutunda, devletlerin örgüt yapısı farklılaşmış ve yeni olgularla karşı karşıya kalmışlardır.³ Siyasal anlamda modernleşme, siyasal gelişme, "demokratikleşme", "siyasal modernleşme"⁴ çağdaşlaşma, Batılılaşmak⁵ gibi farklı kavramlarla da ifade edilmiştir.

Modernlik, devamında modern devleti ve onunla ilgili diğer olguları meydana getirmiştir.⁶ Modern devletin yapısı, doğal olarak gelişen bir devlet yapısı değildir. Modern öncesi dönemde olduğu gibi kendiliğinden oluşan bir devlet yoktur.⁷ Bir devlet oluşturma iradesiyle birlikte meydana gelir ve kendine bir amaç edinir. Devlet,

¹ Muharrem Sevil, *Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler*, Ankara 1999, s. 15.

² M. Sevil, *age.*, Ankara 1999, s. 43.

³ Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri Meşruiyet-Sınıflandırma-Kültür-Modernleşme*, İstanbul 2005, s. 257.

⁴ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul 2007, s. 30.

⁵ Nevzat Kösoğlu, *Konuşmalar*, İstanbul 1987, s. 28. Ayrıca bkz. Nevzat Kösoğlu, *Millet Meclisinde ve Askeri Mahkemede Tarihe Konuşmalar*, İstanbul 2010, s. 36.

⁶ Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, İstanbul 2010, s. 29.

⁷ Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul 2005, s. 116.

kendisine yüklenen amaca uygun olarak hareket etmekte ve eylemlerine meşruiyet katmak istemektedir. Bu meşruiyet çabası sadece kuruluş aşamasında değil, ilerleyen zamanlardaki faaliyetleri için de geçerlidir.⁸

Modernleşmeyle birlikte devletin nüfuzu artmıştır. Artan nüfuzla doğru orantılı olarak kamu çalışanları yani bürokratların sayısı ve yasal düzenlemeler de aynı şekilde artmıştır.⁹ Anthony Giddens'a göre modern devlet, denetim gücü ile birlikte gözetleme gücüne sahip dev bir yapıdır. Devlet, kendini oluşturan toplumu yönetir ve biçimlendirir.¹⁰ Eski dönemlerle karşılaştırıldığında, toplumun gündelik yaşamının en mahrem alanlarına müdahale edebilir.¹¹ Devletin gücünün bu kadar artması ve kaynak dağıtıcı durumda olması onu çekici hale getirmiştir. Devlet idaresini ele geçirmek demek kaynak dağıtıcı rolünde olan bu dev mekanizmanın bütün imkânlarından faydalanmak demektir. Bu durum aynı zamanda rakiplerini de tasfiye etme imkânı sunmaktadır. Böyle büyük bir gücü ele geçirmek, elinde güç aleti olan silahların sahibi askeri, darbeye teşvik eden bir başka sebeptir.

Modernleşme, farklı coğrafyalardaki toplumlarda farklı şekillerde meydana gelmiştir. Batı toplumları, dört yüz yıl gibi bir sürede modern bir topluma doğru dönüşüm geçirmişlerdir. Yaşanan değişim, toplumun kendi dinamikleriyle gerçekleşmiştir. Batı dışı toplumlarda ise, batının aksine, halk, etkin bir konumda değildir. Bu yüzden modernleştirme eylemini bir seçkinler sınıfı ya da Batı kültürünü tanıyan bir aydın grubu başlatmıştır.¹² Bunların bazıları Batıda eğitim almış ve Batıya karşı bir hayranlık duymaktadırlar.¹³ Batı dışı toplumlardaki modernleşme hareketlerinin başlangıcı otokratik ve oligarşiktir. Otokratik ve oligarşik bir şekilde başlayan modernleşme hareketi, daha sonra, modern devleti ve onun kurumlarını oluşturmaya çalışmaktadır.¹⁴

Modernliğin kendi iç dinamikleriyle gerçekleşmemesi nedeniyle, batı dışı toplumlarda modernleşme, Batılı ülkelerle kurulan temas ile birlikte başlamıştır. Yani "dışarıdan gelen etkiler" söz konusudur. Geleneksel toplumu, modern topluma

⁸ G. Poggi, *age.*, İstanbul 2005, s. 117.

⁹ C. Oktay, *age.*, İstanbul 2005, s. 263.

¹⁰ Christopher Pierson, *Modern Devlet*, İstanbul 2000, s. 96.

¹¹ Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, İstanbul 2008, s. 29.

¹² L. Köker, *age.*, İstanbul 2007, s. 51. Ayrıca bkz. Suna Kili, "Türk Devrimi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler", *Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara 1984, s. 69.

¹³ Suna Kili, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, İstanbul 1983, s. 4.

¹⁴ Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara 1993, s. 32.

dönüştürecek olan seçkin grupla, Batılı değerleri benimsemiş ordu¹⁵ ve modernleştirme sürecinin olmazsa olmaz unsuru bürokratik seçkinler bir araya gelerek modernleştirici rolünü oynarlar.¹⁶ İktidara gelmeleri halinde bazen devrim niteliğinde değişimleri gerçekleştirirler. Modernleştiricilerin amaçları nihaî olarak sanayileşmeyi sağlamak olabilir veya siyasal kurumsallaşma için çalışabilirler.¹⁷ Toplumunu yeniden inşa etmek gibi bir tercih de ortaya çıkabilir. Modernleştirme faaliyetleri sırasında kendini ilerici olarak kabul eden “askeri diktatörlükler veya tek parti rejimleri” boy gösterir.¹⁸

Modernleşme sürecindeki ülkeler bir ideolojiye ihtiyaç duyarlar.¹⁹ Toplumun ilerlemesi ve devletin kurtarılması için bu ideolojiler gerekli görülmektedir.²⁰ 20. asırdaki modernleşme serüvenimiz içinde Jön Türkler de bu anlayışla hareket etmişler ve devleti kurtarma amacı gütmüşlerdir. Cumhuriyet döneminde de aynı anlayış devam etmiş,²¹ yeni devletin ideolojisi Atatürkçülük olmuştur.²² Atatürk, modernleşmiş, Batılılaşmış bir toplum oluşturabilmek için çabalamıştır.²³

Modernleşmeyle birlikte eski düzen yetersiz kalmaya başlamış, siyasal merkezin yetkisi, sorumlulukları ve uzman ihtiyacı artmıştır. Bu durum bürokrasinin gelişmesi anlamına gelmektedir.²⁴ Bürokrasinin gelişmesi, kavramın farklı anlamlar kazanmasını da sağlamıştır.²⁵ İçerik olarak bakıldığında bürokrasi, iki anlamı kapsamaktadır. İlki, tarihte kazandığı anlamıyla, yönetsel bir içerik ifade etmektedir. İş bölümü ve uzmanlaşma, bürokrasinin temelini oluşturmakta ve merkezi bir otorite ile hiyerarşik bir yönetim şemasını ifade etmektedir. Bürokrasiyi tarihte çıkan bu anlamıyla tasvir eden ve kuramlaştıran ilk toplumbilimci Max Weber'dir. İkinci olarak bürokrasi, sosyo-politik bir içerik taşımaktadır. Burada bürokratların toplumu değiştirme ve iktidarın

¹⁵ L. Köker, *age.*, İstanbul 2007, s. 63

¹⁶ M. Sevil, *age.*, Ankara 1999, s. 66.

¹⁷ L. Köker, *age.*, İstanbul 2007, s. 63.

¹⁸ M. Sevil, *age.*, Ankara 1999, s. 66.

¹⁹ S. Kili, *age.*, İstanbul 1983, s. 37.

²⁰ L. Köker, *age.*, İstanbul 2007, s.130.

²¹ L. Köker, *age.*, İstanbul 2007, s. 132.

²² Suna Kili, *age.*, İstanbul 1983, 216. Ayrıca bkz. Hamit Emrah Beriş, “Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizme”, *Liberal Düşünce*, Bahar 2004/Sayı 34, s. 52. Yapılması planlanan değişim her alanda yapılacak, eskiyi tamamen değiştirecek köklü bir değişimdir. Bunun için bkz. Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul 1982, s. 118.

²³ Pierre-Jean Luizard, *İslâm Topraklarında Otoriter Rejimler*, İstanbul 2013, s. 50.

²⁴ Metin Heper, “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul 1983, s. 291.

²⁵ Bilal Eryılmaz, *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, İstanbul 2013, s. 17.

oluşmasında ve kullanılmasında yüklendikleri bir görevden söz edilebilir.²⁶ Weber'e göre her bürokrasi üstünlüğünü, bilgi ve niyetlerini gizler. Ayrıca bürokratik yönetim, halkı dışlar, elinde bulundurduğu bilgiler ve gerçekleştirdiği eylemler konusunda eleştiriye açık değildir.²⁷

Otoriter rejimler, “toplum hayatına nüfuz ederek, bazı grup menfaatlerinin (...) siyasal ifadesini gerektiğinde zor yoluyla yasaklar veya (mesela Türkiye’de ...) müdahaleci politikalar yoluyla bu menfaatlere biçim verirler”. Çoğulculuk ise sınırlı düzeydedir. Sınırlama hukuki ya da fiili olabilir. Ancak bu rejimler belli bağımsız grupların politik katılımını kurumlaştırmak, cesaretlendirmek isteyebilirler. Bunun kararı ise idareci kesimdedir. Müsaade etme yetkisi onlara aittir.²⁸

Askerlerin yönetime müdahalesi hükümet darbesi, ihtilal, inkılap, devrim olarak farklı şekillerde isimlendirilir. Ülke yönetimi, zorlanarak ya da yönetimin ele alınacağı tehdidiyle, yasa dışı bir şekilde ele geçirilirse hükümet darbesi gerçekleşmiş olur.²⁹ İhtilâlde meşruluğunu yitirdiği düşünülen bir siyasal iktidar vardır ve bu meşru olmadığına inanılan siyasal iktidar, kendini meşru gören başka bir grup tarafından indirilerek siyasal sistem değiştirilir. İnkılap ise değişimi ifade etmektedir. Bu değişimde “radikallik ve köktencilik” vardır. Her ne kadar eş anlamlı kelimeler gibi dursa da inkılap, devrim kadar sert bir değişimi ifade etmez.³⁰

Devrim, devlet yönetiminde esaslı bir değişim demektir. Devleti yönetenlerin “dayandığı güçlerin değişmesi” de devrim olarak nitelendirilmiştir.³¹ Ayrıca devrim, ihtilal ve inkılâp yerine de kullanılmıştır.³² Ordu, yönetime doğrudan müdahale etmeden tehdit ederek istifaya zorlarsa yapılan eylem darbedir. Bu tehdit, bir muhtıra metni ile gerçekleşebilir. Muhtıra, günümüzde uyulması gereken bir takım istekler bildiren bir metindir ve metindeki isteklere uyulmazsa karşı tarafın istemediği şeylerle karşılaşabileceği yönünde sert uyarı anlamına gelir.³³ Nihâî olarak ordudan gelen

²⁶ Gencay Şaylan, “Cumhuriyet Bürokrasisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1983, s. 298.

²⁷ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, c. 2, İstanbul 2012, s. 358.

²⁸ Juan J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Ankara 2008, s. 139.

²⁹ Tanel Demirel, “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56/4, Ankara 2001, s. 44.

³⁰ Tanel Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul 2011, s. 17.

³¹ Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk*, İstanbul 2005, s. 22.

³² E. Kongar, *age.*, İstanbul 2005, s. 21.

³³ T. Demirel, *age.*, İstanbul 2011, s. 19.

herhangi bir tehdide karşılık meşru yönetim istifa ederse darbe eylemi gerçekleşmiş olur.³⁴

Ordu müdahalesi sonucunda rejimin değişmesini isteyenler, meşru hükümete karşı giriştikleri hareketleri darbe olarak nitelendirmezler. Yapılan müdahale devrim, ihtilâl, inkılâp, harekât gibi olumsuz anlam içermeyen kelimelerle ifade edilir. Türkiye’de darbe, siyasi düzeni değiştirmekten ziyade iktidarı ele geçirme hedefini belirten bir anlamda kullanılmıştır.³⁵

Darbeler çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Kimi zaman, karşı darbeye maruz kalmamak için bile yapılmıştır. Cuntalar arası rekabet sonucunda bir cunta, diğerinin önüne geçip tasfiye olmamak adına askeri darbeye başvurmuştur. Kimi zaman da asker, ülkedeki güç boşluğundan faydalanmış, kendisini “siyaset üstü” görerek ülke yönetimini ele almıştır. Türkiye’de kurulamayan hükümetler ya da kurulup uzun süreli olamayan koalisyonlara bakacak olursak yönetim boşluğu istikrarsızlığa neden olmuş, bu boşluk doldurulmadan asker darbeyeyle yönetime geçmiştir.

Ordu, ülkelerin güvenliğini sağlamak için vardır. Ancak modern dönemde, yeni bağımsız olmuş, gelişmekte olan ülkelerde, ordu, kendini Batılılaştırıcı ya da modernleştirici bir güç olarak görür ve ulusu kurtarmak adına iktidarı ele alır.³⁶ Ülkelerin içine düşmüş olduğu geri kalmışlık ve bu geri kalmışlıktan kurtulma isteği, kendini modernliğin temsilcisi olarak gören orduların yönetime el koymasına sebep olmaktadır.³⁷ Örneğin Osmanlı modernleşmesi içinde askerler, kendilerini modernleştirme hareketinin başı olarak görmüştür. Harbiye mezunu genç subaylar Alman askeri düşüncesinin de tesirinde kalarak modernleşmeyi sadece askerlerin gerçekleştirebileceğine inanmışlardır.³⁸

Modernleştirici subay, belli bir modernleşme süreci içinde ilerleyen ülkelerde bir kesinti oluştuğu izlenimi edinirse, batılılaşma, modernleşme idealinden uzaklaşıldığını düşünürse kışlasından çıkabilir. Muhtıralara ve darbe bildirimlerine baktığımızda bu durumun ağırlığını görebiliriz. Askerlere göre yönünü şaşırın halk veya siyasal iktidar askerin modernleşme programı dâhilinde hizaya getirilmelidir. Kontrol sıkı bir şekilde elde tutulmalı, batılılaşma idealinden taviz verilmemelidir. Kontrolün sağlanması ise bürokrasi denen dev mekanizma ile sağlanacaktır. Modern anlamda bürokrasiyle en

³⁴ T. Demirel, *age.*, İstanbul 2011, s. 20.

³⁵ T. Demirel, *age.*, İstanbul 2011, s. 16.

³⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, Ankara 2006, s. 549.

³⁷ S. Kili, *age.*, İstanbul 1983, s. 27.

³⁸ P. J. Luizard, *age.*, İstanbul 2013, s. 33.

küçük birimlere kadar değebilen devlet mekanizması sayesinde ülke istenilen istikamette değiştirilecektir. Bunun için bürokrasinin araçları çok etkilidir. Güvenlik bürokrasisi gibi sert araçlardan, eğitim kurumları gibi hegemonik bürokratik araçlara kadar ülke tasavvur edilen biçimde yönlendirilecek ve istenilen duruma getirilecektir.

Toplum da bu değişimin merkezindedir. Burada ideoloji, zihniyet ayrımına gidilebilir. Theodor Geiger, ideoloji kavramından ziyade zihniyet kavramına yoğunlaşmıştır. Zihniyet, “ruhsal n yönelimdir; ideoloji, derin düşünme ve kendini yorumlamadır. Zihniyet önce, ideoloji daha sonra oluşur; (...). İdeolojilerde güçlü bir ütopyacı unsur vardır; zihniyetler bugüne veya geçmişe daha yakındır.”³⁹ Türkiye’deki askeri darbeler veya darbe girişimleri belli bir zihniyeti takip etmektedir. Bunlardan bazılarının üzerine inşa edilmiş ideolojilerle topluma ve bürokrasiye şekil vermek istenmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası iktidarı kontrol eden İttihat ve Terakki, merkezietçi pozitivist modernist bir zihniyetle ürkek bir şekilde iktidara ortak olmuş, 31 Mart isyanını bastırdıktan sonra subay kadrosundan aldıkları gle muhalifleri devlet içinden tasfiye etmeye yönelmiş ve “otokratik bir modernleşme” gzerghında ilerlemiştir. 27 Mayıs darbesi, bürokratik merkezin DP’nin izlediği alternatif modernlik politikalarına karşı bir itirazdır. Burada bir ideolojiden çok bir zihniyet izlenebilir. Talat Aydemir’in darbe teşebbüsleri 27 Mayıs çizgisinin tamamlayıcısı, onu gerçek hedefine ulaştırmaya dönük hamlelerdir. Burada da ideolojiden çok bir zihniyet söz konusudur. Buna karşılık 9 Mart cuntası hem AP’nin temsil ettiği alternatif modernliğe hem merkez bürokrasisinin modernliğine karşıydı. Başarılı olsaydı, bürokratik cihazı başkalaştıracak, kendi değişim siyaseti içinde bu bürokrasiyi azami seviyede kullanacaktı. 9 Martılarda, bu cuntayı besleyen açık bir ideoloji, entelektüel kaynaklardan çıkarılabilir. 12 Mart muhtırası hem 9 Mart cuntasının temsil ettiği sol Kemalizm’e karşı bir tepkidir. Ayrıca Adalet Partisi’nin temsil ettiği alternatif modernliğin önünü kesecekti. 12 Eylül ise merkez bürokrasisinin, alternatif bütün modernliklere karşı sağ Kemalizm üzerinden bir restorasyon projesidir.

Bürokrasiye hâkim olmak, ülkeye hâkim olmak demektir. Bütün darbelerde amaç devlet iktidarını ele geçirmenin yanında kendisi gibi düşünen bürokratları sisteme dâhil ederek, iktidardan uzaklaşılsa dahi, fiili hâkimiyeti elde tutmaktır. Kurumsal yapıyı değiştirme yönündeki tasavvurların eyleme geçmesi ve başarılı olması, devlet kapasitesinin geliştirilmesi ile daha çok mümkündür. Ayrıca geliştirilen devlet

³⁹ J. J. Linz, *age.*, Ankara 2008, s. 140.

kapasitesiyle sisteme sadık bekçiler yerleştirilerek ki bunlar asker ya da sivil olabilir, rejimin muhafazası sağlanır. Rejim muhafızları bürokrat, savcı ve hâkimlerdir. Bürokratların sadece üst düzey ya da sadece alt kademelerde olması değil, her aşama, birimde bulunmaları gerekmektedir. En küçük devlet dairelerinden üst kademelere kadar sisteme sadık bireyler gerekmektedir.

İşte bu sebeplerden ötürü darbeciler hemen devlet örgütlenmesinden işe başlamışlar ve yeni kurumları faaliyete geçirmişlerdir. Bu kurumlar 27 Mayıs'tan sonra devlet yardımcı kurulları gibi isimlerle teşkilatlandırılmış, 12 Eylül'den sonra da Yüksek Kurullar (Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Yüksek Hakem Kurulu vb.) adını almışlardır. Amaç, değinildiği gibi, kurumsal yapıyı kendi istedikleri hale getirmektir. Sadece kurumları inşa etmek yeterli değildir. Mevcut kurumların da amaca hizmet etmesi gerekmektedir. Bu da insan unsuruyla mümkündür. Zira bürokrasi denen çarkı döndüren insan unsurudur. Weber, Almanya'da Bismarck'ın kendine itaat eden bir bürokrasi inşa ettiğini ve bu bürokrasinin, kendisi istifa ettikten sonra "kaygılanmadan ve yılmadan dairelerin"de çalıştıklarını, o varmış gibi bürokrasiyi işlettiklerini "şaşkınlıkla" izlediğine dikkat çekmektedir. Bismarck "Sanki istifa eden eşsiz bir lord ve bu aygıtların yaratıcısı değil, yerine bir başkasının geçirildiği bürokratik aygıtta sıradan bir kişiydi".⁴⁰ Eğer bürokratlar darbecilere itaat etmezse yaptıkları kurumsal değişiklikler boşa gider. Devlet Planlama Teşkilatı bu duruma iyi bir örnektir. 27 Mayısçılar sol bir planlama mantığıyla DPT'yi hayata geçirmiş, ancak sağ iktidarların iş başına gelmesi nedeniyle planlar boşa çıkmıştır. Bürokratik entelijansiyanın istediği bürokrat kadro oluşturulamamıştır.

Darbe süreçlerinde bürokrasinin bir taraftan kurumsal yapısıyla oynanırken diğer taraftan personel bileşimine de müdahale edilir. Darbeciler, kurumları çalıştıran insan unsuru üzerinde tasarrufta bulunurlar; bu yönde sivil ya da asker memur, devletten maaş alan farklı kesimleri tasfiye ederler. Bu tasfiyeler 31 Mart döneminde tensikat, Cumhuriyet döneminde reform gibi rahatsız etmeyen kelimelerle anılsa da işten çıkarmak ya da erken emekli etmek anlamına gelmektedir. Darbeciler ülke yönetimini bıraksalar da artık onların yerine vesayet rejimini savunacak "kraldan daha kralcı" bürokratlar vardır. 27 Mayıs'tan sonra anayasayı hazırlayanlar her ne kadar akademisyen olsa da bu akademisyenlerin işvereni devlettir. Aynı durum 12 Eylül anayasasını hazırlayanlar için de geçerlidir. 12 Mart ara rejimi döneminde 1971 yılında yapılan

⁴⁰ M. Weber, *age.*, İstanbul 2012, c. 2, s. 355.

anayasa değişiklerinde rol alan Sadi Koçaş bir askerdir. Koçaş kendisinin idari bir “reform” için görevlendirildiğini beyan etmiştir.⁴¹ Yapılan “tensikat” ya da “reform”lar derin izler bırakmış ve çeşitli isimlerle adlandırılmışlardır. EMINSU’lar, 147’ler, 1402’ler, tensikzedegânlar bunlardan birkaçıdır.

31 Mart isyanı bastırıldıktan sonra kontrol tamamen II. Abdülhamit’in muhaliflerine geçmiş ve İttihatçılar devleti istedikleri gibi düzenlemeye yönelmişlerdir. Tensikat kanunuyla birçok devlet memuru tasfiye edilmiş, bunun dışında bir kanunlaşma dönemi yaşanmıştır. 31 Mart İttihat ve Terakki’nin işini kolaylaştırmış ve hadise mazeret gösterilerek bu kanunlar birbiri ardına çıkarılmıştır.⁴²

Osmanlı’dan Cumhuriyete geçişte çok güçlü “aşkın bir devlet” kültürü yeni devletin mirasıdır. Devletin ayakta kalması toplumun da ayakta kalması demektir. Bu yüzden “açık bir siyasal rejime” geçilememiştir. Devlet kaynak dağıtıcı, lütufkâr iken halk ise devlet “babaya” muhtaç durumdadır.⁴³

CHP milletvekilliği ve senatörlük görevlerinde bulunan Hıfzı Oğuz Bekata, 27 Mayıs müdahalesini “Atatürk nasıl bir milli kurtuluş idealine ve millete dayanarak Vahidettin’e başkaldırdı ise Milli Birlik Komitesi’nin yaptığı da aynıdır” şeklinde açıklamıştır.⁴⁴ Nurşen Mazıcı’ya göre Osmanlıdaki askeri darbelerde yer alan “medrese-ordu-aydın” ittifakının yerini 1960’da “zinde kuvvetler” olan “üniversite-ordu-basın” almıştır.⁴⁵

Batı dışı toplumlar farklı modernleşme perspektifleri geliştirmişlerdir. Bir başka deyişle bu ülkeler için “alternatif modernleşme” türleri vardır. Bu toplumlarda elitler zorla modernleştirmek isterler. Toplumsal değerlerle bu elitlerin arası açıktır. “Gelenek ile modernlik birbirini besleme[z]”. Bu ülkelerdeki modernleştirici kişiler “toplumu anlamaktan çok toplumu yeniden tasavvur ve inşa etmeye öncelik veren toplumsal mühendislik (...) çözüm arayışıdır.” İster sağdan olsun ister soldan kişiler “toplumsal gelişmeyi tasarlama arzu”su içerisindedirler.⁴⁶ Türkiye’de Talat Aydemir bu durumun örnekleri arasındadır.⁴⁷

⁴¹ Sadi Koçaş’ın bu konudaki açıklamalarını anlarında yer vermiştir. Bu açıklamalar için bkz. Sadi Koçaş, *12 Mart Anıları*, İstanbul 1978, s. 380.

⁴² Ali Birinci, “31Mart Vak’ası’nın Bir Yorumu”, *Genel Türk Tarihi*, c. 7, Ankara 2002, s. 405.

⁴³ Metin Heper, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Ankara 2006, s. 41.

⁴⁴ Nuray Karaca, “Hıfzı Oğuz Bekata”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Kemalizm*, c. 2, İstanbul 2004, s. 558-559.

⁴⁵ Nurşen Mazıcı, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset”, *Türkler*, Ankara 2002, c. 17, s. 51.

⁴⁶ Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, İstanbul 2004, s. 12.

⁴⁷ Hikmet Özdemir, “1960-1980 Dönemi”, *Türkler*, Ankara 2002, c. 17, s. 20-21.

Bu dönemde ordu ve seçkinler modernleştirme gayesiyle Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika ülkelerinde darbe ya da darbe girişimleri gerçekleştirmişlerdir. Türkiye, Mısır ve Sudan örnek oluşturabilecek ülkeler arasındadır.⁴⁸ 20. asrın özellikle üçüncü çeyreği içinde sözü edilen coğrafyalarda askeri darbelerle amaçlanan ülkenin geri kalmışlığının önüne geçmektir. Bu seçkinler Batı'nın üstünlüğünün farkındadırlar; diğer taraftan Batı'ya karşıdırlar. Bu karşıtlık kendi ülkelerindeki yerel gruplar ve ticaret erbabı için de geçerlidir. Batı'nın üstünlüğünü eğitim ve bürokraside aramışlardır. İdeolojik olarak sosyalizme yakınlık duymuşlardır.⁴⁹ Batıcı liberal eğilimlerden uzaklaşan seçkinler, ülkelerinin kalkınma ve modernleşme sorunlarını sosyalist ideolojiye sahip ülkelerin güdümüne girerek çözmek istemişlerdir.⁵⁰ Ordu-siyaset ilişkileri üzerine çalışan Alfred Stepan'ın bir tespiti burada dikkate değerdir. Stepan, bazı siyasal aktörlerin askerleri “kendi taraflarına çekmeye çalış[tığından]” ve “siyasal bir ordu[nun]” “norm haline” geldiğinden bahsetmektedir.⁵¹ Ayrıca siviller de askeri darbe peşinde koşabilirler. “Birçok toplumlarda, sivil anayasalar yahut “demokratik biçimde” yapılmış anayasalar, orduya, onun müdahalesini “meşrulaştıran” bir “hakemlik” yetkisi verir.”⁵²

Ülkemizde 27 Mayıs'tan sonra sosyalist çizgide milliyetçi bir söylem benimseyen “Milli Demokratik Devrim Hareketi” de bu cümleden hatırlanabilir. Doğan Avcıoğlu'nun başını çektiği, Yön Hareketi olarak da adlandırılan bu ekole göre Türkiye, bir an önce kalkınmalı ve “çağdaş uygarlık seviyesine” ulaşmalıdır.⁵³ Bunun için demokrasi dışı yöntemlere yani devrime başvurmak meşrudur. Milli Demokratik Devrime, “Milli Kurtuluş Devrimi” de diyen Avcıoğlu ve Yön Hareketi mensuplarına göre, devrimi “ana tabakalar” ve “zinde güçler” yapacaktır. Ana tabaka ve zinde güçler aydınlar, üniversiteliler ve askerlerdir.⁵⁴ Avcıoğlu'na göre planlanan hareket bir “kurtuluş projesi”ne dayanmaktadır.⁵⁵ Ayrıca Avcıoğlu ve hareketi ordu içerisinde kendine taraftar bularak askeri kıskırtmış ve darbeye yönetimi ele geçirmeye çalışmışlardır. Müdahaleden sonra sosyalist devletin anayasası devreye girecek ve kurumlar baştan aşağı yeniden şekillenecektir. Askeri darbeye istedikleri devlet ve

⁴⁸ Kemal H. Karpat, “Ortadoğu Devrimlerinin Değişen Doğası”, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Ankara 2001, s. 128.

⁴⁹ K. H. Karpat, *age.*, Ankara 2001, s. 129.

⁵⁰ K. H. Karpat, *age.*, Ankara 2001, s. 130.

⁵¹ J. J. Linz, *age.*, Ankara 2008, s. 184.

⁵² J. J. Linz, *age.*, Ankara 2008, s. 181.

⁵³ Gökhan Atılgan, “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64/3, Ankara 2009, s. 14.

⁵⁴ Hikmet Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Ankara 1986, s. 205.

⁵⁵ Nurşen Mazıcı, “27 Mayıs, Kemalizmin Restorasyonu mu?”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Kemalizm*, c. 2, İstanbul 2004, s. 563.

toplum düzeni hayata geçecektir. Ancak bu planları kendi arkadaşlarının içinde bulunduğu karşı darbeye sona ermiş ve yargılanmışlardır. 9 Mart cuntası da denilen Yön ve Devrim hareketi, cunta içinde yer alan Org. Muhsin Batur ve Org. Faruk Gürler'in saf değiştirmesi sonucu deşifre ve tasfiye olmuştur. Parlamento içerisinde ise bu darbeye CHP'nin tavrı olumlu olmuştur. Doğan Avcıoğlu ve hareketiyle değinilmesi gereken en önemli konulardan bir tanesi Çin, Sovyetler Birliği çizgisinde bir anayasa hazırlamalarıdır. Bu anayasa ile Türkiye'de sosyalist bir idare kurulacaktır. Fiilen ülke Sovyetler Birliği'nin güdümüne girecektir. Anayasada bürokrasinin içi yoğun bir şekilde kurullar ve kurumlarla doldurulmuştur. Bu kurumlar arasında Devrim Genel Kurulu, Devrim Konseyi, Devrim Kurultayı ve Ulus Kurultayı, Devrim Meclisi, Devrim Partisi gibi kurumlar vardır. Bu yapı sosyalist ülkelerdeki bürolar, kurullar tam gibi bir politbüro mantığı ile iç içe geçmiş heyetleri andırmaktadır.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. 31 Mart Vakasıyla başlanmış, 12 Eylül darbesiyle son bulmuştur. Çalışmamızın ilk bölümünde Meclisi Mebusan Zabıt Cerideleri, Meclis-i Âyan Zabıt Cerideleri taranmıştır. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde 27 Mayıs ara rejim dönemine ait Milliyet gazetesi, Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi incelenmiştir. Ayrıca Cemil Koçak'ın hazırladığı 27 Mayıs dönemi Bakanlar Kurulu tutanakları taranan belgeler arasındadır. Meclis araştırma komisyonlarının raporları da yine incelenmiştir. Konunun genişliği ve zamanın sınırlılığı sebebiyle 28 Şubat süreci ve 15 Temmuz darbe teşebbüsü araştırmanın dışında tutulmuştur.

Çalışmamızda bürokrasi kavramı geniş anlamıyla ele alınmış, yasama meclisi hariç, devlet teşkilatı içindeki merkezî idaredeki tüm kurumlar, kurullar bunlardaki değişim sadece organizasyon açısından değil personel bileşimi açısından da ele alınmıştır. Geniş anlamda bütün kamu görevlileri tezin kapsamı içinde tutulmuştur. Dolayısıyla sadece memurların değil askerler, üniversite öğretim üyeleri, hâkim ve savcıların askeri müdahalelerden nasıl etkilendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yargı bürokrasisindeki değişim de dışarıda bırakılmamıştır. Bürokrasi işbölümü, uzmanlaşma, merkezi otorite, hiyerarşik yönetim kategorileriyle doğrudan ilişkili olduğundan yargı teşkilatının bu yönüyle maruz kaldığı etkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı yönde sivil bürokrasi gibi askeri bürokraside de yaşanan değişim açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE ASKERİ DARBELER VE BÜROKRASİ

1.1. Osmanlı Devlet Yapısında Değişim

1.1.1. Bürokraside Yaşanan Değişim

Bürokrasi, birden fazla anlamı olan bir kavramdır. Devletler tarih içerisinde değişikçe ve geliştikçe kavram farklı anlamlara bürünmüştür.⁵⁶ Bürokrasi, kapsamlı olarak ilk defa Max Weber tarafından incelenmeye başlanmıştır.⁵⁷ Weber'e göre yasal bir otorite sağlanmak isteniyorsa bunun yolu bürokratik bir yönetim kadrosundan geçmektedir.⁵⁸

Az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkelerin bürokrasileri birbirlerinden ayrılmaktadır.⁵⁹ Modernleşmeyle birlikte az gelişmiş ülkelerdeki geleneksel yapı zayıflamaya başlar ve ortaya yeni bir seçkin grubu ortaya çıkar. Yeni seçkinlerin amacı toplumu modernleştirmek ve yönetmektir. Bu yüzden devlet yönetimini ele geçirmeye çalışırlar. Bu seçkinler modern tarzda bir eğitim almıştır. Toplum tepeden inmece bir şekilde değiştirek modernleştirmeyi amaçlamaktadırlar.⁶⁰ İktidarı ele geçirdiklerinde bürokrasi, yeni ortaya çıkan seçkin grubun kontrolü altına girmekte ve onlara hizmet etmektedir.⁶¹ Bürokrasideki en önemli meselelerden biri bürokratik teşkilatı kimin yönettiğidir.⁶²

19. yüzyıl gelene kadar devlet, her toplumsal birime nüfuz etmemiştir. Bugün kamu hizmeti olarak kabul ettiğimiz pek çok iş, yerel topluluklar, cemaatler ve vakıflar tarafından görülmüştür. Bu kurumlar görevlerini Tanzimat'la birlikte devlete bırakmak durumunda kalmıştır.⁶³ 19. yüzyılda modern bir bürokrasi için önemli bir çaba harcanmış, kalemiye, yerini mülkiye memurları adı verilen yeni bir bürokratik gruba bırakmıştır. Adı 19. yüzyıla birlikte anılan ve yüzyıla Babiâli yüzyılı denilmesini sağlayacak olan bu memurlar grubu, ilmiye ve askeriyeden ayrı bir yer edinmiştir.⁶⁴

⁵⁶ B. Eryılmaz, *age.*, İstanbul 2013, s. 17.

⁵⁷ B. Eryılmaz, *age.*, İstanbul 2013, s. 19.

⁵⁸ M. Weber, *age.*, İstanbul 2012, c. 1, s. 339.

⁵⁹ Gencay Şaylan, *Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, Ankara 1974. s. 39.

⁶⁰ G. Şaylan, *age.*, Ankara 1974. s. 40.

⁶¹ G. Şaylan, *age.*, Ankara 1974. s. 41-42.

⁶² M. Weber, *age.*, İstanbul 2012, c. 1, s. 343. Ayrıca bkz. Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Ankara 1995, s. 328.

⁶³ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Ankara 2000, s. 226. Ayrıca bkz. Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul 2006, s. 69.

⁶⁴ H. Aliyar Demirci, "Enderun'dan Mülkiye'ye Osmanlı İmparatorluğunda Mülki İdarecinin Eğitimi", *Kamu Yönetimi Eğitimi Geçmişten Geleceğe Küresel ve Ulusal Perspektifler*, Bursa 2015, s. 84.

Modern dönemde Osmanlı Devleti çok geniş ve karmaşık meselelere muhatap olmasına rağmen zamanla oturmuş bir bürokratik sistem vasıtasıyla bu meselelerini çözmeye çalışmıştır. Cumhuriyet'e intikal eden en önemli miraslarından birisi de bu bürokratik yapılanmadır. Rustow'a göre Osmanlı bürokrasisinde görev yapanların % 93'ü, memurların ise % 85'i Cumhuriyet döneminde de görevlerine devam etmişlerdir.⁶⁵ Osmanlı Devleti gibi bürokratik imparatorluklarda muktedir olma gücü merkezde toplanmıştır. Bu imparatorluklar, sınıf çıkarlarının etkisi altında değillerdir ve ülkelerinin ekonomik ve sosyal modernizasyonunda bürokratik iktidarın gücünü zorlanmadan kullanabilirler. 19. yüzyılda, II. Mahmud, böyle bir modernizasyon hareketine girişmiş ve başarılı olmuştur. Cumhuriyet döneminde de aynı başarı sağlanmış, güçlü bir muhalefetle karşılaşılmeden toplumsal alanda köklü değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı dönemi ile karşılaştırıldığında iktidar genişlemiş, ülkenin her bölgesine güçlü bir şekilde nüfuz edilmiş ve nüfusun önemli bir bölümü devletin düzenleme mekanizmasına dâhil edilebilmiştir.⁶⁶

Tarihsel sürece bakacak olursak 16. yüzyılın sonu itibariyle Osmanlı devlet sisteminde sorunlar ortaya çıkmıştır.⁶⁷ Klasik Osmanlı örgüt yapısının çözülmeye başlaması ile birlikte merkezde bir saray-asker bürokrasisi oluşmuş, çevrede ise yerel seçkinler, merkezin güçsüzlüğünden yararlanarak taşra yönetimlerine hâkim olmuşlardır. Metin Heper bu durumun sebebini merkezin ekonomik ve sembolik kaynaklar üzerindeki gücünü kaybetmesine bağlamaktadır.⁶⁸ Devleti kurtarmak için bürokratlar arasında çeşitli çözümler üretilmiş ancak bir uzlaşma sağlanamamıştır. Çözüm önerileri Batı'ya uyum sağlama ya da Batı'ya karşı olma yönünde gelişmiştir. Halk ise bu çözüm önerilerine uzak kalmıştır.⁶⁹

Klasik dönemdeki bürokratik yapının, ihtiyaçları karşılayamayacağı anlaşılınca yenileşme hareketleri başlamıştır. Kazandıkları zaferler neticesinde psikolojik üstünlüğü ele geçiren ve kendilerini mükemmel olarak görmeye başlayan Osmanlı yöneticileri, Batıdaki gelişmelere başta duyarsız kalmışlardır. Devletin bünyesinde oluşan sorunları tespit etmek ve bu sorunları çözmeye gayreti uzun zaman gösterilememiştir. Geleneksel

⁶⁵ Ergun Özbudun, "Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu'da Devlet Geleneği", *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, İstanbul 2000, s. 213.

⁶⁶ E. Özbudun, *age.*, İstanbul 2000, s.203.

⁶⁷ B. Eryılmaz, *age.*, İstanbul 2006, s. 33.

⁶⁸ Metin Heper, "19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, c. 1, s. 246.

⁶⁹ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul 2000, s. 326. Ayrıca bkz. Nevzat Kösoğlu, *Küreselleşme ve Millî Hayat*, İstanbul 2002, s. 50-51.

toplum yapılarında, yeniliklere karşı ihtiyatlı davranma eğilimi, sorunların çözümüne engel teşkil etmiştir.⁷⁰ Bu engel, devletin aracı olan bürokrasi ile geçilecektir. Bürokrasi, “siyasal, toplumsal ve ekonomik gücü” elinde bulundurmaktadır.⁷¹

Yenileşme sadece devletin ihtiyaçlarıyla ilgili değil Avrupa'nın gücü ele geçirmeye başlamasıyla da ilgilidir. Geride kaldığını fark eden Osmanlı Devleti, başta ordu olmak üzere yenileşme hareketlerine girişmiştir. Bir süre sonra bu yenileşmenin yetersiz kaldığı fark edilecektir ve “bütün devlet teşkilatı” ıslaha tâbi tutulacaktır. Alınan yenilgiler ise yenileşme hareketlerinin hızlanmasına ve katılaşmasına neden olmuştur.⁷²

Askerlik kurumu yenilenirse ülkedeki sıkıntıların çözüleceği, devletin yenileşeceği ve ihtiyacın ortadan kalkacağı yönünde bir kanaat oluşmuştur. Çünkü Avrupa'da yaşanan gelişmeler, ilk defa savaş meydanlarında görülmüştür. Askeri reformlar yapılmış ancak bu reformlar yeterli olmamış ve ülkenin diğer alanlarında da başka meseleler yaşanmıştır. III. Selim dönemi bu süreçte önemli bir aşamadır, reform çalışmaları bu dönemde hızlandırılmıştır.⁷³ Yeni askeri okullar açılmış, Fransa'dan askeri eğitmenler getirilmiştir. Reform çalışmaları Fransız etkisi altındadır ve bu etki Avrupa ile temasların artmasıyla başlamıştır.⁷⁴ Bernard Lewis'e göre Fransız İhtilalinin yaşanması sonucu eski dönemle karşılaştırıldığında dinler arasındaki farklılıklar arka plana atılmıştır. Din farklılıklarının belirleyici olmaktan çıkması, Osmanlı Devletinde Batıdan gelen düşünce akımlarının yer edinmesine ortam sağlamıştır.⁷⁵

Reform yapılmasına karar verilen alanlardan biri geleneksel yapısını koruyan ve yeni ihtiyaçlara cevap veremeyen idari yapıdır. 15. ve 16. yüzyıllarla karşılaştırıldığında devlet örgütlenmesi önemli ölçüde büyümüştür. İş hacmi, personel sayısı ve bürokratik birimler artmış, devletin iş yükü klasik dönemle karşılaştırıldığında daha karmaşık hale gelmiştir. Bu büyüme, yetişmiş insan ihtiyacını ortaya çıkarmış ve devlet bu ihtiyaca cevap verememiştir.⁷⁶

⁷⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2012, s. 15.

⁷¹ E. Kongar, *age.*, İstanbul 2000, s. 326.

⁷² Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Türk Dünya Nizamının Milli, İslâmi ve İnsâni Esasları*, c. 2, İstanbul 1969, s. 265. Bu dönemde ordunun içinde bulunduğu sıkıntılı durum için bkz. Feldmareşal Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, İstanbul 1969, s. 45.

⁷³ A. Akyıldız, *age.*, İstanbul 2012, s. 20. Ayrıca bkz. Mümtaz Turhan, *Maarifimizin Ana Dâvaları ve Bazı Hal Çareleri*, İstanbul 1954, s. 22. Ayrıca bkz. O. Turan, *age.*, c. 2, İstanbul 1969, s. 239. Ayrıca bkz. Halis Çetin, *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleşirme Krizleri*, Ankara 2003, s. 194. Ayrıca bkz. Halis Çetin, *Modernleşme Krizi İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye*, Ankara 2007, s.135.

⁷⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 2010, s. 93.

⁷⁵ K. H. Karpat, *age.*, İstanbul 2010, s.94.

⁷⁶ A. Akyıldız, *age.*, İstanbul 2012, s. 20.

Osmanlı devletinde sadrazamlık makamında önemli değişiklikler olmuştur. Sadrazam, devlet işlerini padişah adına yürüten, idari hiyerarşide padişahın sonra gelen ve bütün işlerde padişahın mutlak vekili olan üst düzey devlet görevlisidir. Tanzimat'la birlikte bu makam da farklılaşmıştır. İhtisasa dayalı olarak yeni birimler, nezaretler kurulmuş ve sadrazam yetkilerini nezaretlere devrederek eski önemini kaybetmiştir. Bu nedenle II. Mahmud, 30 Mart 1838'de yaptığı bir düzenlemeyle sadrazamlığı, nezaretlerin üstünde başvekâlete dönüştürmüştür. Yapılan bu düzenlemelerle Osmanlı hükümeti, batıdaki yönetim şekillerine benzetilmek istenmiştir. Bu ve benzeri reformlar II. Mahmud'un merkezileştirme çabalarının bir örneği olarak düşünülebilir.⁷⁷

II. Mahmud ile başlayıp Tanzimat ile devam eden merkezileştirme süreci âyanın etkinliğini kırmıştır. Merkezileştirme çabasının bir örneği olan Sened-i İttifak, âyanın başkentle irtibatlı hale gelmesini sağlamıştır. II. Mahmud, on yıla yakın bir mücadelenin sonucunda âyanın Anadolu'da ve Rumeli'de gücünü kırmayı başarmış, ara yapılar ve ara yapılar olarak gelişebilecek yapıların etkinliği azaltılmıştır.⁷⁸

Bürokrasi, Osmanlı Devletinin değişen dünya şartlarına ayak uydurmasına yardım eden en etkili mekanizma olmuştur. Ayrıca "sosyo-politik sistemi meşrulaştırmak" için de önemli bir araçtır. Bürokrasinin devamlılığı, devletin varlığının garantilerinden biri olarak görülmektedir.⁷⁹ Fikir hayatı da bu durumdan etkilenmiş ve devletin çağı yakalaması için kafa yormuştur.⁸⁰

19. yüzyılın sonunda İttihat ve Terakki ile beraber özellikle askeri bürokrasi siyaset sahnesinde etkili olarak yer almıştır. İttihat ve Terakki ile bürokrasi siyasallaşmaya başlamış ve teknik uzmanlığı bir kenara bırakarak siyasi yakınlığı ön plana çıkarmıştır. Tanzimat'tan itibaren ülkemizde sivil bürokraside topluma hâkim olma amacı vardır. 1876 sonrası bu anlayışa ordudaki modern unsurlar da eklenmiştir. Toplumdaki sorunlar ancak halka hâkim olunabilirse çözülebilir ve bu sorunların çözümü için bürokrasi modernize edilmeli ve güçlendirilmelidir. Daha sonra bu anlayış cumhuriyet dönemi bürokrasisinin temel anlayışı haline gelecektir.⁸¹

⁷⁷ A. Akyıldız, *age.*, İstanbul 2012, s. 46. Ayrıca bkz. Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1996, s. 26.

⁷⁸ H. Aliyar Demirci, *Türk Siyasal Hayatında Senato Düşünce, Tecrübe ve Arayışlar*, Ankara 2010, s. 69.

⁷⁹ Kemal H. Karpat, "Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi ya da Yenilikçi, Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak", *Osmanlı Geçmiş ve Bugünün Türkiye'si*, İstanbul 2004, s. 21.

⁸⁰ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Ankara 1976, s. 1. Ayrıca bkz. Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, İstanbul 2013, s. 49.

⁸¹ Şenol Durgun, "Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset", *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Ankara 2003, s. 207.

Bürokratikleşme, pek çok yerde bir ideoloji ile meydana gelmektedir. Kameralizm, Aydınlanma, ilerlemecilik, pozitivism⁸² gibi radikal eğilimler önceki rejimin eğitilmiş memurları sayesinde gelmiştir.⁸³ Özellikle Kameralizm, Avrupa'daki politik düşüncenin Türkiye'ye gelmesinde etkili olmuştur. Bu düşüncenin arkasında kamu yönetimi kuramcıları yer almakta ve “aydın despotizmini” ortaya çıkaran siyasi düşüncenin arka planını oluşturmaktadır. Kameralizm, vergiler yoluyla “ordu, bürokrasi ve devlet kurumlarının güçlendirilmesi” düşüncesine dayanmaktadır. Türkiye'den Batı'ya gönderilen görevliler oradaki devlet yapılarını incelediklerinde kameralist bir sistemle karşılaşmışlardır.⁸⁴

İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurucularından İbrahim Temo'ya göre devletin çöküşe geçmesiyle birlikte bu durumu tersine çevirmeye uğraşan “münevver ve hamiyetli Osmanlılar” ortaya çıkmıştır. Bu “münevver Osmanlılar” mektepler açmış ve halkı uyandırmaya, “ikaz etmeğe” başlamışlardır. Gerektiğinde ülkeden “kaçarak” bu uyandırma vazifesini “kalemleriyle” devam ettirmişlerdir. Batılıların Jön Türk ismini uygun gördüğü bu bürokrat ve genç subaylara göre gerçekleştirilen bir özgürlük ve hürriyet hareketidir.⁸⁵ İbrahim Temo, Namık Kemal ve Ali Şefkati gibi Yeni Osmanlı muhalefetinden isimler, eserlerini öncelikle bürokratlar ve “mektepliler” arasında dağıttıklarına değinirler. Daha sonraki süreçte bu eserler “ahali arasına sokulmuştur”.⁸⁶

Aynı görüşleri Abdullah Cevdet de paylaşmaktadır. Cevdet, “hürriyet dinine” iman etmiş birisidir. Orduda bir doktor olarak Trablusgarp'a sürgün edildiği sırada üst düzey bürokrasiden birkaç isim hariç diğer bürokratları bu “dinin” saflarına kattığını dile getirmiştir.⁸⁷ İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet'in yanında Şinasi de “hürriyet” fikrini savunan bir başka isimdir.⁸⁸

Tarık Zafer Tunaya'ya göre Jön Türkler “Türk Karbonarileridir”. Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme adımları Avrupa'daki “ihtilâl ideolojilerinden”

⁸² N. Kösoğlu, *age.*, İstanbul 2002, s. 54.

⁸³ Michael Mann, *İktidarın Tarihi Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi, 1760-1914*, c. 2, Ankara 2012, s. 486. Ayrıca bkz. Michael Mann, *The Sources Of Social Power*, V. 2, New York 2006, s. 472. Ayrıca bkz. E. Kongar, *age.*, İstanbul 2000, s. 370.

⁸⁴ Şerif Mardin, “Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İstanbul 2001, s. 84. Ayrıca bkz. N. Kösoğlu, *age.*, İstanbul 1987, s. 31.

⁸⁵ İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, İstanbul 1987, s. 1-2.

⁸⁶ İ. Temo, *age.*, İstanbul 1987, s. 3.

⁸⁷ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul 1981, s. 30.

⁸⁸ Ş. Mardin, *age.*, İstanbul 2002, s. 84.

etkilenmektedir. Tunaya, bu hareket mensuplarının, ülkesindeki “ormanı kurtlardan temizleyen” kişiler olduğunu düşünmektedir.⁸⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti burada önemli bir duraktır. Çetin’e göre “devletin ele geçirilmesiyle birlikte devlet ordu, ordu da devlet oluyordu. Böylece Türk modernleşme sürecinin en önemli özelliği de ortaya çıkmış oluyordu. Önce ordu, sonra devlet ve daha sonra da toplumun ittihatçılaştırılması başlıyordu.”⁹⁰

Bürokratların özelliklerine bakacak olursak öncelikle Osmanlı-Türk bürokratları asker ya da sivil kökenli olsunlar toplum üzerinde siyasal, ekonomik ve sosyal denetimi elde tutmayı amaçlamışlardır. Kendilerinin üstün özellikler taşıdıklarına inanmaktadırlar. Yetiştikleri eğitim kurumlarında kazandıkları formasyon onları bu yöne itmiştir. Bu bürokratlar, siyasal bir tabakaya dönüşmüştür. Kendilerini üstün görmeleri neticesinde halk ile aralarında kültürel bir fark ortaya çıkmıştır. Bu seçkinler zümresi, Avrupa’ya karşı Batılı görünme gayretindedirler ve halka yabancılaşmışlardır. Bürokratlara göre devlet, onların varlık nedenidir. Devletin yaşatılması ve güçlendirilmesi tüm eylemlerin içinde en önemlisidir.⁹¹ Tanzimat döneminden itibaren bir bürokratik yapı oluşturabilmek adına eğitim kurumları araçsallaştırılarak ordu, maliye ve mülki idare merkezileşmeye hizmet edecek şekilde yeniden düzenlemiştir.⁹²

1.1.2. Modernleşme ve Merkezileşme Çabaları

Modern dönem, modern öncesi yani geleneksel dönemle karşılaştırıldığında bir kopuşu ve değişimi ifade etmektedir.⁹³ Nüfuz alanı genişleyen devletin kamu çalışanlarının sayısı artmış, yasal düzenlemeler yaygınlaşmıştır. Modern devlet, günümüzde hemen hemen her alanda düzenleme yapmıştır.⁹⁴ Bu değişen süreçle birlikte zayıf devlet örgütlenmeleri değişikliğe uğramış, merkezi ve kuşatıcı bir görünüm kazanmıştır.⁹⁵

19. yüzyıl’a kadar devletlerarası rekabetin tabiatı farklıdır. Bu devletler kendilerine bağımlı, yarı egemen, parçalı birimlerden oluşmakta ve bu parçalı birimlerin

⁸⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 1960, s. 64.

⁹⁰ H. Çetin, *age.*, Ankara 2003, s. 195.

⁹¹ İlder Turan, “Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim”, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Ankara 2003, s.125. Ayrıca bkz. N. Kösoğlu, *age.*, İstanbul 2013, s. 55. Ayrıca bkz. Mümtaz Turhan, *Garblılaşmanın Neresindeyiz?*, İstanbul 1961, s. 92.

⁹² İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 3/1-3, İstanbul 1982, s. 142. Ayrıca bkz. Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, İstanbul 2004, s. 84.

⁹³ Jack Goody, *Kapitalizm ve Modernlik Büyük Tartışma*, İstanbul 2008, s. 6.

⁹⁴ C. Oktay, *age.*, İstanbul 2005, s. 263.

⁹⁵ C. Oktay, *age.*, İstanbul 2005, s. 242.

dağınıklığı, bir merkezi otoriteye ihtiyaç göstermektedir.⁹⁶ 19. yüzyılla birlikte gelen modern devlet ise egemendir. Bu millî bir devlettir ve millî devlet çağında her devlet kendi sistemini kendisi inşa etmiştir.⁹⁷ Bir başka deyişle devletler kendi aralarında eşitken hükümlanlıkları altında olan halklara karşı üstün konumdadır. Devlet yasaları koyar ve yönetilenler de bu yasalara uymak zorundadır.⁹⁸ Devlet, halka karşı üstün olmasına rağmen egemenliğini halka dayandırmaktadır.⁹⁹

19. yüzyılda birçok gelişme nedeniyle ordu, kamu ve sivil kontrolden özerk bir şekilde kurumsallaşmıştır. Ordu kurumları asker alımı ve bu askerlerin eğitiminde kapalı bir yapı oluşturmasıyla kendi kültürünü inşa etmiştir. Ordunun kendi içindeki bürokrasisi genişlemiş, teknik faaliyetlerin gizliliği artmıştır. Uzun bir süre görevde olan subaylar ve taşradaki askeri birlikleri idare eden komuta yapısı, askerler için etkili bir kontrol imkânı vermiştir. Sanayileşme ile birlikte askerler kendi içinde uyumlu, uzmanlaşmış, teknik bilgi ve donanımı daha yoğun kullanan ve kendine özgü bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı kast benzeri bir yapıdır. Bu durum devlet ve sivil toplumla karşılaştırıldığında savaşçı bir siyaset demektir.¹⁰⁰ 19. yüzyılda yaşanan değişim rüzgârları ordudan başka bürokraside de yaşanmıştır.

19. yüzyıldaki modern dönem yeni bir bürokrasi getirmiş, bu modern bürokrasi nedeniyle devlet daha çok alana nüfuz etmiştir. Modernleşme öncesinde, yani klasik dönemlerde, otonom alanlar bırakan devlet aygıtı, yeni dönemde her yerde varlığını gösterme ve bilgi toplama amacıyla olmuştur.¹⁰¹

Modern dönemdeki bürokrasi, dikey örgütlenme modeliyle teşkilatlanmış bir yapı meydana getirmektedir.¹⁰² Ayrıca bürokrasinin işleticisi olan memurlar yoluyla devlet merkezîyetçi bir görünüm kazanmaktadır. Devletin hükmetme gücü memurlarda toplanmış ve bu memurlar bürokratik sistemi devam ettirmek istemişlerdir. O yüzden en küçük idari işlem bile kontrolleri altındadır.¹⁰³ Weber'in insanları denetleyebilmenin en

⁹⁶ G. Poggi, *age.*, İstanbul 2005, s. 108.

⁹⁷ G. Poggi, *age.*, İstanbul 2005, s. 109.

⁹⁸ Hamit Emrah Beriş, "Kamu Düzeni, Güvenlik ve Demokratikleşme", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 17/1, Ankara 2015, s. 7. Ayrıca bkz. Hamit Emrah Beriş, *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, İstanbul 2014, s. 15. Ayrıca bkz. Gianfranco Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, İstanbul 2014, s. 106-107.

⁹⁹ Hamit Emrah Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik: Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları*, Ankara 2006, s. 127.

¹⁰⁰ M. Mann, *age.*, c. 2, Ankara 2012, s. 450.

¹⁰¹ M. Şükrü Hanioglu, *Tanzimat'tan Avrupa Topluluğu'na Türkiye Konuşmalar*, İstanbul 1989, s. 48.

¹⁰² Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul 2007, s. 187.

¹⁰³ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri, 1895-1908*, İstanbul 2002, s. 293.

akıllı yolu olarak değerlendirdiği bürokrasiyi¹⁰⁴ Prusya, modern anlamda ilk olarak ordusunu teşkilatlandırırken kullanmış ve ardından devlet yapılanmasına uygulanmıştır.¹⁰⁵ Bürokratikleşme, profesyonelleşme ve askeri kararların tecridinin birleşimi, devletle iç içe geçmiş askeri iktidarın bağımsızlığını yeniden şekillendirmiştir.¹⁰⁶

Modernleşmenin arkasında var olan Aydınlanma felsefesi, doğa bilimleri temel alınırca ilerleme kaydedileceği düşüncesine dayanır. Az gelişmiş ülkelerin seçkinleri Aydınlanma felsefesinin içeriğinde yer alan pozitif bilimlere önem verirlerse gelişmiş ülkelerin seviyesine gelebilecekleri beklentisi içine girmişlerdir.¹⁰⁷ Osmanlı modernleşme süreci içinde devletin geri kaldığını düşünen Tanzimatçılar ve İttihatçıların modernleşme hamlelerinde bu düşünce yatmaktadır.¹⁰⁸ Tanzimat döneminin ünlü Maarif Nazırı Münif Paşa'ya göre ülkede bilimsel gelişmelere gereken özen gösterilmediği için Batı'nın gerisinde kalınmıştır.¹⁰⁹ Eğer ülkenin kurtulması için bir reçete aranıyorsa bu reçete bilim ve teknolojidir. Münif Paşa'ya göre bilim sadece ilmi alanda kalmamalı, diğer çeşitli alanlara da uygulanmak zorundadır. Bu kapsamda devletin uluslararası ilişkilerinde ve devlet idare teşkilatında da bilimsellik şarttır.¹¹⁰ Benzer şekilde Abdullah Cevdet¹¹¹, İbrahim Şinasi¹¹², Namık Kemal¹¹³, Ziya Paşa¹¹⁴, Ali Suavi¹¹⁵ aynı görüşü paylaşmışlardır. Pozitif bilimlerin taşıyıcısı eğitim kurumları Türk modernleşmesi içinde asıl askeri okullar olmuştur. Modernliğin sayıya, ölçüye, mühendisliğe dayanan boyutlarını işleyen ve bundan kaynaklanan bir gücü ayrıca devşirebilen yapı, asıl ordu olmuştur.

¹⁰⁴ Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, Ankara 2005, s. 50. Ayrıca bkz. M. Duverger, *age.*, İstanbul 2007, s. 188. Ayrıca bkz. M. Weber, *age.*, c. 1, İstanbul 2012, s. 342.

¹⁰⁵ M. Duverger, *age.*, İstanbul 2007, s. 188.

¹⁰⁶ M. Mann, *age.*, c. 2, Ankara 2012, s. 451.

¹⁰⁷ Levent Köker, "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce- Kemalizm*, c. 2, İstanbul 2004, s. 104.

¹⁰⁸ Şükrü Hanioglu, "Modernleşme-demokrasi hiyerarşisi anlamlı mı?", [24 Mayıs 2015]. <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2015/05/24/modernlesme-demokrasi-hiyerarşisi-anlamli-mi>.

Ayrıca bkz. Şükrü Hanioglu, "İttihatçılık", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*, c. 9, İstanbul 2009, s. 252.

¹⁰⁹ Adem Akın, *Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*, Ankara 1999, s. 40.

¹¹⁰ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul 1989, s. 54-55.

¹¹¹ M. Ş. Hanioglu, *age.*, İstanbul 1981, s. 183-184.

¹¹² Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul 1996, s. 296.

¹¹³ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri: Siyaset/Hukuk/Din/İktisat/Matbuat*, İstanbul 2005, s. 40.

¹¹⁴ Ş. Mardin, *age.*, İstanbul 1996, s. 377.

¹¹⁵ Falih Rifki Atay, *Baş Veren Bir İnkılâpçı*, Ankara 1954, s. 5. Ayrıca bkz. Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İstanbul 1994, s. 9.

Modernleşme değişim demektir. Devletler “siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanda” bir değişim içerisine girerler. Modernitenin gerisinde kalan devletler modernleşmiş ülkelerle aradaki farkı kapatabilmek adına, elitlerin önde olduğu bir hareketle “köklü bir değişim” sürecine girerler. Yönetici elitin kafasında bir “toplumsal mühendislik anlayışı” vardır. İnsanların en mahrem alanları bile bu dönüşüm programı içerisindedir. Toplum edilgen bir yapıdadır ve değişim programında herhangi bir tercihi ya da fikri sorulmaz.¹¹⁶

Modernleşmeyle birlikte gelen reformlarda merkezîyetçilik ön planda tutulmuştur. 19. asırdan itibaren, Osmanlı Devleti’nde merkezi hükümetin mutlak gücü tedricen artmıştır. Yeniçeri birlikleri, tımarlı sipahiler, âyanın taşradaki nüfuzu, derebeyi niteliğindeki yöresel aileler, hukuk, din ve eğitimde yönetici olan ulemanın gücü gibi padişahı denetleyen eski mekanizmalar ya ortadan kaldırılmış ya da etkisiz hale getirilmiştir.¹¹⁷

Modernleşme araçsallaştırılmış, devlet, toplumda değişimi gerçekleştirme işini de üstlenmiştir. Eğer bir değişim yapılacaksa devletten başka bir yapının gerçekleştirebilmesi mümkün değildir.¹¹⁸ Bir başka deyişle devlet, modernleşme sürecinde aktif bir rol oynamıştır, bu süreci kendi kontrolünde başlatarak devam ettirmiştir.¹¹⁹ Devlet önce bu sürece karşı çıkıp reddetse de daha sonra örnek alır bir duruma gelmiştir.¹²⁰ Bu haliyle Osmanlı/Türk modernleşmesi, modernleşme konusunda otoriter bir yapıya sahiptir. Bu yaklaşım modernleşmede tek bir yolun olduğunu bunun dışında farklı yol haritaları izlenebileceğini kabullenmez, bu haliyle dışlayıcı ve baskıcıdır.¹²¹

Merkezi güçlendirme çabası Padişahın gücünü kırmak şeklinde de yorumlanmıştır. Özellikle Mustafa Reşit Paşa dönemindeki ıslahatlarla devlet yönetiminde şahsîlik azalarak Padişahın emrinde olan kapıkulu müesseseleri ortadan kaldırılmıştır. Böylece Padişahın devlet işlerindeki ağırlığı azalmakta ve yerini bürokrasi almaktadır. Millingen, bu dönemde var olan istibdadın bu yeni sınıfın ürünü

¹¹⁶ Hamit Emrah Beriş, *Siyasal Düzenin Sınırları: Demokrasi, Demokratikleşme ve Katılımcı Siyaset*, İstanbul 2015, s. 200.

¹¹⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 2000, s. 134.

¹¹⁸ K. H. Karpat, *age.*, İstanbul 2004, s. 25.

¹¹⁹ H. Aliyar Demirci, “Bir Biyografinin İzinde: Ali Fuad Başgil’in Hayatından ve Mücadelesinden Bazı Kesitler”, *Ali Fuad Başgil’e Armağan*, Ankara 2017, s. 24.

¹²⁰ H. Çetin, *age.*, Ankara 2003, s. 193.

¹²¹ M. Şükrü Hanioglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, İstanbul 2006, s. 50.

olduğunu belirtir.¹²² Merkezi güçlendirmek için yeni kurumlar kurulmuş ve bu kurumların toplumun her alanına nüfuz etmesi için uğraşmıştır. Kurumlara yüklenen bu görevin sebebi Padişahın müdahalelerini en aza indirmek ve kişisel ilişkiler yerine hukuki bir ilişki modeli ortaya koymaktır. Yapılan düzenlemelerle Babıâli, ülkenin fiili yönetimini ele geçirmiş, bürokrasi, devletin her alanına hâkim olmuştur. Ayrıca yönetici kadronun nüfuz yeteneği de gelişmiştir.¹²³

Merkezileşme eğilimi gösteren yapılarda bürokrasi önemli bir araçtır. Eğer yönetenler modernleşmeye eğilimli ise merkezde şekillenen politikalar çevreyi kapsayacak şekilde uygulanır. Merkezileşmeyi gerçekleştirmek için öncelikle çevrede giderek artan merkez temsilcisinin yer alması ve bu temsilcilerin merkezin emirlerine sadık olması gerekir. Yönetenler, merkezin denetimi olmazsa siyasal birliğin kalmayabileceği endişesini taşırlar. Merkeze göre çevre, ilkel ve dar görüşlü olmanın yanında modernleşmeye de karşıdır. Bu düşünce yapısı da merkezileşme eğilimini arttıran bir başka nedendir.¹²⁴

Merkeziyetçilik, 19. yüzyılda devlet yapısını belirlemiştir. Ortaylı'ya göre bu dönemde idare yaptırımcı olmanın yanında öğretici, teşvik edici, propagandacı ve yön vericidir. Halkın hayatının her aşamasını kontrol etmenin, etkilemenin ve kanunsuzluğu önlemenin yanında onlara bir dünya görüşü kazandırmak gerekmektedir. Bu nedenle yayın, tiyatro, sanat gibi kitleleri etkileyen faaliyetlerin yanında dini kurumlar ve eğitim 19. yüzyılda devletin müdahale edip yönlendirdiği, izlediği, mali ve idari destekle elinde tuttuğu alanlardır.¹²⁵

II. Abdülhamit döneminde de devletin yaşamış olduğu ağır sarsıntılar nedeniyle devletin ayakta kalması öncelik haline gelmiş ve yine ancak saray odaklı “bir merkeziyetçilik” uygulanmıştır. Devletin dağılmasını önlemenin yanında bürokratlara karşı yaşanan güvensizlik de merkeziyetçi eğilimi arttıran bir başka nedendir. Güvenilen kişilerin bürokrasiye getirilmeleri ile birlikte sivil bürokrasi zayıflamıştır.¹²⁶ Devletin yönetimi tamamen Yıldız Sarayına bağlanmış ve “müttehid” bir yönetim sergilenmiştir.¹²⁷ Yıldız Sarayı bürokrasinin merkezi olmuş, “saray bürokrasisi

¹²² Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, İstanbul 2000, s. 280.

¹²³ Ş. Durgun, *age.*, Ankara 2003, s.207.

¹²⁴ İ. Turan, *age.*, Ankara 2003. s.122.

¹²⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2008, s. 508.

¹²⁶ H. Aliyar Demirci, “Osmanlı Meşrutiyet Dönemi (1876-1918)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara 2006, s. 13.

¹²⁷ H. A. Demirci, *age.*, Ankara 2006, s. 11.

Bâbîâli'nin yerini" almıştır.¹²⁸ İlerleyen süreçte de bürokrasi sarayın yönetim biçimini benimsemiş ve meşrulaştırmıştır.¹²⁹

II. Abdülhamit az sayıdaki bürokrati eliyle ülkeyi idare etmiştir. Bu bürokratlar önemli işler icra etmiştir. Bürokrasinin tepesinde sayılabilecek sadrazam ve vezirler basit işlerle meşgul olmuşlardır. İmparatorluğun farklı coğrafyalarındaki valilerle doğrudan irtibata geçen Sultan, hiçbir şekilde aracı kullanmamıştır. Yıldız Sarayı ülke yönetiminin tek hâkimidir.¹³⁰ Bürokratlar politikadan uzak tutulmaya çalışılmış ve kendilerini geliştirmeleri sağlanmıştır.¹³¹

II. Abdülhamit'in en önemli devlet adamlarından olan Tahsin Paşa, Yıldız Sarayı'nın çalışma usulü ve Sultanla olan ilişkileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. II. Abdülhamit bütün alanlara vâkıf olmaya çalışmıştır. Önemli yerlere atanacak memurların sicillerini takip etmiş, tayinlerinden daima haberdar olmuştur. Padişahın ikna olmadığı atama ya da tayinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Sultanın karışmadığı kurum sadece yargı kurumu olmuştur.¹³²

Mülkiye mezunları taşrada istihdam edilerek merkezin eli en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaşmıştır. "1879'da kurulan "Sicili-i Ahval Komisyonu", müteakib senelerde ilk anda 92.137 tane her rütbeden memurun kaydıyla" doludur.¹³³

Askeri bürokraside önemli yeniliklerin yaşanması yine II. Abdülhamit döneminde olmuştur. Okulların müfredatı en modern tarzda yenilenmiş, Almanya'dan uzmanlar getirtilerek eğitilmiş ve yetenekli bir neslin yetişmesi sağlanmıştır. Ancak askerler arasında yayılan pozitivist görüşler orduyla Sultan'ın arasını açmıştır.¹³⁴ Modern eğitim alan subaylar sadece Abdülhamit rejiminden sonra merkeziyetçiliği daha uç bir noktaya taşımak için uğraş vermişlerdir. İttihat Terakki üzerinden siyasallaşmalar bile ülkenin kurtarılması için merkeziyetçiliği zaruri görmüşlerdir.

1.1.3. Ordu Müdahalesi

Ordunun siyaset sahnesine çıkması ve iktidarı belirleyici hale gelmesi 1876 ve 1908 hareketleriyle birlikte olmuştur. 1876'da Abdülaziz'e 1908'de Abdülhamit

¹²⁸ Vahdettin Engin, *Asayiş: Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, İstanbul 2013, s. 15.

¹²⁹ H. A. Demirci, *age.*, Ankara 2006, s. 14.

¹³⁰ Kemal H. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul 2009, s. 308.

¹³¹ K. H. Karpat, *age.*, İstanbul 2009, s. 309.

¹³² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid: Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990, s. 31.

¹³³ İlber Ortaylı, "II. Abdülhamid Devrinde Taşra Bürokrasisinde Gayrimüslimler", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri, 27-29 Mayıs 1992: Bildiriler*, İstanbul 1994, s. 166. Ayrıca bkz. İlber Ortaylı, "II. Abdülhamid Devrinde Taşra Bürokrasisinde Gayrimüslimler", *Batılılaşma Yolunda: Tarih*, İstanbul 2007, s. 73.

¹³⁴ K. H. Karpat, *age.*, İstanbul 2009, s. 314-315.

yönetimlerine karşı modern ordu, doğrudan siyasete girmiştir. Bu tarihlerden itibaren askerin müdahaleleri sıklaşmış, II. Abdülhamit'e muhalefet edenler orduyu, toplumda değişimi belirleyen bir güç merkezi olarak görmüşlerdir. II. Abdülhamit'in tahta geçmesinde de tahttan ayrılmasında da ordunun kilit rolü oynadığı bilinmektedir. Askeri alanda yapılan yenilikler beraberinde mektepli subayların siyasete karışmasının önünü açmıştır. Askeri müdahalelerin belirleyiciliğinin kabul edilmesi, ordunun tarihteki işlevini de açıklamaya yetecektir.¹³⁵

20. asrın başında ordunun ülkenin geleceğinde belirleyici duruma geldiğine inanılmasının yanında kurtarıcı rolünün bulunduğu da inanılmaktadır. İttihat ve Terakkinin muhalefet yıllarında üst düzey yöneticilerinden pozitivist ve merkeziyetçi fikirleriyle dikkat çeken Ahmet Rıza'ya göre ordu, yapılması gereken bir devrimin içerisinde yer almalıdır. Milletin silahlandırılması ve devletin askeri bir yapıya dönüşmesi gerekmektedir. Toplum böylelikle askeri bir toplum olacaktır. Ahmet Rıza'ya göre ordu, yeni seçkinleri oluşturmada ve imparatorluk, orduya dayanmaktadır.¹³⁶ Askerler sadece meslekleriyle ilgilenmeyecek icabında hükümetin yetersiz kaldığı yerde siyasetle de uğraşacaktır. Gerektiğinde “askeri seçkinler sivil toplumda öncü rolü oynayacaktır.”¹³⁷

1.2. 31 Mart İsyanı (31 Mart Darbe Teşebbüsü)

II. Abdülhamit'in uzun süren iktidarının arkasından Anayasa yeniden yürürlüğe girmiştir. Bu dönem “kültürel, toplumsal ve siyasal” alanda yeni bir örgütlenmenin yaşandığı bir dönemdir. Basın, sivil toplum, yazılı medya gibi pek çok alanda ilkler yaşanmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından sadece dokuz ay sonra 31 Mart Vakası meydana gelmiştir.¹³⁸

31 Mart Vakası, 6 Nisan 1909'da muhalif Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsü'nde öldürülmesiyle başlamıştır. Muhalefet yaşananlara tepki göstermiş ve olayı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mâl etmiştir. Bu cinayetten 5 gün sonra Rûmi takvime göre 31 Mart 1325'te ayaklanma çıkmıştır.¹³⁹ 24 Nisan'da İstanbul Hareket Ordusu tarafından işgal edilmiştir. Meclis 27 Nisan 1909'da İstanbul'da tekrar

¹³⁵ Kurtuluş Kayalı, “Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, c. 5, s. 1254.

¹³⁶ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, İstanbul 2010, s. 159.

¹³⁷ O. Moreau, *age.*, İstanbul 2010, s. 160.

¹³⁸ Mete Tunçay, “En Uzun Yıl”, *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, İstanbul 2008, s. 1.

¹³⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul 2007, s. 58.

toplanabilmiştir. Şeyhülislamdan zor kullanılarak, Padişahın tahttan indirilmesi için fetva alınmış, ardından Mecliste bazı milletvekilleri “manevi” baskı altında oylamaya katılmış ve oybirliği sağlanarak tahttan indirme kararı çıkarılmıştır.¹⁴⁰

İttihat ve Terakki, 31 Mart Vakasından sonra yasama ve yürütme organlarına hâkim olmuş, böylece devletin yönetimi küçük bir azınlığın eline geçmiştir.¹⁴¹ Bu dönemde hızlı bir yasama süreci yaşanmış ve birçok kanun çıkarılmıştır. Bürokraside önemli düzenlemeler yapılmış, üst düzey memurların maaşları azaltılmış ve büyük bir tasfiye süreci başlamıştır.¹⁴² Ali Birinci’ye göre bu değişiklikler akademik çalışmalarda ihmale uğrayan bir alandır.¹⁴³

1.2.1. Bürokrasiye Etkileri

1.2.1.1. Sivil Bürokrasiye Etkileri

1.2.1.1.1. İstanbul Vilayeti Teşkilatı Kanunu (04 Ağustos 1909)

31 Mart Vakası devlet yapılanmasında önemli değişikliklere neden olmuş ve ileride planlanan düzenlemeleri de hızlandırmıştır. Yapılan çalışmalar yasama yılının sonlarına doğru şekillenmiştir. Parlamento’nun çıkardığı kanunlar, öyle bir etki yapmıştır ki bu kanunlar 31 Mart’ı gölgede bırakmıştır. Bu düzenlemelerden biri İstanbul Vilayeti Teşkilatı Kanunu’dur.¹⁴⁴ Özellikle İstanbul’un yönetiminde bir karmaşa yaşanmıştır. Kurumlar arasında görev çatışmasını gidermeyi amaçlayan bu yasayla Zaptiye Nezareti kaldırılmış ve Emniyeti Umumiye Müdürlüğü kurulmuştur. İsyandan sonra İttihatçıların İstanbul’da ikinci bir hareketin başlamasına karşı tedbir aldıkları da ileri sürülebilir.

Kanunun görüşmeleri sırasında söz alan Adana mebusu ve Dâhiliye Encümeni üyesi Ali Münif Bey (İttihat ve Terakki¹⁴⁵), İstanbul’un, taht merkezi olsa bile, diğer vilayetlerden farklı olmadığını ve Kanunu Esasi’de de aynı yönde maddeleri bulunduğunu hatırlatarak Dâhiliye Nezareti’nin bu durum için layiha gönderdiğini belirtmiştir. O’na göre yönetim anlamında İstanbul, taşradaki illerle aynıdır ve arasında hiçbir fark yoktur. Bu çerçevede başkent’e özel bir teşkilatlanma söz konusu olmayacak, taşra illeriyle aynı muameleye tâbi tutulacaktır. Ali Münif Bey’e göre

¹⁴⁰ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 134.

¹⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı: İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul 1959, s. 34.

¹⁴² Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 1789-1980*, Ankara 2001, s. 54.

¹⁴³ Ali Birinci, “31 Mart Vak’ası’nın Bir Yorumu”, *Türkler*, Ankara 2002, c. 13, s. 207.

¹⁴⁴ A. Birinci, *age.*, Ankara 2002, c. 13, s. 207.

¹⁴⁵ Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, 1908-1914*, Ankara 2007, s. 372.

İstanbul'un idaresi, Zaptiye Nezareti ile Şehremaneti arasında parçalı bir yapı arz etmektedir. Zaptiye Nezaretinin asli görevi ülkenin, dışarıdan gelen harici tehlikelere karşı korunması ve ülke içi güvenliğin sağlanmasıdır. Kendisi Zaptiye'nin resmi olarak Dâhiliye Nezaretine bağlı olmasına rağmen fiilen müstakil bir Nezaret gibi hareket ettiğini ve mülki idareye karıştığını savunmuştur. Bu layiha ile Zaptiye Nezareti kaldırılacak ve yerine Dâhiliye Nezaretine bağlı olmak üzere Emniyeti Umumiye Müdürlüğü adında yeni bir kurum oluşturulacaktır. Ülkenin güvenliği ve asayişinden öncelikli olarak sorumlu kurum Dâhiliye Nezaretidir. İstanbul valisi, kendisine bağlı olarak İstanbul Polis Müdürü vasıtasıyla İstanbul'un asayişinden sorumlu olacaktır. Ali Münif Bey, layihanın aynen kabul edilmesi yönünde görüş belirtmiştir.¹⁴⁶ Teşkilata bağlı polisler, zabitanın işlerine bakacak, asayiş ve inzibatı koruyacaktır.¹⁴⁷

Kanun layihasının görüşmeleri esnasında İstanbul mebusu Kirkor Zöhrap Efendi (Taşnak¹⁴⁸), meclisteki vekillerin birçoğunun devlet dairelerini iyi bilmediğini öne sürmüştür. Ülkenin her yerinde en üst merci olan vali güvenliği sağlarken, İstanbul'un güvenliğinin Zaptiye Nazırı'na emanet edilmesi yanlıştır. 31 Mart Vakasında da bu eksiklik ortaya çıkmıştır ve bu yüzden bir vali yönetimi İstanbul'a gereklidir. Zöhrap Efendi, Dâhiliye Nezaretinin işlerinin yoğun olması nedeniyle İstanbul'un, ülkenin geri kalanında olduğu gibi bir vali ile idare edilmesini ve güvenliğinin bu vali tarafından sağlanmasını doğru bulmaktadır.¹⁴⁹

Kanunun 4. maddesine göre Zaptiye Nezareti kaldırılmıştır. Ülke genelinin güvenliği artık Emniyeti Umumiye Müdüriyetinin sorumluluğundadır. Vilayetlerdeki Polis Müdüriyetleri ve zabıta Emniyeti Umumiye Müdüriyeti altında teşkilatlanır. Bu kurumlar Dâhiliye Nezaretine bağlı kurumlardır. Polis müdüriyetleri taşrada, valiye bağlı olarak çalışacaklardır. Bu durum İstanbul valisinin emrinde zabıta ve İstanbul Vilayeti Polis Müdüriyeti bulunduğu anlamına gelmektedir.¹⁵⁰

İstanbul valisinin kim olacağı ise bir başka önemli konudur. Bunun için görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda 15-18 Ağustos 1909'da Mehmet Şerif Paşa'nın vali olması kararlaştırılmıştır.¹⁵¹ Ardından şehremaneti görevini yerine getiren

¹⁴⁶ i: 114, 06 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 5, s. 420.

¹⁴⁷ i: 114, 06 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 5, s. 435.

¹⁴⁸ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 359.

¹⁴⁹ i: 114, 06 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 5, s. 425.

¹⁵⁰ i: 114, 06 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 5, s. 432. Ayrıca bkz. <https://www.egm.gov.tr/Sayfalar/1908-1918Donemi.aspx>

¹⁵¹ Mehmet Güneş, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Vilayet İdaresinin Teşekkülü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 37, Konya 2015, s. 193.

Subhi Bey, 4 Temmuz 1910'da vekâleten vali olarak atanmış ve bu görevi 8 Ağustos 1911'e kadar sürdürmüştür.¹⁵²

Zaptiye Nezareti'nin kaldırılmasındaki maksat Sultan II. Abdülhamit ile ilişkilendirilmesidir. Bu Nezaretin yerine Fransa örnek alınarak, hatta ismi Fransızca karşılığı olan, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti tesis edilmiştir. Çok partili yaşama geçilmesi nedeniyle Emniyeti Umumiye Müdüriyetinde bir de siyasi şube yer almıştır.¹⁵³

1.2.1.1.2. Teşkilat ve Tensikat Dolayısıyla Açıkta Kalan Memurlar, Hâkimler ve Kâtiplere Dair Kanun¹⁵⁴

Bu kanunla sivil bürokraside geniş bir tasfiye amaçlanmıştır. Kanun layihasının görüşmeleri 29 Mayıs 1909 günü başlamıştır. Meclisteki genel eğilim, bürokraside istihdam fazlalığı iddiasıyla memurların işten çıkarılması yönündedir.¹⁵⁵ Kanun layihasını inceleyen meclis komisyonu başkanı Selanik mebusu Mehmet Cavit Bey'in ifadelerine göre (İttihat ve Terakki¹⁵⁶), memurlar sınıflamaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflamaya göre ilk gruptakiler kadroda kalanlar, ikinci gruptakiler memuriyete yeterliliği olduğu halde Meclisin kıstaslarına uymayanlar (bu memurlar için bekleme süresi belirlenmiştir), üçüncü grupta herkes tarafından bilinen ve memuriyete yakışmayan davranışları olanlar (bu memurlar herhangi bir ödeme yapılmadan memuriyetten çıkarılacaktır), dördüncü grupta da çalışma yeterliliğine sahip olmayan memurlar (bu memurlara hizmet süresine göre tazminat ödenecektir) vardır.¹⁵⁷

Kanuna göre tensikat işlemi uygulanacak devlet dairelerinde biri Meclisi Âyan'dan, biri Meclisi Mebusan'dan biri de tensikat uygulanacak devlet dairesinden olacak şekilde üç kişiden oluşan tensikat komisyonları oluşturulacaktır.¹⁵⁸ Kanun görüşmeleri esnasında söz alan milletvekillerinin görüşleri tensikatın etkileri konusunda önemli bilgiler vermektedir. Biga Mebusu Arif İsmet Bey (İttihat ve Terakki¹⁵⁹), memurların başlarında bulunan amirlerine güvenmediğini ve yüzde doksanının yapılacak bir tensikatta meclis üyelerinin de yer almasını istediklerini dile getirmiştir.¹⁶⁰

¹⁵² Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul 1996, s. 242.

¹⁵³ A. Birinci, *age.*, Ankara 2002, c. 13, s. 207.

¹⁵⁴ Teşkilat ve Tensikat Dolayısıyla Açıkta Kalan Memurin, Hükkam ve Ketebeye Dair Kanun

¹⁵⁵ Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*, Ankara 2009, s. 78.

¹⁵⁶ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 357.

¹⁵⁷ i: 82, 16 Mayıs 1325/29 Mayıs 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 22.

¹⁵⁸ i: 82, 16 Mayıs 1325/29 Mayıs 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 38.

¹⁵⁹ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 361.

¹⁶⁰ i: 82, 16 Mayıs 1325/29 Mayıs 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 40.

Çorum mebusu Ali Osman Efendi (İttihat ve Terakki¹⁶¹) de tensikat işlemi yapılırken tercümei hal varakalarına bakılmasının ve memurların sorup soruşturulmasının hatalı bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Ali Osman Efendi'ye göre tercümei hal varakaları elverişli durumda değildir. Aynı şekilde sorup soruşturarak da tensikata konu olan kişi hakkında sağlıklı bilgilere ulaşılamayacaktır. İzlenecek bu iki yol, suiistimalleri beraberinde getirecektir.¹⁶² Tensikatın ismini dahi duymak memurları olumsuz önde etkilemiş ve Adliye Nezareti, Sadarete yazdığı yazıda Meclisin tensikat için görevlendirileceği komisyonların hemen çalışmasını talep etmiştir.¹⁶³ Aynı eleştiriyi Denizli mebusu Gani Bey (İttihat ve Terakki¹⁶⁴) de dile getirmiş ve devlet dairelerindeki memurların çıkarılma korkularından dolayı çalışamaz duruma geldiklerini ifade etmiştir.¹⁶⁵

Mayıs 1909'da Sadaret görevine başlayan Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti¹⁶⁶, göreve gelir gelmez Tensikat Kanunu'nun onaylanmasını sağlayabilmiştir.¹⁶⁷ Sadareten meclise intikal eden hükümet tezkiresinde tensikat işleminin "Dâhiliye, Harbiye, Hariciye, Bahriye, Adliye, Evkaf-ı Hümayûn, Ticaret ve Nafia, Maarif, Orman ve Maadin ve Ziraat, Sıhhiye, Defteri Hâkani, Hicaz Demiryolu, Mülkiye, Askeriyye Tekaüt Sandıkları Nezareti, Şûrâyı Devlet, Divanı Muhasebat Riyaset, Rüsumat Emanetleri" ve Sadaret dairelerinde yapılacağı yer almaktadır. Tezkirede ayrıca tensikat işleminin yapılacağı kurumlarda kurulacak olan tensikat komisyonları için Mebusan Meclisi'nin, her komisyona birer üye seçmesi gerektiği hatırlatılmıştır.¹⁶⁸

15 Ağustos 1909 günü Sadareten Mebusan Meclisine tezkire yazılarak 16 Ağustos gününe kadar tensikat komisyonuna seçilen üyelerin gönderilmesini istemiştir.¹⁶⁹ Sadaret, tensikatın 30 Ağustosta başlayacağını açıklamış ve aynı günlerde de gazetelerde tensikat komisyonu üyelerinin isimleri yayınlanmıştır.¹⁷⁰ Ancak komisyonlar daha erken bir tarihte çalışmaya başlamışlardır. Tensikata tabi tutulacak memurların memuriyet geçmişleri, maaş durumları öncelikle incelenen dokümanlar

¹⁶¹ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 370.

¹⁶² i: 82, 16 Mayıs 1325/29 Mayıs 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 42.

¹⁶³ E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 89.

¹⁶⁴ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 362.

¹⁶⁵ i: 109, 27 Haziran 1325/10 Temmuz 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 5, s. 284.

¹⁶⁶ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839- 1922)*, İstanbul 1999, s. 1.

¹⁶⁷ E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 90.

¹⁶⁸ i: 109, 27 Haziran 1325/10 Temmuz 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 5, s. 283.

¹⁶⁹ i: 134, 02 Ağustos 1325/15 Ağustos 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 6, s. 430.

¹⁷⁰ E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 92.

arasındadır. Eğer yeterli görülmezse tercümei hal evrakları incelenecektir. Komisyonlar, eğer isterlerse, “memurların yazı sanatlarındaki belagatlarını” dahi inceleyebilecektir.¹⁷¹

Eylül ayında Meclis tatilde olduğu için komisyonlar tensikat işlemlerini önemli ölçüde bitirmiştir. Gazetelerde tensikat işlemlerinden sonraki kurumların son durumlarına yer verilirken aynı zamanda alınması düşünülen yeni memurlar için açılan sınav duyuruları yer almıştır.¹⁷²

Tensikat işlemi sırasında tutulan kayıtlara ilişkin olumsuz bilgiler meclis gündemini meşgul etmiştir. Tatilin ardından yeniden toplanan parlamentonun Mebusan Meclisi Tensikat Komisyonu, bir mazbata göndermiştir. Mazbatada Maarif Nezaretine ilişkin tensikat raporlarında yer alan, memurların isim ve maaş bilgilerinin bulunduğu defterlerin tahrifata uğradığına dair bilgilere yer verilmiş ve bunun üzerine konu, mecliste bir gensoruya konu olmuştur.¹⁷³ Yapılan Meclis görüşmesinde Maarif Nazırı Ferit Paşanın açıklamaları yeterli görülerek meclis normal gündemine geçmiştir.¹⁷⁴

Öncelikle, mebusların da ifade ettiği gibi, tensikatta bir güven sorunu vardır. Memurlar çözümü mecliste bulmuşlardır ancak İttihat ve Terakki'nin ağırlıklı olduğu bir mecliste bu güven sorununun aşılabilmesi tartışma konusudur. Tensikat komisyonlarının “memurların yazı sanatlarındaki belagatlarını” dahi incelemeye alması güven ortamının inşa edilemediğinin kanıtıdır. Bu durum, tensikat komisyonları isterse bir kişinin liyakatine bakmadan ihraç edebileceği anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle bir yolunu bulan memurun memuriyetinin devam etmesi anlamına gelmektedir. Binlerce memur tensikat işlemine tabi tutulmasına rağmen gazetelerin personel alımı için ilan yayınlamaları tensikatın bir intikam sopasına dönüştürüldüğünü ve eski düzenin memurlarını tasfiye ettiğini göstermektedir. Eski düzenin memurları gidince yeni düzene sadık memurlar alınacak ve devlet kurumlarında bir güç sağlanacaktır. Memur ihracının çok olduğu sıkıntının mağduriyetlerin boyutları ortadadır. Zira bu insanlar kazançlarını memuriyetten elde etmiş ve binlerce aile bu şekilde mağdur edilmiştir.

1.2.1.1.3. 1910 Yılı Tensikat Kanunu ve Diğer Düzenlemeler

1910 yılına gelindiğinde merkez ile merkezin taşradaki şubeleri arasında tensikatla ilgili görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler neticesinde Tensikat Kanununda

¹⁷¹ E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 93.

¹⁷² Erkan Tural, *II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu*, (doktora tezi), İzmir 2006, s. 84.

¹⁷³ i: 10, 21 Teşrinisani 1325/04 Aralık 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 1, s. 192.

¹⁷⁴ i: 11, 23 Teşrinisani 1325/06 Aralık 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 1, s. 221.

yeni düzenlemeler yapma ihtiyacı hissedilmiştir. Belediyelerde çalışanlar, işten çıkarılan memurların yasa dışı yollarla yeniden çalışmaya başlaması, tazminatların ödeme usulleri ve işten çıkarılanların geçim sıkıntıları gibi sorunlar bu kanun düzenlemesinin sebepleri arasındadır.¹⁷⁵ Mecliste kanun görüşmeleri başlamış, gerekçe okunduktan sonra mebusların isteği üzerine yeni bir tensikat komisyonu daha kurulmuştur.¹⁷⁶

Kanun için yapılan görüşmeler 1910 yılı Mart ayı içerisinde rastlamaktadır. Komisyon üyesi olan Denizli mebusu Gani Bey (İttihat ve Terakki¹⁷⁷) söz alarak Tensikat Kanunu'na yapılacak eklemeler hakkında bilgi vermiştir. Gani Bey'in verdiği bilgilere göre düzenlemenin amacı tensikattan mağdur olmuş memurun geçim sıkıntısını ortadan kaldırmaktır.¹⁷⁸ Meclisteki görüşmeler esnasında söz alan mebusların eleştirileri tensikat hakkında önemli bilgiler içermektedir. Mehmet Vehbi Efendi (Konya, müstakil veya siyasal tutumu bilinmiyor¹⁷⁹), sadrazamın söylediğinin aksine, kanun düzenlemesinin var olan durumu daha da kötüye götüreceğini iddia etmiştir. Mağduriyetler, Tensikat Kanunu'na yapılan bu eklemeler ile düzelmeyecektir. Tensikat komisyonları hata yapmaktadır ve eğer yanlışlıkla görevinden olan bir memur dahi varsa hemen görevine iade edilmelidir. Haklı sebeplerden ötürü işten çıkarılan memura, "milletin kesesinden borç para ile" ödenen maaşların yükseltilmesi yanlıştır.¹⁸⁰

Ahmet Müfit Efendi (İzmit, İttihat ve Terakki¹⁸¹), Mehmet Vehbi Efendi'ye karşı çıkmış ve tensikat esnasında kadro dışı kalan memurların ifadelerine yer vermiştir. Bu memurlar Müfit Efendiye, kötü şöhrete sahip olmamalarına rağmen iftira sonucu işlerinden olduklarını söylemişlerdir. Bazı memurların yeterli deneyime ve iş yapabilme becerisine sahipken yetersiz oldukları ileri sürülerek kadro harici bırakıldığına değinmiş ve durumun kötülüğünden yakınmıştır. Müfit Efendi, geçmişteki müzakere zabıtlarına bakıldığında mağdurlar tarafından meclis dilekçe komisyonuna iki bin ilâ üç bin arası dilekçenin verildiğini, meclisin bu kadar dilekçeye bakmasının yıllar alacağına değinerek¹⁸² kanunun tamamının kabul edilmesini istemiştir.¹⁸³

¹⁷⁵ E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 104.

¹⁷⁶ i: 36, 25 Kânunusani 1325/07 Şubat 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 2, s. 153.

¹⁷⁷ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 362.

¹⁷⁸ i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 455

¹⁷⁹ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 368.

¹⁸⁰ i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 462.

¹⁸¹ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 360.

¹⁸² i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 466.

¹⁸³ i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 467.

Tartışmalar devam ederken söz alan Taha Efendi'ye göre (Hakkâri, Liberal, Hürriyet ve İtilaf veya Ahrar Fırkası'na bağlı olanlar¹⁸⁴), tensikatın, yeterli memur bulunmaması nedeniyle vilayetlere uzanması gereksizdir. O'na göre tensikat bir gaflettir ve vilayetleri içine alacak şekilde genişletilmesi “gaflet üzerine bir gaflet”tir. Vilayetlere uygulanan Tensikat Kanunu birçok ocağın sönmesine ve canların yanmasına neden olmuştur. Memurun memurluktan çıkması, balığın sudan çıkması gibidir ve “tensîkzedegân”, bazı vilayetlerde şikâyetlerini bildirmeye başlamış ancak valiler bu mağdurları “irtica töhmetiyle” divanı harbe verme taraftarı olmuşlardır.¹⁸⁵ Tensikat Kanunu “biçareleri” cezalandırmıştır. Taha Efendi, yeniden düzenlemelere gerek kalmaması için kanunun çıkarılmasından yanadır.¹⁸⁶

Adaletin önemine dikkat çekerek sözlerine başlayan İsmail Hakkı Bey'e göre (Bağdat, İttihat ve Terakki¹⁸⁷) Tensikat Kanunu adil zannedilerek başlamış ancak uygulama esnasında bir zalime dönüşmüştür. İsmail Hakkı Bey'in bu sözleri mecliste tartışmaya neden olmuştur. Kendisi kanunun pek çok mağduriyetlere ve suiistimale sebep olduğunu belirtmiştir. Uygulamada birçok hatanın yaşandığı bu kanunda yapılacak bu yeni düzenlemeyle birlikte daha fazla hata yapılacak ve yeni mağduriyetler ortaya çıkacaktır. Genel af çıkararak katilleri bile salıveren Meclis, memura karşı katile davrandığından daha acımasız davranmıştır.¹⁸⁸ Meşrutiyet ilan edileli on dokuz ay olmasına rağmen Parlamento, kanunları sürekli “bozup yapmaktadır”. Bu durum kamu yönetiminde istikrarsızlığa yol açmıştır.¹⁸⁹

Kanun maddelerinin görüşmelerine geçildiği esnada söz alan Arif İsmet Bey (Biga, İttihat ve Terakki¹⁹⁰), Şam'da tensikata konu olan önemli gördüğü bir olaydan bahsetmiştir. Şam'da belediye kadrosunda bulunan iki doktor, ihtiyaç duyulmadığı öne sürülerek işten çıkarılmıştır. Tensik işleminin uygulandığı belediye, Tensikat Kanunu kapsamında yer alan bir belediye değildir. Olayın dikkat çekici bir diğer yanı ise belediyenin doktora ihtiyaç duyduğunu öne sürerek vilayete başvuru yapmasıdır. Arif İsmet Bey'e göre durmadan şikâyetlerin geldiği bu tensikat işlemleri durdurulmalıdır.¹⁹¹

¹⁸⁴ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 378.

¹⁸⁵ i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 469.

¹⁸⁶ i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 470.

¹⁸⁷ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 383.

¹⁸⁸ i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 471.

¹⁸⁹ E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 107.

¹⁹⁰ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 361.

¹⁹¹ i: 64, 17 Mart 1326/30 Mart 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 473.

Rıza Paşa (Karahisarlı Sahip, İttihat ve Terakki¹⁹²), tensikatla kadro fazlası ile ahlaki eksiklikleri olan memurların işten çıkarılmasının amaçlandığını belirtmektedir. Ancak bazı devlet dairelerinde iki yüz olan personel sayısı yüz'e düşürülmüş, herhangi bir kusurları ve ahlaki eksiklikleri olmadan çıkarılan bu yüz kişinin yerine kayırmacılıkla yüz kişi alınmıştır. Ardından yüz kişi daha alınarak başta iki yüz olan personel sayısı üç yüze çıkmıştır.¹⁹³

Kanunun şikâyetleri düzenleyen ikinci maddesinin görüşmeleri sırasında Mehmet Talât Bey (Ankara, İttihat ve Terakki¹⁹⁴) söz alarak Tensikat Kanununda yapılan bu düzenlemeyle amaçlanan şeyin mağduriyetleri gidermekse, bu mağduriyetleri gidermenin öncelikli yolunun, taşrada kadro dışı kalan memurlara öncelik vermek olduğunu söylemektedir. Talât Bey'e göre bazı memurlar yeterli olmadığı gerekçesiyle bazı memurlar da kötü şöhretli olduğu öne sürülerek işten çıkarılmış, bu memurların İstanbul'a geldiği, burada sefalet ve yokluk içinde yaşadığı, hatta dilenerek sadaka istediği görülmüştür. Kötü durumda olan bu memurların durumu dikkate alınarak İstanbul'da yaşayan memurlardan önce bu memurlar hakkında gerekli işlemlerin yapılması gerekmektedir.¹⁹⁵

Hamdi Efendi (Preveze, müstakil veya siyasal tutumu bilinmiyor¹⁹⁶), Tensikat Kanununu eleştiren bir başka mebustur. O'na göre Tensikat Kanunu çeşitli iftiralar nedeniyle birçok memurun işten çıkarılmasına sebebiyet vermiş, "birçok haneleri kapatmış, birçok namusluların namuslarını berbat etmiştir." Hamdi Efendi, tensikatı, bir memur kıran kanunu olarak değerlendirir. Bu kanunun tamamıyla ortadan kaldırılması ve kadro dışı kalan memurların yeniden görevlerine dönmesi gerekmektedir.¹⁹⁷

Memurların çalışma, emeklilik ve muhtaçlık gibi kariyerleriyle ilgili konuları düzenleyen üçüncü maddesinin görüşmeleri esnasında Mustafa Sabri Efendi (Tokat, Liberal, Hürriyet ve İtilaf veya Ahrar Fırkası'na bağlı olanlar¹⁹⁸), üçüncü maddeye ekleme yapılarak tensikattan mağdur olan herkesin bu madde kapsamına alınmasını önermiştir. Mağduriyetlerin giderilmesi için böyle bir düzenleme gerekmektedir.¹⁹⁹ Sabri Efendi'ye karşı çıkan İsmail Paşa (Tokat, müstakil veya siyasal tutumu

¹⁹² F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 365.

¹⁹³ i: 68, 24 Mart 1326/06 Nisan 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 590.

¹⁹⁴ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 368.

¹⁹⁵ i: 68, 24 Mart 1326/06 Nisan 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 600.

¹⁹⁶ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 356.

¹⁹⁷ i: 68, 24 Mart 1326/06 Nisan 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 603.

¹⁹⁸ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 371.

¹⁹⁹ i: 68, 24 Mart 1326/06 Nisan 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 611.

bilinmiyor²⁰⁰), devlet memuru olan kişinin “merciine sadakati, ilmü kemalâtı, milliyetperverlik” gibi nitelikleri devlete hizmeti karşılığında elinde bulundurur. Nafi Paşa (Halep, Liberal, Hürriyet ve İtilaf veya Ahrar Fırkası’na bağlı olanlar²⁰¹) “tasfiyei rütebi askeriyye” kanunu ile hak etmedikleri rütbeleri alan askerlerin rütbelerini düşürdüklerini, eğer ihtiyaç duyarlarsa “tasfiyei memurin kanunu” yapmaları gerekeceğini dile getirerek Sabri Efendinin önerisine karşı çıkan bir başka mebus olmuştur. Tartışmaların uzaması üzerine söz alan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa²⁰², memurun üçüncü madde ile kanun güvencesi altına alınacağını, kimsenin keyfi olarak memuru işten çıkaramayacağını savunmaktadır. İbrahim Hakkı Paşa’ya göre eğer bir işten çıkarma işlemi yapılacaksa, memurun işten çıkarılma sebebi kanunda yer alacaktır. Kanunsuz kimse memuriyetten çıkarılamayacaktır.²⁰³

Meclisteki encüme geri gönderilen maddeler encümünde yeniden görüşülmüş ve tekrar meclis gündemine alınmıştır.²⁰⁴ Encümenin ikinci maddede yaptığı düzenlemeyle vilayetlerde tensikat komisyonu oluşturulmayacaktır. Konu hakkında bilgi veren komisyon üyesi Gani Bey’e göre (Denizli, İttihat ve Terakki²⁰⁵), vilayetlerde komisyon oluşturulmamasının sebebi bu vilayetlerdeki mağdurları inceleyecek komisyonların, onları memuriyetten çıkaran kişiler olmasıdır. İstanbul dışında herhangi bir vilayette komisyon bulunmayacaktır. Yapılan değişiklikle hükümetin gerek duyması neticesinde İstanbul’daki komisyonun sayısı artabilecektir. Komisyon kararlarına itiraz, İstanbul’daki memurlar için üç ay, diğer vilayetlerdeki memurlar için bir yıl olarak belirlenmiştir.²⁰⁶ Kanun, Meclisi Âyan’a gitmiş ve ilgili encümen tarafından düzenleme yapılmıştır. Âyan Meclisi tarafından yapılan ikinci madde müzakerelerinde Yorgiyadis Efendi, madde içeriğinde yer alan komisyon oluşumuna dikkat çekerek, komisyon üyeleri arasında tensikat sonucu kadro dışı kalmış üyelerin olmasını “hem müddeinin, hem hâkimin” beraber olması nedeniyle karşı çıkmıştır. Kendi ifadeleriyle “bu maddede denildiği gibi komisyon âzası beyanında kadro haricinde kalanlardan kimselerin bulunması. Hem müddeinin, hem hâkimin aynı komisyonda bulunması demek oluyor ki bu caiz değildir.”²⁰⁷ Meclisi Âyanın yaptığı değişikliğin ardından Meclisi Mebusan’a

²⁰⁰ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 371.

²⁰¹ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 378.

²⁰² S. Kunalalp, *age.*, İstanbul 1999, s. 1.

²⁰³ i: 68, 24 Mart 1326/06 Nisan 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 3, s. 612.

²⁰⁴ E. Tural, *age.*, İzmir 2006, s. 98.

²⁰⁵ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 362.

²⁰⁶ i: 72, 31 Mart 1326/13 Nisan 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 4, s. 105-106.

²⁰⁷ i: 64, 24 Nisan 1326/07 Mayıs 1910, *MAZC*, d: 1, i.s: 2, c. 1, s. 747.

gönderilen kanun düzenlemesini Gani Bey (Denizli, İttihat ve Terakki²⁰⁸) açıklamıştır. Buna göre ikinci maddede yer alan ve tensikat komisyonlarını ilgilendiren maddeye göre daha önce tensikat komisyonlarında üye olanlar yeni oluşturulacak tensikat komisyonlarına üye seçilemeyecektir.²⁰⁹

Kurulan yeni komisyon çalışmalara başlamış ve ilginç durumlarla karşılaşmıştır. Tensikatta görevli komisyonlarda her iki meclis üyeleri, incelemeleri gereken kamu kurumlarının tamamını incelemeye almamıştır. Bir başka ilginç nokta ise yeni kurulan komisyon sorgulamalar yapmış ve kurumlar, başta kanun olmak üzere mevzuattaki kuralları dikkate almadan kendi içerisinde komisyon oluşturmuşlardır. Yasa dışı oluşturulan bu komisyonlar fark edilince hemen ortadan kaldırılması yönünde talimatlar verilmiştir.²¹⁰

İbrahim Hakkı Paşa'nın²¹¹ sadrazamlığı döneminde tensikat mağduru memurlara yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında işten çıkarılmış bir memurun başka vilayetlerde memur olmasının yolu açılmış ve memurluktan çıkarılan sorgu hâkimleri tekrar memuriyete alınmıştır.²¹² Meclis görüşmelerinden de anlaşılacağı üzere mağduriyetler giderilmeye çalışılmıştır. Meclis görüşmeleri incelendiğinde çıkan bir başka sonuç ise mağdurlar, meclis tatile girdiğinde mebusları bularak şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bu şikâyetler o kadar fazladır ki Mecliste söz alan mebusların beyanlarına yansımıştır.

1.2.1.2. Askeri Bürokrasiye Etkileri

1.2.1.2.1. Deniz ve Kara Orduları Personelinde Yapılan Düzenlemeler (26 Haziran 1909)²¹³

İttihatçıların elinin güçlendiği 31 Mart sonrası süreçte tıpkı sivil bürokraside olduğu gibi askeri bürokraside de bir tasfiye yaşanmıştır. Ordudaki askerlerin rütbelerinde bir bekleme süresi olmadığı gerekçe gösterilerek aslında tasfiye amaçlı bir kanun hazırlanmıştır. Berri ve Bahri Erkân ve Ümera ve Zabitanın Tekaüdü için Tayin Olunan Sinler Hakkında Kanun ile birlikte askerlerin terfileri ve her bir rütbede kaç yıl

²⁰⁸ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 362.

²⁰⁹ i: 87, 28 Nisan 1326/11 Mayıs 1910, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 5, s. 91.

²¹⁰ E. Tural, *age.*, İzmir 2006, s. 100.

²¹¹ Görev süresi: Ocak 1910-Eylül 1911. S. Kunalalp, *age.*, İstanbul 1999, s. 1.

²¹² E. Tural, *age.*, İzmir 2006, s. 98.

²¹³ Berri ve Bahri Erkân ve Ümera ve Zabitanın Tekaüdü için Tayin Olunan Sinler Hakkında Kanun

çalışacakları gibi bir dizi düzenleme yapılmıştır. Beş maddeden oluşan kanuna bir de geçici madde eklenmiştir.²¹⁴

Bu kanun, karacı ve denizci subayların emekli olabilmeleri için belirlenen yaş sınırlarını düzenleyen bir kanundur. Mebusan Meclisinde kanunun görüşmeleri esnasında Harbiye Encümeni Mazbata Muharriri Taşlıca mebusu Ali Vasfi Bey (Liberal, Hürriyet ve İtilâf veya Ahrar Fırkası²¹⁵) söz alıp emeklilik yaş sınırlamasının rütbelere göre belirleneceğini ifade etmiştir. Bu rütbelere ümera²¹⁶, erkân²¹⁷ ve zabitan²¹⁸ şeklinde üç kısım olarak ele alınmış ve bu rütbelerin her birine bir hizmet süresi tayin edilmiştir. En düşük rütbeden en yüksek rütbeğe kadar olan her bir rütbede bulunan personelin azami kaç yaşında bulunması gerektiği düzenlenecektir. Osmanlı ordusunda alaylı ve mektepli olmak üzere iki tür zabıt vardır. Alaylı zabitanın sayısı mektepli zabitanın fazladır.²¹⁹ Ali Vasfi Bey, yaşları ilerlemiş askerlere ihtiyaç olmadığını iddia etmektedir. Ancak genç ya da yaşlı olmanın kıstasına değinmemektedir. O'na göre düşük rütbedeki askerin görevleri zordur. Yaşı büyük olmasına rağmen düşük rütbedeki bir asker böyle bir görevi yürütemeyecektir. Ali Vasfi Bey, bu kanun çıkarsa askerlerin gerekli olan nitelik ve meziyetleri kazanacağını iddia etmektedir.²²⁰

Yine Vasfi Bey'e göre bu kanunla birlikte yaşları nedeniyle birçok asker, mektepli ya da alaylı olsun ordudan ihraç edilecektir. Askerlerin ordudan atılmaları emeklilik kanunnamesine göre düzenlenecektir. Emekliye ayrılan askerlere emeklilik maaşı bağlanacaktır. Tahdidi Sin Kanunnamesi, sonuçları itibariyle gerek karacı gerek denizci olsun arada bir fark gözetilmeden çıkarılmıştır. Karacı ve denizci olmak üzere iki büyük asker sınıfı için yapılacak olan bu kanun, askerlerin aynı derece ve yaş devrelerine sahip olması nedeniyle, her iki kuvvetteki askerlere tek bir muameleyi uygun görmüştür. Vasfi Bey'e göre müzakereleri yapılan bu kanun tek bir kanun olarak

²¹⁴ Nejat Eralp, "İkinci Meşrutiyet'te Silahlı Kuvvetler ile İlgili Üç Önemli Kanun", *Dördüncü Asker Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1989, s. 124.

²¹⁵ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 357. Parti bilgileri için bkz. F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 354.

²¹⁶ Ümera: "Eskiden miralay, kaymakam, binbaşı gibi paşa unvanını almamış büyük subaylar.", İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010, s. 1296. Ayrıca bkz. "Ümera: Binbaşı, Yarbay, Albay rütbelerinde bulunan fermanlı subaylar", Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*, Ankara 2009, s. 1127.

²¹⁷ Erkân: Devlet ve orduda sayılı kimseler, "üstler", İ. Ayverdi, *age.*, İstanbul 2010, s. 348. Ayrıca, Ümeranın üstündeki subaylar, erkân olarak tanımlanmıştır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*, Ankara 2009, s. 1127. Ayrıca Erkân, general veya amiral rütbesindeki askerleri ifade etmek için kullanılmıştır. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, İstanbul 2007, Cilt 2, s. 1469.

²¹⁸ Zabitan: "subaylar", İ. Ayverdi, *age.*, İstanbul 2010, s. 1374. Ayrıca zabitan, ümera rütbesine haiz askerlerin astı olan subayları ifade etmek için kullanılmıştır. F. Devellioğlu, *age.*, Ankara 2009, s. 1127.

²¹⁹ i: 91, 30 Mayıs 1325/12 Haziran 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 303.

²²⁰ i: 91, 30 Mayıs 1325/12 Haziran 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 304.

görülmemeli ve çıkarılacak bir kanunun küçük bir faslı olarak değerlendirilidir. Bu kanundan sonra ayrı bir Emeklilik Kanunu çıkarılacaktır. Bahriye için emeklilik yaş sınırlaması üzerine konuşan Bahriye Nazır Vekili Rasim Paşa'ya göre emeklilikle ilgili olarak eğer 60 yaş üzerine emeklilik uygulanırsa görevli Miralayların % 40'ı, 55 yaş üzerine emeklilik uygulanırsa görevdeki Miralayların % 68'i, 50 yaş ve üzerine emeklilik uygulanırsa görevdeki Miralayların % 79'u emekli olacaktır. Miralay rütbesindeki askerlere eğer doğrudan emeklilik uygulanırsa daha fazla oranda asker emekli olacaktır.²²¹

Karahisarı Sahip mebusu Rıza Paşa (İttihat ve Terakki²²²) denizcilerin emekliliği için farklı bir öneri getirmiştir. Bu öneriye göre denizci subaylar karacı subaylara göre bir ya da iki sene sonra emekli olabilecektir. Çünkü bahriyelilerin işleri karacılara göre yorucu değildir ve denizci askerler daha zindedirler. Konya mebusu Mehmet Vehbi Efendi (Müstakil veya siyasal tutumu bilinmiyor²²³) ihtiyacın çok üzerinde bir zabıt sayısı olduğunu iddia etmekte ve İngiltere'de daha çok zırhlı gemi için daha az personel bulunmaktadır. Osmanlı Bahriyesinde ise daha az sayıdaki zırhlı gemiye daha fazla zabıt düşmüştür.²²⁴ Kastamonu mebusu Şükrü Efendiye göre (partisi yok²²⁵) maliye güçsüzdür ve olağan emeklilikler zabıt sayısının azalmasını sağlamamaktadır. Yapılması gereken ise tensikata başvurmaktır. Meclis, emekli maaşlarının nereden karşılanacağına kafa yormalıdır. Bununla birlikte Şükrü Efendi, askerlerin emeklilik yaşlarına dikkat çekmekte ve otuz beş yaş gibi erken bir yaşta askerlerin emekli edilmesinin yanlış bir uygulama olduğunu savunmaktadır. Ayrıca askerler olabilecekleri en verimli dönemlerinde emekli edileceklerdir. Şükrü Efendi, emekliliğe gerekçe olarak asker sayısının düşürülmesini önermiştir.²²⁶

Ordudaki karacı ve denizci askerlerin emeklilik yaşını belirleyen bu kanunun amaçları arasında ordunun gençleştirilmesi istendiği gibi gerekçeler yer almıştır. Terfi edememiş olduğu halde orduda kalarak maaş alan ihtiyarlamış binbaşılar, yıllardan beri aynı rütbede bekleyen üsteğmenler veya belli bir rütbeye gelmiş ancak yaşı ilerlediği için kendilerinden hiçbir şekilde istifade edilemeyecek subaylar, kanun yoluyla ordudan çıkarılmışlardır. Kanuna eklenen geçici madde ile ordudan ayırma yani emeklilik

²²¹ i: 91, 30 Mayıs 1325/12 Haziran 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 305.

²²² F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 365.

²²³ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 368.

²²⁴ i: 91, 30 Mayıs 1325/12 Haziran 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 307.

²²⁵ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 367.

²²⁶ i: 91, 30 Mayıs 1325/12 Haziran 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 1, c. 4, s. 308.

işlemleri en yaşlı askerlerden başlayacak şekilde yapılacaktır. Ancak çok geniş teşkilatlanmaya sahip olan Osmanlı ordusu, yeni subaylarla, çıkarılan subayların yerini ikame edememiştir. 1911 Trablusgarp ve 1912-1913 Balkan Savaşları nedeniyle ordu, emekliye ayrılan bu subayları yeniden göreve çağırmaya mecbur kalmıştır. Bu subaylardan, kanunun yürürlüğe girmesi nedeniyle yeterince fayda sağlanamamıştır.²²⁷

1.3. Bâb-ı Âli Baskını (23 Ocak 1913)

31 Mart isyanından sonra ülkenin kontrolü İttihat ve Terakki'nin eline geçmiştir. Elleriindeki bu imkânı, şikâyet ettikleri despotluk rejimine çevirmişler ve bir baskı ortamına dönüştürmüşlerdir. Durum böyle olunca İttihatçılara tepki artmış ve ilk muhalefet partisi 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında kurulmuştur. Ancak İttihatçılar durmamışlardır. 1912 yılında bir “sopalı seçim” yapılmış ve İttihat ve Terakki bu gayri meşru seçimden galip çıkmıştır. Bu olayın ardından Halaskar Zabitan olayı gerçekleşecektir. Ordu siyasetle iç içe geçmekte ve Balkan savaşı başarısız gitmektedir. Bu arada kabine değişikliği yaşanmış ve Kamil Paşa hükümeti kurulmuştur.²²⁸ Balkan savaşı esnasında Bâb-ı Âli'ye bir baskın yapılmış ve Kamil Paşanın istifası alınarak yerine Mahmut Şevket Paşa sadrazam yapılmıştır. Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşında yenildiği 1918 tarihine kadar İT'nin baskıcı rejimi hüküm sürmüştür.²²⁹

Bu hükümet darbesinin ardından Cemal Bey (Paşa) İstanbul muhafızlığına getirilmiştir.²³⁰ Baskının hemen arkasından “Azmi Bey polis müdürlüğünü ve Enver Bey'in amcası Halil Bey merkez kumandanlığını ele geçir”mişlerdir. Talat Bey Dâhiliye Nazırı vekili sıfatını kullanarak vilayetlere hükümetin değiştiği yönünde telgraflar çekmiştir.²³¹ Cemal Paşa hatıralarında Enver Paşa'nın “Harbiye Nezaretine geldikten sonra, ordunun yeniden düzenlenmesiyle uğraş”tığından ve “ilk iş [olarak], ordu kumanda heyetinin baştan aşağı gençleştirilmesi” için çalıştığından bahsetmektedir. “Bütün askeri meziyetleri, rütbelerinin galonlarını taşımaktan ibaret olan ne kadar erkân (general), ümera (üstsubay) ve zabitan (subay) varsa hepsini emekliye sevk etmiş ve miralaylardan (albaylardan), kolordu kumandanları; kaymakamlardan (yarbaylardan),

²²⁷ N. Eralp, *age.*, Ankara 1989, s. 125.

²²⁸ Cevdet Küçük, “Bâb-ı Âli Baskını”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 4, s. 389.

²²⁹ C. Küçük, *age.*, İstanbul 1991, c. 4, s. 390.

²³⁰ Cemal Paşa, *Hatıralar: İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları*, İstanbul 2016, s. 15.

²³¹ C. Küçük, *age.*, İstanbul 1991, c. 4, s. 390. Samih Nafiz Tansu'ya göre “Azmi Bey ve yardımcısı Sudi Bey polis müdürlüğüne, Kurmay Binbaşı Cemal (Paşa) merkez kumandanlığına, Kara Kemal posta ve telgraf nezaretine, Talat da dâhiliye nezaretine el koymuşlardı”r. Samih Nafiz Tansu, *Teşkilat-ı Mahsusa: İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 2012, s. 99.

fırka (tümen); binbaşılardan, alay ve yüzbaşılardan, tabur kumandanları yapmıştı. Harbiye Nezareti dairelerini, düzenleme heyetinin teklifi gereğince yeniden düzenlemiş ve muhtelif dairelerin yönetimini Alman üstsubaylarına vererek ordunun seferberlik planlarını tanzim ettirmişti.²³²

Bahriye Nazırı Cemal Paşa, öncelikle Bahriye Şurası adı verilen nezaret organını lağvetmiştir. İngiliz amirallerle bu işleri yaptığını söyleyen Cemal Paşa, bu askerlerin yönlendirmesiyle gerekli gördükleri düzenlemeleri gerçekleştirmiştir.

“Bu şifahi tetkiklerden sonra Amiral Gambel ile Amiral Limpus'un nezaret daireleri hakkındaki layihalarını okudum ve onlardan esinlenerek kendi düşüncelerimin de yönlendirmesiyle bir teşkilat nizamnamesi kaleme aldım. Bu nizamname gereğince Nezaret Müsteşarlığı ve Bahriye Şurası kaldırılacaktı. Bahriye Nezareti, dört daire ile bir sıhhiye müfettişliğinden ve bir de muhasebe müdüriyetinden oluşacak ve Birinci Daire Reisi, Erkanıharbiye-i Bahriye Reisi unvanını taşıyacaktı. Her dairenin reisi, kendi idaresine ilişkin işlerin hepsi hakkında kesin kararlar vermeye ve kendi mesuliyeti altında nezaret makamına arz etmeye mecburdu. Esasen bir daireye ilişkin, fakat sair daireler ile de alakalı olan meseleler için takibat yapılması ve sair dairelerden karar alınması, daire reisinin vazifesindendi.”²³³

Kara kuvvetlerinde de tasfiye vardır. Balkan savaşlarında görevli komutanlardan bazıları emeklilik ya da ihraç yoluyla ordudan uzaklaştırılmışlardır. Şevket Süreyya Aydemir, ülke savaşta olmasına rağmen, orduda geniş tasfiyeye gidildiğinden bahsetmektedir. Alaylı subaylar tensikat kanunuyla ihraç edilmiştir. Aydemir'in deyişiyle kara gücünde de “gençleştir[meye]” gidilmiştir. Bu durum aynı zamanda tensikat kanununun gerekçesidir. Ayrıca ordu Alman eğitimcilerle terkedilmiş ve bir “ıslahat” yapılması planlanmıştır.²³⁴

Dönemin şahitlerine göre ordu içerisindeki “genç ve ateşli subaylar”, eski askerlerin ordudan uzaklaştırılmasını heyecanla beklemektedirler.²³⁵ Bu askerler amaçlarının orduyu gençleştirmek olduğunu ifade etseler de asıl niyetleri kendi hırslarını tatmin, geleceklerini garantiye almak ve ordu bürokrasisi sayesinde parlak bir kariyer edinmektir.²³⁶ İzzet Paşa Harbiye Nazırlığından istifaya zorlanmış ve yerine Enver Paşa Nazır olmuştur. Liman Von Sanders'in verdiği rakamlara göre 1100 subay emekli edilmiştir. Bu durumun sebebi Paşa'nın bu askerleri “siyasi rakibi” görmesidir. Burada çok “acımasız” davranmıştır. İhraçların sebebini soran Sanders'in aldığı cevap ise bu askerlerin Balkan Savaşlarında başarısız olduğu, görevlerini yapamadıkları ve

²³² C. Paşa, *age.*, İstanbul 2016, s. 99.

²³³ C. Paşa, *age.*, İstanbul 2016, s. 101-102.

²³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c. 2, İstanbul 1971, s. 394.

²³⁵ Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa: (Askerî ve Siyasî Hayatı)*, Ankara 1997, s. 112.

²³⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, c. 4, İstanbul 1982, s. 1978.

yaşlı oldukları yönündedir. Liman Paşa'ya göre bu gerekçeler “izafi[dir]” ve “doğru da değildi[r]”. Birçok subay Harbiye Nezaretinin “mahzenlerine” atılmıştır. Sebebi ise Enver Paşa'nın bu askerlerden karşı bir darbe beklemesi ve kendince önlem almasıdır. Tutuklamalar sadece İstanbul'da değil Anadolu'da da yaşanmıştır.²³⁷ Enver Paşa “Türk ordusunun kalıcı bir müessesesi olmuş olan Yüksek Harp Şurası[nı]” da kaldırmıştır. Sanders'in bahsettiği bir başka olay ise denetlemek için gittiği Çorlu'daki bir askeri birliğin kötü durumunu Enver Paşa'ya bildirmesi ve Paşa'nın da bu askeri birliğin komutanı olan Albay Ali Rıza Bey'i emekli etmesidir. Durum bu kadar keyfidir. Hâlbuki Osmanlı ordusunun genel hali böyledir. Liman Paşa, Albay Ali Rıza Bey'in emekliliğinin önüne geçer ve 1. Dünya Savaşında büyük yararlık gösterdiğini vurgular.²³⁸ Philip Stoddard'ın, Eşref Kuşçubaşı'na dayandırdığı bilgilere göre Liman Von Sanders'in verdiği 1100 rakamını 1300 olarak ifade etmektedir. Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulma sebebi ise bu 1300 askerin zorla emekliliklerinin sağlanmasıdır. Bu askerler İttihat ve Terakki'ye muhaliftir ve daha sonraki zamanlarda Almanya'ya kaçmışlardır.²³⁹

1.4. Tensikatın Değerlendirilmesi

31 Mart ile birlikte siyasileşen bir süreç yaşanmıştır. Bu sürecin en temel meselesi devlet teşkilatını ve personel rejimini yeniden düzenleyen tensikattir. Daha önceki dönemlerde memur adayı, kalemlerden birinde çırak olarak çalışmaya başlar ve görevli memurlardan biri vefat ederse, boşta kalan maaşın az bir miktarıyla bürokratik sisteme dâhil olurdu. Meşrutiyetten sonra uygulamada önemli yenilikler yapılmıştır. Maaşları düzenli bir şekilde ödenen memuriyetlere girebilmek önemli hale gelmiş²⁴⁰ ve bu durum siyasileşmeyi arttırmıştır. Özellikle Müslümanların, memuriyeti, İstanbul'da bir geçim sıkıntısını çözecek, garantisi olan bir meslek gibi algılamaları ve memuriyetin imkânlarının cazip hale getirilmesi bu mesleğe olan talebi arttırmıştır. Tensikatın kamu idaresinde iki çeşit etkisi vardır. İlki sabık ve liyakatsiz sayılan, işten çıkarılma korkusu yaşayan memurlardır. İkincisi çıkarılanların yerine yeni personelin alınması veya görevdeki memurların yükselme ihtimali olması nedeniyle bu memurların hızla

²³⁷ Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, İstanbul 2016, s. 15.

²³⁸ L. V. Sanders, *age.*, İstanbul 2016, s. 16.

²³⁹ Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, c.1, Ankara 2014, s. 113.

²⁴⁰ Alman askeri eğitimci Moltke, 1836 yılında yazdığı bir mektubunda, memuriyetin alınıp satıldığından bahsetmektedir. Memur olmak isteyenler Ermeni tefecilerden yüksek faizle borç para almakta ve memur olmaktadır. H. V. Moltke, *age.*, İstanbul 1969, s. 46.

siyasileşmesidir. Bu durumun sebebi memuriyetin geçinmek için önemli olduğu ülkelerde siyasileşme hızının çok fazla olması nedeniyledir.²⁴¹

Örneğin Sadaret tensikati sırasında kadro fazlalığı gerekçesiyle görevine son verilen bir memur için Sadrazam, çeşitli üst düzey kurumlarla yazışmalar yaparak kadro talep etmiştir.²⁴² Tensikat, bu dönemde “karanlıkta ve kalabalıkta savrulan sopa gibi rast geldiğini yaralamış ve tensikatzede sınıfı” meydana getirmiştir. Özellikle işten çıkarılanlara hak edilenin çok üzerinde tazminat ödenmesi tepkilere neden olmuştur. Bir diğer tepki çeken durum ise işin ehli olan “mülki ve askeri” amirlerin memuriyetten çıkarılmasıdır. Bu insanların yerine iş bilmeyen kişiler memuriyete alınmış, dairelerdeki işlerin yavaşladığı fark edilince de bu çıkarılan memurlar, tekrar göreve çağırılmışlardır. Ayrıca kimlerin hangi kıstaslara göre liyakatli sayılacağı ise bir diğer tartışma konusudur.²⁴³

Tensikat kanunuyla birlikte devlet dairelerinin kadrolarında önemli bir boşluk yaşanmıştır. Yaşanan boşluklar için yeni memurlar istihdam edilecek olması İttihat ve Terakki Cemiyetine, Babıâli ve devlet bürokrasisinde güvendiği, ümit bağladığı yandaşlarını yerleştirme imkânı vermiştir.²⁴⁴ İttihatçılar, sadece kendi taraftarlarını devlet bürokrasisine yerleştirmenin yanında Padişaha yakın olan ve/veya kendilerine mensup olmayan memurların tasfiyesiyle de uğraşmışlardır. Halil(Kut) Paşa, Selanik Mıntıka Komutanı Ferit Paşa'nın, Harbiye Nezareti Piyade Dairesi Reisi olduğunda, kendisine İstanbul'daki 1. Ordu zabitlerinden Saray'a yakın olanlarla sicili bozuk olanların bir kısmının ayrılmasını ve diğer bir kısmının başka birliklere gönderilmesini istediğini belirtmiştir.²⁴⁵ İstanbul'daki 1. Ordu “padişahın şahsına çok bağlı” bir birliktir. İttihatçılar 1. Orduya güvenememiş ve daha sonra başına kendi güvendikleri Mahmut Muhtar Paşayı getirmişlerdir.²⁴⁶ 31 Mart Vakası esnasında 1. Ordu, Sultan II. Abdülhamit'e, Balkanlarda yuvalanmış “Bulgar, Sırp, Yunan, Makedon, Arnavut” çetecilerden oluşan, dağınık bir görünüm arz eden Hareket Ordusunu dağıtmayı, İstanbul'a girişlerine engel olmayı teklif etmiş ancak Sultan buna onay vermemiştir.²⁴⁷

²⁴¹ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul 1990, s. 29.

²⁴² E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 94.

²⁴³ A. Birinci, *age.*, İstanbul 1990, s. 30.

²⁴⁴ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s. 117.

²⁴⁵ Halil Paşa, *İttihad ve Terakki'den Cumhuriyete Bitemeyen Savaş*, İstanbul 2007, s. 50.

²⁴⁶ Y. Öztuna, *age.*, İstanbul 2013, s. 257.

²⁴⁷ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 1, Ankara 1998, s. 618. Ayrıca bkz. İsmail Hami Danişmend, *Sadr-ra'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara göre: 31 Mart Vak'ası*, İstanbul 1961, s. 95. Ayrıca bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, İstanbul 1972, s. 376. Dönemin İttihatçı yanlısı gazetecilerinden Süleyman Tevfik benzeri bir şekilde

İsyan bastırıldıktan sonra 1. Ordunun üstüne çok gidilmiş ve aylarca sürecektensek işlemleri başlatılmıştır. 31 Martçılara karşı olan 1. Ordu, Hareket Ordusuna da tepkisini göstermiş, hatta bu durum isyancılar safına geçildiği yönünde yorumlanmıştır.²⁴⁸ Söylenilenin aksine, tensikata mazeret edildiği için, 1. Ordu “gösteriş ve merasim teşkilatı”²⁴⁹ değil, Osmanlı ordusunun “en vurucu gücü[dür]”. Hareket ordusu İstanbul’a geldiğinde 1. Ordu’dan çekindiği için 4 gün İstanbul dışında korkarak beklemiş, daha sonra II. Abdülhamit’in kendilerini dağıtmayacağını öğrenince girmeye cesaret edebilmiştir.²⁵⁰

Tensikatın gerekliliğini savunanlar, yüksek rütbeli askerler arasında küçük askeri birlikleri dahi yönetmeden Paşa ve Müşir gibi üst düzey komuta kademesinde yer alan birçok askerin olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre bu askerler belirli günlerde merasimlere katılmaktadır ve genellikle kayırmacılıkla iş başına gelmişlerdir. Yapılan tensikatla bu askerlerin rütbeleri yeniden düzenlenmiştir. Amaç böyle ifade edilse de oluşturulan komisyonlar özensiz ve dikkatsiz meydana getirilmiş ve kararlarında adalet, gerektiği gibi sağlanamamıştır.²⁵¹ Komisyonlarla ilgili bir başka sıkıntıyı ise Carter V. Findley belirtmiştir. Özellikle “tensikat sicill-i ahvallerden sorumlu dairelerin” iş yükünün artması nedeniyle buradaki memurlar durumu kontrol edemez hale gelmişlerdir.²⁵²

Mebusan Meclisi görüşmeleri esnasında mebusların memurlara olan bakış açıları, Tensikata olan bakış açılarını yansıtmaktadır. Tensikat komisyonu kurulması için yapılan müzakereler esnasında söz alan Ahmet Bey (Lâzistan, İttihat ve Terakki²⁵³), memurları mikroba benzetmiştir. O’na göre devlet memurluğunu hak etmeyen ve “devleti bir muzir mikrop gibi yiyen” memurlar hemen ihraç edilmelidir. Daha sonra

Hareket Ordusunun püskürtülebileceğini, ancak askerlerin mevzilerini boşalttıklarını söylemektedir. Süleyman Tevfik’in ifadesiyle “Payitahta yürüyen büyük bir düşman ordusuna karşı koymak üzere 93 Rus Muharebesi sırasında inşa ve sonradan bir kat daha tahkim edilmiş olan Çatalca hattı müdafaası, muhafızları orayı terk etmemiş olsalardı Hareket Ordusu’nu İstanbul’a gelmesini imkânsız (...) kılacaktı.” Terk edilen hatları “milletin uyanık bahtı” olarak değerlendiren Tevfik, İstanbul’a giden bu askerlerin istese kendilerine benzer zorluğu, 1. Ordu ile birlikte daha güçlü bir şekilde, çıkarabileceğini hesap edememiştir. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e: Elli Yıllık Hatıralarım*, İstanbul 2011, s. 313-314.

²⁴⁸ İsmet İnönü, *Hatıralar*, c. 1, Ankara 1985, s. 52-53.

²⁴⁹ İ. İnönü, *age.*, Ankara 1985, s. 53.

²⁵⁰ Hatta bazı 1. Ordu askerleri Sultan’ın sözünü dinlemeyerek mukavemet etmek istemişler, kilitli olan “cephaneliklerin kapısını kırmak zorunda kalmışlardır.” Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1991, s. 622.

²⁵¹ Celâl Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele’ye Gidiş*, İstanbul 1966, c. 1, s. 222.

²⁵² C. V. Findley, *age.*, İstanbul 1996, s. 376.

²⁵³ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 376.

sıra liyakatsiz devlet memurlarına gelmeli ve onlar da devlet hizmetinden alınmalıdır.²⁵⁴ Ohannes Varteks Efendi (Erzurum, Liberal, Hürriyet ve İtilâf veya Ahrar Fırkası²⁵⁵), jurnal hazırlayan hafiyeleri gündemine alarak bu devlet görevlilerini iki sınıfa ayırmıştır. Bunlardan ilki bakanlara jurnal ulaştırılan hafiyeler, ikincileri ise Sultan II. Abdülhamit'e istihbarat raporu hazırlayan istihbarat görevlileridir. Ohannes Varteks Efendi'ye göre jurnal eğer kabinedeki bir nazır'a ulaşmışsa herhangi bir takibata gerek yoktur. Ancak hazırlanan istihbarat raporu II. Abdülhamit'e ulaşmış ise önemli bir mesele vardır. Bu istihbaratçılara takibat yapılmalı ve isimleri gazetede yayınlanmalıdır. II. Abdülhamit'e jurnal veren hafiyeler “jurnalcılarıdır”.²⁵⁶ Varteks Efendi, istihbarat görevlilerinin isimlerinin gazetede yayınlanmasını “hak ve adalet” olarak tanımlamaktadır.²⁵⁷

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a göre Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci sadaretinde yaşananlar içinde en üzücü olay tensikat meselesidir. Tensikatla uzaklaştırılan memur az bir miktar tazminat almıştır. Tazminatın az olmasının yanında ciddi bir zarar ve ekonomik kayıp yaşanmıştır. Tensikat Kanunundan etkilenmiş olanlar, aldıkları tazminatla ticarete atılmışlar ancak yaptıkları işlerde başarılı olamamışlar ve beş parasız kalmışlardır. Tensikat öyle bir zarara neden olmuştur ki yararı zararının gölgesinde kalmıştır.²⁵⁸

Yaşanan tasfiyeler önemli boyuttadır. İzmit mebusu Ahmet Müfit Efendi (İttihat ve Terakki²⁵⁹), 1910 yılında son bir buçuk yılı değerlendirerek iki bin ilâ üç bin mağdur kişinin dilekçeyle başvuru yaptığını söylemiştir. O'na göre bu kadar müracaat ile baş edebilmek mümkün değildir. Devletin daha büyük ve hayati sorunları varken bu kişilerle uğraşmak yersizdir.²⁶⁰

Tensikata yönelik eleştiriler dönemin basınına da yansımıştır. Gazeteci Hüseyin Cahid'e göre “tefviz²⁶¹, tavsiye ve iltimas” ön plana çıkmış ve tensikat komisyonları kurallara uymamıştır. Kurallar bir kenara itilerek kendi uyguladıkları teamüller ön plana çıkmıştır. Hüseyin Cahid'e göre Maliye Nezareti, inisiyatiflerini Mülkiyeliler yönünde

²⁵⁴ i: 8, 16 Teşrini sani 1325 /29 Kasım 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 1, s. 132.

²⁵⁵ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 376.

²⁵⁶ i: 8, 16 Teşrini sani 1325 /29 Kasım 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 1, s. 136.

²⁵⁷ i: 8, 16 Teşrini sani 1325 /29 Kasım 1909, *MMZC*, d: 1, i.s: 2, c. 1, s. 137.

²⁵⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, c. 3, İstanbul 1982, s. 1684.

²⁵⁹ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 360.

²⁶⁰ E. Tural, *age.*, Ankara 2009, s. 107.

²⁶¹ Tefviz: “bir iş veya şeyi bir kimsenin üstüne bırakma, ihâlê”, İ. Ayverdi, *age.*, İstanbul 2010, s. 1222.

kullanmış ancak Sadaret, Mülkiyenin karşısında yer almıştır. Ayrıca birçok memurun diplomasına bakılmamış, sınava tabi tutulmamıştır.²⁶²

Tensikat sürecinde işten çıkarılan memurlar nedeniyle devletin maaş ödemeleri azalmış ve bu maaşlar birikmiştir. Biriken bu maaşlar, memuriyette kalanların maaşlarına zam olarak dağıtılmıştır. Merkezi idareler taşra teşkilatlarını koruma eğilimine girmiş ve kendi kurumlarının tensikatlarını kendileri yapmak istemişlerdir. Kanun maddelerinin yanlış yorumlanması ve kurumların kendi içlerinde yapılan tensikatı kontrol altında tutmak istemeleri bu durumun sebepleri arasındadır. Örnek vermek gerekirse Rüşumat İdaresi, taşradaki bazı illerin tensikat işlemlerine karışmış, ilerleyen süreçte Maliye ve Dâhiliye Nezareti de olaya müdahil olmuştur. Kanun maddelerinin yanlış yorumlanması merkezi idarelerin taşrada, kendilerine bağlı olmayan birimlerle yazışmalar yürütmelerine ve emirler vermelerine neden olmuştur. Yine kurum tensikatları esnasında komisyonlar, yetkisi olmayan kurumları yetki sahaları içine almak istemişlerdir. Tüm bu gelişmeler neticesinde devlet bürokrasisinde bir karmaşa yaşanmıştır.²⁶³

Tensikat komisyonlarında Mebusan Meclisi üyesi olarak görev alan Ali Münif Bey (İttihat ve Terakki²⁶⁴), anılarında tensikat sürecine değinmiştir. Münif Bey'e göre İT genel merkezi memurların sicillerine bakılmasını ısrarla ve inatla istemektedir. İttihat ve Terakkinin amacı II. Abdülhamit'e istihbarat raporu veren ve hafiyelik yapan devlet memurlarını tespit etmektir. O'na göre "inkilâp geçiren bir idarede tensikat kadar güç, yıpratıcı, vebal alıcı vazife olamaz". Hükümete, açığa alacakları personelin tekrar memuriyete alınmamasını, tensikata tabi tutulan memurların hangi sebepten dolayı tensikata dâhil edildiğinin gizlenmesini ve kimseye bilgi verilmemesini önermişlerdir.²⁶⁵

1909 yılında yapılan tensikatla 9,045 kamu görevlisi işinden olmuştur. 1910 yılında yapılan tensikatın bilançosu ise 17,924 kamu görevlisidir. Bu dönemde devlette çalışan memur sayısı 35,000 civarı olduğu düşünülürse²⁶⁶ dairelerdeki işlerin ne kadar yavaşladığı ve tensikatın devlet kurumlarına ne kadar zarar verdiğini anlamak mümkündür. Ayrıca Nezaretler ve diğer devlet dairelerinin örgüt şemaları yeniden

²⁶² E. Tural, *age.*, İzmir 2006, s. 84.

²⁶³ E. Tural, *age.*, İzmir 2006, s. 85.

²⁶⁴ F. Demir, *age.*, Ankara 2007, s. 372.

²⁶⁵ Taha Toros, *Ali Münif Bey'in Hatıraları*, İstanbul 1996, s. 43.

²⁶⁶ C. V. Findley, *age.*, İstanbul 1996, s. 23.

düzenlenmiştir.²⁶⁷ Findley'e göre ise bu dönemde istihdam edilen memur sayısı 35.000 civarındadır ve bu memurların 27.000'i tasfiye edilmiştir.²⁶⁸ Bu durum memurların % 77,14'ünün ihraç edildiği anlamını taşımaktadır.

“Şura-yı Devlet Nafia Dairesi üyeliğine davet edilen” Mehmet Tevfik Bey (Biren)'e göre, Şura-yı Devlet'te Tensikat Komisyonu başkanlığı yapan Mavroyani Efendi, tensikat komisyonlarında görev alan parlamenterlerin, memurların durumlarını yeteri kadar bilmemeleri, nazırların ve nezaretlerdeki üst düzey bürokratların etkisinde kalmaları nedeniyle komisyonlarda gereken başarıyı gösterememişlerdir. Komisyon kararları, nezaret bürokrasisinin kurbanı olmuş, bağımsız karar alamamıştır. Alınan kararlar nezaretlerin etkisi altındadır.²⁶⁹ Biren'e göre Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, İttihat ve Terakki ile iyi geçinmek ve kanunun uygulanması esnasında ortaya çıkabilecek olumsuz durumlarda, yasamanın denetim mekanizmasına takılmamak niyetindedir. Bu yüzden kabinesini korumak istemiş ve kanun noksan bir hâl almıştır. Ayrıca yasama ve yürütme birbirlerinin yetkilerini karşılıklı olarak kullanmaktadır. Komisyonlarda yer alan Sadrazamdan üye olan memurlara kadar birçok görevli tensikattan vazifeleri sayesinde kurtulmuşlardır.²⁷⁰ Biren, İttihat ve Terakkinin güvenmediği memurları tensikatla dağıttığını, bu memurların yerlerine de kendilerinin uygun gördüğü memurları tercih ettiklerini ifade etmektedir. İttihat ve Terakki'nin memur tensikatında ölçüyü kaçırmasının sebebini, parti içindeki ehliyetsiz insanlardan gelen baskılara bağlamaktadır.²⁷¹

Benzer eleştirileri Mahir Said Pekmen de yapmıştır. Pekmen'e göre İttihat ve Terakki'de tecrübe hiç yoktur. Ayrıca kötü niyetlidirler. Memurlar mağdur edilmiş, “haksızlık ve yolsuzluklar” nedeniyle insanlar “telaş ve heyecana” kapılmışlardır. İttihat ve Terakki tensikat meselesinde kurnaz davranmış, kendilerinden olanları kollamıştır. Ayrıca ordudaki rütbeleri düzenleyen yasa nedeniyle bazı askerlerin rütbeleri düşürülmüş bazı askerlerinki ise yükseltilmiştir. Bu da askeriyedeki itaat makamına ağır

²⁶⁷ Nursel Manav, “II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/1, Bilecik 2017, 248. Ayrıca 1909 ve 1910 yıllarında yapılan tensikatların sonucunda tasfiye edilen personel sayısının kurumlara göre dağılımı verilmiştir. 1909 yılı tensikati sonucunda tasfiye edilen personelin kurumlara göre dağılımı için bkz. N. Manav, agm., 248. 1910 yılı tensikati sonucunda tasfiye edilen personelin kurumlara göre dağılımı için bkz. N. Manav, agm., 250.

²⁶⁸ Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, İstanbul 1996, s. 23.

²⁶⁹ H. Aliyar Demirci, *İkinci Meşrutiyet'te Âyan Meclisi 1908-1912*, İstanbul 2006, s. 86.

²⁷⁰ Tevfik Biren, *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, İstanbul 2006, c. 2, s. 101.

²⁷¹ T. Biren, *age.*, İstanbul 2006, c. 2, s. 103.

zararlar vermiş, bezginlik ve hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Pekmen bu durumun “mühitte hâsıl ettiği tesir”in “mühim” olduğunu ve “mühim neticeler” verdiğini beyan etmektedir.²⁷²

Mahir Said Pekmen, yukarıda saydığımız tensikatın manevi “cihet”ine yer verirken bu durumun “maddi neticeleri” olduğunu da belirtmektedir. Bütçe kısıtı nedeniyle yüzlerce memurun bakması gereken işler “onbeş yirmi memurla” görülmeye çalışılmıştır. Ordudaki tensikatta da aynı usul benimsenmiş ve “Harbiye Encümeni” “aynı hiffet ve suhuletle” ihraçları gerçekleştirmiştir. “Tensikat ve tasfiyeyi tatbik eden komisyonlar ise, hele tensikâtnkiler²⁷³, hedm [yıkma] ve tahripde büyük bir hahiş [istek] ve gayretkeşlik izhâr ettiler. Hükümet vücudunda açılan yaraya tuz biber ektiler”.²⁷⁴

Pekmen’e göre memur sayısındaki kısıtlamaya rağmen ilerleyen zamanlarda durum tam tersine dönmüş ve 31 Mart öncesine göre, yani eleştirilen Sultan II. Abdülhamit dönemine göre, daha fazla memurun istihdam edilmiştir. “Müsavat ve adalet fikriyle başlanan, fakat çocukça idare ve ikmâl edilen bu işten menfaate bedel tabii zarar görüldü. Evvel emirde devâir işleri düzelmedi, bozuldu. Herkesin şikâyetini mucip olan tekâsül [gevşeklik] teahhurlar [gecikme] tezâyüd [artma] etti.”²⁷⁵ Bunca ihraca rağmen bir hata daha yapılarak memur alımına gidilmiş, bu alımlarla birlikte memur sayısı eskiyi de geride bırakmıştır. Pekmen’in ifadesiyle “Memurların miktarı bir müddet azaldı ise de, sonradan miktar-ı sabıkını bulup geçti. Saniyen millet hazinesi kazanmadı, zarar etti. Yeni maaşların ziyâdeliğine, tensikzedelere verilen bol maaşlara nazaran böyle olması tabiidir.”²⁷⁶ Tasfiyelerle birlikte bağlanan mazuliyet maaşlarının yanında yeni memurlara da maaş bağlanması neticesinde devlet bütçesinin ne kadar sıkıntıya düşürüldüğü ortadadır.

Feroz Ahmad’a göre tensikat sürecinde, 1910 Mayıs’ına kadar, devlet kadrolarının yüzde sekseni düzenlemeye tabi tutulmuştur.²⁷⁷ Tensikat, bir süreci ifade etmektedir. Devletin bürokratik yapısında ve personeline, belli bir süreç içinde, düzenleme ve tasfiye işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlemle birçok bürokrat işten çıkarılmıştır. Özellikle saraya yakın olan ve saray adına hafiyelik yapanlar tensikatın

²⁷² M. S. Pekmen, *age.*, Ankara 2013, s. 76.

²⁷³ Tensikat komisyonları kastedilmektedir.

²⁷⁴ M. S. Pekmen, *age.*, Ankara 2013, s. 75.

²⁷⁵ M. S. Pekmen, *age.*, Ankara 2013, s. 76.

²⁷⁶ Mahir Said Pekmen, *31 Mart Hatıraları: İsyân Günlerinde Bir Muhalif / Mahir Said Pekmen*, Ankara 2013, s. 76.

²⁷⁷ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul 1999, s. 42.

asıl hedefi olmuşlardır.²⁷⁸ Bu dönemde askeri ve sivil bürokrasinin tasfiyeye tâbi tutulması toplumda büyük bir hoşnutsuzluk yaşanmasına neden olmuştur.²⁷⁹ İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinin "1909'daki raporuna göre o tarihe kadar 27.000 civarında memur mazuliyet maaşıyla veya bu maaş da olmaksızın çeşitli hizmet şubelerinin maaş bordrolarından silinmiştir."²⁸⁰

1913 yılında "İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-u Muvakkatı" ile idare ve belediyeçilik alanında düzenleme yapılmıştır. Şeri mahkemeler Adliye Nezareti bünyesine katılmış ve yargı birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Dini eğitim veren okullar da "Maarif'e devredilmiştir". Şeyhülislam yine bu dönemde yapılan düzenlemeyle kabine üyesi olmaktan çıkarılmış, Dar-ül Hikmet-ül İslamiyye Dairesinin sorumlusu olmuştur. Vakıflar da yine değişime uğrayan kurumlar arasındadır. Yapılan düzenlemeyle vakıflar genel bütçeye dâhil edilerek merkezde toplanmıştır.²⁸¹ İttihat ve Terakki'nin uyguladığı bu hızlı değişimi Mete Tunçay, "otokratik modernleşme" olarak tanımlamaktadır. Bu tipte bir modernleşme ülkenin diktatörlükle değişime sürüklenmesi anlamına gelmektedir.²⁸²

Askeri bürokrasiye bakacak olursak 31 Mart'tan sonra askeri tensikat toplam üç kanundan oluşmuştur. 18 Haziran 1325 (2 Temmuz 1909) tarihli Tahdidi Sin Kanunu, 25 Temmuz 1325 (7 Ağustos 1909) tarihli Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu, 11 Ağustos 1325 (24 Ağustos 1909) tarihli Askeri Tekaüd ve İstifa Kanunu, bahsedilen bu üç kanunu teşkil etmektedir. Bu kanunlarla orduda gençleştirme, yenileme ve tasfiye yapmanın hukuki zemini oluşturulmuştur. Tensikatın uygulanması Birinci Dünya Savaşına kadar sürmüştür. Bu bağlamda İkinci Abdülhamit döneminde haksız terfi ve rütbe verildiği iddia edilen birçok zabıt ve yüksek rütbeli subayın rütbeleri sökülüştür. 31 Mart'tan hemen sonra tasfiyeler başlamış, Harbiye Mektebi ilk tasfiye uygulanan kurumlar arasında yer almıştır. Tensikat kapsamına girip girmediğine bakılmadan askeri ve mülkî erkândan²⁸³ 137 kişi sürgüne gönderilmiştir. Alman ordusundakine benzer şekilde kurmay subaylara bir üstünlük verilmesi, ümera sırasına geçebilmek için

²⁷⁸ Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Babıali*, İstanbul 1994, s. 251.

²⁷⁹ Yılmaz Öztuna, *II.Abdülhamid Zamânı ve Şahsiyeti*, İstanbul 2008, s. 145. Ayrıca bkz. Yılmaz Öztuna, *Osmanlıya Veda 1808-1922*, İstanbul 2013, s. 257.

²⁸⁰ C. V. Findley, *age.*, İstanbul 1994, s. 252.

²⁸¹ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, c. 4, İstanbul 1987, s. 39.

²⁸² M. Tunçay, *age.*, c. 4, İstanbul 1987, s. 40.

²⁸³ Erkân: "Bir topluluğun ileri gelenleri, üstleri". Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1998, s. 721.

kurmay subay olmanın şart koşulması gibi kıstaslardan dolayı subaylar arasındaki huzursuzluk artmıştır.²⁸⁴

Orduyu gençleştirmek maksatlı bu tasfiyeleri yaparken Almanların etkisi altında kalmıştır. Berlin’de ataşemiliter olduğu dönemde Alman İmparatoru 2. Wilhelm, Enver Paşa onuruna verdiği yemekte Paşa’ya hitaben, Türk ordusunu yaşlı paşalardan ve vaktini geçirmiş kimselerden kurtarması gerektiğini, isterse Alman Ordusundan subayları ıslah ve tensike yardımcı olmaları için gönderebileceğini söylemiştir. Bu sözlerden çok etkilenen Enver Paşa’ya göre Türk Ordusu bir an önce gençleşmelidir. Ferik İzzet Paşa döneminde hazırlanan tasfiye listesine Enver Paşa müdahil olmuş ve listeye 1500 askerin ismini dâhil etmiştir. Bu listede adı geçen askerlerden yaş çok ilerlemiş olanlar olduğu gibi genç yaşta emekliliğe sevk edilen, dönemin yöneticilerine baş eğmediği için gözden düşmüş olan askerler de vardır.²⁸⁵

Meşrutiyet döneminde orduda (kara ve deniz kuvvetleri) 21,499 subay, 327,613 astsubay ve er vardır. Bu kuvvetlere ek olarak Jandarma’da 2,371 subay, 39,268 astsubay ve er, toplamda ise 23,870 subay, 366,881 astsubay ve er mevcuttur.²⁸⁶ Kara ve deniz kuvvetlerindeki mevcudun 1908 yılında kara kuvvetlerine ait kısmında 13,726 subay, 270,352 er vardır. Astsubaylarla ilgili bir sayıya ise yer verilmemiştir. Kuvvetle muhtemel er sayısına astsubaylar da dâhildir.²⁸⁷ Deniz kuvvetlerinde ise 5351 subay, 7419 denizci er vardır.²⁸⁸ Bu denizci ve karacı askerlerin sayılarını topladığımızda 296,848 gibi bir asker mevcudu elde etmekteyiz. Ancak Genelkurmay Başkanlığı’nın 1971 yılında yayınladığı Silahlı Kuvvetler Tarihi’ni konu edinen kitapta verdiği sayılar birbirini tutmamakta, farklı rakamlar verilmektedir. Muhtemelen ordu mevcudu bu rakamlara yakındır.

Bu asker sayıları ışığında Tahdidi Sin Kanununa göre 7500 alaylı subay emekli edilmiştir. Bu sayı alaylı askerlerin büyük bir çoğunluğu demektir. Tahdidi Sin Kanunu’ndan bağımsız olarak kara kuvvetlerinde yine verilen sayılarda bir çelişki daha gözükmemekte ve subay sayısı 26,310 olarak kabul edilip bu subayların 10,189’unun,

²⁸⁴ A. T. Alkan, *age.*, Ankara 1992, s. 118.

²⁸⁵ Samih Nafiz Tansu, *İttihâd ve Terakkî İçinde Dönerler*, İstanbul 2003, s. 327.

²⁸⁶ T.C. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi. IIIncü Cilt, 6ncı kısım, 1. Kitap*, Ankara 1971, s. 135.

²⁸⁷ T.C. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi. IIIncü Cilt, 6ncı kısım, 1. Kitap*, Ankara 1971, s. 120.

²⁸⁸ T.C. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi. IIIncü Cilt, 6ncı kısım, 1. Kitap*, Ankara 1971, s. 118.

1911 yılında tasfiye edildiği bilgisi yer almaktadır.²⁸⁹ Bu sayı kara birliklerinin % 38,72'sinin ordudan çıkarılması demektir.

1913 yılında “Teşkilât-ı Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi” çıkarılmıştır. Bu nizamname ile ordunun kuruluşu Bâb-ı Âli baskınından 21 gün sonrası, 14 Şubat 1913 tarihidir. Bu tarihte kara ordusunda 11,221 subay, 294,029 astsubay ve er vardır.²⁹⁰ Yukarıda verdiğimiz sayılarla karşılaştırdığımızda ordunun asıl komuta kademesini işgal edecek olan subayların sayısındaki azlık 1908'e göre dikkat çekicidir.

²⁸⁹ T.C. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi. IIIncü Cilt, 6ncı kısım, 1. Kitap*, Ankara 1971, s. 189.

²⁹⁰ T.C. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi. IIIncü Cilt, 6ncı kısım, 1. Kitap*, Ankara 1971, s. 199.

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS DARBESİ VE SONRASI

2.1. 27 Mayıs Öncesi Türk Bürokrasisi

Sartori'ye göre aydınlar kendilerine bir dünya cenneti yaratma amacındadır. Aydın zümresi “ihtiraslı” bir topluluktur. Onlar tarihte iz bırakabilmek, yaptıklarıyla gelecekte bilinmek ve gerçekleştirdikleri için daima anılmak isterler. Bu yüzden devamlı bir şeyler gerçekleştirme kaygısı duyarlar.²⁹¹

Modern dönemde kurulan devletler, kendinden önceki dönemin bürokratlarıyla çalışmak istemezler. Bunun için bir takım “ayıklama” yöntemleri uygularlar. Eski dönemin memurları temizlenirken yeni yöneticilerin bu insanlara bakış açıları belirleyicidir. Bu yeni yöneticiler, gelecek planlarına uyan bürokratlarla çalışmak isterler ve bu bürokratlara yükleyecekleri vazifeler onlar için önemlidir. Yani bürokratlardan bir görev adamı olmaları istenmektedir.²⁹² Çünkü modern dönemde “bürokrasi, yönetenle yönetilen arasındaki evrensel köprü” vazifesi görmektedir.²⁹³

Türkiye’de “aydınlar, aynı zamanda bürokrattır; bürokratlar da aydındır. Örnek olarak Osmanlı’nın son dönemlerindeki modernleşmenin altına imza atan aydınların her birinin aynı zamanda birer bürokrat olduğunu gösterebiliriz. Cumhuriyet döneminde de aydın diye nitelendirdiğimiz kişilerin hepsi belli bir yerde bürokrat olarak çalışıyordu veya parlamentodaydılar ki parlamento Mart 1925’teki Tahrir-i Sükûn’dan sonra 1950’ye kadar göstermelik bir kurum olarak çalışmıştır.”²⁹⁴

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, geçiş dönemi Türkiye’sinde, modernleşme evresindeki devletin destekçisi hep aydınlar olmuştur. Ancak aydın-bürokratlar, halkla gereken ilişkileri kuramamış, hatta halktan uzaklaşmışlardır. Bu insanlar, kültür yabancılaşması yaşamış ve kendilerini toplumun üstünde görmüşlerdir.²⁹⁵ Değişen zamanla birlikte kültürde de değişim yaşanmıştır. Kültür değişmelerini “serbest kültür değişmesi” ve “mecburî kültür değişmesi” şeklinde ikiye ayıracak olursak, bu elitler, mecburî kültür değişmesinin aracı olmuşlardır. Mecburî kültür değişmesi durumunda belli bir topluluk başka bir kültüre mensup toplulukla irtibata geçer. Bu irtibatta herhangi bir baskı veya zorlama yoktur. Ardından temasa geçilen kültürün değerleri

²⁹¹ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, İstanbul 2014, s. 607.

²⁹² Mete Tunçay, “Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasisinin Ayıklanması”, *Belgelerle Heyeti Mahsusalar*, İstanbul 2005, s. 46.

²⁹³ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemmini Anımsarken (1933-1951)*, İstanbul 1995, s. 1.

²⁹⁴ Osman Can, , *Darbe Yargısının Sonu: Karargâh Yargısından Halkın Yargısına*, İstanbul 2010, s.61-62.

²⁹⁵ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul 2009, s. 53.

alınmaya başlanır ve bu unsurlar benimsenir.²⁹⁶ Artık kültürel değişim geçirmiş topluluk, kendisi gibi olmayan topluluklara kendi değerlerini dayatacaktır ya da devlet aygıtıyla toplumun çoğunluğuna “zorla kabul ettirmeye” çalışacaktır.²⁹⁷ Bu yaklaşım statü sahibi bürokratlarla, onların işlerini görmekle yükümlü oldukları geniş halk kitleleri arasındaki mesafeyi açmıştır. Bürokratik seçkinler, toplumun diğer grupları tarafından giderek daha çok tepki görmüşlerdir.²⁹⁸ Ayrışma o kadar fazladır ki halkla aydınların aldıkları soyadları bile, bu dönemde, ciddi farklılıklar göstermiştir.²⁹⁹

Erol Güngör’e göre “Kalkınmakta olan ülkelerde değişimin başlıca yapıcısı, yol göstericisi devlet olmaktadır; modernleşmenin hemen tek temsilcisi o’dur. Devletin yanında modern bir ülkeye mahsus faaliyetleri temsil eden sektörler, özellikle iktisadi sektör, hem yaygın değildir, hem de kolayca intibak edilemeyecek kadar değişik, girift özellikler taşır. Bu yüzden kalkınmakta olan ülkelerin aydınları iktidar ve itibar arzularını tatmin etmek, ideal edindikleri şeyleri gerçekleştirmek üzere devleti tercih eder ve memuriyet yahut politik mevki- yoluyla yükselmeye çalışırlar.”³⁰⁰ Bu nedenle ülkedeki aydınlar, İkinci Dünya Savaşı’na kadar, “devlet kadrolarını doldur[muştur]”.³⁰¹

Osmanlı modernleşmesinden itibaren, toplumdaki herhangi bir destek göremediğini düşünen bürokrasi, devlete yaslanarak yenileşme projelerini gerçekleştirmiştir. Bürokratlara göre Batılılaşabilmek için devletin bütün alanlara hâkim olması gerekmektedir. Toplumu dışlayan elit, halktan herhangi bir beklenti içine girmediği gibi kendilerine verilebilecek bir desteğe de karşı çıkmış, halka rağmen halk için anlayışı içerisinde olmuştur. Bu elitlerin düşünce dünyaları da Batı’ya göre şekillenmiştir.³⁰² Kongar’ın “devletçi-seçkin” olarak adlandırdığı bu elitler Cumhuriyetin ilanı sonrasında da varlığını sürdürmüştür.³⁰³

Cumhuriyetin kurucu kadroları Osmanlı modernleşme döneminin memurlarıydı. Bununla beraber Erken Cumhuriyet, yeni bir sivil bürokrasinin yetiştirilmesi için büyük gayret gösterdi. Bunun sebebi ise Batılılaşma programı çerçevesinde mevcut bürokrasinin Osmanlı geçmişinden, hafızasından izler taşımasıydı. Bu haliyle inkılapçı

²⁹⁶ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul 2002, s. 51.

²⁹⁷ M. Turhan, *age.*, İstanbul 2002, s. 52.

²⁹⁸ İter Turan, “Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim: Kemalist Dönem ve Sonrası”, *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi*, İstanbul 1999, s. 153.

²⁹⁹ Osman Turan, *Türkiye’de Manevi Buhran: Din ve Lâiklik*, İstanbul 1978, s. 39.

³⁰⁰ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul 1996, s. 51.

³⁰¹ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul 2007, s. 205.

³⁰² K. H. Karpat, *age.*, İstanbul 2009, s. 54-55.

³⁰³ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul 1981, s. 140. Ayrıca bkz. Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul 2004, s. 131. Ayrıca bkz. Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kurumları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul 2002, s. 321.

bir programı bir dereceye kadar uygulayacak düzeydeydi. Devleti yöneten elitlere göre mevcut bürokrasi hayal ettikleri, planladıkları bürokrasi değildi. Yeni devletin inkılapçı çizgisini tereddütsüz benimseyecek bir bürokratik kadro yetiştirilmek istenmiştir. Cumhuriyetin modern kurumlarını kuracak ve yaşatacak bir bürokratik orta sınıf oluşturulması amaçlanmıştır. Bu yeni kuşak bürokratları yetiştirmek için uzun süreli bir eğitim programı hazırlanmıştır. Mevcut bürokratlar biçimsel de olsa Batılılaştırılacak ve yeni memurlar yoğun bir eğitime tabi tutulacaktır.³⁰⁴

Kendilerine “medenileştirme” görevi verilen elitlere göre uygulanacak program, devlet eliyle başarıya ulaşacaktır.³⁰⁵ Medenileştirmenin bir yolu da eğitimdi. Eğitim de devletin tekelindedir. Yine bu üniversitelerde eğitim verecek akademik personel de Batı tarzı eğitim almış kimselerdir.³⁰⁶ Osmanlı geçmişiyle irtibat koparılmıştır. Batılılaşmanın yanında toplum kendi geçmişinden de uzaklaştırılmış ve yeni bir toplum inşa edilmek istenmiştir.

Türkiye’deki aydınlar “süratle ve tam manası ile Avrupalılaşma fikir veya hevesi” içerisinde olmuşlardır. Bu batılılaşma gayreti milli ve manevi değerlerin tasfiyesini beraberinde getirmiştir. Çünkü Batı ile aradaki farkı kapatamamanın sebebi bu değerlerin bir yük olarak görülmesinde yatmaktadır. Toplum, değerlerinden arındırılmış, bundan dolayı da “Cumhuriyet devri inkılapları” “satihta” kalmıştır.³⁰⁷ Yaşanan gelişmeleri “kültür ihtilali” olarak değerlendiren Turan, “milli kültür, tarih şuuru, dil, edebiyat, din, ahlak ve mefkûrenin tahrip” edildiğini düşünmektedir.³⁰⁸ Turan, çok süratli yaşanan değişimi Avrupalı bazı bilim adamlarının ifadelerine dayandırarak “Türkleri Avrupalı olmak ve Avrupa’yı korumak için Almanları ve Hollandalıları geri bırakmak gayretindedirler” şeklinde açıklamıştır. Aydınlar bir aşağılık duygusu içerisinde ve bu durum bir “derin ve yaygın” hastalık haline gelmiştir.³⁰⁹

Yapılan reformlar, tepeden inmecidir. Bu elitler, Batıdaki toplum yapısının kendi ülkesinde de olması için uğraşmışlardır. Bir başka deyişle toplum öyle bir dönüşüm geçirmelidir ki bir İngiliz ya da Fransız toplumu ile arasında herhangi bir fark

³⁰⁴ Metin Heper, *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara 1974, s. 104. Ayrıca bkz. Metin Heper, “Karizma, Atatürk ve Atatürkçülük”, *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*, İstanbul 2011, s. 72.

³⁰⁵ K. H. Karpat, *age.*, İstanbul 2009, s. 55.

³⁰⁶ Osman Turan, *Tarih Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1980, s. 221.

³⁰⁷ Osman Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, İstanbul 1969, s. 15.

³⁰⁸ O. Turan, *age.*, İstanbul 1969, s. 17.

³⁰⁹ O. Turan, *age.*, İstanbul 1969, s. 16. Ayrıca bkz. O. Turan, *age.*, İstanbul 1978, s. 32. Ayrıca bkz. Osman Turan, *Türkiye’de Komünizmin Kaynakları*, Ankara 1964, s. 5.

kalmamalıdır. Ancak reformlarda ilke olarak da halk egemenliği ön planda olacaktır.³¹⁰ Fakat bu, soyut bir ilke olarak var olmuş, tek parti rejimi içinde reel karşılığını bulamamıştır. Mete Tunçay'a göre soyut halk egemenliği ilkesine rağmen tek parti sistemi halkı politize etmiştir. Tek partili yapılarda, özellikle batı dışı toplumlarda, devlet, merkeziyetçi ve her alana nüfuz kabiliyeti olan devlettir.³¹¹

Merkezdeki bürokratik seçkinlerin gözünde halk ya da taşra, bir başka deyişle kenar, ulusal politika yapımında etkisi sınırlanması gereken “bir fitne, başkaldırı ve isyan alanı olarak” yorumlanmıştır. Merkez ve kenar arasında meydana gelen güvensizliği aşmak için hem merkezi hem de taşrayı iyi bilen, iletişimi ve toplumsal kırılmaya engel olacak bir insan grubuna da ihtiyaç duyulmuştur. Modernleşme serüveni boyunca siyaset, seçkinlerle yerel eşraf arasında meydana gelmiştir.³¹²

Bürokrasinin zümreleşmesi sivil bürokrasinin siyasal üstünlüğüne katkı sağlamıştır. Sivil bürokrasi bir kariyer mesleği şeklinde gelişmiş, bunun için işleyişini şekillendiren düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle siyasal iktidarların müdahalesinin önüne de geçmek istenmiştir. Maddi refahları da düşünülen memurların maaşları sürekli arttırılmış ve bu maaşlar görece olarak yükselmiştir. Savaş döneminde bürokratlar, maaşlarının yanında kömür, giyim, gıda, gibi yardımlar da almışlardır.³¹³ Cumhuriyetin kuruluşundan Demokrat Partiye kadar olan dönemde görev yapmış bakanların % 61'i bürokrasi kökenlidir. Bürokratların ardından bu koltuklara avukat ve doktor gibi aydın kesimi temsil eden meslek grupları oturmuştur.³¹⁴ Memurlar, kendilerine tanınan yetkileri oldukça hür ve karşı çıkılmaz bir şekilde kullanmışlardır.³¹⁵

Askeri bürokrasiye bakacak olursak ordunun nazarında Cumhuriyetin kuruluşu öyle kolay olmamış, ordu, ağır bedeller ödemiştir. Bununla birlikte Osmanlıdan Cumhuriyete ordu, kendisini toplumun üzerinde görmüş ve duruşunu hiç değiştirmemiştir.³¹⁶ 20. asrın başında olduğu gibi ülke sık sık içinde düştüğü hastalıklardan kurtarılması gereken bir hasta gibi düşünülmüştür. Sadece askeri

³¹⁰ E. Kongar, *age.*, İstanbul 1981, s. 115.

³¹¹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul 1999, s. 4.

³¹² Ersin Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-patrimonyalizm ve İstikrar”, *Tarih ve Demokrasi Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul 1992, s. 91.

³¹³ M. Heper, *age.*, Ankara 1974, s. 115.

³¹⁴ Hamit Emrah Beriş, *Tek Parti Döneminde Devletçilik: Türkiye'de Otoritarizmin Siyasal ve Ekonomik Temelleri*, Ankara 2009, s. 84.

³¹⁵ İ. Turan, *age.*, İstanbul 1999, s. 153.

³¹⁶ H. E. Beriş, *age.*, Ankara 2009, s. 85.

seçkinler değil, aydın dediğimiz sivil elitler de aynı kanaattedir.³¹⁷ Aydınlar bir baba gibi toplumu yönetecek, yönlendirecek ve onlara kılavuzluk edeceklerdir.³¹⁸

Cumhuriyet eliti için ordu, güvenli bir liman olarak görülmüş ve elde tutulmak istenmiştir.³¹⁹ Askerin sivil alan üzerindeki etkisi kısıtlı olsa da siviller de güçlerini orduya dayandırmıştır. Bu durum askerin karizmasını arttıran bir durumdur. Ordunun karizmasının ve özgüveninin bu kadar yüksek olması, modernleşme hareketlerinin ilk orduda başlaması ve ordu sayesinde gerçekleştirilmesi nedeniyledir. 1990'lı yıllara kadar yeniliklerin, modernleşmenin ilk adresi ordu olmuş, hatta askerlik vazifesini yapan askerlere okuma-yazma kursları dahi vermiştir.³²⁰ Ancak Atatürk'ün de düşündüğü bir bürokrasi vardır.

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Atatürk'ün kafasındaki bürokrasi modeli farklıdır. Heper'e göre Atatürk'ün gözünde devlet bürokrasisi bir makineye benzemektedir. Doğru bir şekilde kurulan devlet, bir makine gibi çalışır. Yönetici bu makinenin ustabaşısı, yayı, ruhu ve canı olmalıdır. Yani yönetici her şeyi harekete geçiren kişidir. TBMM düzeyinde bile bu makine, yönetimin dayanak noktasıdır. Devlet bürokrasisi bu devlet makinesinin alt bölümü, sadece bir araçtan ibarettir.³²¹

Cumhuriyet rejimi “aşkın bir devlet geleneği” üzerine bina edilmiştir. Cumhuriyet ilan edildiğinde arkasında büyük bir birikim vardır. Bürokrasiyi oluşturan kadrolar modernleşmenin itici gücüdür.³²² Devletin modernleşerek parçalanmaktan kurtarılması ve kalkınması gerekmektedir. Bu sebepten dolayı Erken Cumhuriyet döneminde taşrada devlet kontrolünün sağlanması sivil ve askeri bürokrasi sayesinde mümkün olmuştur.³²³

“Modernleştirici devletin mutlak egemen olma gerekliliği Cumhuriyete, Cumhuriyet de kuvvetler birliğine hatta yürütmenin üstünlüğüyle özdeşleştirilmesine, toplumun, hükümetin sarsılmaz otoritesi aracılığıyla düzenlenmesine indirgenmektedir.

³¹⁷ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs - 12 Mart*, İstanbul 2005, s. 70.

³¹⁸ Hamit Emrah Beriş, “Avrupa Birliği Üyeliği ya da Türk Siyasetinde Demokratikleşme Eğilimleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, Ankara 2005, s. 201.

³¹⁹ Hikmet Özdemir, *Devlet Krizi: T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, İstanbul 1989, s. 55-56.

³²⁰ K. H. Karpat, *age.*, İstanbul 2010, s. 420.

³²¹ Metin Heper, “Atatürk ve Devlet Bürokrasisi”, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, İstanbul 1999, s. 131.

³²² H. Aliyar Demirci, “Tek Parti Rejimleri ve İttihat ve Terakki Tecrübesi Işığında Atatürk'ün Düşünce ve Aksiyonunda Parti-Bürokrasi İlişkisi”, *Demokrasi Platformu*, 4/14, Ankara 2008, s. 3.

³²³ H. A. Demirci, *age.*, 4/14, Ankara 2008, s. 7.

Bu çerçevede, merkezi devlet otoritesi, toplumsal düzen ve disiplin, modernleştirici devlet ideolojisinin ana temalarını oluşturmaktadır.”³²⁴

Modernleştirici elit için, Cumhuriyet rejimi “Aydınlanma devrimi” olarak görülmektedir. Suavi Aydın’a göre bu seçkinler için Cumhuriyet, “ortaçağ zihniyetinden ve ortaçağa ait yönetim anlayışından, yaşam biçiminden” tamamen kurtuluşu sembolize etmektedir. Artık en yeni, en modern ve en doğru yönetim sistemine geçilmiştir. Geçmişini savunan “gerici/irticai güçlerle” yeni yönetim sistemini savunan elitler arasında bir çekişme başlamıştır. Ayrıca Türkiye kendine has “modernleşme pratiği olan, antiemperyalist olması bakımından İslam coğrafyasının tikel örneğidir.”³²⁵

Diğer taraftan Heper’e göre İnönü döneminde bürokratik elitin kamu idaresinde söz sahibi olması nedeniyle Atatürkçü düşünce “rutinleştirilmiş”, bürokrasinin hâkimiyetine geçmiş ve bürokratların tercihine göre yeni bir kalıba dökülmüştür. Bir statüko oluşturulmuş, rejim topluma mâl olmamıştır. Cumhuriyetle birlikte yapılan reformlara devam edilmesi gerekirken bu yenilikler muhafaza edilmeye çalışılmıştır.³²⁶ İnönü, Atatürkçülüğün adeta “bürokrasi tarafından tamamlanması[nı]” sağlamıştır. Bu şekilde sivil bürokrasinin politikadaki hâkimiyeti artmıştır.³²⁷

1940’lı yıllarda memurlar, kendilerine has bir takım değerleri ön plana çıkarmışlar ve kurumların daha iyi çalışmalarını sağlayacak çabaları ikinci plana atmışlardır. “Sivil bürokrasi için Atatürk ilkelerinin bekçiliği, verimli ve etkin bir kurum olma amacından önde gelmektedir.”³²⁸ DP döneminde ise bürokrasi kabuk değiştirmiştir. Yerel eşraf ile memur elitler arasında bir rekabet ortaya çıkmıştır. Gelenek halini almış bir bürokrasiden, teknik ve ekonomik hizmetleri yerine getiren bir bürokrasiye dönüşüm yaşanmıştır. KİT’ler nedeniyle devlet, mühendis, tekniker, ekonomist gibi alanlarda uzmanlaşmış personel çalıştırmaya başlamıştır.³²⁹

1950’den itibaren uygulanan liberal politikalar nedeniyle orta sınıf dediğimiz memur sınıfı ekonomik bir kayba uğramış, ülke dış pazarlara açılmış ve enflasyon bunun sonucunda yükselmiştir. Memurun enflasyon nedeniyle ağır bir ekonomik kayba uğraması, istifa yoluna sürüklenmesi ve memuriyete talebin düşmesi nedeniyle bürokrat

³²⁴ H. Çetin, *age.*, Ankara 2007, s.143.

³²⁵ Suavi Aydın, “Amacımız Devletin Bekası”: *Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar: Demokratikleşme Programı*, İstanbul 2005, s. 45.

³²⁶ M. Heper, *age.*, Ankara 2006, s. 130.

³²⁷ M. Heper, *age.*, Ankara 2006, s. 128.

³²⁸ M. Heper, *age.*, c. 2, İstanbul 1983, s. 297.

³²⁹ G. Şaylan, *age.*, c. 2, İstanbul 1983, s. 303.

sayısı azalmış, kalite düşmüştür.³³⁰ Bürokrasinin gücü bu dönemde zayıflasa da devlet dairelerindeki işler memurlar eliyle görüldüğünden fiili bir etkinlikleri söz konusudur. Menderes verdiği beyanatlarda, hükümet programlarını uygulayacakları bir devlet bürokrasisi olmadığından şikâyet etmiştir. O'na göre bürokrasi, kendilerine karşı bir duruş sergilemektedir.³³¹

2.2. Darbe Döneminde Türk Bürokrasisi

2.2.1. Milli Birlik Komitesi

27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir darbe gerçekleşmiş ve 25 Ekim 1961'de TBMM'nin yeniden açılmasına kadar sürecek olan bir ara rejim dönemi yaşanmıştır. Bu darbe, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta zinciri dışında gerçekleşmiş bir darbedir.³³² Yönetimin orduya geçmesiyle birlikte askerler, Milli Birlik Komitesi adı altında bir yapıyla yönetimde kalmayı kararlaştırmışlardır. İstanbul'dan yeni anayasayı yapmak üzere getirilen profesör heyeti ülkede “reformlar” yapılmasını savunmuştur. Bunun için Komite'nin ülke yönetiminde kalması gerektiğini, yasama yetkisinin yanında yürütme yetkisinin de Milli Birlik Komitesi tarafından üstlenilmesini tavsiye etmişlerdir.³³³

Milli Birlik Komitesi, 14 Haziran 1960 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan bir kanunla 1924 Anayasası'nın bazı maddelerinde değişikliğe gitmiştir. Bu kanunla resmen kurulmuş olan Komite, aynı zamanda varlığına da hukuki bir statü kazandırmıştır. Çıkarılan 1 no.lu geçici kanuna göre “Ordu Dahilî Hizmet Kanununun 34 üncü maddesi ile «Türk yurdunu ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile tâyin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak» vazifesi kendisine verilmiş olan Türk Ordusu, vatandaşı birbirine düşürmek suretiyle Türk Vatanını ve millî varlığı tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kanuni vazifesini yerine getirmek ve Hukuk Devletini yeniden kurmak için, Türk Milleti adına harekete geçerek, Milleti temsil vasfını kaybetmiş olan Meclisi dağıtıp iktidarı, geçici olarak, Millî Birlik Komitesine emanet etmiştir” demiştir. 1 no.lu kanunun 1. maddesine göre “Millî Birlik Komitesi, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu, demokratik usullere uygun olarak, kabul edilip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle yeniden kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisine iktidarı devredeceği tarihe kadar Türk Milleti adına

³³⁰ Ş. Mardin, *age.*, İstanbul 2001, s. 341.

³³¹ D. Mehmet Doğan, *Batılılaşma İhâneti*, İstanbul 1975, s. 86.

³³² Stratejik Düşünce Enstitüsü, *50. Yıl Dönümünde 27 Mayıs'ı Hatırlatmak*, Ankara 2010, s. 10. Ayrıca bkz. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-RAPOR%2027%20MAY%C4%B1s-yeni-t.pdf>

³³³ Abdi İpekçi- Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin İçyüzü*, İstanbul 2012, s. 226.

hâkimiyet hakkını kullanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre sahip olduğu bütün hak ve yetkiler, bu süre içinde, Millî Birlik Komitesine aittir". Yürütme organı (mad. 3) "Millî Birlik Komitesi, yasama yetkisini doğrudan doğruya kendisi ve yürütme yetkisini Devlet Başkanınca tâyin ve Komitece tasvip edilen Bakanlar Kurulu eliyle kullanır." 1 no.lu kanun, bu kanunda imzası bulunan kişileri MBK üyesi olarak belirlemiştir. Bu üyeler; "Başkan Cemal Gürsel, üyeler Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Kamil Karavelioğlu, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler'dir."³³⁴ Cemal Gürsel ise bürokrasinin başı sayılabilecek birden fazla görevi kendisinde toplamıştır. Gürsel, "Komite Başkanı, Devlet Başkanı, Başbakan³³⁵ ve Başkomutandır."³³⁶

Milli Birlik Komitesi, hedefleri için bir direktif belirlemiş ve bu direktifleri 16 Eylül 1960 tarihli Resmi Gazete'de yayınlamıştır. Bu direktife göre devlet yapısının ve teşkilat sisteminin demokratik hukuka dayalı ve rasyonel usullere uygun olarak yeniden düzenlenmesi için yasal çalışmalar yapılacağı iddia edilmiştir.³³⁷ Şevket Süreyya Aydemir'e göre bu direktif önemlidir ve Komite'nin hedeflerini göstermektedir. 1961 Anayasasında da izleri bulunan bu direktif, gerektiği kadar etki göstermemiş ve kamuoyunda tartışılmamıştır.³³⁸ Ayrıca Resmi Gazetede yer alan "Milli Birlik Komitesinin Memleket Meseleleri Hakkında Temel Görüşleri" başlığı altında devletin "yeniden" teşkilatlandırılacağı ve "faziletli bir idare" kurulacağı ifade edilmiştir. Bu "faziletli idare" için yeni bir anayasa ve seçim kanunu gerekmekte, "antidemokratik kanunlar kaldırılmalıdır." Askeri bürokraside, silahlı kuvvetlerin yeniden düzenlenmesi, "Silâhlı Kuvvetlerin sosyal problemlerinin halli meyanında olarak; barem, mesken ve lojman ihtiyacı, sigorta, yapı ve istihlâk kooperatifleri, nakil vasıtası ihtiyaçları dikkate

³³⁴ 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun, *Resmî Gazete*, 10525, 14 Haziran 1960.

³³⁵ Cafer Demiral, *Türkiye'nin 42 Hükümeti (25 Nisan 1920-15 Nisan 1973)*, Ankara 1973, s. 91-94.

³³⁶ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul 2014, s. 130.

³³⁷ Milli Birlik Komitesi Direktifi, *Resmî Gazete*, 10605, 16 Eylül 1960.

³³⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilâlin Mantiği*, İstanbul 1976, s. 387.

alınması”, “İç Hizmet Kanun ve Talimatnamesi ve Askerî Ceza Kanunu ve Muhakeme Usulü Kanununun” yeniden ele alınması gerekli görülmüştür.³³⁹

Yayınlanan direktife rağmen askerlerin darbe sonrasına ilişkin herhangi bir hazırlığı yoktur. Subaylık ve kurmaylık eğitimleri sırasında askerlik bilgisi haricinde bir eğitim almayan bu askerler, ülkeyi nasıl yöneteceklerini bilmemektedirler. Milli Birlik Komitesi üyesi Suphi Karaman’a göre devlet idaresi konusunda herhangi bir fikri olmayan Komiteden nasıl “reform” beklenebilirdi? Komiteye üye askerlerle bir gazeteci mülakat yapmış ve bu mülakatta hangi kitapları okuduklarını sormuştur. Birçok asker cevap olarak “Grigory Petrov’un Beyaz Zambaklar Memleketinde” cevabını vermiştir. Ancak bu kitap, askerlikle ya da ülke yönetimiyle ilişkili bir kitap değildir.³⁴⁰ Cemal Madanoğlu ise daha sonra “biz askeriz ülke idaresinden ne anlarız” diyecektir. Hatta müdahaleden sonra ülke yönetimini ele alan Komite üyelerinden bazıları, yükseköğrenim kurumlarında ders alma ihtiyacı hissetmiştir.³⁴¹

Her ne kadar hazırlıksız olsalar da müdahaleden sonra askerler çalışmalarına başlamışlardır. MBK üyesi Orhan Erkanlı’ya göre, komite “suya sabuna dokunmadan vaziyeti idare etmek için” görevde değildir. O yüzden Komiteye bağlı olarak faaliyet gösterecek “teknik komisyonlar” üzerinde çalışılmıştır.³⁴² Bu komisyonlar Bakanlar Kurulu’ndan ayrı olarak çalışacak ve böylece Komite, daha etkin hale gelecektir. Buralarda “teknisyen” özelliği olan kişilerin çalıştırılması ön planda tutulmuştur. Bu komisyonlarda 100’ün üzerinde personel istihdam edilir. Bu personel, “atom uzmanlarından kütüphaneciye kadar” geniş bir meslek grubunda çalışan kişiler olup, “idealist ve ihtilâlcidirler”.³⁴³ Komisyona seçilen isimlerden 27 Mayıs yanlısı Ahmet Hamdi Başar, bu heyetin üyesi olmuştur. 27 Mayıs darbesini öven mektuplar kaleme alarak darbeye birlikte demokrasinin geleceğini savunmuş, “inkılap” hareketinin başarıya ulaşabilmesi için “aydın bir kadroya sahip olunması” gerektiğinden bahsetmiştir. Başar’ın burada kendisini kastettiği açıktır. Bir anlamda emir verilmesi durumunda bu emre sonuna kadar itaat edeceğini ve komitenin emrinde çalışmaya gönüllü olduğunu bildirmiştir. Ardından Komitenin kurduğu komisyonlara katılması için Ankara’ya “çağrılmıştır”. Başar, “Sosyal İşler Komisyonu araştırma ve inceleme

³³⁹ Milli Birlik Komitesinin Memleket Meseleleri Hakkında Temel Görüşleri, *Resmi Gazete*, 10605, 16 Eylül 1960.

³⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, İstanbul 1990, s. 475-476.

³⁴¹ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, İstanbul 1976, s. 133.

³⁴² Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, İstanbul 1972, s. 26.

³⁴³ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 27.

kurulu üyesi olarak” atanmıştır.³⁴⁴ MBK üyesi Erkanlı’ya göre komisyonlar bir meclis gibi çalışmış ve kendilerine bir içtüzük bile hazırlamıştır. Bakanlıklardan, hükümetten ya da Komiteden bir kanun tasarısı gelirse bu komisyonlar tasarı üzerinde çalışmakta, daha sonraki süreçte Komiteye giden tasarı, burada görüşüldükten sonra yürürlüğe girmektedir. İlerleyen zamanlarda komisyonların faaliyetlerinde ayrılıklar yaşanmış ve yavaş yavaş önemini yitirmiştir.³⁴⁵

Milli Birlik Komitesinin varlığı askeri bürokrasi içerisinde bir çatlak oluşturmuştur. Bu çatlağın birçok sebebi vardır. Öncelikle MBK üyesi bir subayla aynı rütbe ve kıdemde sahip olan bir başka subay eşit değildir. Komite üyesi subaylar, müdahale içerisinde yer aldıkları için muvazzaf diğer subaylardan üstün konuma gelmiştir. Milli Birlik Komitesi üyesi olan subaylar sadece kendi rütbelerindeki subaylara karşı değil Türk Silahlı Kuvvetlerindeki tüm komutanların da üstündedirler. Normal bir subay sadece kanunla kendilerine verilmiş askerlik mesleğini icra edip hiyerarşideki görevlerini yerine getirirken, MBK üyesi subayların siyasi yetkileri vardır. Her şeyden önce ülkeyi yöneten bir komitenin üyesidirler. Ordu içerisinde meydana gelen bu sorun için çeşitli çözüm önerileri ortaya atılmıştır. Bu çözüm önerilerinden biri Milli Birlik Komitesinin kanun koyucu olarak kabul edilmesi ve Silahlı Kuvvetlerin de ona bağlı bir kurum olarak düşünülmesi yönündedir. Bu düşünceye göre ordu içerisinde herhangi bir siyasi yapılanmaya müsaade edilmeyecektir.³⁴⁶ Diğer bir görüş ise Milli Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler arasında bir hiyerarşi olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşe göre TSK, Milli Birlik Komitesine bağlı bir kurum olarak düşünülmüştür. Komite üyelerine yönelik bir hareket TSK’ye yapılmış kabul edilecektir.³⁴⁷

2.2.2. EMİNSU Olayı (Emekli İnkılap Subayları Derneği)

Cemil Koçak’a göre eğer ordular yönetime el koyarlarsa öncelikle kendi kurumlarında “temizlik” yaparlar. Amaç ise orduyu kendi istedikleri şekilde yeniden organize etmektir. Hatta bir tasfiye düşünülüyorsa bundan ilk olarak askeri bürokrasi etkilenecektir. Burada “ideolojik ve siyasi” bir tavır söz konusudur. Askerler, sivillerden ziyade kendilerine rakip olabilecek meslektaşlarını tehdit olarak görmektedirler. Milli Birlik Komitesi de bu yönde hareket etmiş, 27 Mayıs müdahalesinden sonra bürokraside düzenleme yapma amacı olduğunu açıkça söyleyerek binlerce subayı emekli etmiştir.

³⁴⁴ Ahmet Hamdi Başar, *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Gazi bana çok kızmış!.."*, İstanbul 2007, s. 53.

³⁴⁵ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 27.

³⁴⁶ Osman Doğru, *27 Mayıs Rejimi: Bir Darbenin Hukuki Anatomisi*, Ankara 1998, s. 83.

³⁴⁷ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s. 84.

Peki, bu emekliliklerin gerekçesi nedir? Komite üyelerine göre ordu, çağdaş standartlara kavuşacaktır. Darbeyle emir komuta zincirindeki rütbe piramidi bozulmuştur. Kapsamlı bir ihraç listesiyle, Milli Birlik Komitesinin kendine yakın görmediği askerler tasfiye edilmiştir.³⁴⁸

02 Ağustos 1960 yılında çıkarılan 42 sayılı geçici kanunun 1. maddesine göre “Subay, askerî memur ve astsubaylardan 25 fiilî hizmet yılını dolduranlar emekliliklerini isteyebilecekleri gibi, kurumlarınca da re'sen emekliye sevk edilebilirler.” denilmektedir. Kanunun geçici 1. maddesine göre “20 Ağustos 1960 tarihine kadar emekliye ayrılma talebinde bulunan binbaşı ve daha yukarı rütbeli subaylar ve muadili askerî memurlardan kurumlarınca bu talepleri kabul edilenler ile yukarda sayılanlardan kurumlarınca re'sen emekliye sevki uygun görülenler hakkında bu kanunun 1 nci maddesinin birinci fıkrasındaki 25 yıllık fiilî hizmet şartı aranmaksızın emeklilik işlemi yapılır” denilmiştir.³⁴⁹ Yani kurumlarında 25 yılını doldurmuş askerler Komitenin insafına kalmıştır. Bu Silahlı Kuvvetler personelinin, emekliye ayrılması durumunda herhangi bir itiraz mercii yoktur ve emekli edildikleri takdirde geri dönüşleri mümkün değildir. Komite, böylece bu askerleri de emekli edecek ve kendi önünü açacaktır. Burada MBK'nin yapısının binbaşı ve albay ağırlıklı olduğu unutulmamalıdır.

MBK üyesi Dünder Seyhan, komite içinde bu personel tensikatından sorumlu kişiler arasındadır. Seyhan, yapılan düzenlemeleri Binbaşı Şinasi Orel, Albay Suphi Karaman ile birlikte hazırlayıp uyguladıklarını belirtmektedir.³⁵⁰ Kâmil Karavelioğlu bu isimler arasına Albay Halit Sencer'i de eklemiştir.³⁵¹ Seyhan, yaptıkları bu tasfiyelerin sebeplerini açıklamaktadır. O'na göre, gerçekleştirilen darbe düşük rütbedeki subaylar tarafından yapılmıştır ve bu subaylar mesleklerinden uzaklaşmak istememektedirler. Ayrıca bu genç subayların böyle bir eylemle devlet yönetimini ele geçirmesi, üst rütbedeki subaylarda kaçınılmaz bir kıskançlığa yol açmış ve tepkiye neden olmuştur. MBK'nin düşük rütbeli subayları, üst rütbedeki subayların emirleri altındadır ancak devlet idaresi bu düşük rütbeli subaylardadır. Bu durum, iki subay grubu arasında

³⁴⁸ Cemil Koçak, “Orduda ilk cunta 1946'da kuruldu”, [09 Mart 2010]. <https://www.yenisafak.com/roportaj/orduda-ilk-cunta-1946da-kuruldu-245618>

³⁴⁹ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300042.pdf (05.07.17)

³⁵⁰ Dünder Seyhan, *Gölgedeki Adam*, İstanbul 1966, s. 99.

³⁵¹ Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, İstanbul 2007, s. 65.

ihtilafa sebep olmuştur. Yönetimi elinde tutan subaylar, üst rütbedeki subayların ordudan ayrılmalarını mecburiyet olarak görmüşlerdir.³⁵²

Dündar Seyhan, tasfiyelere gerekçe olarak ayrıca yeni askerlerin Amerikan eğitim sistemine göre yetiştirilmesini öne sürmüştür. Çağın en iyi silahları ve teçhizatları alınmasına rağmen bu silah ve teçhizatı kullanabilecek bir personel bulunmamaktadır. Personel, İstiklal Savaşından kalma ve o dönemin koşullarında yetişmiş personeldir. Ayrıca ordu, kendi kararlarını kendi alan bir kurum olmaktan çıkmıştır. Artık başka ülkelerin kararlarına da dikkate etmek zorundadır. Diğer bir sebep ise, yapılan müdahaleden sonra, ülkede bir değişim yapabilme düşüncesinin ortaya çıkmış olmasıdır. Yeni dönemde büyük hamleler yapmak gerekmektedir ve müdahaleyi yapan askerler bu konuda kesin bir inanca sahiptir. Bu suretle ordu dışına itilen askerler, bürokraside yapılacak değişim için kullanılabilirler. Seyhan'a göre yaptıkları basit bir hükümet değişikliği değildir. Planladıkları şeyler çok kapsamlı bir değiştirme, dönüştürme sürecinin başlangıcıdır. Devleti baştan aşağı kendi istedikleri, tasarladıkları şekilde değiştirmek istemektedirler.³⁵³

Erkanlı'nın personel ihraçlarıyla ilgili sözleri, tasfiyenin amacını ortaya çıkarmaktadır. Erkanlı'ya göre insan unsuru her kuruluşun temelidir ve yeni düzeni kuracak bu insanlardır. Eski personelle yeni bir düzen kurulabilmesi mümkün değildir. Erkanlı gibi Seyhan'a göre de eski dönemlerden kalma subaylarla Türk ordusunu çağdaş ve modern bir ordu haline getirebilmek mümkün değildir. Tasfiye gerekçelerini sıralayan Erkanlı'ya göre dünya konjonktürü gereği uluslararası antlaşmalar ve ittifaklar vardır. Yapılan ittifaklar ve antlaşmalar gereği ordunun diğer ordularla çalışması, stratejilerini, eğitimlerini, taktiğini bilmesi gereklidir.³⁵⁴ Askeri ekipmanlar, milli bir idare sistemi benimsenerek, NATO'ya uydurulmalıdır. Eğer uluslararası bir kurum olan NATO'ya uyum sağlanırsa yabancı orduların etkisi azalacaktır. Ayrıca ordu personelinin yaşantıları ıslah edilecektir. Askerlerin planlarına göre bu "reform" çalışmaları iki sene sürecektir. MBK'ye göre bu çalışmalarla yeni ve her bakımdan üstün bir ordu ortaya çıkacaktır. Ancak Erkanlı'ya göre 27 Mayıs'tan sonra yaşanan farklı olaylar neticesinde istenilen düzenlemeler yapılamamıştır.³⁵⁵

³⁵² D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 101.

³⁵³ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 102.

³⁵⁴ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 39.

³⁵⁵ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 40.

MBK üyelerinden Numan Esin, EMİNSU tasfiyesinden önce birinci, ikinci ve üçüncü ordu komutanlıklarına ihtilalin güven duyacağı askerleri atadıklarını, kolordu ve tümen komutanlıklarında da aynı değişiklikleri yaptıklarını bildirmiştir. O'na göre asıl önemli değişiklik EMİNSU'lardır.³⁵⁶ Emekli subaylar için de yapılacaklar vardır. Yeni kurulması planlanan kalkınma kurumlarında emekliye ayrılan askerler çalışacaktır. Ancak bu planlama kısmen başarılmıştır. Kalkınma kuruluşlarına giremeyen personelin bir kısmı yeni kurulan savunma sekreterliklerinde³⁵⁷ istihdam edilmiştir. Erkanlı'ya göre kritik görevleri nedeniyle generalleri emekliye ayırmak, "ateşle oynamak"tır.³⁵⁸

Ordu içerisindeki personel fazlalığı sürekli tasfiyenin gerekçesi olarak sunulmuştur. Dünder Seyhan'a göre öncelikle orduda rütbe piramidi ters dönmüştür. İkinci Dünya Savaşından önce ordunun ayakta kalabilmesi için yetenek ve kıdemine bakılmadan birçok subay alınmış ve 1960'ta bu subayların rütbesi yükseldiği için bir şişkinlik meydana gelmiştir. Savaştan sonraki yıllarda ise subay alımı azalınca üst rütbelerdeki şişkinlik belirginleşmiştir.³⁵⁹ Kâmil Karavelioğlu, NATO'daki tüm orduların albay sayısı ile Türk ordusundaki albay sayısının aynı olduğunu iddia etmiştir. Personel, subay ve general olmak üzere iki grup şeklinde sınıflandırılmıştır.³⁶⁰ Seyhan, ordunun teşkilat ve kuruluş bakımından tekrar örgütlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu kapsamda ilk olarak yapısal bir küçülmeye gidilerek belli birimlerin sayıları azaltılmalıdır.³⁶¹ Bu kalabalık, daha alt rütbeden gelen askerlerin yükselmelerine de engeldir.³⁶²

Numan Esin ise büyümeyi İkinci Dünya Savaşına bağlamıştır. Savaştan sonraki süreçte de siyasiler herhangi bir önlem almamış, ordudaki albayların sayısı onbaşılarla yarışır hale gelmiştir. Yaşlı subay fazladır ama genç subaya ihtiyaç vardır. O'na göre Türk ordusu için bu kadar subay yüküdür ve tasfiye sadece bir idari işlemdir.³⁶³ Esin'in bu ifadeleri 31 Mart Vakasından sonra orduda yaşanan tensikatta emekli edilen askerlerin yaşlarının büyük olduğu ve bu mesleği icra edemeyecek durumda oldukları gerekçesini hatırlatmaktadır. 31 Martçılar yaptıkları tasfiyenin ardından kendilerine yakın askerlerle orduyu doldururken 27 Mayıs'tan sonra da benzeri yaşanmıştır. Burada

³⁵⁶ Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, İstanbul 2005, s. 130.

³⁵⁷ Savunma Sekreterlikleri Kurulmasına Dair Kanun, *Resmî Gazete*, 10641, 28 Ekim 1960.

³⁵⁸ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 41.

³⁵⁹ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 101.

³⁶⁰ K. Karavelioğlu, *age.*, İstanbul 2007, s. 65.

³⁶¹ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 40.

³⁶² O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 39.

³⁶³ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 130.

askerlerin yaş meselesi, yapılacak tasfiyeye zemin hazırlamak içindir. Darbeciler açık açık “kendi dünya görüşümüzde olmayan askerleri uzaklaştırmak istiyoruz” diyemeyeceklerinden ve tarih önünde sorumluluk altında kalmamak için bu gibi gerekçeleri sürekli olarak üretmişlerdir. Yine Türk ordusunun bir NATO ordusu olması, kariyerinde NATO görevi olmayan subayların tedricen elenmesi gibi bir tercih de burada akla gelmektedir.

Cemal Gürsel’e göre de “ordu hastadır”.³⁶⁴ Türk Silahlı Kuvvetlerinin personel düzeninde bir bozulmanın olduğu bir gerçektir. Dönemin askerlerinin değindiği gibi, aşağıdan yukarı doğru azalarak giden hiyerarşi değişmiş ve tersine doğru bir görünüm kazanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin rütbe piramidi bozulmuştur.³⁶⁵ Aslında bu beyanlar yapılacak olan tasfiyenin işaret fişegidir. Tasfiyeden sonra da gerekçesi olmuştur.

Milliyet gazetesine göre emeklilik işlemleri gönüllülük esasına dayandırılacaktır. Özellikle generalliğe yakın rütbeler olan binbaşı, yarbay ve albay rütbesindeki askerlerin % 30’u emekli edilecektir. Emekli olmak isteyen askerler 20 Ağustos 1960 tarihine kadar müracaat ettikleri takdirde geçici kanundaki haklardan yararlanabileceklerdir. Gazeteye göre bu “ameliyat” iki yıl sürecektir.³⁶⁶

Bakanlık emeklilik için 30 Ağustos tarihini beklemiştir. Amaçlanan ise askerlerin bir üst rütbe ve kıdeme çıktıktan sonra emekli edilmesidir. Emeklilik işlemlerinden önce basına yansıyan haberlere göre en çok albaylar etkilenecek ve muvazzaf albayların % 70’i emekli olacaktır. Bu oran binbaşılarda % 10-15 civarındadır. Eğer asker kendi isteğiyle emekliliğini talep ederse anayasaya ekleneceği vaat edilen geçici maddeden yararlanacaktır. Amaç askerleri emekliliğe teşvik etmektir. Emekli olan askerlerden “sivil hayatta istifade edilmek için” özellikle “tecrübeli ve aydın insanlar, öğretim seferberliğinde kullanılacaktır”. Gazetecilere dağıtılan Milli Savunma Bakanlığı tebliğinde tasfiyeler, 1935-1945 yılları arasında yıllık 1000 subayın askerlik mesleğine başladığı ve 1960 yılına gelindiğinde rütbe ve kıdem sırası ilerleyen bu subayların üst rütbelerde şişkinliğe neden olduğu yönünde gerekçelendirilmiştir. Bakanlığa göre yapılan işlem orduyu gençleştirecek bir ameliyattır.³⁶⁷ Emeklilik

³⁶⁴ Ş. S. Aydemir, *age.*, İstanbul 1976, s. 385.

³⁶⁵ A. İpekçi- Ö. S. Coşar, *age.*, İstanbul 2012, s. 264.

³⁶⁶ “İki bin subay emekliye ayrılıyor”, (07 Ağustos 1960), *Milliyet*, s. 1.

³⁶⁷ “İki bin subay emekliye ayrılıyor”, (07 Ağustos 1960), *Milliyet*, s. 5.

işlemleri için ordudaki tüm albay, yarbay ve binbaşılara bildiri gönderilmiş ve bu durumun sebepleri sıralanarak izah edilmeye çalışılmıştır.³⁶⁸

Ardından Milli Savunma Bakanlığında bir açıklama gelmiş ve emekli olmak için başvuran subayların sayısını 1,500 olarak açıklamıştır. Açıklamaya göre daha önce emekli edilen bazı askerler, sivil bürokraside görev almıştır. Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek'e göre emekli edilecek askerler kamu kurumlarında istihdam edilecektir. Bakan, açıklamalarının devamında, "Türkiye'nin kurtarılması ve Türk devletinin yeni bir hamle yapması için partizan, liyakatsiz, tembel ve ahlâksız ellerde kalmış olan devlet idaresini ve diğer amme müesseselerini, ordudan ayrılmış olan ve bütün hayatları boyunca namus ve şeref imtihanı vermiş bulunan emekli generallerimiz ve subaylarımızla takviye etmek kararındayız. Bu suretle devlet teşkilatına ve³⁶⁹ amme müesseselerine yeni bir ruh yeni bir iman gelecek, milli birlik hareketinin gayeleri kısa zamanda başarılacaktır" demiştir.³⁷⁰ Milli Savunma Bakanlığı daha sonraki yaptığı açıklamada emekli olmak isteyen albay, yarbay ve binbaşılardan sayısını 4,000 olarak açıklamıştır. Ancak basına göre bu 4,000 subaydan sadece 2,000'i emekli edilecektir.³⁷¹

Emekliye ayrılan subaylara emeklilikleri tebligat yoluyla bildirilmiştir.³⁷² Bu tebligatta emeklilik işlemlerini yaptırmaları istenmiş ve mektuplara "Görev İstek Formu" adı altında bir form eklenerek emeklilik esnasında istedikleri görev sorulmuştur.³⁷³ Yapılan açıklamaların ve medyada yer alan sayıların aksine tasfiye edilen personel sayısı bu sayıların çok üzerinde olmuştur. 26 Ağustos 1960'ta 4171 subay hükümetin yayınladığı tebliğle emekli edilmiş ve bir daha emeklilik işlemi yapılmayacağı vurgulanmıştır. Bu subaylardan 3597'si kara kuvvetlerinde, 269'u deniz kuvvetlerinde ve 305'i de hava kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanlığında görev yapmaktadır.³⁷⁴ Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, bakanlıklarla ve diğer kamu kurumlarıyla görüşmeler yapıldığını ve emekli edilen askerlere bu kurumlarda iş imkânı sağlamaya çalıştıklarını söylemiştir.³⁷⁵

Milli Birlik Komitesi'nin içten içe sarsıldığı günlerde anayasa tasarısında bir türlü anlaşma sağlanamamıştır. Ekonomik sıkıntıların var olması ve MBK içerisinde

³⁶⁸ "Orduda Gençleştirme Hareketi Subaylara Bildiri ile Anlatıldı", (10 Ağustos 1960), *Milliyet*, s. 1.

³⁶⁹ "1500 subay emekli olmak istiyor", (12 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

³⁷⁰ "1500 subay emekli olmak istiyor", (12 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 5.

³⁷¹ "4000'e Yakın Subay Emekli Olmak İstiyor", (18 Ağustos 1960), *Milliyet*, s. 1.

³⁷² "Emekliye Ayrılan Subaylar Belli Oldu", (22 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

³⁷³ "Emekliye Ayrılan Subaylar Belli Oldu", (22 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 5.

³⁷⁴ "4171 subay emekliye sevk edildi", (26 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

³⁷⁵ "4171 subay emekliye sevk edildi", (26 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 5.

daha geniş ve uzun süreli yetki isteyen üyelerin bulunması anayasa yapımını zorlaştıran nedenler olmuştur. Bundan dolayı Komite bu konu tartışılırken yönünü orduya çevirmiş ve bir tasfiyeye girişmiştir. Orduya dönük bu girişim Milli Birlik Komitesi içindeki çatlağı daha da arttırmıştır.³⁷⁶ 260 generalden 235'i ve yaklaşık 5000 albay ve binbaşı emekliye sevk edilmiştir.³⁷⁷ Bu sayı, “generallerin yüzde 90’ı, albayların yüzde 55’i, yarbayların yüzde 40’i” demektir. Bu tasfiye, ordu içindeki diğer hiziplere ders verme amacı da taşımaktadır.³⁷⁸ Kâmil Karavelioğlu’na göre ise oranlar farklıdır. “Albayların % 80’i, yarbayların % 50’si, binbaşılardan %10’u emekli” edilmiştir.³⁷⁹ 235 general ve amiralden 185’i kara, 20’si deniz, 25’i hava, 5’i jandarma komutanlığındandır. Orgeneral ve oramirallerin sayısı 6, korgeneral ve koramirallerin sayısı 2, tümgeneral ve tümamirallerin sayısı 69, tuğgeneral ve tuğamirallerin sayısı 131’dir. 5 jandarma generalinin rütbesi açıklanmamıştır.³⁸⁰ Görevden alınacakları belirleyen komisyonda rütbelere göre tasfiye oranı belirlenmiş, bu oranlara göre albayların % 80’inin, yarbayların % 50’sinin, binbaşılardan ise % 10’unun emekliye ayrılması düşünülmüştür.³⁸¹ Bu arada ordunun personel durumuyla alakalı basında bilgilere yer verilmiştir. Buna göre orduda 1959 yılı ağustos ayında 306 olan general ve amiral sayısı, emekli edilenler, Yassıada’da yargılananlar ve 1960 yılı içinde emeklilik yaşı gelip emekli olanlarla birlikte 24 kişi kalmıştır. Eğer normal yaş sınırı ile emeklilik yaşansaydı sadece 26 general ve amiral emekli olabilecektir.³⁸² Emekli edilen bu subaylar Emekli İnkılâp Subayları Derneği (EMİNSU) adı altında bir dernekte toplanmış ve bu derneğin ismiyle anılmışlardır.³⁸³ Bu subaylar mağdur olmaları nedeniyle dernek kurup hak arama çabasına girmelerine rağmen Silahlı Kuvvetler kendi istekleriyle emekli olduklarını iddia etmiştir.³⁸⁴

MBK’de görüşmeler başlamadan önce ordu piramidinin tepesi olan generallerin tamamının emekliye ayrılması, “genelkurmay başkanının albay olması”³⁸⁵ dahi

³⁷⁶ Seçil Karal Akgün, “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, Ankara 2009, s. 431.

³⁷⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 2008, s. 353.

³⁷⁸ Ahmet İlyas, “27 Mayıs Askeri Darbesi'nin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 22, Konya 2016, s. 168.

³⁷⁹ K. Karavelioğlu, *age.*, İstanbul 2007, s. 65.

³⁸⁰ “Ordu Gençleşti”, (04 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

³⁸¹ A. İpekçi- Ö. S. Coşar, *age.*, İstanbul 2012, s. 265.

³⁸² “Orduda 24 General ve Amiral Kaldı”, (05 Ağustos 1960). *Milliyet*, s.1.

³⁸³ E. J. Zürcher, *age.*, İstanbul 2008, s. 354.

³⁸⁴ “Gençleştirme Hareketi Tasvip Ediliyor. Generallerin Çoğunun Emekliliklerini Kendilerinin İsteddiği Bildirildi”, (05 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

³⁸⁵ K. Karavelioğlu, *age.*, İstanbul 2007, s. 67.

düşünülmüştür. Bir anlamda piramit, tepesiz kalacaktır.³⁸⁶ Generallerin tamamının emekli edilmesi düşüncesini, MBK üyesi Kadri Kaplan da darbeleri araştırma komisyonunda sorulan soru üzerine doğrulamıştır. Kaplan'a göre Genelkurmay Başkanı yapmak istedikleri kişi bile bellidir. "Hatta bütün sıfır generaldi şeyimiz, açık söyleyeyim, aklımızda da bir kişi vardı, o kişiyi de rütbe artırımıyla Genelkurmay Başkanı yapmak istiyorduk. Yeniden düzenlemek, (...)"³⁸⁷ Kaplan'a tekrarında sorulan tüm generallerin mi emekli edilmek istendiği yönündeki soruya "Düşündük, düşündük Madanoğlu Paşa kendi arkadaşlarından da tuttu, galiba 22 kişi filan saydı, sayınca hem kızdık ona, başka bir şey de yapamadık." şeklinde cevap vermiştir.³⁸⁸

Akgün'e göre topçuların yaklaşık % 70'i, piyadelerin % 75'i, muhaberelelerin % 60'ı, kurmay subayların % 30'u tasfiye edilmiştir. Bu süreçte tasfiye için kurulan komisyonlarda görev alan subaylar da tasfiyeye tabi tutulmuştur.³⁸⁹ Ordu içerisinde ciddi bir kırgınlığa neden olan bu tasfiye, yabancıların da gözünden kaçmamıştır. Bir NATO generalinin sözüyle ifade edildiği gibi "Eğer Türkiye'ye bir Rus atom bombası düşseydi ancak bu kadar tahribat yapabilirdi".³⁹⁰

Numan Esin'e göre EMİNSU tasfiyesi birkaç yıla yayılarak yapılabilirdi. Böylece yapılan tasfiye daha sağlıklı olup ve daha az tepki toplayabilirdi. Ayrıca savaştan sonra ordunun fazla olan kısmının sivil alana aktarılması gerektiğini düşünen Esin'e göre bu aktarım işi başarılammıştır.³⁹¹

Cemal Gürsel bir gezi esnasında EMİNSU tasfiyesi ile ilgili olarak ordunun "ameliyat" edildiğini ve böylece ordunun fazla personelden arındırıldığını izah etmeye çalışmıştır. 50 general yeterliyken bu sayı 240'a, 1200 albay yeterliyken bu sayı 2600'e

³⁸⁶ A. İpekçi- Ö. S. Coşar, *age.*, İstanbul 2012, s. 265.

³⁸⁷

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/20.06.2012/Mehmet%20Kadri%20Kaplan-20.06.2012.pdf (20.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Mehmet Kadri Kaplan görüşmesi, s. 39. (10.05.2018).

³⁸⁸ Komisyon üyelerinden aynı zamanda emekli bir Tümgeneral olan Şirin Ünal şu şekilde soru yönelmiştir: "Bütün generalleri emekli etmeyi düşündünüz ancak yarısını mı edebildiniz?" https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/20.06.2012/Mehmet%20Kadri%20Kaplan-20.06.2012.pdf (20.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Mehmet Kadri Kaplan görüşmesi, s. 40. (10.05.2018).

³⁸⁹ A. İpekçi- Ö. S. Coşar, *age.*, İstanbul 2012, s. 265.

³⁹⁰ Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, Ankara 2009, s. 131.

³⁹¹ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 130.

çıkıştır.³⁹² “Gürsel, subayların artık tavan arasında oturup, şoförlük yapmayacağını, gelişmiş ülkelerdeki subayların yaşam standardına kavuşacaklarını” söylemiştir.³⁹³ Milli Birlik Komitesi üyesi Sami Küçük’e göre bu tasarruflar, orduyu gençleştirmek, rütbelere yükseldikçe şişkinleşen personel sayısını azaltarak alt rütbeden gelen subaylara yer açmak içindir. Küçük’e göre yapılan işlem tasfiye değildir. Sadece bir gençleştirme hareketidir. Kendi isteği ile ayrılan ya da emekliye ayrılan subaylar arasında hiçbir fark yoktur.³⁹⁴

Yapılan tasfiyeler sonucu mağdur olanlar için bir takım düzenlemelere gidilmiş, 14 Kasım 1960 günü Resmi Gazetede yayınlanan 125 sayılı “42 sayılı kanun gereğince emekliye ayrılan subaylardan isteklilerin öğretmenliğe alınması hakkında Kanun” doğrultusunda emekli edilen subaylara orta dereceli öğretim kurumlarında öğretmenlik ve yetiştirme yurtlarına müdürlük yolu açılmıştır.³⁹⁵

Emekli edilen askerler nedeniyle para krizi yaşanmış ancak NATO hemen imdada yetişerek MBK’nin istediği parayı temin etmiştir. MBK üyesi Sami Küçük Amerikalı bir generalle görüşerek Amerikan ordusunda subay kadrolarının azaltılmasında izlenen yolu öğrendiğini de ifade etmiştir.³⁹⁶

Mevcut düzenlemelerin kadro fazlalığı nedeniyle yapılmasının dışında siyasi boyutu olduğu da dile getirilmiştir. Gazeteci Mithat Perin’e göre darbeye muhalif subaylar Yassıada’daki yargılamalara tepki göstermiştir. Seslerini çıkarmasa da yapılanları doğru bulmayan yüksek rütbeli askerler de vardır. Perin’e göre bu iki asker grubunu dinlemeye alan MBK yanlısı subaylar vardır ve MBK gerçekleştirdiği bu tasfiye hareketiyle ordu içindeki otoritesini arttırmayı hedeflerken, kendilerine aykırı düşen ve eski iktidara yakın durmuş kişileri tasfiye edeceklerinin mesajını vermek istemiştir.³⁹⁷

Dündar Seyhan’a göre tasfiye sonucunda orduda kalan personel, giden personelden daha iyi olduğu için kalmamıştır. Denizcilerin emekli edilmesinde denizci MBK üyeleri, havacıların emekli edilmesinde de havacı MBK üyeleri görev almıştır.³⁹⁸

³⁹² “Yeni Ordu Baremi Hazırlandı”, (05 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

³⁹³ “Yeni Ordu Baremi Hazırlandı”, (05 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 5.

³⁹⁴ Sami Küçük, *Rumeli’den 27 Mayıs’a İhtilali Belirleyen Köşk Harekâtı*, İstanbul 2008, s. 117.

³⁹⁵ 42 Sayılı Kanun Gereğince Emekliye Ayrılan Subaylardan İsteklilerin Öğretmenliğe Alınması Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 10654, 14 Kasım 1960. Ayrıca bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300125.pdf

³⁹⁶ S. Küçük, *age.*, İstanbul 2008, s. 117.

³⁹⁷ Mithat Perin, *Zindana Tıkılan İktidar*, İstanbul 2011, s. 247.

³⁹⁸ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 106.

Bunların dışında Komitede yer almamasına rağmen müdahale yanlısı askerler, Emniyet teşkilatı gibi kritik noktalara getirilmişlerdir. Örnek vermek gerekirse Talat Aydemir, Harp Okulu komutanlığına, Faruk Güventürk İstanbul Merkez Komutanlığına atanmışlardır.³⁹⁹

Gazeteci Metin Toker'e göre girişilen tasfiye hareketi kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilebilecek bir hareket değildir. Dünder Seyhan, tasfiye için ABD'den gelmiştir. Seyhan, generallerin tümünü emekli etmek istemekte, bu emekliliklerle ordunun albaylar, yarbaylar, binbaşılara kalmasını amaçlamaktadır. Böylece MBK üyesi askerlerin rütbelerinin üstünde kimse kalmayacaktır. Sonuç olarak darbeye katılan askerler herhangi bir tehdit korkusu yaşamayacaklar ve kendilerini garantiye alacaklardır. Toker, generallerin tasfiye edilmesiyle gerçekleşecek bir çarpıklığa daha dikkat çekmiştir. Buna göre tüm generaller ordudan ayrıldıktan sonra albaylar, tümen, kolordu, ordu gibi askeri birliklere komutan olacaklardır. Yani askerler aynı rütbeye sahip olmalarına rağmen bazıları daha büyük askeri birlikleri komuta ederken bazıları da daha küçük askeri birlikleri komuta edecektir. Bir tugay komutanlığıyla bir ordu komutanlığını aynı rütbedeki askerlerin yönetmesi söz konusudur. Bu durum hem askeri hiyerarşiye aykırıdır hem de birliklerin komuta hiyerarşisinde çarpıklığın önünü açmaktadır.⁴⁰⁰ Gerçekleştirilen bu tasfiye ile yeni bir ordu meydana gelmiştir.⁴⁰¹ Ayrıca müdahalenin güvenliği sağlanmıştır. İhraçlardan sonra açıkta kalan kritik komutanlıklara müdahaleye katılmış veya müdahaleye destek veren askerlerin getirilmesi suretiyle 27 Mayıs hareketinin herhangi bir tehlikeyle karşılaşmaması sağlanmıştır. Daha sonra 1962 ve 1963 darbe teşebbüslerinin başında yer alan Talat Aydemir ve onun gibi bazı subaylar da bu kilit konumdaki komutanlıklara getirilen askerler arasındadır.⁴⁰²

2.2.3. Üst Düzey Bürokratlar İçin Tasfiye Kanunu

04 Ağustos 1960 günü Başbakanlık, bir tamim yayımlar. DP yanlısı memurlar bu tamimde hedef alınır. Bu kişilerin bazı eylemlerinin kanunsuz olduğu kabulüyle hareket ederek ihbar edilmeleri teşvik edilir. İhbar eden memurun işinden çıkarılmayacağını duyurmuştur.⁴⁰³ Ardından Milli Birlik Komitesi, bu üst düzey bürokratlarla ilgili olarak

³⁹⁹ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s.111.

⁴⁰⁰ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973- Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961*, İstanbul 1991, s. 110.

⁴⁰¹ M. Toker, *age.*, İstanbul 1991, s. 114.

⁴⁰² M. Toker, *age.*, İstanbul 1991, s. 115.

⁴⁰³ "İhbar Yapan Memurlar İşten Çıkarılmayacak", (04 Ağustos 1960), *Milliyet*, s. 3.

bir kanun hazırlamıştır. Bu kanun, DP'li olan ve suç işlediği öne sürülen memurların soruşturmalarıyla ilgili bir usul kanunudur.⁴⁰⁴

Kanun yürürlüğe girdikten sonra detaylar belli olmuş ve Adalet bakanı, öncelikle 3 üyenin Yargıtay'dan, 1 üyenin Danıştay'dan, 1 üyenin de Askeri Yargıtay'dan katıldığı 5 kişilik “merkez tahkik heyetinin” kurulacağını söylemiştir. Merkez tahkik heyetinin dışında bir de kurumlarda incelemeler yapacak olan heyetler vardır. Merkez tahkik heyeti, bakanlıklarda soruşturma yapan heyetlerin çözemediği konuları inceleyecektir. Kanuna göre bakanlıklarda inceleme yapan komisyonların tutuklama yapma hakları dahi vardır.⁴⁰⁵

Kanunun maddeleri şöyledir:

“MADDE 1. — Devlet veya İktisadî Devlet Teşekkülleri, mahallî ve özel idareler ile kuruluşunda Devlet hissesi bulunan her nevi ticari, sınai ve malî müesseselerin yüksek dereceli memurları ve bunların şeriklerinin 22. 5. 1950 ile 27. 5. 1960 tarihleri arasında memuriyet sıfat ve vazifeleri ile alâkalı suçlarının ve 27.5.1960 tarihinden sonra işlenmiş olsa bile bu suçlarla ilgili Türk Ceza Kanununun 275 ve 296'ncı maddelerinde yazılı suçların tahkiki, Yüksek Adalet Divanının muhakeme usulüne ait «3» numaralı Geçici Kanun, Hâkimler Kanunu ve Askerî Muhakeme Usulü Kanunu hükümleri mahfuz olmak üzere, bu kanun hükümleri dairesinde yürütülür. MADDE 2. — Bu kanunun tatbikatında yüksek dereceli memurdan maksat Türkiye Büyük Millet Meclisi, Riyaseti Cumhur ve Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtipleri, bakanlıklar müsteşarları ile müsteşar yardımcıları, valiler, umum müdürler, vilâyetler belediye reisleri, elçiler ve elçilik müsteşarları, ataşeler, İktisadi Devlet Teşekküllerinin idare meclisleri reis ve azaları ve bu teşekküllere bağlı fabrika veya işletme veya müesseselerin müdürleri, yukarıda sayılanların salâhiyetlerini makam ve memuriyet itibarıyla hukuken veya fiilen kullanmış olan muavinleri ile merkez tahkik heyeti tarafından yüksek dereceli memur olarak telâkki edilenlerdir. MADDE 3. — Adalet Bakanı, ikinci maddede yazılı yüksek dereceli memurlar hakkında soruşturma yapmak üzere lüzum gördüğü yerlerde yeteri kadar tahkik heyetleri ve ayrıca Adalet Bakanlığı nezdinde de bir merkez tahkik heyeti kurmaya yetkilidir. MADDE 4. — İşbu heyetler adli ve askerî kazaya mensup kimseler arasından bir başkan ve en az iki üyeden kurulur. Ayrıca, bu heyetlerde, tahkikatın konusuna göre maliye, ticaret, sanayi ve mülkiye müfettişleri veya sair sahalarda uzman olan kimselerden yeter sayıda üye de görevlendirilebilir. Tahkik heyetleri Merkez Tahkik Heyetinin nezaret ve murakabesi altında çalışırlar. Tahkik heyetlerine ihtiyaç olan memur, uzman ve sair kimseler ilgili daire ve müesseselerden temin edilir. MADDE 5. — (Merkez Tahkik Heyeti), Yargıtaydan üç, Danıştaydan bir ve Askerî Yargıtaydan (Adli üye) bir olmak üzere beş yüksek hâkimden kurulur. MADDE 6. — Heyetlerin kararları katî olup tasdika tâbi değildir. Ancak, tahkik heyetlerinin tevkif kararı ile men'i muhakeme kararlarına karşı Merkez Tahkik Heyeti nezdinde bir hafta içinde itiraz olunabilir. (...)MADDE 8. — Merkez Tahkik Heyetinin vazifeleri: (...) b) Tahkik heyetlerinin tevkif ve muhakemenin men'ine dair verecekleri kararlara karşı vâkı itirazları tetkik etmek, c) Tahkik heyetlerinin faaliyetlerini teftiş ve murakabe etmektir.

⁴⁰⁴ “Suçlu Memurlara Ait Soruşturma Başlıyor”, (10 Ağustos 1960), *Milliyet*, s. 1.

⁴⁰⁵ “Memurların Duruşmasına Ait Kanun Yürürlüğe Girdi”, (12 Ağustos 1960), *Milliyet*, s. 5.

(...). MADDE 10. — Tahkik heyetleri ile Merkez Tahkik Heyetinin talepleri; Devlet daireleri, hakiki ve hükmi şahıslar tarafından derhal yerine getirilir. MADDE 11. — (...) Bir memurun yüksek dereceli olup olmadığı hususunda tereddüde düşülürse, bunu Merkez Tahkik Heyeti halleder. Bu kanuna giren dâvalar acele işlerden addolunur. GEÇİCİ MADDE — Bu kanunun neşrinden evvel Millî Birlik Komitesinin P. 14 sayılı Kararına tevfikan Adalet Bakanlığınca kurulmuş olan tahkik heyetlerinin yaptığı tahkik muameleleri muteberdir. (...). 10 Ağustos 1960⁴⁰⁶

14 Ağustos 1960 tarihinde Adalet Bakanı Abdullah Gözübüyük, “akçalı yolsuzlukları dışındaki suiistimal ve kanunsuzlukları hakkındaki soruşturmaların bitirildiğini” söylemiştir. Gözübüyük’e göre suçlu bulunan bürokratların yargılanması eylül ayı içerisinde başlayacaktır. Soruşturmaya konu suçlu sayılan bürokratların yanında bu bürokratlarla irtibatlı olan kişiler de araştırılmaktadır. Bir başka deyişle soruşturmanın kapsamı genişlemekte ve daha çok kişinin bu komisyonda araştırılması durumu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bürokratlar için komisyon kurulsun da Bakan’ın sözlerinde memur olmayan vatandaşların da etkileneceği sonucu çıkmaktadır.⁴⁰⁷ Bakan ilerleyen zamanlarda suçlu memurlar için ayrı mahkemeler kurmayı düşündüklerini ifade etmiştir.⁴⁰⁸ 28 Ağustos günü ise İstanbul’da bir heyet oluşturulmuş ve çalışmalara başlamıştır.⁴⁰⁹ Ancak kanun eylül ayı içerisinde kaldırılmıştır ve ellerindeki soruşturmayı yürüten heyetler ise ekim ayına kadar bu kanun kapsamında değerlendirilen fiilleri inceleme görevine devam edeceği bilgisi yer almıştır.⁴¹⁰

2.2.4. İnkılâp Mahkemeleri

Millî Birlik Komitesi yargıda normal işleyen sistemi karıştıracak bir düzenlemeye gitmiştir. Bu düzenlemenin adı İnkılâp Mahkemeleri’dir. Mahkemenin görev alanı yargı bürokrasisinde karmaşaya neden olmuştur. Bakanlar Kurulunda ve hukukçular arasında tartışmalara neden olan bu durum karşısında bir çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Millî Birlik Komitesinin amacı bu mahkemelerle aba altından sopa göstermektir.

⁴⁰⁶

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300045.pdf Ayrıca bkz. Devrilen İktidar Zamanında Suç İşleyen Yüksek Dereceli Memurlar Hakkında Yapılacak Soruşturma Usulüne Mütedair Geçici Kanun, *Resmî Gazete*, 10575, 11 Ağustos 1960.

⁴⁰⁷ “Soruşturmaların Bir Kısmı Sona Erdi”, (14 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁴⁰⁸ “Gözübüyük “Suçlu Memurlar İçin Ayrı Mahkeme Teşkilî Düşünüyor” Dedi”, (23 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁴⁰⁹ “Suçlu Memurlar İçin Bir Tahkik Heyeti Kuruldu”, (28 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁴¹⁰ “Yüksek Memurlarla İlgili Geçici Kanun Kaldırıldı”, (05 Ekim 1960). *Milliyet*, s. 5.

04 Ağustos 1960 günü gazetelerine Geniş Yetkili İnkılâp Mahkemeleri adı altında yeni bir mahkemenin kurulacağına dair haberler çıkmıştır. Haberlere göre MBK “gerekli gördüğü yerlerde” bu mahkemeyi kurmayı düşünmektedir. Mahkemenin kararları kesin ve itiraz yolu kapalı olacaktır.⁴¹¹ Bu mahkemeler 3 hâkim ve 1 savcıdan oluşacak ve mahkeme başkanı yüksek rütbeli bir askeri hâkim olacaktır. Yüksek dereceli hâkim sadece askerler için değil sivil hâkimler için de geçerlidir. Hâkimlerden kaçının sivil kaçının asker olacağı bilgisi haberde yer almamıştır.⁴¹² İlerleyen günlerde detaylar belli olmaya başlamış ve mahkemenin belirli bir yerde kurulabileceği, eğer ihtiyaç duyulursa ihtiyaç duyulan yere gidebilen “seyyar” bir mahkeme özelliği taşıyacağı belirtilmiştir. Hükümlerini “seri” olarak verecek olan mahkeme, ağır hapis ve ölüm cezası gibi yetkilerle donatılmış ve kararlarına temyiz mercii tanınmamıştır. Sadece ölüm cezalarında MBK’nin onayı aranacaktır.⁴¹³ Kanun tasarısı 18 Ağustos 1960 günü kabul edilmiştir.⁴¹⁴ Bu kanuna göre;

“MADDE 1. — Bakanlar Kurulunca gösterilecek lüzum üzerine Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince yeteri kadar sabit veya gezici İnkılâp Mahkemeleri kurulur. Bu mahkemelerin merkezleri ile kaza çevreleri Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince tâyin edilir.

MADDE 2. — Bu mahkemeler bir başkan ile iki üye ve bir savcıdan teşekkül eder. Her mahkeme için iki yedek üye ile yeter sayıda savcı yardımcısı da bulunur. Bu mahkemelerin hâkim, savcı ve bunların yedek ve yardımcıları Bakanlar Kurulunun bir misli fazlasiyle göstereceği adaylar arasından Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince seçilir.

MADDE 3. — İnkılâp Mahkemeleri:

I - Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babının birinci, ikinci ve dördüncü fasıllarında yazılı suçları işleyenleri⁴¹⁵;

II - Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının beşinci babının birinci faslında⁴¹⁶ yazılı suç işlemeye tahrik fiilleriyle, ikinci faslında yazılı cürüm ikarı için cemiyet teşkil etmek suçlarını işleyenleri⁴¹⁷;

III - Devlet Başkanının veya Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesi üyelerinin veya Bakanların şahıslarına karşı her ne suretle olursa olsun kavlen⁴¹⁸ veya fiilen tecavüz edenleri;

IV - Yukardaki bentlerde yazılı haller haricinde, Millî İnkılâp hareketine ve esaslarına karşı ve bunlara zarar verebilecek şekilde her ne suretle olursa olsun

⁴¹¹ “Geniş Yetkili İnkılâp Mahkemeleri Kuruluyor”, (04 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁴¹² “Geniş Yetkili İnkılâp Mahkemeleri Kuruluyor”, (04 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 5.

⁴¹³ “İnkılâp Mahkemesi Kanunu Çıkıyor”, (14 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁴¹⁴ İnkılâp Mahkemeleri hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, 10584, 22 Ağustos 1960.

⁴¹⁵ Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babının birinci faslı devletin uluslararası konumuna karşı işlenen suçları düzenlemektedir. İkinci faslı “devlet kuvvetlerine aleyhinde” suçları, dördüncü faslı “geçen fasıllar arasında müşterek hükümleri” içermektedir. <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>

⁴¹⁶ Beşinci babın birinci faslı “suç işlemeye tahrik, korku ve panik yaratma amacıyla tehdidi” içermektedir. <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>

⁴¹⁷ “İkinci Fasıl: Cürüm İşlemek İçin Teşekkül Meydana Getirenler” <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>

⁴¹⁸ “Kavlen: Sözlü olarak”. İ. Ayverdi, *age.*, İstanbul 2010, s. 642.

propaganda yapanları veya telkinde bulunanları veya haber yayanları veya nakledenleri veya her hangi bir faaliyette bulunanları; Muhakeme eder.

Bu kanunun tatbikinde sıfat ve memuriyetler nazara alınmaz.

(1 numaralı Geçici Kanununun 12 nci maddesi hükmü mahfuzdur.)⁴¹⁹

MADDE 4 . - 3 ncü maddede yazılı suçları işleyenler hakkında, fiil teşebbüs derecesinde kalsa dahi 5 yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezası hükmolunur. Vahim hallerde ölüm cezası hükmolunur. 3 ncü maddede yazılı suçlar, Ceza Kanununda daha ağır bir cezayı mucip ise o kanundaki cezalar hükmolunur.

MADDE 5. — İnkılâp mahkemelerince, 3005 sayılı Kanun hükümleri uygulanır.

MADDE 6. — Savcı tahkikatın icrası ve ikmalî zımında sorgu hâkiminin bilcümle yetkilerine sahiptir. Tevkif ve tahliye kararları tasdika tâbî değildir. Tevkif kararlarına karşı vukubulacak itirazı mahkeme başkanı tetkik eder. Başkanın vereceği kararlar kesindir. Savcının takipsizlik kararları, mensup bulunduğu mahkeme başkanının tasdiki ile tekemmül eder.

MADDE 7. — İnkılâp mahkemelerinin başkan, üye ve zabıt kâtipleri Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 21 nci maddesinde yazılı haller dışında kalan sebeplerle reddedilemezler.⁴²⁰

MADDE 8. — İnkılâp mahkemeleri kararları kesindir. Ancak savcı ve maznun tefhim tarihinden itibaren 3 gün içinde, mahkemeden, kararın tekrar gözden geçirilmesini talebedebilir. Mahkeme, talebi 7 gün içerisinde tetkik veya tahkik ile kesin kararını verir.

MADDE 9. — Bu kanunun şümülüne giren suçlar İnkılâp mahkemeleri savcıları tarafından izin alınmaksızın re'sen takibolunur. Ancak şikâyet ve muvafakate mütaallik hükümler mahfuzdur.

MADDE 10. — Bu kanunun şümülüne giren suçların ihbarı üzerine mahallin Cumhuriyet savcısı keyfiyeti derhal İnkılâp Mahkemesi savcısına bildirmekle beraber İnkılâp Mahkemesi savcısının işe el koymasına kadar gereken tahkikatı yapar ve evrakı İnkılâp Mahkemesi savcısına gönderir. İnkılâp mahkemeleri savcıları yapacakları tahkikat ve takibat dolayısıyla bütün makam ve memurlardan her türlü malûmatı isteyebilir ve gereken vasıtalarından istifade edebilirler. Gerek doğrudan doğruya, gerek zabıta veya silâhlî kuvvetler mensupları vasıtasıyla her türlü tahkikat yapabilirler. Bütün silâhlî kuvvetler ve zabıta makam ve mensupları, bu mahkemeler savcılarının tahkikat, takibat veya infaza ilişkin emirlerini yerine getirmekle ödevlidirler. Bu emirleri yerine getirmiyenler hakkında fiil kasten işlendiği takdirde 5 yıla kadar ağır hapis, ihmal ile işlenmiş ise 5 yıla kadar hapis cezası hükmolunur. Emirler yazılı olarak verilir.

MADDE 11. — İnkılâp mahkemelerinin kendilerini görevli ve yetkili saydıkları işlerde diğer mahkemeler görev ve yetki iddiasında bulunamazlar.

(...)

MADDE 14. — İnkılâp mahkemeleri faaliyetine Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesinin kararı ile son verilir. (...)⁴²¹

⁴¹⁹ 12. Madde; “Millî Birlik Komitesinin bir üyesi hakkında 10 ve 11 inci maddelerdeki suçlardan biri ile soruşturma açılabilmesi yahut bu üyenin tevkif edilmesi veya yargılanması için Millî Birlik Komitesi üyelerinin yedide altısının katılacağı toplantıda bulunan üyelerin beşte dördünün oyu ile karar verilir. Bir üye hakkında diğer suçlardan dolayı soruşturma yapılması ve bu üyenin yargılanması, Millî Birlik Komitesindeki görevinin sona ermesine bırakılır. Bu süre içinde zamanaşımı işlemez.” 10. Madde “Millî Birlik Komitesi üyeleri, kendi dileğiyle Komite’den çekilebilir; fakat ikinci maddede yazılı yemine ihanetleri mahkeme hükmü ile sabit olmadıkça Komiteden çıkarılamaz. 11. madde “Vatana ihanet, irtikâp, hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal gibi şeref ve haysiyet kırıcı suçlardan veya adam öldürmekten mahkûm olanların veya kamu haklarından iskât edilmiş bulunanların Komite üyeliği düşer.”

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300001.pdf

⁴²⁰ Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 21. maddesi “Hakimin davaya bakamayacağı haller”i düzenlemektedir. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf> (15.05.2018).

Mahkemenin kurulmasına dair farklı düşünceler vardır. “İçişleri Bakanı Tümgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu” yasayı demokratik bulmayarak bu mahkemelerin kurulmasına gerek görmemiştir. Bu mahkemeler faaliyete geçerse Kurucu Meclis’in açılışı “gölge”lenecektir ve bu “antidemokratik” bir durumdur. Mahkemelerin kurulmasını gerektirecek kadar asayiş olayı yoktur ve bu yasa kaldırılmalıdır.⁴²² Bir diğer Bakan Şahap Kocatopçu da aynı görüştedir. 27 Mayıs’ı riske atacak herhangi bir durum yoktur. Risk yoksa bu mahkemelere ihtiyaç da yoktur.⁴²³ Adalet bakanı Ekrem Tüzemen, İnkılâp Mahkemeleri Kanunu’nun, gözdağı vermek için çıkarıldığını söylemiştir. Bu kanun uygulanmak için değil insanları korkutmak için çıkarılmıştır. Çünkü kanunda sayılan birçok fiil zaten suçtur. Bu kanunla suçun tekrar suç sayılması gözdağıdır. Tüzemen, kanun maddelerini yorumlayarak mahkemelerin hangi cezaları vereceğini söylemektedir. Bu mahkemeler hukuka aykırıdır ve kaldırılmalıdır.⁴²⁴

İnkılâp Mahkemeleri Kanunu zaten suç olan birçok unsuru tekrar suç olarak belirttiği gibi cezalar konusunda da diğer kanunlardan daha ağır cezalar öngörmüştür. Adalet Bakanı Ekrem Tüzemen, Türk Ceza Kanununda 1 yıldan 3 yıla kadar ceza öngörülen bir fiilin İnkılâp Mahkemelerinde, “15 yıldan idama kadar giden” bir ceza alması mümkün olduğuna değinmiştir. Eğer ihtiyaç hâsıl olursa İnkılâp Mahkemeleri Kanununun 4. maddesindeki suçlar Türk Ceza Kanununa koyulabilir.⁴²⁵

Tartışmaya neden olan durumlardan birisi de İnkılâp Mahkemeleri Kanunu çıkması nedeniyle, vatandaşların hangi kanuna göre yargılanacağı hususudur. Tartışmalar iki boyutta ilerlemiştir. İlk olarak İnkılâp Mahkemeleri kanununun uygulanabileceğini iddia edenler, kanunun yürürlüğe girdiğini ve yargılamanın yapılabileceğini savunmaktadırlar. İkincilere göre mahkemeler faaliyete geçmemiş, görünürde somut bir mahkeme olmadığı için kanun yürürlükte olsa bile, herhangi bir yargılama yapmak mümkün değildir. Bir başka görüş, kanunda suç olarak tanımlanan eylemlerin suç olmaması durumuna dikkat çekmiştir. Çünkü bu suçlar İnkılâp Mahkemelerinin görev alanına girmektedir ve böyle bir mahkeme de ortada yoktur.

⁴²¹

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300062.pdf Ayrıca bkz. İnkılâp Mahkemeleri Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 10584, 22 Ağustos 1960.

⁴²² C. Koçak, *age.*, c. 2, İstanbul 2010, s. 745.

⁴²³ Cemil Koçak, 27 Mayıs’ın İnkılâp Mahkemeleri niçin faaliyete geçmedi?, [25 Mayıs 2013]. <http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-inkilap-mahkemeleri-nicin-faaliyete-gecmedi-yazi-75701/>

⁴²⁴ C. Koçak, *age.*, c. 2, İstanbul 2010, s. 766-767.

⁴²⁵ C. Koçak, *age.*, c. 2, İstanbul 2010, s. 771.

Yargılama yapılacaksa normal mahkemelerde yapılacaktır ancak kanundaki eylemler normal mahkemeler için suç teşkil etmemektedir. Dolayısıyla bu mahkemeler, İnkılâp Mahkemesi gibi hareket edemezler.⁴²⁶ Ahmet Tahtakılıç, kanunun uygulanması durumunda 300 ilâ 400 kişinin idam edileceğini söylemiştir.⁴²⁷

İnkılâp Mahkemelerinin kurulmasına dair yasa yürürlüğe girdikten sonra Bakanların ifade ettiği sıkıntılar gerçek olmuş ve yargıda bir karışıklık yaşanmıştır. Balıkesir’de bir “hamal” vatandaşın darbe “aleyhinde” konuşması, bir başka vatandaşın da Denizli’de “propaganda” yapması gerekçesiyle her iki kişinin Balıkesir’de görülen davasında, “Ağır ceza ve Asliye ceza mahkemeleri görevsizlik kararı” vermiştir. Bu görevsizlik kararlarının sebebi ise dava konusu suç unsurlarının İnkılâp Mahkemelerinin görev alanına girmesidir. Ayrıca Mahkemeler, bu tür meselelerle karşılaştıkları için Adalet Bakanlığında İnkılâp Mahkemeleri kurulmasını istemişlerdir.⁴²⁸ Yargıtay’ın da kararı yerel mahkemeye aynı yönde olmuştur. Adalet Bakanlığı görevini yürüten iki bakan da bu meseleyle ilgilenmemiştir.⁴²⁹ Hatta bakanlardan Ekrem Tüzemen istifa etmeyi bile düşünmüştür. Milli Birlik Komitesi ise İnkılâp Mahkemeleri konusunda o kadar ısrarcıdır ki 27 Mayıs’ın diğer Adalet Bakanı olan Amil Artus, II. Gürsel Hükümetine girememesini bu mahkemelerin kurulmasına karşı menfi görüşüne bağlamaktadır.⁴³⁰

Milli Birlik Komitesinin İnkılâp Mahkemeleri ısrarı Komite ile Bakanlar Kurulu’nun arasını da açmış ve kabineden 10 Bakan’ın ihracına kadar giden süreçte önemli bir gerekçe olmuştur. Kabinede 18 bakan olduğu düşünülürse önemli bir karar olduğu ortadadır. 27 Mayıs ara rejimi döneminde bakanlık yapan Ekrem Alican’a göre Bakanlar Kurulunda İnkılâp Mahkemelerinin kurulmasına gerek olmadığına dair karar almalarına rağmen aynı gün Milli Birlik Komitesi dört yerde İnkılâp Mahkemeleri kurulmasına hükmetmiştir. Amil Artus, İnkılâp Mahkemeleri gibi bazı konularda görüş ayrılıkları olduğunu ve kabine olarak istifa etmeleri gerektiğini söylemiştir. İnkılâp

⁴²⁶ Cemil Koçak, *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları: (6 Ocak 1961-16 Kasım 1961)*, c. 1, İstanbul 2010, s. 40. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, *27 Mayıs’ın İnkılâp Mahkemeleri niçin faaliyete geçmedi?*, [25 Mayıs 2013]. <http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-inkilap-mahkemeleri-nicin-faaliyete-gecmedi-yazi-757011/>

⁴²⁷ Cemil Koçak, *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları: (6 Ocak 1961-16 Kasım 1961)*, c. 2, İstanbul 2010, s. 771.

⁴²⁸ “Balıkesir’de İnkılâp Mahkemesi İstendi”, (31 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁴²⁹ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s. 127.

⁴³⁰ “İhtilalin Adalet Bakanı Amil Artus’un Anıları- Hastalanmasaydım Bunları da Dağıtırdım”, (26 Mayıs 1987), *Milliyet*, s. 10.

Mahkemeleri ve diğerkonulardaki ihtilaf, Bakanlar Kurulu'ndan 10 bakanın görevinden alınmasıyla sonuçlanmıştır.⁴³¹

Devlet Bakanı Ali Nasır Zeytinoglu yasayla ilgili bir ayrıntıya dikkat çekmektedir. İnkılâp Mahkemeleri kanunen kurulmuştur ancak kanunun 1. maddesinde “Bakanlar Kurulunca gösterilecek lüzum üzerine Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince yeteri kadar sabit veya gezici İnkılâp Mahkemeleri kurulur. (...)”⁴³² denmektedir. Yani Bakanlar Kurulu bu mahkemelerin kurulmasını istemediği sürece kanunen bu mahkemeler kurulamayacaktır. Mahkemelerin kurulmasıyla ilgili bütün yetki Bakanlar Kurulundadır. İnkılâp Mahkemeleri yasası yürürlükte bile olsa Türk Ceza Kanunu, Askeri Ceza Kanunu ve Sıkı Yönetim Kanunu'nun suç saydığı fiilleri içine aldığı için bu kanunun uygulanması mümkün değildir.⁴³³

Turhan Feyzioğlu ise kanunun 3. maddesindeki suçların Türk Ceza Kanunu'nda yer aldığını belirterek “milli inkılâp hareketlerine karşı olan” unsurları, devlete karşı işlenen suçlar kapsamına alarak çözmelerinin mümkün olduğunu söylemiştir. Hâkimler darbe karşıtı fiilleri, devlete karşı işlenen suçlar kapsamına alırsa herhangi bir sorun kalmayacaktır. Bu kapsama almasalar bile Türk Ceza Kanunu o kadar genel ifadelere yer vermiştir ki mutlaka bir yolunu bulup, kanuna uydurarak ceza vermek mümkündür. Cezalandırılması düşünülen kişinin kurtulabilmesi olanaksızdır. Yani kişi yeter ki cezalandırılmak istensin kanuna uydurmak o kadar kolaydır ki İnkılâp Mahkemeleri gibi bir mahkemeye bile gerek yoktur. Zaten mevcut ceza kanunlarının esnek olması nedeniyle beklenen ceza bu mahkemelerden çıkacaktır. O yüzden kanunun kaldırılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Kaldı ki yargılanacak 55 kişi vardır ve bu kadar kişiye ceza vermek için kanunda mutlaka bir hüküm bulunabilir. Bir anlamda Feyzioğlu, mahkemelerin yerine geçerek burada kanunları ve kanun hükümlerini yorumlamıştır.⁴³⁴

Cemil Koçak'a göre bu mahkemeler bir “özel mahkemedir.” Mahkemelerin kurulamamasının nedeni “yasaya göre gerekli işlemlerin yapılmamasıdır”. Bakanlar Kurulu bu mahkemelere ihtiyaç olmadığı düşüncesindedir. Zaten mahkemeler de Bakanlar Kurulu kararıyla kurulacaktır. Ancak Milli Birlik Komitesi aynı görüşte

⁴³¹ “Ekrem Alican Anlatıyor 27 Mayıs İhtilalinin İç Yüzü- MBK On Bakanı Görevden Alıyor”, (30 Mayıs 1988). *Milliyet*, s. 11.

⁴³²

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300062.pdf

⁴³³ C. Koçak, *age.*, c. 1, İstanbul 2010, s. 39.

⁴³⁴ C. Koçak, *age.*, c. 2, İstanbul 2010, s. 759.

değildir. Başta Cemal Gürsel olmak üzere Komite üyeleri bu mahkemelerin gerekliliğine inanmasına rağmen bu uygulamaya geçilmemiştir. Gürsel kararında ısrarcı olmuş, hatta daha ileri giderek, mahkemelerin geçmişe yönelik inceleme yapmasını bile savunmuştur. Mahkemelerin kurulmamasının bir başka gerekçesi kanunu bekleterek uygun zamanda yürürlükten kaldırmaktır.⁴³⁵

Osman Doğru'ya göre kanun, çıktığı tarihten itibaren işlenen suçları kapsayacakken, bunun yerine kişilere ve olayların “potansiyel failer”ine odaklanmıştır. Ayrıca Doğru, 2. ve 7. maddeye dayanarak Mahkemelerin Milli Birlik Komitesinin “varlığına bağlı olarak faaliyet göstereceği”ne işaret etmektedir. “Komite tarafından atanan yargıçların tarafsız olmadıkları hakkında itiraz yolunun kapatılması, yargıçların Komiteye bağlılığını ifade etmektedir”.⁴³⁶ Doğru, İnkılâp Mahkemeleri Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan “Millî İnkılâp hareketine ve esaslarına” ifadesine dikkat çekmiştir. Yargıtay, 1961 yılında aldığı bir kararla “(...) Menderes Hükümeti'ne karşı koymak” fiilini, “ordu tarafından (yapılan) milli hareket” olarak hükmetmiştir. “(...) karşı faaliyette bulunmak” ise inkılap hareketine “karşı bir iddia ile çıkmak”tır ve bu durumda da “potansiyel fail” olmak için yeterli bir sebeptir. Doğru, son olarak, İnkılâp Mahkemelerinin 27 Mayısçılar nezdinde “İstiklâl Mahkemeleri” işlevi görmesi için tasarlandığını ancak hayata geçemediğini belirtmektedir. Bir başka deyişle bu mahkemeler 27 Mayıs rejiminin sigortası olarak düşünülmüştür.⁴³⁷

Bütün bu kanuna dair tartışmalara en dikkat çekici açıklamalardan biri Devlet Bakanı Ali Nasır Zeytinoğlu tarafından gelmiştir. Zeytinoğlu'na göre eğer suçlular olağan mahkemelerde yargılanıp ceza almışlarsa ve ardından İnkılâp Mahkemeleri kurulmuşsa, bu kişinin ceza alması dikkate alınmayacak ve söz konusu kişi tekrar yargılanacak ve yargılanma sonunda ceza alırsa bu cezanın da infaz edilmesi gerekecektir.⁴³⁸

İnkılâp Mahkemelerini olumlu karşılayan Bakanlar da vardır. Bu Bakanlardan Amil Artus, bazı fiillerin kanunlarda cezasının olmadığını ama İnkılâp Mahkemeleri kanununda suç kapsamına girdiğini söylemiştir. Örnek olarak Adnan Menderes'i övmek suç değildir ancak ülkenin farklı illerinde Menderes övülmüştür. O yüzden bu

⁴³⁵ Cemil Koçak, 27 Mayıs'ın İnkılâp Mahkemeleri için faaliyete geçmedi?, [25 Mayıs 2013]. <http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-inkilap-mahkemeleri-nicin-faaliyete-gecmedi-yazi-757011/>

⁴³⁶ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s. 128-129.

⁴³⁷ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s.130-131. Taha Akyol da İnkılâp Mahkemeleri için rejimin İstiklâl Mahkemesi tahlilini yapmaktadır. Taha Akyol, *Türkiye'nin Hukuk Serüveni: Fıkıhtan Hukuka ve Demokrasiye Geçiş Sorunları*, İstanbul 2014, s. 284.

⁴³⁸ C. Koçak, *age.*, c. 1, İstanbul 2010, s. 45. Ayrıca bkz. C. Koçak, *age.*, c. 2, İstanbul 2010, s. 763.

mahkemeler kurulmalı ve “sâkıt” olanları övenler bu mahkemelerin karşısına çıkarılmalıdır. İnkılâp Mahkemeleri bu yüzden gereklidir. Cemal Gürsel, Artus’u destekleyerek nerede arzu edilmeyen bir durum çıkarsa bu mahkemelerin hemen oraya gitmesi gerektiğini savunmuştur. İhsan Kızıloğlu da görmüş olduğu “Menderes göz bebeğimizdir” yazan afişlerden örnek vererek mahkemelerin gerekliliğine destek vermiştir. Ayrıca İstanbul ve Muğla’da Menderes’i destekleyen “kese kâğıtları” bulunmuştur. Bu “kese kâğıtları” mühim bir hadisedir. Bu örnek olaylar suç olmamasına rağmen İnkılâp Mahkemelerinin görev alanına giren suçlardır. Normal mahkemede yargılanıp ceza almaktan kurtulan vatandaşın İnkılâp Mahkemelerinin karşısında böyle bir şansı yoktur.⁴³⁹ Yani bir kese kâğıdı nedeniyle kişilerin İnkılâp Mahkemelerine gönderilmesi gereklidir. Bir başka deyişle kese kâğıdı gibi mevzular için bile olsa bu mahkemeler kurulmalıdır.

Kanunun kaldırılması da bir başka tartışma konusudur. Tasarı, Milli Birlik Komitesi’ne verildiği için, kaldırılması için de bir tasarı sunmak gerekmektedir. Hükümet eğer bu işe tek başına girişirse MBK ile Bakanlar Kurulu arasında bir çatışma meydana gelecektir. Çözüm olarak Bakanlar Kurulu, İnkılâp Mahkemesi ile ilgili görüşünü belli edecek, hatta MBK’yi ikna etmeye uğraşacaktır. Aynı şekilde Adalet Bakanı da Milli Birlik Komitesini ikna ettikten sonra Bakanlar Kurulu Mahkemenin kaldırılmasını görüşecektir. Ancak bu konu fazla görüşülmemiş ve “sorun askıda kalmıştı[r]”.⁴⁴⁰ Bakanların bu tedirginliklerinin sebebi kendilerinin MBK tarafından göreve getirilmelerinden olsa gerektir. Ayrıca güç yine Komite’de yani Silahlı Kuvvetlerdedir.

2.2.5. Üniversite’den Tasfiyeler (147’ler)

Üniversiteler hem tek parti rejimi döneminde hem de DP döneminde Maarif Vekâleti teşkilatı içinde yer almaktaydı. Reform olarak sunulan 1933 tasfiyesi ya da Demokrat Parti döneminin son senelerinde bazı akademisyenlerin maruz kaldığı baskılar, mevzuatın idareye sağladığı avantajlarla açıklanabilir. 27 Mayıs darbesinden beş ay sonra gerçekleşen tasfiye, ara rejimin en tartışmalı ve ilk vazgeçilen uygulamasıdır.

⁴³⁹ C. Koçak, *age.*, c. 1, İstanbul 2010, s. 449-450.

⁴⁴⁰ Cemil Koçak, 27 Mayıs’ın İnkılâp Mahkemeleri niçin faaliyete geçmedi?, [25 Mayıs 2013]. <http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-inkilap-mahkemeleri-nicin-faaliyete-gecmedi-yazi-757011/>

1946 yılında çıkarılan kanunla “Milli Eğitim Bakanı üniversitelerin başıdır.”⁴⁴¹ 1954 yılında yapılan bir düzenlemeyle öğretim üyeleri Milli Eğitim Bakanlığı’nın “emrine” girmiş ve Bakan’a, görevden uzaklaştırma yetkisi verilmiştir. 1954 yılında yapılan bir başka kanun çıkarılmış ve 25 yıl üniversitelerde çalışmış bir akademik personel yaşına bakılmaksızın emekli edilmesi hükme bağlanmıştır.⁴⁴²

27 Ekim 1960’da çıkarılan 114 sayılı “Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair Kanun” ile 147 öğretim elemanı görevlerinden çıkarılmışlardır. Buna göre “MADDE 1. — Ekli (1) sayılı cetvelde ad ve soyadları ile kariyer unvanları gösterilen Ankara, İstanbul, İzmir ve Atatürk üniversiteleriyle İstanbul Teknik Üniversitesi mensupları öğretim üyeliği veya öğretim yardımcılığı vazifelerinden affedilmiştir.

MADDE 2. — Ekli (2) sayılı cetvelde ad ve soyadları gösterilen öğretim üyeleri ile öğretim yardımcıları, hizalarında gösterilen üniversite, fakülte ve yüksek okullara naklen tâyin olunmuşlardır. Bu cetvelde gösterilenlerden yeni görevlerine bir ay içerisinde başlamayanlar hakkında 1’nci madde hükmü tatbik olunur.

MADDE 3. — Bu kanuna ekli (1) sayılı cetvelde ad ve soyadları gösterilenlerle 2’nci madde gereğince haklarında 1’nci madde hükmü uygulanacaklar için 3335 sayılı Kanunla muaddel Memurin Kanununun 85’nci maddesi hükmü tatbik olunur.

MADDE 4. Bu kanun hükmüne tâbi üniversite mensuplarından arzu edenler hemen, arzu izhar etmeyenler de kanunun meriyetinden, itibaren geçecek 6 ay içinde bir başka göreve tâyin edilmezlerse haklarında, 5434 sayılı Kanun hükümleri gereğince emeklilik işlemi uygulanır.

MADDE 5. — İşbu kanunla görevlerinden affedilenler bir daha üniversite öğretim üyeliği veya yardımcılığı vazifesi ile görevlendirilemezler.

(...)

[2] SAYILI CETVEL

Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülgen (İlahiyat Fakültesine devir)

Prof. Süreyya Tanay (İzmir Tıp Fakültesine)

Doç. Dr. Ali Rıza Özbek (Matematikçi Zonguldak Maden Teknik O.)

Doç. Celâl Erkan (Fizikçi Zonguldak Maden Teknik Okulu)⁴⁴³

Bu tasfiye listesindeki 147 öğretim üyesinden 17 akademisyenin adlarında, unvanlarında ya da görevlerinde yanlışlık yapılmıştır. Yasal olarak üniversitelerdeki unvanlar arasında yer almayan “eylemsiz doçent, başasistan” gibi unvan isimleri kullanılmıştır. Ege Üniversitesi, İzmir Üniversitesi olarak yer almış, 24 Prof. Dr. unvanında Dr. ibaresi yer almamıştır.⁴⁴⁴ Görevlerinden çıkarılan Ord. Prof. Dr. 28 öğretim üyesi, Prof. Dr. 57 öğretim üyesi, Doç. Dr. 41 öğretim üyesi, eylemsiz Doç.

⁴⁴¹ M. Tahir Hatiboğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Ankara 2000, s. 198.

⁴⁴² M. T. Hatiboğlu, *age.*, Ankara 2000, s. 213.

⁴⁴³

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300114.pdf (05.07.17)

⁴⁴⁴ S. K. Akgün, *age.*, Ankara 2009, s. 135-136.

Dr. 3 öğretim üyesi, Başasistan Dr. 6, Asistan Dr. 11, Öğretim Görevlisi Dr. 1 öğretim elemanı bulunmaktadır.⁴⁴⁵

Orhan Erkanlı'ya göre MBK'nin, ordudan sonra, ikinci öncelikli hedefi üniversiteler olmuştur. Öğrenci ve akademisyenler arasında, MBK'nin bir an önce üniversitelerle ilgili bir düzenleme yapması gerektiğini savunanlar olduğunu belirten Erkanlı, bu konuda teşvik edildiklerini ancak Komite'de, üniversiteyi bilen bir arkadaşlarının olmadığını belirtmektedir. Herhangi bir bilgi sahibi olmayan Komite üyeleri arasından görevlendirme yapılmış ve hazırlıklar aylar sürmüştür. MBK'ye göre yapılacak iki kanunla üniversitede gerekli düzenlemeler tamamlanacaktır. Bu kanunlar 114 ve 115 sayılı kanunlardır. 114 sayılı kanunla 147 öğretim üyesi görevlerinden uzaklaştırılmış, 115 sayılı kanunla da yeni bir düzenleme yapılmıştır. Erkanlı, üniversitelerle alakalı bütün sorunların çözümünü bu iki kanuna bağlamıştır. Bu iki kanun çıkarsa üniversitelerle alakalı hiçbir sorun kalmayacak ve bütün sıkıntılar giderilecektir.⁴⁴⁶ O'na göre MBK iyi niyetlidir, takdir ve tercihini bu iyi niyetle yapmıştır. Akademisyenlerin küçük bir kısmını bilmektedirler. Ahlaki ve akademik yönleri hakkındaki fikirleri, duyduklarından ibarettir. Akademisyenlerin hiçbiriyle iyi ya da kötü bir ilişkileri yoktur. MBK üyesi 14'lerden Orhan Erkanlı'ya göre çıkartılan kanunlarla büyük hatalar yapılmış ve MBK, belli kişilerin tesiri altında kalarak haksızlık etmiştir. Bazı öğretim üyeleri ise hak etmedikleri halde üniversitedeki görevlerini sürdürmüşlerdir. İnsanlara karşı ön yargılı olmuşlar, örneğin namaz kılanları gerici olmakla, kitap yazan akademisyenleri akademik hırsızlıkla, ciddi hocaları sert olmakla itham etmişlerdir. Solcu veya sağcı her görüşten akademisyen "damgalanmıştır". Tüm bu damgalamalardan kurtulan akademisyenler üniversitede kalmayı garantilemiştir.⁴⁴⁷

Komitenin önüne gelen bilgilerde de sıkıntı vardır. Erkanlı, kanunların devlet başkanına gitmeden önce kendisine geldiğini, gerçek listenin 147'den fazla olduğunu, listede tanıdığı ve işbirliği yaptıkları kişilerin olduğunu, bu kişilerin ismini sildikten sonra listede 147 akademisyenin kaldığını ifade etmiştir.⁴⁴⁸ Erkanlı'ya göre Komite olarak kandırılmışlardır. Müşavirler, Komiteyi tabiri caizse kullanmış, kendilerine yer açmak istemiş ve geçmişte kendi aralarındaki şahsi çekişmelerin intikamını almak

⁴⁴⁵ Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 10641, 28 Ekim 1960.

⁴⁴⁶ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 44.

⁴⁴⁷ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 45.

⁴⁴⁸ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 46.

istemişlerdir. Tasfiye için fikir aldıkları müşavirlerin, 147'lerin geri dönmesi için düzenlenen kampanyalarda yer aldıklarına değinen Erkanlı'ya göre bazı akademisyenler üniversitede idari bir makam sahibi olabilmek için meslektaşlarını MBK'ye "harcatmışlardır".⁴⁴⁹

147'leri tasfiye eden kanunun yayınlanmasının ardından tepkiler gelmeye başlamış ve üç günde İstanbul Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve ODTÜ rektörleri istifa etmiştir. Üniversite kurulları, MBK başta olmak üzere üst düzey devlet kurumlarına yazılı başvurular yapmışlar, ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Tasfiyeden sonra, bu dönemde Türkiye'de üniversite sayısının az olduğu düşünülürse, kalan akademisyenler için ciddi bir iş yükü söz konusudur.⁴⁵⁰

MBK üyesi Sami Küçük, tasfiyeye neden olan kanunun yürürlükten kaldırılması için girişimlerde bulunduğunu savunmaktadır. 147'lerin yanında ordudan tasfiye edilen askerlerden gelecek tepkilerden de korkmaktadır. Bunun için Kurucu Meclis açılmadan önce bir teklif getirmeyi planlamıştır. Bu teklife göre 147'leri işinden eden kanun yürürlükten kaldırılacaktır. Küçük'e göre yasa teklifi, Komite iktidarının son gününde, son madde olarak görüşmeye alınmıştır. Yaptığı kulislerle yeterli sayıya ulaştığını iddia eden Küçük'e göre Komite üyesi Sıtkı Ulay ve Kamil Karavelioğlu'nun toplantıya katılmaması nedeniyle kanun yürürlükten kaldırılamamıştır.⁴⁵¹

MBK üyesi 14'lerden Numan Esin'e göre EMİNSU olayında yanlış yapmışlar ve aynı hatayı üniversite tasfiyesinde de tekrarlamışlardır. O'na göre 147 akademisyeni tasfiye ettikten sonra modern bir üniversiteler kanunu⁴⁵² yapılmıştır ama diğer taraftan da bir yara açılmıştır. Esin'e göre akademiden çıkarılanlar, geride kalanlardan daha kötü akademisyen değildir. Ayrıca kanunun uygulanması ve seçimleri de yanlıştır. Öncelikle üniversitelerin teşkilat yapısı oluşturulmalı, daha sonra bu teşkilatlar eliyle bir tasfiye yapılmalıydı. Ancak MBK'nin yaptığı gibi, istihbarata dayanarak tasfiyeye gitmek yanlış bir tercih olmuştur. Esin, üniversitelerdeki kadro fazlalığının yeni üniversiteler kurularak aşılabileceğini düşünmektedir. Esin'e göre yaptıkları işlemler, üniversite özerkliği fikrine dayanmaktadır ve hedeflerinde DP iktidarı döneminde göreve başlamış

⁴⁴⁹ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 47.

⁴⁵⁰ S. K. Akgün, *age.*, Ankara 2009, s. 135.

⁴⁵¹ S. Küçük, *age.*, İstanbul 2008, s. 115.

⁴⁵² Numan Esin, 115 sayılı "13.6.1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna madde eklenmesi hakkında Kanun" kastetmektedir. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300115.pdf

akademisyenler vardır. “Demokratik yetkiler” verilen üniversitelerin başlarında DP destekçisi olduğu düşünülen akademisyenler olmamalıdır. Bu akademisyenlerle birlikte “oraya çöreklenmiş bir takım insanlar” gelmiş ve MBK için tasfiye şartları tamam olmuştur. Bu hareket bir özgürlük hareketidir. Bahşedilen özgürlük, eski iktidara yakın olan akademisyenleri kapsamamakta, bu akademisyenler dışındaki akademik personeli içine almaktadır. Ancak Esin’e göre yapılan tasfiyenin “siyasi” bir tarafı yoktur ve herhangi bir siyasi görüş hedef alınmamıştır.⁴⁵³ Tasfiyeler istihbarata ve yaşa dayanmaktadır. Bazı akademisyenler alttan gelecek akademik personelin ilerlemesine sıkıntı çıkartmışlardır. Bazı akademisyenlerin ise ahlaki zaafı vardır. Bu yapılan işlem bir “daraltma” işlemidir.⁴⁵⁴

Esin, tasfiyeler nedeniyle olumlu tepkiler de aldıklarını da ifade etmiştir. Bu olumlu tepkilerin sahipleri, öğretim üyelerinin çıkarılmasından sonra boş kalan mevkilerine gelen akademisyenlerdir.⁴⁵⁵ Tasfiye edilenler arasında ara rejim döneminin Milli Eğitim Bakanı olan Bedrettin Tuncel de vardır.⁴⁵⁶

Alparslan Türkeş’e göre çeşitli üniversitelerde, işini gerektiği gibi yapmayan ve tasvip edilmeyecek davranışlar içine girmiş olan öğretim üyeleri vardır. Üniversitelerde tasfiye yapmadıkları için eleştirildiklerini dile getiren Türkeş, 147 öğretim üyesinin belirlendiğini ve belirlenen bu isimler üzerinde fazla bir incelemeye gerek duymadıklarını belirtmiştir. Türkeş’e göre tasfiyeye uğrayanların çoğunluğu CHP’ye yakın isimlerdir ve tasfiye yapıldıktan sonra CHP’nin desteğiyle zaten görevlerine geri dönmüşleridir.⁴⁵⁷

Bu dönemde yapılan ihraçlara reform adı verilmiştir. Reform kelimesinden kasıt tasfiyedir. Özellikle reform ve üniversite kelimeleri yan yana geldiğinde, 31 Mart döneminde tensikat kelimesi gibi, tasfiye yapılacağı anlaşılmaktadır. Cemil Koçak’a göre tasfiyeler MBK’nin isteğidir. Ancak ihraç edilen isimler, meslektaşları tarafından belirlenerek MBK’ye sunulmuştur. Çetin Altan da yazılarında aynı gerçeğe işaret etmiştir. Aynı şekilde Cemal Gürsel de tasfiye edilen isimlerin üniversiteden geldiğine değinmiştir. Tasfiye edilen akademisyenlerin belli bir siyasi görüşe sahip oldukları doğru değildir. Ancak DP iktidarı döneminde üniversitede akademik özgürlüğün

⁴⁵³ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 133.

⁴⁵⁴ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 134.

⁴⁵⁵ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 135.

⁴⁵⁶ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 137.

⁴⁵⁷ Hulûsi Turgut, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, İstanbul 1995, s. 217.

olmadığını ve baskı olduğunu savunan akademisyenlerin, 27 Mayıs'ta tasfiye ile karşılaşmaları onlar için şok olmuştur.⁴⁵⁸

İhraçlar MBK'yi ikiye bölmüştür. Cemal Gürsel başta olmak üzere belli bir grup yapılan hataların düzeltileceğini söylerken bir başka gruba göre herhangi bir yanlışlık yoktur ve geri adım atılmayacaktır. MBK üyesi Muzaffer Özdağ, “demokrasiye giderken elbette Beyazıt'tan da geçecektik” diyecektir. Diğer bir MBK üyesi Muzaffer Karan “Ahlaki, ilmi ideolojisi yönünden yüz kızartıcı notlara sahip olan, bilhassa çoğu komünist, mason, kifayetsiz, cinsi sapık, Kürt devleti kurmak isteyen, asistanlarını metres olarak kullanan, doçentin yazdığı kitaba imzasını koyan, senede üç beş kere fakülteye uğrayan üyeleri affettik” demiştir. Bir başka MBK üyesi Orhan Erkanlı yapılan tasfiyenin Atatürkçü bir üniversite kurma maksatlı olduğunu ve 27 Mayıs'ın en iyi eseri olacağını söylemiştir. O'na göre üniversite sağlıklı bir hale gelmiştir ve ordu eserini koruyacaktır. Personel sıkıntısı baş gösterirse asistanları doçentliğe, doçentleri de profesörlüğe yükselterek çözüm bulunacaktır. Muzaffer Yurdakuler, tasfiye sonucu Atatürk inkılâbının hızlandığını ve uyum sorunu yaşayanların çıkarıldığını söylemiştir. Yurdakuler'e göre tasfiye listesini üniversitedeki doçentler hazırlamıştır. Tasfiye edilen bu akademisyenler, “ilmi, ülküsel, ahlaki yetersizlik ve anti-demokratik gerici fikirlerinden dolayı” üniversiteden çıkarılmışlardır. 147'lerin tasfiyesi, EMİNSU tasfiyesine göre çok daha büyük tepki gören bir tasfiyedir.⁴⁵⁹ 1962 yılında 114 sayılı kanunda yapılan değişiklikle öğretim elemanlarının görevlerine dönmesine engel olan madde kaldırılmıştır. Bu yasa kapsamında, öğretim üyeleri, başvuru yapmaları halinde görevli oldukları üniversitelere geri dönebilmelerinin önü açılmıştır.⁴⁶⁰

2.2.6. 14'lerin Tasfiyesi

Milli Birlik Komitesi içerisinde zamanla görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu görüş ayrılıkları Alparslan Türkeş'in başını çektiği bir grupla diğer Komite üyeleri arasında çıkmıştır. Yaşanan ihtilaflar Komitenin ilk aylarına hatta CHP'nin son iktidar yılına kadar dayanmaktadır. Büyük tartışmalar ve ayrılıklar getiren bu süreç, askerin siyasete müdahil olmasıyla ilişkilidir. MBK, en başta ülke yönetiminin

⁴⁵⁸ Cemil Koçak, 27 Mayıs'ın Üniversite Tasfiyesi: 147'ler, [31 Mayıs 2014]. <http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-universite-tasfiyesi-147ler-yazi-889666/>

⁴⁵⁹ Cemil Koçak, 27 Mayıs'ın Üniversite Tasfiyesi: 147'ler, [31 Mayıs 2014]. <http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-universite-tasfiyesi-147ler-yazi-889666/>

⁴⁶⁰ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s. 117.

sivillere devredilmesini vaat etse de ilerleyen zamanlarda durum aksi yönde gelişmiştir.⁴⁶¹

Tüm bu yaşananlar Milli Birlik Komitesini bölünmeye götürmüştür. Komitenin güçlü kanadı, on dört kişiden oluşan bir liste belirlemiş ve bu listedeki isimlere Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Devlet Başkanının imzasıyla yeni görevlerini tebliğ etmiş yani onları Komite'den ihraç etmiştir.⁴⁶² 13 Kasım günü Cemal Gürsel bir açıklama yaparak MBK'nin feshedildiğini ve 23 üye ile yeniden kurulduğunu açıklamıştır.⁴⁶³ Uzun zamandan beri ortaya çıkan fikir uyuşmazlığı bir hesaplaşmaya dönüşmüş ve sonunda kaçınılmaz son gerçekleşmiştir. Öztuna'nın "darbe içi darbe" olarak nitelendirdiği bu tasfiye hareketi "Cemal paşaların eliyle"⁴⁶⁴ yapılmıştır. Hava kuvvetlerine bağlı askerlerin etkin olduğu bu tasfiye sürecinde 27 Mayıs'ta olduğu gibi yine Cemal Madanoğlu vardır. İçişleri Bakanı ve ona bağlı olan Emniyet mensupları da bu hareket içinde yer almışlardır.⁴⁶⁵

14 Kasım 1960 tarihinde kabul edilen ve 17 Kasım 1960 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 126 no.lu kanuna göre, 13 Kasım 1960 günü emekliye ayrılan on dört MBK üyesine maaş bağlanmıştır. Emekliye ayrılan bu isimler "Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer ve Alparslan Türkeş'tir."⁴⁶⁶ Aynı Resmi Gazetede yayınlanan 127 no.lu kanuna göre Dışişleri Bakanlığının dış birimlerinde 14 müşavirlik kurulmuş ve bu müşavirlik kadrolarına emekli edilen 14 MBK üyesi atanmıştır. Kanuna göre kendilerine kadro ihdas edilen bu 14 kişi iki yıl geriye dönemeyeceklerdir.⁴⁶⁷ Yani 14'leri Komite'den tasfiye eden 23 kişi, kendileri için bir güvenlik sorunu oluşturmaması için bu müşavirlikleri oluşturmuş daha net bir ifadeyle onları sürgüne

⁴⁶¹ S. K. Akgün, *age.*, Ankara 2009, s. 141.

⁴⁶² S. Küçük, *age.*, İstanbul 2008, s. 117.

⁴⁶³ Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askerî Müdahaleler*, İstanbul 1987, s. 128.

⁴⁶⁴ Yılmaz Öztuna burada Cemal Madanoğlu'nu ve Cemal Gürsel'i kastetmektedir.

⁴⁶⁵ Y. Öztuna, A. Gökdemir, *age.*, İstanbul 1987, s. 128.

⁴⁶⁶

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300126.pdf

⁴⁶⁷

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300127.pdf Ayrıca bkz. 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Ek 2/8/1960 Tarih ve 42 Sayılı Kanuna Geçici Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 10657, 17 Kasım 1960.

göndermiştir. Bu kişiler ülke dışında oldukları için Komitenin geri kalan üyeleri için sıkıntı meydana getirecek durum kalmamıştır.

14'ler arasında yer alan Orhan Erkanlı, 13 Kasımdaki tasfiyenin sebebinin farklı olduğunu düşünmektedir. Erkanlı'ya göre Komite'ye, sırası gelen yüzbaşı rütbesindeki bir asker başkanlık etmektedir. Bir toplantı esnasında Erkanlı'nın sosyalist paşa⁴⁶⁸ olarak nitelendirdiği bir general, hedeflerinin DP iktidarını yıkmak olduğunu ve bunu başardıklarını, artık iktidarın İsmet Paşa'ya devredilmesi gerektiğini, tekrardan belirtmiştir. Oturuma başkanlık eden yüzbaşının tepkisi ise darbeden sonra ordu hiyerarşisinin geldiği durumu göstermektedir. Yüzbaşı, toplandıkları yerin bir ihtilal meclisi olduğunu ve general bile olsa kimsenin kendisine kışladaki gibi emir veremeyeceğini, Paşa'nın herhangi bir üstünlüğünün olmadığını söyleyerek sert bir şekilde çıkmıştır. Rütbe ve kıdemi ne olursa olsun herkesin eşit olduğunu ve unvanların anlamı olmadığını söyleyen yüzbaşıya göre darbe, Paşa'nın söylediğinin aksine, İsmet Paşa'yı iktidara getirmek için yapılmamıştır. MBK iktidarının gerçek sahibi Türk ordusudur ve Komitedekiler de bu ordunun temsilcileridir. Ülkenin yönetimi ise devrimler yapıldıktan sonra seçimlerle işbaşına gelecek iktidara verilecektir. Erkanlı'ya göre Paşa bu hadiseyi hiç unutmamış ve yüzbaşılardan tasfiyesine yoğunlaşmıştır. Sonucunda da 13 Kasımda, 14'ler ihraç edilmiştir.⁴⁶⁹

Numan Esin'e göre tasfiyesi düşünülen Komite üyelerinin sayısı yirmidir. Haydar Tunçkanat ise sekiz kişilik bir tasfiye listesi hazırlamıştır.⁴⁷⁰ Sami Küçük'ün Numan Esin'e anlattığına göre Cemal Gürsel Komiteyi lağvetmek niyetindedir. Bu niyetinden döndüren ise Sezai Okan olmuştur. Cemal Madanoğlu, tasfiyeden bir gün

⁴⁶⁸ Yalçın Küçük bu kişinin Korgeneral Cemal Madanoğlu olduğu bilgisini vermektedir. Bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler (1908-1998)*, c. 3, İstanbul 1986, s. 97.

⁴⁶⁹ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 161. Şefik Soyuyüce de Komitede eşit olduklarını ve kesinlikle rütbe ve kıdemlerin dikkate alınmadığını belirtmektedir: "Bir numaralı kanuna göre hepimiz Devlet Başkanından sonra ikinci protokolde bulunuyorduk. Devlet Başkanı, sonra Millî Birlik Komitesi. Millî Birlik Komitesinde rütbe esas değil, kişilik esası hâkimdi, bütün rütbelere, kişiler eşitti. Nitekim, her toplantıya hepimiz sırayla Başkanlık yapıyorduk, Meclis Başkan Vekilliği olarak. Binaenaleyh yetkiliydik."

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/13.06.2012/%C5%9Eefik%20Soyuy%C3%BCce-13.06.2012.pdf (13.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Şefik Soyuyüce görüşmesi, s. 21. (10.05.2018).

⁴⁷⁰ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 177.

önce, 12 Kasım günü, listede düzenleme yapmış ve yirmi olan tasfiye sayısını 14'e indirmiştir.⁴⁷¹

Sonuç olarak Fazıl Akkoyunlu Kâbil'e, Rifat Baykal Telaviv'e, Ahmet Er Libya'ya, Orhan Erkanlı Mexico City'e daha sonra Ottawa'ya, Numan Esin Madrid'e, Orhan Kabibay Brüksel'e, Mustafa Kaplan Lizbon'a, Muzaffer Karan Oslo'ya, Münir Köseoğlu Stockholm'e, Muzaffer Özdağ Tokyo'ya, İrfan Solmazer Lahey'e, Şefik Soyüce Kopenhag'a daha sonra Roma'ya, Dünder Taşer Rabat'a, Alparslan Türkeş ise Yeni Delhi'ye gönderilmiştir.⁴⁷²

Milli Birlik Komitesi 1961 Anayasası'nın geçici 4. maddesine: "(...) göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasıyla, 20 Nisan 1340 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununa ve 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunla 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanuna göre kurulan Kurucu Meclisin, Millî Birlik Komitesinin ve Temsilciler Meclisinin hukukî varlıkları sona erer ve bunlar kendiliğinden dağılmış olur. (...)"⁴⁷³ 15 Ekim 1961 yılında yapılan seçimle Milli Birlik Komitesinin görevi sona ermiştir.

2.2.7. İktisadi Devlet Teşekkülleri

Bu dönemde Kamu İktisadi Teşekküllerinde (KİT) de hem tasfiye hem atama yapılmıştır. Yapılan tasfiyeler yönetime ve işçilere dönüktür. Kamu İktisadi Teşekküllerinin yönetimlerine 200 yeni yönetim personeli atanmıştır. İşçi kadrolarında yapılan değişiklikler çok daha fazladır. 30 ilâ 35 bin civarında işçi, soruşturma veya kovuşturma sonucunda herhangi bir ceza almamalarına rağmen, devamsızlıkları gerekçe gösterilerek işlerine son verilmiştir. Sayının çok fazla olması nedeniyle Cemal Gürsel bir tamim yayınlamak zorunda kalmıştır.⁴⁷⁴ Bu tamimde "ahlaksızlık" gibi herhangi bir kapsamı ve tanımı olmayan kavramlara yer verilmiştir. Asılsız ihbarlarla işinden olan küçük memur ve işçilerin görevlerine tekrar dönmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.⁴⁷⁵

Olağan döneme geçtikten sonra Millet Meclisinde Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, KİT'lerde ne kadar emekli edilen kamu görevlisinin istihdam edildiğini ve bu emekli edilen çalışanların 42 sayılı yasa gereğince mi emekliye ayrıldığını sormuştur. Maliye Bakanı Şefik İnan'ın verdiği cevaba göre "Devlet daireleri, İktisadi Devlet

⁴⁷¹ N. Esin, *age.*, İstanbul 2005, s. 178.

⁴⁷² Y. Öztuna, A. Gökdemir, *age.*, İstanbul 1987, s. 129.

⁴⁷³ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (05.07.2017)

⁴⁷⁴ Tamimler, *Resmî Gazete*, 10541, 02 Temmuz 1960. Ayrıca bkz. O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s. 117. Çıkarılan işçiler nedeniyle Bakanın beyanatı için bkz. i: 33, 15 Ocak 1962, *Millî Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 1, i.s: 1, c. 1, s. 707.

⁴⁷⁵ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s. 118.

Teşekkürleri, belediyeler ve Devlet murakabesindeki müesseselerde maaş, ücret ve yevmiye ile çalışan emekli memurların sayısı 3538'dir. (...).Bu emeklilerden 1949'u 42 sayılı Kanunla emekliye ayrılmış olup, bunlardan 879 u eski kadrolara, 1070'i ise 107 ve 108 sayılı kanunlarla Sivil Savunma ve Savunma Uzmanlıkları unvanıyla yeniden ihdas edilen kadrolara tayin edilmişlerdir” denilmiştir.⁴⁷⁶

Ancak tasfiyenin kapsamı o kadar geniş tutulmuştur ki KİT'lerden atılmak için Demokrat Partinin iktidar olduğu zaman zarfında işe girmek yeterli bir sebeptir. Ayrıca işçiler de birbirlerini şikâyet etmektedirler. Bu tasfiyenin mağdurlarından biri çok sonra TBMM Başkanlığı da yapmış olan Köksal Toptan'ın babasıdır. Baba Toptan, bir arkadaşının şikâyeti nedeniyle memuriyetten atılmıştır. Köksal Toptan'a göre yapılan “bir sosyal terör[dür]”. Baba Talat Fehmi Toptan⁴⁷⁷, işten çıkarılmadan önce “polis, jandarma araması, mahkeme celbi gibi ihtilal uygulamalarına” tabi tutulmuştur.⁴⁷⁸ Talat Fehmi Toptan Zonguldak Ereğli Kömür İşletmelerine bağlı Karadon bölgesinin İdare Müdür Yardımcısı olarak görevli⁴⁷⁹ aynı zamanda bir dönem Zonguldak merkeze bağlı bir beldede, Demokrat Parti'den belediye başkanlığı yapmış biridir. Hem memur hem belediye başkanıdır.⁴⁸⁰ Her ne kadar Gürsel tamim yayınlansa da Köksal Toptan'ın babasında olduğu gibi memurlar işlerine dönememiş ve mağdur olmuşlardır. Bu durum bürokratların durumlarına çok önem verilmediği, yayınlanan tamim ve diğer mevzuatın kâğıt üzerinde kaldığının göstergesidir.

2.3. İkinci Cumhuriyetin Bürokrasisi

2.3.1. Darbenin Sivil Bürokrasiye Kurumsal Etkileri

1961 Anayasasının yapımı sürecinde iki “ön tasarı” hazırlanmıştır. Bu metinleri “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi” hazırlamıştır. 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis çalışmalarına başlamış ve Kurucu Meclis bünyesinde oluşturulan “Anayasa Komisyonu”, İstanbul Üniversitesi'nin taslağını asıl çalışacağı metin olarak belirlemiş, Ankara Üniversitesinin taslağını da asıl metni destekleyecek “yardımcı metin” olarak ele almıştır.⁴⁸¹

⁴⁷⁶ i: 88, 11 Mayıs 1962, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 1, i.s: 1, c. 5, s. 314.

⁴⁷⁷ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=24&p_sicil=3822

⁴⁷⁸ Hasan Yılmaz, *Köksal Toptan*, Ankara 2002, s. 26.

⁴⁷⁹ Köksal Toptan, “*Ağabey*” *Köksal Toptan*, Zonguldak 2017, s. 39.

⁴⁸⁰ K. Toptan, *age.*, Zonguldak 2017, s. 39.

⁴⁸¹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa 2015, s. 36.

2.3.1.1. Üniversiteler

İstanbul Komisyonunun raporunda üniversitelere (mad. 143) idari, mali ve bilimsel özerklik tanınmıştır. Öğretim elemanlarının bilimsel, araştırma ve yayın yönünden serbestlikleri vardır.⁴⁸² “Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve bir kanunla kurulur. Üniversiteler, hiçbir makamın onayına bağlı olmaksızın, kendi görev alanlarında, her türlü tasarrufları yapmaya yetkilidir.” Üniversiteler, öğretim üyeleri tarafından seçilen birimler tarafından yönetilir. Üniversitelerin kuruluş, faaliyet, görev ve yetki gibi konuları kanunla düzenlenecektir.⁴⁸³ 1961 Anayasasında (mad. 120), İstanbul Komisyonu raporunda olduğu gibi, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olduğu ve devletin izniyle, devlet tarafından kurulacağı hükme bağlanmıştır. Yönetim ise komisyonda kararlaştırıldığı gibi, öğretim elemanlarının seçtiği birimler eliyle yönetilecek ve denetlenecektir. Anayasanın üniversiteyi düzenleyen maddesinde İstanbul Komisyonunun ağırlığı dikkat çekmektedir. İstanbul Komisyonunun raporuna paralel olarak, “Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, Üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar. Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler” denmiştir. Komisyon raporuyla benzer olan diğer bir ifade ise üniversitelerin kurulması, çalışmaları ve seçimlerine ilişkin detayların kanunla düzenlenecek olmasıdır. Son olarak Komisyon raporunda olmayan ancak anayasada yer alan konu, öğretim üyelerinin siyasi partilere üyeliği meselesidir. Öğretim üyelerine siyasi parti üyeliği yasak değildir ancak sadece genel merkez teşkilatlarında görev alabilme imkânları vardır.⁴⁸⁴ Üniversiteler ilk defa bu dönemde anayasada yer almıştır. “Milli Eğitim Bakanı ve Milli Eğitim Bakanlığına tanınmış olan tüm yetkiler kaldırılmış[tır]”.⁴⁸⁵

2.3.1.2. TRT ve Haber Ajansları

İstanbul Komisyonu raporu, TRT ve haber ajanslarını da (mad. 144) düzenlemiştir. Bu hizmetlerin kamu tarafından yürütüleceği ve idari, mali ve teknik özerkliğe sahip bir tüzel kişilik olacağı raporda yer almaktadır. Kurum “Basın teşekkülleri, Üniversiteler, Konservatuvarlar, Milli İktisat Şurası, Milli Savunma Kurulu ve Devlet Şurasının göndereceği eşit sayıda göndereceği üyelerle, bu üyelerin sayısının

⁴⁸² Server Feridun, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul 1962, s. 193.

⁴⁸³ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 194.

⁴⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Kanunu, *Resmi Gazete*, 10859, 20 Temmuz 1961.

⁴⁸⁵ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi-Özerk Üniversite Dönemi (1946-1981)*, c. 5, İstanbul 2010, s. 112.

yarısını geçmemek üzere ilgili bakanlıklardan seçilecek hükümet temsilcilerinden kurulu bir kurulca yönetilir. Müessesenin yürütme organları bu kurulca atanır.” Kurumun görev, yetki ve diğer işlemleri kanunla düzenlenecektir. MBK’nin görevlendirdiği bu kurul görüldüğü gibi geniş bürokratik bir kurulun denetiminde, bir bürokratik teşkilat kurmayı önermiştir. Bürokratik organların göndereceği üye sayısı kesinlikle siyasetçilerin altında kalmayacaktır. Siyasi kanattan gelen üyeler bürokratların en fazla yarısı kadar olabilecektir. 1961 Anayasasında sadece radyo ve televizyon düzenlenmiştir. Radyo ve televizyon yönetiminin kamu tarafından yapılacağına, İstanbul Komisyonu raporunda olduğu gibi, yine özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip olacağına yer verilmiştir.⁴⁸⁶

2.3.1.3. Diğer Özerk Kuruluşlar

İstanbul Komisyonu anayasa taslağında “Milli Müze ve Kütüphaneler, Devlet Konservatuvarları, Devlet Opera ve Tiyatroları, sanat, bilim, idare ve maliye yönünden muhtar müesseselerdir. Bu müesseseler, kendi organlarını, belli niteliklere sahip üyeleri arasından seçme hakkına ve personelin atama yetkisine sahiptir. Bu organları meydana getiren kimseler arasında üçte biri aşmamak üzere Hükümet temsilcileri bulunur. Bu müesseselerin kuruluşu, işleyişi ve faaliyetleri kanunla düzenlenir. Türkiye’deki Milli Müzeler ile kütüphanelerden, Devlet Konservatuvarlarından ve Devlet Opera ve Tiyatrolarından hangilerinin ayrı bir muhtar tüzel kişiliğe sahip olacağı kanunla gösterilir” (mad. 145).⁴⁸⁷ Komisyon özerk kurumların sayısını o kadar çok arttırmıştır ki kütüphanelerden konservatuvarlara kadar seçilmiş hükümetlere duvarlar örülmüştür. İstanbul komisyonu raporundaki bu kadar özerk kuruluşu, 1961 Anayasasında yer verilmemiştir.

2.3.1.4. Devlet Memurları

İstanbul Komisyonu taslağında düzenlenen bir başka konu devlet memurlarıyla (mad. 148) ilgilidir. Bu maddeye göre devlet memurlarının genel idare esasına göre çalışacakları ve kamu hizmetlerinin memurlar yoluyla görüleceği vurgulanmıştır. Memurların özlük hakları ve diğer hak ve sorumluluklarını içeren işlemler kanunla düzenlenecektir.⁴⁸⁸ Memurlar ve KİT’lerde çalışan işçiler (mad. 154) siyasi partilere üye olamazlar. Çünkü kamu görevlileri halkın hizmetindedir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Kanunu, *Resmi Gazete*, 10859, 20 Temmuz 1961.

⁴⁸⁷ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 194.

⁴⁸⁸ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 195.

⁴⁸⁹ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 196.

Ankara Üniversitesi'nin taslağı daha genel kıstaslara yer vermiştir. İstanbul Komisyonunun raporundan farklı olarak bu taslağa göre “kanuni şartları haiz her Türk yeterliğine göre devlet memuru olmak hakkına sahiptir”. Memurların göreve alınması “müsabaka” ile olacaktır. İstanbul Komisyonunun raporunda yer aldığı gibi Ankara Üniversitesi'nin taslağında da memurların görev, çalışma ve diğer durumları bir kanunla düzenlenecektir.⁴⁹⁰ 1961 Anayasası ise genel bir devlet memuru tanımlaması yapmıştır. Kamu hizmetleri memurlar tarafından görülecek ve diğer memurlukla alakalı işler kanunla düzenlenecektir. Anayasada (mad. 119) ve İstanbul Komisyonu raporunda olduğu gibi, memurların siyasi partilere üye olması yasaklanmıştır. Bu yasağın ihlali halinde memur görevinden çıkarılacaktır. Memurlara (mad. 118) memurluk teminatı sağlanmıştır. “Memurlar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri mensupları” herhangi bir disiplin soruşturmasında, soruşturma konusunun memura yazılı olarak bildirilmesi zorunludur. Tanınacak olan belli bir sürede memur, savunmasını yapmalıdır. Eğer yukarıda sayılan kurallara uygun olarak disiplin soruşturması yürütülmezse memur hiçbir suretle disiplin cezası almayacaktır. Disiplinle ilgili işlemler yargı denetimindedir ancak askerler arasındaki durumlar saklıdır.⁴⁹¹

Devlet memurlarına siyaset yapma yasağının gelmesiyle tarafsızlığın sağlanmak istendiği şeklinde düşünülebilir. Ancak siyasi parti üyeliği olmasa da sendika, dernek gibi kuruluşlara üye olmak yasak değildir. Hatta sendikalaşmanın önü açılmıştır. İlerleyen süreçte siyasi rekabetin sendikalar arasında yaşanılacağı düşünülürse kamuda tarafsızlığın sağlandığı tartışmalı bir konudur. Ayrıca bu dönemde Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi bürokrasi yeniden tesis edilmeye çalışılmış, memurlar önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Memurlara geniş haklar tanıyan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Anayasa kabul edildikten sonra çıkarılmıştır. Demokrat Parti döneminde güç kaybeden bürokrasi, egemen konumunu tekrar tesis etmeye başlamıştır. Bürokrasi, 1961 Anayasasıyla küllerinden yeniden doğmuştur. Memurun soruşturulması ve kovuşturulması artık izne tâbidir. Bu durum da bürokrasiyi daha güçlü kılmaktadır.

2.3.1.5. Danıştay ve Devlet Şurası

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi taslağı “idari davalara bakmak, hükümetçe hazırlanarak kendisine verilecek kanun tasarıları ve imtiyaz sözleşme ve şartnameleri üzerinde düşüncesini bildirmek ve kanunlarda gösterilen diğer görevleri

⁴⁹⁰ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 163.

⁴⁹¹ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul 2000, s. 208.

yapmak üzere bir Danıştay kuruluur” demektedir. Danıştay’ın kuruluşu ve diğer işlemleri bir kanunla düzenlenecektir.⁴⁹² Ayrıca Danıştay, idari yargının başı (mad. 95) olacaktır.⁴⁹³ Bu çerçevede 1961 Anayasasında aynen benimsenmiştir. Yargının askeri darbeye bir vesayet kurumu haline geldiği gerçeğine binaen kanun tasarılarında bir anlamda yargıdan icazet alınacak ve ona göre tasarı yasalaşacaktır. Tabii yargının olumsuz görüş bildirmesi de mümkündür.

Askeri alanda, darbeden önce ordu içerisindeki idari işlemlerde yetkili mahkeme olan Danıştay, askerlerin terfilerinde sorun çıktığında başvuru yaptıkları kurum olmuştur. Asker terfi edemediği durumlarda Danıştay’a başvurmakta ve rütbe ve/veya kıdemi yükseltilebilmektedir. Sadece terfiler değil atamalar ve emeklilikler için de Danıştay’ın yolunu tutan askerler istedikleri sonucu alabilmektedirler. Orduda birçok atama ve tayin kararı askerler lehine Danıştay’dan bozularak dönmüştür. Bu durum orduyu rahatsız etmiş, bir anlamda “Danıştay engelinden” kurtulmak, atama ve tayinleri kendi düşündükleri gibi yapmak istemişlerdir. Ordu kendi içerisinde herhangi bir denetim istememektedir. Ancak sivil bürokrasiye gelince işler değişmekte, burada yargı denetimini gerekli görmektedirler.⁴⁹⁴

İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonu Anayasa Ön Tasarısı, Devlet Şurası (mad. 122) adı altında bir kuruma yer vermiştir. Bu Şura, devlet kurumlarına idari konularda ve hükümetin hazırladığı tasarılar görüş bildirmek, “devletin yürürlükteki mevzuatını Yasama meclislerinin onaylamasına sunmak üzere konularına göre tespit ve tasnif ederek bu alandaki değişiklikleri takip etmek”, memurların statüleri, idari usuller hakkında ve idari usullerin “ıslahlarında” önerilerde bulunmak, üst düzey personel hakkında “disiplin kararları” almak, kanunun belirttiği suçları işlenmesi nedeniyle muhakemeye karar vermek ve diğer idari ve istişari işleri yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Bu şuraya, kamuda en az yirmi yıl görev yapmış üst düzey kamu memurları, Yüksek mahkemelerin hâkimleri, üniversitelerde en az 5 yıl görev yapmış profesörler, üst rütbeli askerler, en az 20 yıllık avukatlar arasından seçim yapılacaktır. Bu meslek dalları arasından en çok 25 kişi seçilir ve seçim için üçte iki çoğunluk aranır. Cumhurbaşkanı, Şuranın doğal başkanıdır. Görevli başkan, tüm üyelerden oluşan bir

⁴⁹² S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 164.

⁴⁹³ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 165.

⁴⁹⁴ C. Koçak, *age.*, c. 2, İstanbul 2010, s. 60.

genel kurulda üçte iki çoğunlukla seçilir. Devlet Şurasının görev, yetki ve diğer işlemleri kanunla düzenlenecektir.⁴⁹⁵

Devlet Şurası gibi “devlet yönetimine yardımcı özerk kurumlarla (...)” genel oyla iş başına gelen yürütme “dengelenmiştir”.⁴⁹⁶ Bu da bürokrasi için yine bürokrasinin içinden bir teminattır. Kurula üye olabilmek için yükseköğrenim görmüş veya askeri bürokrasinin tepe noktasında bulunmuş olmak gibi şartların yer alması, bürokratik bir oligarşinin oluşturulmaya çalışıldığına işaret etmektedir. Şuranın, hükümete ve kamu kurumlarına görüş bildirmesi ikiliğe yol açabilecek bir durumdur. Ayrıca yürütmenin icra gücünün zayıflamasına neden olması bir diğer ihtimaldir. Bu durum bürokraside disiplinsizliğe yol açabilecek bir durumdur. Kamu kurumlarının Hükümet ve Devlet Şurası arasında kalması sonucu vatandaşların en basit işlemlerinde dahi devlet mekanizması işlemez hale gelmesi böyle durumlarda mümkündür.

Görüleceği üzere Devlet Şurası ile Danıştay’ın görevleri benzerdir. İstanbul Komisyonu raporunda Danıştay adı altında bir kurum düzenlenmemiştir. Taslaktan edindiğimiz bilgilere dayanarak Danıştay’ın Devlet Şurası adı altında düzenlendiği yönünde düşünebiliriz. Üye seçimi konusunda İstanbul Komisyonu daha karma bir sistem belirlerken 1961 Anayasası Bakanlar Kurulu ve Danıştay Genel Kurulu ile yetinmiştir. Danıştay’ın Osmanlı’nın son dönemlerinde Şura-yı Devlet adı altında kurulduğunu dikkate alırsak komisyon üyelerinin bu ismi etkisi altında kalmış olmaları kuvvetle muhtemel bir durumdur.

2.3.1.6. Yüksek Hâkimler Kurulu

1961 Anayasasında Türk yargı bürokrasisinde Adalet Bakanlığı dışında yer alan ve ona bağlı çalışmayan, Yüksek Hâkimler Kurulu adlı bir kurula yer verilmiştir (mad. 144). İstanbul Komisyon raporunda olduğu gibi, Hâkimlerin özlük haklarıyla ilgili tüm yetkiler Kurul’a verilmiştir.

Buna göre “Adalet Bakanı, gerekli gördüğü hallerde, bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılması için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvurabilir. Bir mahkemenin veya bir kadronun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi, Yüksek Hâkimler Kurulunun uygun görmesine bağlıdır. Hâkimlerin denetimi ve haklarındaki soruşturma, Yüksek Hâkimler Kuruluna bağlı ve sürekli olarak görevli müfettiş hâkimler eliyle yapılır.”⁴⁹⁷

İstanbul Komisyonu da (mad. 167) tasarısında Yüksek Hâkimlik Şurası adı altında bir kuruma yer vermiştir. Bu kurum, “hâkimlerin bağımsızlığını sağlamak,

⁴⁹⁵ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 189.

⁴⁹⁶ H. A. Demirci, *age.*, Ankara 2010, s. 165.

⁴⁹⁷ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 174.

korumak amacıyla, hâkimlerin belli görevlere atanması, meslekte yükseltilmesi, görev veya yerlerinin değiştirilmesi, disiplin işleri, görevleri ile ilgili bir fiilden dolayı yargılanmalarının gerekip gerekmediği hususlarında karar vermek, her türlü özlük işlerini karara bağlamak ve hâkimlerin çalışma şekil ve şartlarını tespit etmekle görevlidir”. Üyeler seçimle gelir ve görev süreleri 6 yıldır (mad. 168). Kurul 18 üyeden oluşur (mad. 169).⁴⁹⁸ Şura, aynı zamanda hâkimlerin meslekten çıkarılması, azledilmesi ve emekliye ayrılmasını gerektirecek durumlara da yer vermiştir.⁴⁹⁹ Yüksek Hâkimler Kuruluna ve Yüksek Hâkimlik Şurasına tanınan yetkiler arasında bazı farklar olsa da iki kurumda aynı amaç için düşünülmüştür.

1961 Anayasasında üyelerin görev süresi İstanbul komisyonundan farklı şekilde altı yıl yerine dört yıl olarak belirlenmiştir. İki yılda bir seçimle kurul üyelerinin yarısı değişmektedir. Üyeler görevleri esnasında başka bir işte çalışamaz ve görev alamazlar.⁵⁰⁰

Adalet Bakanı'nın yukarıda yer alan disiplin hukuku içinde düşünülebileceğimiz yetkilerine İstanbul Komisyonu tasarısında yer verilmemiştir. Anayasayla birlikte hâkimlerin özlük işlerinden sorumlu olan Adalet Bakanı devre dışı kalmış ve Yüksek Hâkimler Kurulu tek yetkili kurum haline gelmiştir. Böyle bir kurulun oluşturulmasında Demokrat Parti dönemindeki hâkim atamalarından duyulan rahatsızlık etkili olmuştur.⁵⁰¹

Anayasaya göre “Yüksek Hâkimler Kurulu on sekiz asıl ve beş yedek üyeden kuruludur. Bu üyelerden altısı Yargıtay genel kurulunca, altısı birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce ve kendi aralarından gizli oyla seçilir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olma şartlarını kazanmış kimseler arasından gizli oyla ve üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile üçer üye seçerler. Bu usulle Yargıtay genel kurulunca iki, birinci sınıfa ayrılmış hâkimler ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından birer yedek üye seçilir.”

Ergun Özbudun'a göre Yüksek Hâkimler Kurulunun parlamentonun da bu şekilde üye seçimi kurulun “demokratik meşruluğunu” arttırmıştır. Böylece hâkimler daha demokratik bir şekilde temsil edilecek ve “yargı organındaki korporatist yönetim eğilimlerini sınırlandıracaktır.”⁵⁰² Osman Can bunun büyük bir kazanım olduğu kanaatinde değildir. Parlamentonun üye seçmesini Can, “27 Mayıs, ana ideoloji

⁴⁹⁸ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 198.

⁴⁹⁹ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 197.

⁵⁰⁰ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 220-221.

⁵⁰¹ Fatih Özkul, “Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, *Ankara Barosu Dergisi*, s. 3, Ankara 2016, s. 227.

⁵⁰² Ergun Özbudun, *Türkiye'nin Anayasa Krizi*, Ankara 2009, s. 77.

doğrultusunda bütün uygunsuz (!) kişileri yargıdan tasfiye ettiği için, parlamentonun seçim yapmasının sakıncası olmazdı. Çünkü sistem bu steril yargı yapısını parlamentoya karşı koru[maktadır]” ve bu kapsamda endişe etmeye gerek yoktur.⁵⁰³ Yüksek Hâkimler Kurulu, hâkimleri “ideolojik olarak kontrol altında tutmak amacıyla” kurulmuştur. Ayrıca hâkimler, daha sonraki süreçte savcılar da, “parlamenter ve bürokratik iktidarların etkisinden korunması” gerekirken aksine “bürokrasiden gelen baskıları emir telakki ederek yargıç ve savcılarını ipini bizzat kendi eliyle çekmiştir”.⁵⁰⁴

Yüksek Hâkimler Kurulunun tarafsızlığı diğer bir önemli konudur. Milli Birlik Komitesi ve kanun koyucuların ideolojik yaklaşımları kurumdaki yargıçların tarafsızlığını şaibeye düşüren bir durumdur. Ergun Özbudun’a göre yargının tarafsızlığını sağlamak zor bir iştir. Yargıç, “çeşitli ideolojik etkilere ve menfaat ilişkilerine açık olabilir.” Fazıl Hüsnü Erdem’e göre Türkiye’de “yargının devletten bağımsızlığı sorunu vardır”. Sorun ise;

“askeri ve sivil bürokrasinin, özel olarak da yargı bürokrasisinin kendine vesayetçi bir rol biçmesi, başlı başına bir amaç olarak yücelttiği devletin çıkarlarına, bireyin ve toplum kesimlerinin çıkarları karşısında öncelik vermesi olarak özetlenebilir. (...) devletin bekasını ve güvenliğini sağlama görevinin yerine getirilmesinde, başka tedbirlerin yanı sıra, yasal/yargısal tedbirlere de ihtiyaç duyulmaktadır... Buna göre yasal, mevcut yasalar doğrultusunda devletin bekasını koruma işlevi, yargı kurumu tarafından yerine getirilecektir. Burada yargıya biçilen rol, tıpkı devletin diğer bürokratik kurumları gibi, resmi ideolojinin sınırları dâhilinde bir tutum geliştirmek ve fonksiyon icra etmektir”.⁵⁰⁵

Bu anlayışla tesis edilen Yüksek Hâkimler Kurulu, rejimin bekçiliği görevini üstlenmiştir denilebilir. Yüksek Hâkimler Kurulu’nun yapacağı hâkim atamaları da kurumun ideolojik yapısından etkilenecektir.

2.3.1.7. Anayasa Mahkemesi

Yargı bürokrasisi içinde yer alan bir diğer kurum Anayasa Mahkemesidir. Anayasa Mahkemesi kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen bir kurumdur. Dünyada anayasal denetim iki farklı şekilde yapılmaktadır. Merkezileşmiş denetim ve yaygın denetim. Türkiye’de 1961 Anayasasıyla getirilen sistem merkezileşmiş sistemdir. Bu sistemde Anayasa Mahkemesi “özel görevli mahkeme” statüsündedir ve bir yüksek yargı merciindedir.⁵⁰⁶

Anayasa Mahkemesi İstanbul komisyonunun taslağına göre, “(...) Anayasayı ve Anayasaya hâkim esasları korur, anayasa ile kendine verilmiş belli görevleri yerine

⁵⁰³ O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 139.

⁵⁰⁴ O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 141.

⁵⁰⁵ E. Özbudun, *age.*, Ankara 2009, s. 78-79.

⁵⁰⁶ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara 2012, s. 102-103.

getirir. Anayasa Mahkemesi devletin bütün organları karşısında bağımsızdır.” (mad. 170). Mahkemenin yetkileri arasında (mad. 173) “Kanunların, yasama meclisleri iç tüzüklerinin ve bu meclislerce verilen her türlü kararların Anayasaya uygunluğunu denetlemek, (...), Cumhurbaşkanını, Hükümet üyelerini” ve yüksek yargı yönetimlerini “Yüce Divan sıfatıyla yargılamak”, “Yüksek Hâkimlik Şurasının Anayasaya aykırı olan” işlemlerine bakmak şeklinde sıralanabilir.⁵⁰⁷

Ankara Üniversitesi SBF'nin önerisinde ise Anayasa Mahkemesinin görevleri, kanunların ve meclis kararlarının anayasaya uygunluğunu incelemek, “Cumhurbaşkanı, hükümet üyeleri ve yüksek yargı mensuplarını yargılamak, adli, idari ve askeri yargı yerleri arasındaki görev ve hüküm uyumsuzluklarını çözmek, Anayasanın gösterdiği diğer işleri yapmak” şeklinde sıralanmıştır.⁵⁰⁸ Ankara Üniversitesinin taslağında askeri yargı ile sivil yargının görev alanlarının belirlenmesinde Mahkemeye bir öncelik verilmiştir. Bir diğer deyişle sivil ya da askeri yargı olsun yargı bölgelerinin belirlenmesinde söz sahibi Anayasa Mahkemesi'dir.

Anayasada, mahkemenin görev ve yetkileri şu şekildedir: “Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin anayasaya uygunluğunu denetler. Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanun sözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir.”⁵⁰⁹

Anayasa'da ise üyelerin seçimi (mad. 145) şu şekildedir: “Anayasa Mahkemesi, on beş asıl ve beş yedek üyeden kuruludur.”⁵¹⁰ Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilen bir ismin emekli oluncaya kadar görevde kalması mümkündür. Görev süresiyle ilgili Anayasa'da herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.⁵¹¹ Osman Can, uygulamada parlamenterlerin AYM'ye seçtiği üyelerin ağırlıklı olarak hâkimler arasından olduğunu belirtmektedir. Yani “27 Mayıs'ın tek parti ideolojisine göre biçimlendirdiği hukukçular arasından seçim yapılacak ve bu Anayasa Mahkemesi sadece parlamentoyu denetleyecekti.” Can'ın verdiği bilgilere göre 15 AYM üyesinden “12'si”, “27 Mayıs

⁵⁰⁷ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 199.

⁵⁰⁸ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 166.

⁵⁰⁹ <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>

⁵¹⁰ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 222.

⁵¹¹ Erdoğan Günel, *Türkiye'nin Hukuk Devleti Sorunu: İstiklal Mahkemelerinden Anayasa Mahkemesine*, İstanbul 2011, s. 112.

darbesine aktif katılan, bu sürecin içinde yer alan, (...) Yassıada yargılamalarında görev alan ve idam kararlarına imza atan veya 27 Mayıs Anayasasını hazırlayan komisyonlarda yer alanlar arasından” seçilmiştir. O’na göre Anayasa Mahkemesi bu yargıçların tasavvurlarının tezahürüdür.⁵¹² Ayrıca 15 üyeden sadece 5’i “seçimle gelen organlar” tarafından belirlenecektir. Can’a göre bu durum “siyasal alanda siyasal olmayanı” ifade etmektedir.⁵¹³ Taha Akyol da aynı kanaattedir. Anayasa Mahkemesinin üye yapısı darbecilerin güvendiği isimlerden meydana getirilmiştir. Ayrıca Akyol’a göre Yassıada Divanı’nın başkanı Salih Başol, AYM’ye üye yapılarak ödüllendirilmiştir. Yargının “bağımsız” olması durumunu eleştiren Akyol, bu bağımsızlığın 27 Mayısçıların tamamen kontrolündeki yargı için olduğuna dikkat çekmektedir. “Geleneksel olarak tek parti devrinde CHP fikriyatı yönünde şekillenen yargı, 27 Mayıs’taki tasfiye ile temelli “devrimci” yönde kadrolaştırıl[mıştır]. Bu kadrolaşmaya bağımsızlık tanın[mıştır].”⁵¹⁴ Mahkemenin ilk dönem kararları arasında fikir hürriyetinin, basın yayın hürriyetini daraltıcı yönde ele alan kararı bunlardan biridir. “27 Mayıs’ı eleştirmeyi suç sayan, bu yönde konuşma yapan ya da yazı yazarları hapisle cezalandıran “Tedbirler Kanunu”, AYM’ye göre fikir özgürlüğüne aykırı değildi[r], anayasaya uygundu[r].”⁵¹⁵

Uygulamada Anayasa Mahkemesi sadece hak ve hürriyetlerin teminatı olmamış, verdiği kararlarla rasyonalist-pozitivist-modernist bir toplum yaratmak üzere çalışmıştır. Mustafa Erdoğan’a göre Türkiye’de “anayasacılık-demokrasi gerilimi” değil “bürokrasi-demokrasi gerilimi” vardır. Halkın taleplerinden ziyade devlet iktidarının tahakkümü önemlidir. Anayasa Mahkemesi de bu perspektifte hazırlanmış ve devletin varlığını temin amacıyla inşa edilmiştir.⁵¹⁶ Erdoğan’ın deyişiyle “Türk Anayasa Mahkemesi’nin kuruluş nedeni anayasacılığın ve hukuk devletinin gerekleriyle ilgili olmaktan çok, bürokratik seçkinler aracılığıyla devletin ideolojik iktidarını koruma

⁵¹² O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 112.

⁵¹³ Osman Can, *Gülersüzlü Frankoculuğun Dramı: Türkiye’de Anayasa ve Hukuk Sorunları*, İstanbul 2010, s. 49.

⁵¹⁴ T. Akyol, *age.*, İstanbul 2014, s. 289.

⁵¹⁵ T. Akyol, *age.*, İstanbul 2014, s. 289.

⁵¹⁶ Mustafa Erdoğan, “Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Hukuk Sayısı*, Yıl 10-Sayı 20, s. 41.

kaygısıyla ilgilidir.”⁵¹⁷ Bu anlamda Anayasa Mahkemesi “bir siyasi aktör” konumundadır.⁵¹⁸

Yusuf Şevki Hakyemez, Anayasa Mahkemesinin bir yargı organı olduğunu, ancak aldığı kararlar neticesinde politik etkiler ortaya çıkardığını belirterek Mahkemenin bir başka yönüne işaret etmiştir. Bu yüzden AYM’nin “bir yargı organı mı yoksa siyasal bir organ mı olduğunun açıklığa kavuşturulması” gerekmektedir.⁵¹⁹ Mahkemenin aldığı kararların politik tarafı, kanuna ve temel aldığı anayasaya göre değişmektedir.⁵²⁰ Ancak Türk Anayasa Mahkemesi hukuk ve siyaset ekseninde incelendiğinde kritik davalarda tercihini siyasetten yana kullanmış, kişi hürriyeti arka plana atılmıştır.⁵²¹ 1950’li yıllarda Demokrat Partinin “askeri – sivil bürokrasiyi” zayıflatmasına dikkat çeken Hakyemez’e göre Anayasa Mahkemesi, bürokrasinin kendini koruması amacıyla ortaya çıkmıştır ve aldığı kararlar bu tezi doğrulamaktadır.⁵²²

Zühtü Arslan’a göre Anayasa Mahkemesi 2 tür yorum yapmaktadır. İlk olarak “hak eksenli yaklaşım”, ikinci olarak da “amaç-eksenli yaklaşımdır.” İlk yaklaşımda hâkimin “temel hak ve özgürlükleri ihlal edip etmediğine” bakılırken ikinci yaklaşımda ise “toplumun ve devletin yüce amaçları için, bireysel hakları feda etmesine, kurulu düzenin devamı kaygısı[na]” bakılır.⁵²³ Türk Anayasa Mahkemesi ise 1950’li yıllardan kalma “faydacı anlayışla”, “ideoloji eksenli” bir tutum takınmıştır.⁵²⁴ Kanun koyucuların mazereti ise “ülkenin kendine has şartları[dır]”.⁵²⁵ Arslan’a göre Anayasa Mahkemesi, “1950-1960 dönemine bir tepki olarak, Demokrat Partivari bir siyasal partinin iktidar olması durumunda onu sınırlayacak bir güç olarak” düşünülmüş ve kurulmuştur.⁵²⁶ Çünkü kanun koyucu seçkinler, demokratik yollardan iktidar

⁵¹⁷ M. Erdoğan, agm., Yıl 10-Sayı 20, s. 42.

⁵¹⁸ Mustafa Erdoğan, “Hukuk ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Türk Anayasa Mahkemesi’nin Laiklik Politikası”, *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Ankara 2017, s. 1178.

⁵¹⁹ Yusuf Şevki Hakyemez, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı: Türk Anayasa Mahkemesinin İşlevi, İnsan Hakları Anlayışı ve Oluşumu Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 2009, s. 44.

⁵²⁰ Y. Ş. Hakyemez, *age.*, Ankara 2009, s. 45.

⁵²¹ Y. Ş. Hakyemez, *age.*, Ankara 2009, s. 53.

⁵²² Y. Ş. Hakyemez, *age.*, Ankara 2009, s. 54.

⁵²³ Zühtü Arslan, *Anayasa Teorisi*, Ankara 2008, s. 235.

⁵²⁴ Z. Arslan, *age.*, Ankara 2008, s. 237.

⁵²⁵ Z. Arslan, *age.*, Ankara 2008, s. 260.

⁵²⁶ TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, ““Milli Egemenlik ve Siyaset” Sempozyumu”, *Milli Egemenlik Sempozyumları, 2004*, Ankara 2006, s. 158.

olamayacaklarının farkındadırlar. Böyle olunca kendi kurdukları sistemi ayakta tutması için “devrim taşıyıcı yargı[nın]” devreye girmesi gerekmektedir.⁵²⁷

Anayasa Mahkemesiyle ilgili olarak değinilmesi gereken bir başka konu yargısal aktivizm kavramıdır. “Yargısal aktivizm, yargıçların kamu politikalarını etkilemek için baktıkları davalarda hukuk kurallarının dışına çıkarak kişisel politik görüşlerine dayanan karar verme isteklerini ifade etmektedir.”⁵²⁸ Anayasa Mahkemesi böyle bir tavır takınarak 1961 Anayasası kapsamındaki TBMM’nin uygun gördüğü bazı anayasa değişikliklerini iptal etmiştir.⁵²⁹ Özbudun, Mahkemenin aktivizmini “temel hakların genişletilmesi ve güçlendirilmesi yolunda bir aktivizm değil, devletin temel değerlerini ve çıkarlarını korumaya yönelik bir aktivizm” olarak değerlendirmektedir. Buna göre “(...) üniter, milli ve laik olarak tanımlanabilecek Cumhuriyetin temel değerleri” yargısal aktivizmin merkezindedir. “Devletin muhafızı” algısı içindeki AYM, “devletin sürekli menfaatlerinin koruyucusu bir vesayet makamı[dır]”.⁵³⁰

Anayasa, “anayasa değişikliklerinin yargısal denetimi” ile ilgili olarak açık bir düzenleme yapmamıştır. “(...) böyle bir denetimin gerçekleştirilebilmesi için ya anayasa üstü birtakım “süpra-pozitif” normların veya anayasa hükümleri arasında bir hiyerarşinin varlığının kabul edilmesi gerekirdi.” Aksine “anayasa hukuku literatüründe de bütün anayasal normların eşit hukukî değerde olduğu görüşü hâkimdi.” 1970 yılında bir anayasa değişikliğinin mahkemece iptal gerekçesi, yapılan değişikliğin Anayasanın 2. maddesi kapsamına alınması suretiyle temellendirilmiştir. Mahkemeye göre “Cumhuriyetin nitelikleri(...) de, değiştirilemez nitelikteki Cumhuriyet ilkesine dâhil[dir]”.⁵³¹ Mahkeme yasama meclisinin yaptığı bir anayasa değişikliğini Cumhuriyet’in nitelikleriyle ilişkilendirilip, yasama meclisinin iradesinin üstüne çıkabilmiş, klasik Türk bürokrasinin parlamento hâkimiyetinin üstünde kendisini gören tavrı yargı düzeni içinde de ortaya çıkmıştır.

Anayasa değişiklikleri dışında kanun değişikliklerinde de Mahkeme siyasî olarak taraf olduğunu gösteren bir tutum izlemiştir. Bu durum, “1750 sayılı Üniversiteler Kanununun 3. Maddesi[ne]” dair mahkemenin tercihi üzerinden anlatılabilir. Bu kanundaki maddede yer alan ““Öğrencilerini bilim anlayışı kuvvetli,

⁵²⁷ O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 90.

⁵²⁸ Yavuz Atar, “Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi”, *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Ankara 2017, s. 1235.

⁵²⁹ Ergun Özbudun, “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Ankara 2017, s. 1087.

⁵³⁰ E. Özbudun, *age.*, Ankara 2017, s. 1091-1092.

⁵³¹ E. Özbudun, *age.*, Ankara 2017, s. 1087.

tarih şuuruna sahip, vatanına, örf ve adetlerine bağlı, milliyetçi ve sağlam düşünceli aydınlar... olarak yetiştirmek".” şeklindeki hükümde “örf ve adetlerine bağlı” ve “milliyetçi” ifadeleri nedeniyle iptal kararı verilmiştir.⁵³² Mahkemenin gerekçesi ise:

“Cumhuriyetimiz milli şuur ve bütünlük içinde barışa ve insan hak ve özgürlüğüne (hürriyet) dayalı, memleket kalkınmasını sosyal adalet ve Atatürk devrimleri (inkılap) ilkeleri doğrultusunda amaçlayan (gaye edinen) siyasal (siyasi) bir varlıktır. (...). “İşte Atatürk devrimlerinde temel amaç geri kalmışlıktan kurtulmak, çağdaş uygarlık (medeniyet) düzeyine (seviyesine) ulaşmaktır. Belirli bir süre geçtikten sonra Atatürk devrimlerinin amaçlarına ulaştığını ve artık yeni bir atılıma (hamle) gereksinme (ihtiyaç) duyulmayacağını kabul etmeye olanak (imkân) yoktur. Çünkü Atatürk devrimleri çağdaş uygarlık düzeyi doğrultusunda sürekli hareket halindedirler ve birbirini ara vermeden izlerler.”⁵³³

Anayasa Mahkemesi tavrını kendisine gelen ilk anayasa değişikliğinden itibaren göstermiştir. Demokrat Partililere siyaset yapma yasağını içeren Anayasanın geçici 11. maddesi değiştirilmek istenmiştir. Türkiye İşçi Partisi bu süreçte devreye girmiş ve “27 Mayıs ruhuna aykırı” olduğunu iddia ederek bu değişikliği, Anayasa Mahkemesine taşımıştır. Mahkeme 1970 yılında aldığı kararla “biçim eksikliği[ni]” gerekçe göstererek iptal kararı vermiştir.⁵³⁴

2.3.1.8. Devlet Planlama Teşkilatı ve Milli İktisat Şurası

Devlet Planlama Teşkilatı, 1961 Anayasasıyla anayasal bir kurum haline gelmiştir. Aslında kuruluş kanununa bakıldığında ara rejim döneminde kurumun teşkilat kanunu çıkmıştır. Anayasaya göre kalkınma artık planlı (mad. 129) olacaktır. Bu planlama, “iktisadi, sosyal ve kültürel” bir planlamadır. Kurumun çalışması ve organizasyonu bir kanunla düzenlenecektir.⁵³⁵ Teşkilatın kurulması için MBK iki muvazzaf askeri görevlendirmiştir. Kuruluş sürecinde Dündar Seyhan ile Şinasi Orel görev yapmıştır.⁵³⁶ Kurumun faaliyete geçtiği yıllarda hükümetlerle DPT arasında ihtilaflar çıktığı ve hükümetlerin kendi politikalarını uygulamak istedikleri iddia edilmiştir.⁵³⁷

Gazeteci Metin Toker kurumun kuruluşundan şu şekilde bahsetmektedir: “(...) Teşkilat MBK idaresi zamanında kurulmuştu. 1962 planlı ekonomiye geçiş yılı olacaktı. 1963'ten itibaren beş yıllık planlar uygulanacaktı. Şinasi Orel adında ekonomiye

⁵³² E. Güngör, *age.*, İstanbul 1996, s. 107.

⁵³³ E. Güngör, *age.*, İstanbul 1996, s. 108-109.

⁵³⁴ O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 89.

⁵³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 334 numaralı kanunu, *Resmi Gazete*, 10859, 20 Temmuz 1961.

⁵³⁶ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 99.

⁵³⁷ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İstanbul 2004, s. 104.

meraklı, son derece örgütçü bir kurmay albayın yönetiminde, (...) kurulmuş örgüt çalışmış ve Geçiş Planını dikkatle hazırlamıştı.”⁵³⁸

Niyazi Berkes’e göre Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasında ordunun amacı, seçilmiş teknokratların hâkim olduğu bir yapı oluşturmaktır. Ülkenin iktisadi durumuyla ilgilenen bakanlıklar olmasına rağmen bu kurum, anayasal güvencesini kullanarak bakanlıkların üstünde konumlanacaktır. Yapılan planlar ise kâğıt üzerinde kalmış, icraat aşamasında istenen verim alınamamıştır. DPT ile taşrada yapılacak yatırım merkezde belirlenmektedir.⁵³⁹ Kurumun, “kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol gösterici” olacağı kabul edilmiştir.⁵⁴⁰

Devlet Planlama Teşkilatı’na darbe döneminde kanun koyucu elit tarafından aşırı anlam yüklenmiş ve büyük umutlar bağlanmıştır. “DPT kanalıyla ülkenin kalkınması yönlendirilecek ve hızlandırılacak, üretim ve yatırım kararları, (...) bilimsel, nesnel ve teknik incelemelerin doğrultusunda alınacaktır.” O kadar hızlı davranılmıştır ki kurumun kanunu yürürlüğe girmeden beyin takımı diyebileceğimiz çalışma ekibi oluşturulmuştur. DPT aracılığıyla ise siyasetçilerin “üretim ve yatırım kararlarına” müdahale etmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.⁵⁴¹

27 Mayıs’tan sonraki süreçte soldan birçok isim özel sektör üzerindeki denetimin arttırılıp, devletin iktisadi yatırımlarını arttırmasını savunmasına rağmen böyle bir şey gerçekleşmemiştir. Planlama kapsamına özel sektörün bir kesiminin de alınmasını savunan bazı bürokrat ve solcu politikacılar olmuştur.⁵⁴² Bu anlayış DPT’de tutmamıştır. DPT’nin kuruluş döneminde MBK’de sosyalist bir anlayışta planlama modelini kimse savunmamıştır. Planlamaya duyulan ilginin sebebi “hem tek parti yıllarının Kemalist devletçi pratiğine nostaljik bir bakıştan, hem de genel oya güvensizlikle birlikte, planlı toplum ve ekonomi kavramının askerler üzerindeki olumlu çağrışımlarından kaynakla[nan]” bir durumdur.⁵⁴³

Özellikle Adalet Partisi iktidarında Turgut Özal’ın müsteşar olarak atandığı dönemde DPT’de önemli değişimler yaşanmıştır. Hasan Celal Güzel, Özal’ın merkezîyetçi plan anlayışına sıcak bakmayan birisi olduğunu belirtmektedir. Öyle

⁵³⁸ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973: İnönü’nün Son Başbakanlığı, 1961-1965*, Ankara 1992, s. 45.

⁵³⁹ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul 2015, s. 182-183.

⁵⁴⁰ Ç. Keyder, *age.*, İstanbul 2015, s. 183.

⁵⁴¹ Seriyeye Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye Planlama*, Ankara 1999, s. 87.

⁵⁴² Tanel Demirel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İstanbul 2004, s. 304.

⁵⁴³ T. Demirel, *age.*, İstanbul 2004, s. 305.

olunca Devlet Planlama Teşkilatının planları yerel odaklı hazırlanmaya başlanmıştır.⁵⁴⁴ Sakıp Sabancı'ya göre Özal'la birlikte kurumun bürokratik vesayeti zayıflamış ve işler hızlanmıştır.⁵⁴⁵

İstanbul komisyonu “devlet organlarına ve yardımcı kurullarına iktisadi ve sosyal konularda mütalaa vermek, tavsiye ve tekliflerde bulunmak, memleketin iktisadi ve sosyal politikasının tayininde, planlanmasında ve yürütülmesinde görüşlerini Türkiye Büyük Millet Meclisine, Hükümete ve halka bildirmek, iktisadi ve sosyal konulara ait kanun tasarıları, kanun, karar ve tanzimi tasarruflarından lüzumlu gördükleri hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisini, Hükümeti ve halkı aydınlatmak, memleketin iktisadi ve sosyal durumu ve bunun gelişme seyri hakkında yıllık raporlar vermek ve kendi kanunu ile diğer kanunlarla iktisadi ve sosyal konularda verilecek diğer vazifeleri görmek üzere bir Milli İktisat Şurası kuru[ması]” planlamıştır.⁵⁴⁶

Bu şuraya seçilebilmek için yüksek öğrenip yapmak ve kendi alanında tanınmış olmak gereklidir. Kurulu seçecek kişilerin nasıl belirleneceği hususuna yer verilmemiştir. Şura 11 kişiden oluşacaktır. Şura üyeleri bu görevi 10 yıl yürüteceklerdir.⁵⁴⁷

Şura isminde sadece iktisat kelimesi yer alsa da sosyal politika alanında da çalışacaktır. “Görüşlerini”, “Türkiye Büyük Millet Meclisine, Hükümete ve halka bildir[ecek]”, aynı zamanda “Türkiye Büyük Millet Meclisini, Hükümeti ve halkı aydınlat[acaktır]”. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere kurum, meclisin, halkın ve hükümetin üzerinde konumlandırılmıştır. Şura bu yapıyla Devlet Planlama Teşkilatını anımsatmaktadır. Bu kurum 1961 Anayasasında benimsenmemiştir.

2.3.1.9. Devlet Personel Dairesi

Yürütme organına bağlı olarak çalışacak Devlet Personel Dairesi yine bu dönemde bürokrasiye dâhil olan bir başka kurumdur. MBK üyesi Kâmil Karavelioğlu'na göre bu kurum faaliyete geçince dar bir imkâna sahip olan Türkiye, kaliteli ve ekonomik bir kamu hizmetine kavuşacaktır. Ayrıca memur alımı için artan talep ve ihtiyaç fazlası memur istihdam etmenin yanında siyasi gruplaşmalar kamuda sorun teşkil etmektedir. Sorunların çözümü, memurların hakları ve görevlerini düzenlemek için bu kurum teşkil edilmiştir. Devlet Personel Dairesi ile birlikte bu sorunların hepsi çözülecektir.⁵⁴⁸

Devlet, kurulan bu Personel Dairesi ile merkezi olarak memurlarla ilgilenilebilecektir. Kâmil Karavelioğlu'nun ifade ettiği kalite ve ekonomiklik durumu

⁵⁴⁴ Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul 2005, s. 34.

⁵⁴⁵ M. A. Birand, S. Yalçın, *age.*, İstanbul 2005, s. 35.

⁵⁴⁶ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 190.

⁵⁴⁷ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 190.

⁵⁴⁸ K. Karavelioğlu, *age.*, İstanbul 2007, s. 79.

ise tartışmalıdır. Sonuçta kurum siyasetçilerin atayacağı bir görevli ile yönetilecektir. Bu görevlinin icra organından bağımsız olması mümkün değildir. Sadece merkezden tüm bürokrasinin kadro ihtiyacını tespit etmek ve buna göre ekonomiklik sağlamak güç bir durumdur. Ayrıca kamuda politizasyonun önüne geçme amacı da çok muğlaktır. 27 Mayısçıların DP’li olduğunu düşündükleri memurları ihraç ettiğini düşünürsek, kurumun başlangıçta bu yönde de bir hassasiyetle çalışması olasıdır.

2.3.1.10. Diyanet İşleri Başkanlığı

1961 Anayasası ile (mad. 154) Diyanet İşleri Başkanlığı anayasal bir kurum haline gelmiştir. Görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceği ifade edilen kuruma ayrıntılı yer verilmemiştir.⁵⁴⁹ Demokrat Parti döneminde himaye edilen ve bütçedeki payını arttıran bir kurum olan Diyanet, askeri müdahaleden sonra aksi bir tavırla karşılaşmış, darbeciler tarafından olumlu yaklaşılmamıştır. Darbecilerin ilk işi kurumun başkanını değiştirmektir. Bütçesine pek dokunulmayan kurumun personel sayısında, bir önceki yıla karşılaştırıldığında, 1961 yılında, 364 kişilik bir azalma yaşanmıştır. “İmam hatip ve müezzin”lerden 250, Kur’an öğreticilerinden 125, dersiamlardan beş personel kadro dışı bırakılmış, altı vaiz ve 10 memur mevcut kadroya eklenerek 364 kişilik bir indirim olmuştur.⁵⁵⁰

1960 yılında 13835 görevliden oluşan Diyanet İşleri kadroları, çok küçük bir gerilemeyle 1961 yılında 13471 kişiye inmiştir. Kurucu Mecliste Diyanet İşleri Başkanlığı etrafında dönen tartışmalar 3 boyutta ilerlemiştir. İlk olarak laiklik ilkesi gereğince kurumun varlığına karşı çıkanlar varken bu eleştiriye vatandaşın dini ihtiyaçlarının karşılanması boyutunda bakarak itiraz edenler vardır. İkinci olarak Kurumun vakıflar genel müdürlüğü ile birleşmesi gerektiğini savunanlara karşı vakıfların bütçesiyle kendini idare edemediği, Diyanetle birleştiğinde ise ödeneğin yetmesinin mümkün olmadığı yönünde tartışmalar sürmüştür. Son olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Sünni İslam’ın Hanefi yorumu dikkate alınarak kurumsallaştığı, ülkede diğer mezhep ve dinlerden insanların da olduğu yönünde bir fikir savunulmuş ve bu fikre itiraz edilmemiştir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığının özerk bir kurum olarak tesis edilmesi düşünülmüş ancak bütçe yetersizliği gerekçe gösterilerek konu rafa kaldırılmıştır. Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu, Diyanet İşleri Teşkilat Kanununda yüksek müşavere heyeti adı altında bir heyet oluşturularak çeşitli mezhep temsilcilerinin

⁵⁴⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

⁵⁵⁰ H. Aliyar Demirci, “27 Mayısçıların Din Siyaseti”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 45, Mart-Nisan 1997, s. 150-151.

burada yer alacağını söylemiştir.⁵⁵¹ Kurumun ancak 1965 yılında “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” adı altında ilgili kanunu çıkarılmıştır.⁵⁵²

2.3.1.11. Sivil Bürokrasi ve Yargı Teşkilatındaki Değişimin Sonuçları

Dünyada anayasacılık faaliyetleri başladığında devlet iktidarını kısıtlayabilmek için egemenliğin devletin farklı kurumları arasında dağıtılarak “dengelemesi ve frenlemesi” istenmiştir.⁵⁵³ 1961 Anayasasının 4. maddesinde yer alan egemenliğin “yetkili organlar eliyle” kullanılması ifadesinin altında Demokrat Partiye yapılan otoriterleşme eleştirisi vardır. Durum böyle olunca TBMM’nin egemenlik yetkisi, Anayasa’da yer alan diğer bürokratik kurumlara verilmiştir.⁵⁵⁴ Bir aydınlar “oligarşisi” meydana getirilmiş ve egemenlik aydın bürokratlara dağıtılmıştır.⁵⁵⁵

1961 Anayasasıyla iktidarın, kamu kuruluşları vasıtasıyla yavaşlatılması amaçlanmış; ayrıca TBMM içinden de denetlenilebilmesi için bazı “fren mekanizmaları” geliştirilmiştir. “Senato, tabii senatör ve kontenjan senatörü” yasama meclisindeki “frenleme” mekanizmalarıdır.⁵⁵⁶ Bunun dışında seçilen hükümetlerin hükmetme gücü zayıflatılmış ve yetki kamu kurumlarına paylaştırılmıştır. İktidar bir anlamda istediği gibi hareket edemeyecek ve sürekli bürokrasi engeliyle karşılaşacaktır. Bu mekanizmalar seçimle iş başına gelen iktidarlara olan güvensizliği yansıtmaktadır.⁵⁵⁷ Denizli eski valisi Recep Yazıcıoğlu, bu dönemde sivil ve askeri bürokratların “belirleyici” olduklarını ve Demokrat Parti öncesi döneme bir geri dönüş yaptıklarını belirtmektedir. Ülkenin fiili hâkimi artık eskisi gibi bürokratlar olmuştur.⁵⁵⁸

Temsilciler Meclisinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi temsilcisi Fuat Arna, yaptığı bir konuşmada⁵⁵⁹, Demokrat Partiyi kastederek, geçmiş iktidarın yeni anayasada özerk kılınacak kurumlara sürekli olarak müdahalesini gerekçe göstermiş ve üniversitelerin, radyo’nun ve yerel yönetimlerin anayasal bir korumaya alındığını ifade

⁵⁵¹ H. A. Demirci, agm., Mart-Nisan 1997, s. 152.

⁵⁵² H. A. Demirci, agm., Mart-Nisan 1997, s. 153.

⁵⁵³ Ergun Özbudun, *Anayasa Hukuku*, Eskişehir 2004, s. 12.

⁵⁵⁴ E. Özbudun, *age.*, Eskişehir 2004, s. 11.

⁵⁵⁵ İsmet Bozdağ, *Değişim Şafağı*, İstanbul 1993, s. 179.

⁵⁵⁶ Murat Belge, *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*, İstanbul 2012, s. 744.

⁵⁵⁷ Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara 2003, s. 91.

⁵⁵⁸ Recep Yazıcıoğlu, “Türkiye’nin Bin Yıllık Hastalığı Bürokrasi”, *Cumhuriyet: Ekonomik, İdari, Hukuki Değerlendirme*, c. 5, Ankara 1998, s. 3645.

⁵⁵⁹ Abdülhadi Toplu, *Anayasa’da Milliyetçilik Mücadelesi: 27 Mayıs ve Kurucu Meclis’in Perde Arkası*, Ankara 1976, s. 115.

etmiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu gibi yeni kurulan kurumların yanında üniversiteler ve radyo da 27 Mayıs rejiminin bekçileridir.⁵⁶⁰

Mümtaz Soysal'a göre bürokraside özerk kurumlara ve "yardımcı devlet kurullarına"⁵⁶¹ yer verilmesinin sebeplerinden biri yürütme mekanizmasının elinde bulundurduğu gücü dağıtmaktır. Ancak diğer taraftan bu yetkiler bir başka tarafa verilecek yani bütün yönetim mekanizmasını bürokrasi işletecek, Cumhurbaşkanına pek bir sorumluluk kalmayacaktır.⁵⁶² Devlet mekanizmasında erkler ayrılığı esas alınacaktır. Devlet iktidarı parçalara ayrılmış olacak ve böylece dengeye gelecektir.⁵⁶³ Artun Ünsal da aynı şekilde anayasayla bürokrasinin güçlenmesini, devleti meydana getiren kurumlar ile siyasi iktidar arasında bir denge sağlama amacına yormaktadır. Bürokrasi böylece özerk konumunu korumuş olacaktır. Diğer bir deyişle bürokrasi kendi fiili hâkimiyetinden taviz vermeyecektir. Devlet yönetimindeki dokunulmazlığını koruyacak, mahfuz alanını tesis edecektir.⁵⁶⁴ Soysal'a göre 1961 Anayasası, "bürokratik bir aydın zümrenin" elde ettiği imkânları koruma amacı taşımaktadır.⁵⁶⁵ Yeni anayasayla beraber yasama, egemenlik yetkisini paylaşmış, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay gibi bürokratik yargı kurumlarıyla denetlemeye tabi tutulmuştur.⁵⁶⁶ Yani devlet aygıtı vesayetçi kurumlarla donatılmıştır.⁵⁶⁷

Yargıda ilk defa hâkimlik teminatı gelmiş, (mad. 132) hâkimlerin azledilemeyeceği, eğer istemezlerse yaş şartı hariç emekli edilemeyecekleri, herhangi bir sebeple maaşlarının kesilemeyeceği hükme bağlanmıştır.⁵⁶⁸ 1961 Anayasasının bu hükümleri yargının adalet dağıtması açısından işlevseldir. Ancak yüksek yargı organları yargısal bir aktivizm sergileyecek yürütmenin alanını daraltmak için çabalayacak çoğunlukla da amacına ulaşacaktır.

Yine bu dönemde yargıda önemli tasfiyelere girişilmiştir. Aralık 1960'a kadar "Yargıtay'dan, istek üzerine 6, re'sen 66, yaş haddinden 3 yargıç", toplamda 75; "yerel

⁵⁶⁰ A. Toplu, *age.*, Ankara 1976, s. 117.

⁵⁶¹ İstanbul Komisyonu raporunda yer alan "devlet yardımcı kurulları" ile Devlet Şurası, Milli İktisat Şurası, Milli Savunma Şurası gibi kurullar "küçük bazı değişikliklerle" 1961 Anayasasında yer almıştır. Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, İstanbul 1989, s. 99. Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumlar kastedilmektedir.

⁵⁶² Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul 1977, s. 70.

⁵⁶³ M. Soysal, *age.*, İstanbul 1977, s. 74.

⁵⁶⁴ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi: "Siyasal Sistem" Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara 1980, s. 103.

⁵⁶⁵ M. Soysal, *age.*, İstanbul 1977, s. 82.

⁵⁶⁶ G. Şaylan, *age.*, c. 2, İstanbul 1983, s. 305.

⁵⁶⁷ Serap Yazıcı, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye: Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul 2009, s. 35.

⁵⁶⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (19.07.2017).

adli mahkemelerden istek üzerine 9, re'sen 520, yaş haddinden 3", toplamda 532 hâkim "emekliye sevk edilmiştir. Buna göre Yargıtay'ın 241 kişilik kadrosundan re'sen 66 yargıcın emekliye sevk edilmesi dolayısıyla yaklaşık 1/6'sı; yine 3123 kişilik yerel mahkeme yargıç ve savcı kadrosundan doğrudan 520 yargıcın emekliye sevk edilmesi dolayısıyla yaklaşık 1/6'sı" ihraç edilmiştir. Danıştay'daki 54 hâkimden 28'i, yani yaklaşık yarısı, tasfiyeye uğramıştır.⁵⁶⁹ Adalet Bakanı Amil Artus'a göre 328 hâkim eksigi vardır.⁵⁷⁰ Artus, Maliye Bakanlığında 167 kadro alabildiklerini ve bunun karşılığında 230 tane basit işler için gerekli kadrodan vazgeçtiklerini söylemektedir. Artus'a göre "birçok yerler(...)de mahkemeler işlemez durumdadır" ve adalet hizmeti güçlkle verilmektedir. Birçok ağır ceza mahkemesinin başkanı yoktur. "Hâkim bulunmadığı takdirde sorgu hâkimine salâhiyet" verilmiş ve "sorgu hâkiminin salâhiyetini de başkâtibe" verilerek durum kurtarılmaya çalışılmıştır. Amil Artus bundan sonra Bakanlıktaki eksiklere yer vermektedir. "Ağır ceza mahkemesi başkanlığı 4, üyelik 7, hukuk hâkimliği 22, ceza hâkimliği 30 tanedir. (...). Tek hâkim mevzuu çok daha mühimdir. 64 tane sulh hâkimi, 23 tane hâkim muavinliği, 16 tane ağır ceza savcılığı, 18 tane savcı yardımcılığı, 16 tane kaza savcısı, 53 tane hukuk hâkimliği, 62 kaza arazi kadastrosu hâkimi, münhal bulunan 320 kadronun 220 tanesi yargıç adayı, 116 tanesi de mesleğe kabulünü isteyen ve nispeten kadroları yüksek derecede olan kadrolarla karşılamak mecburiyetinde" oldukları Amil Artus tarafından MBK'de dile getirilmiştir.⁵⁷¹

Yargıda hem tasfiyeyi savunan hem de eksikliklerden de şikâyet eden, Amil Artus'tur. Tasfiyeci isimlerden bir diğeri ise Abdullah Şeref Gözübüyük'tür. Taha Akyol'a göre "Yargıtay ve Danıştay hâkimleri hakkındaki kıyım listesini bu iki hukukçu hazırlamıştır". Bu iki isimden listelerin büyük çoğunluğunu hazırlayan Amil Artus'tur.⁵⁷² Bakanlar Kurulu tutanaklarına da giren tasfiye hususu Bakanların kararlılıklarını yansıtmaktadır. Amil Artus'un bazı kurumlarda tasfiyenin gerekli olduğu yönündeki beyanatına Abdullah Gözübüyük, "Adli teşkilatta, Danıştay'da ve Sayıştay'da, hatta Yargıtay'da da buna ihtiyaç vardır. Sicil durumları kanunlara muhalefet teşkil eden, icraatı bakımında umumi bir tasfiye kanununa lüzum hissettirenler olduğu kanaatindeyim. Milli hareketlerde bu yapılır."⁵⁷³

⁵⁶⁹ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s. 123.

⁵⁷⁰ i: 29, 27 Ekim 1960, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, o: 1, c. 2, s. 2.

⁵⁷¹ i: 29, 27 Ekim 1960, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, o: 1, c. 2, s. 3.

⁵⁷² T. Akyol, *age.*, İstanbul 2014, s. 285.

⁵⁷³ C. Koçak, *age.*, c. 1, İstanbul 2010, s. 183.

Yapılan tasfiyeler yeterli görülmemiş olacak ki hâkimlerin tasfiyesinin tekrar gündeme gelmesi Temsilciler Meclisinde olmuştur. Verilen önergeyle Anayasanın geçici 9. maddesine “Yüksek Hâkimler Kurulu’nun kuruluşunun tamamlanmasından itibaren en geç 6 ay içinde, Yargıtay dâhil, bütün hâkimlerin nitelikleri incelenir ve kesin olarak karara bağlanır” şeklinde bir ekleme yapılmak istenmiş ancak reddedilmiştir.⁵⁷⁴ Bu eklemeye olası bir ihracın önü açılmak istenmiştir.

1961 Anayasası’nın temellendirdiği bürokrasi ve yargı düzeniyle vesayet rejiminin “temelleri atılmıştır”. Anayasayla getirildiği söylenen özgürlükler daha ziyade seçkinler içindir. Vatandaşlar rejimin 27 Mayısçı doğasından dolayı bu haklardan dilediği gibi istifade edememiştir. Seçmenlerin 1961 Anayasasıyla gelen devlet sistemini “etkileme ve dönüştürme mekanizmaları(...) ve kanalları(...) budanmış veya göstermelik hale getir[il]miştir.”⁵⁷⁵ Bu anayasa, kanun koyucularının ve bu kanun koyuculara “bu anayasayı yapma talimatı veren silâhlı bürokratların benimsediği hedef üzerine” yoğunlaşmıştır. Amaç “yeterince çağdaşlaşmadığına, oy hakkını yanlış kullanarak seçilmesi gerekenler egemen elitler değil, başkalarını, yani yanlış kimseleri seçtiğine inanılan “cahil cühela halk” takımının siyasi sistem üzerindeki gücünü azaltmaktır. Başka bir deyişle “baldırı çıplak ve cahil halk kitleleri[nin]” tercih edebileceği yanlış partilerin ve liderlerin sistem içindeki hareket alanını ve sistemi dönüştürme gücünü, onları kimi alanlarda fiilen neredeyse tamamen etkisiz hâle getirecek şekilde sınırlandırmaktır.” Çünkü bürokratlar “cumhuriyet muhafızı[dır]” ve ülke onların hâkimiyetinde olmalıdır. İstenilmeyen bir hükümet gelirse de bunun önüne bürokrasi ve “temel amacı sistemi (egemenlerin iktidarını) korumak olarak tespit edilen yüksek yargı (özellikle Anayasa Mahkemesi ve Danıştay) yoluyla” set çekilmelidir.⁵⁷⁶

Osman Can, Türkiye’nin hukuk sistemine değinerek bu sistemin “tek parti ve darbeler döneminde” tesis edildiğine değinmektedir. Can’a göre “adeta bir yerlerden işgalci bazı güçler gelmiş, ülkeyi işgal etmiş ve ondan sonra bize bir hukuk sistemi verip bununla yaşayın demişler, gibi bir durum” söz konusudur.⁵⁷⁷ Anayasa belli bir ideolojinin yansımasıdır. Geçmiş 1930’lu yıllara dayanan bu ideolojinin bir takım hedefleri Atatürk tarafından engellenmiş ancak 1960 müdahalesiyle hayata geçmiştir. “Atatürk, Anayasa Mahkemesi ve benzeri meclisin üzerinde başka ikinci kudretin

⁵⁷⁴ O. Doğru, *age.*, Ankara 1998, s.125.

⁵⁷⁵ Atilla Yayla, *İki Cumhuriyetin Kavgası*, Ankara 2007, s. 110.

⁵⁷⁶ Atilla Yayla, *Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara 2013, s. 82-83.

⁵⁷⁷ O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 61.

bulunması düşüncesine karşı çıkan bir insandı. (...). Örneğin 1935'te Recep Peker'in, Almanya ve İtalya'da ziyaretlerinin ardından İtalya'daki "Yüksek Faşist Konsey"ine benzer bir "Yüksek Cumhuriyet Konseyi" yapılanmasını Atatürk'e önerdiğini ve Atatürk'ün buna şiddetle karşı çıktığını biliyoruz". Bu Yüksek Konsey meclisin üzerinde olacak ve kanunları "görüşecek, denetleyecek ve onun izin vermediği yasalar geçerli" olmayacaktır. Can'a göre "(...) "Yüksek Cumhuriyet Konseyi" fikrinin, 1961 Anayasası'nın oluşmasında esaslı bir" yeri vardır. Sistem, Recep Peker mantığında dönüştürülecektir. Anayasadaki özgürlükler ise bir "makyaj çalışması[dır]". Bu özgürlükler için müdahaleyi gerçekleştiren koalisyon ise (CHP-Yargı-Ordu-Üniversite)'dir.⁵⁷⁸

2.3.2. Darbenin Askeri Yargı ve Bürokrasiye Kurumsal Etkileri

2.3.2.1. Askeri Yargı

Askeri yargı (mad. 138), askeri mahkemeler ile disiplin mahkemeleri olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Bu iki mahkeme, askeri personelin askerlikle ilgili suçlarında ya da bir başka askeri personele karşı suçlarında, askeri bölgelerde veya askerlikle ilgili görevlerdeki suçlar nedeniyle oluşacak davalara bakmakla yükümlüdürler. Bu mahkemelerde, kişi eğer asker değilse, özel kanunda yer verilen askeri suçlardan yargılanır. Olağanüstü zamanlarda mahkemelerin yetki alanı kanunla düzenlenecektir. Bu mahkemelerde görevlendirilecek yargıçlar hâkimlik özelliğine sahip olmalıdır.⁵⁷⁹ 1961 Anayasası ile birlikte askeri yargı, anayasada yerini almış ve ayrı bir yargı türü olarak düzenlemiştir.⁵⁸⁰

İstanbul Komisyonu (mad. 182), "askeri mahkemeler barış zamanında ancak silahlı kuvvetlere mensup kişilerin işleyeceği askeri suçlara bakmakla görevlidir. Bu mahkemelerin savaş veya sıkıyönetim sırasında hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu kanunda gösterilir." şeklinde bir düzenlemeye yer vermiştir.⁵⁸¹ Ankara Üniversitesi'nin önerisine göre askeri yargı ve bu yargı alanının görevleri kanunla belirlenir. Olağan dönemde askeri yargı sadece askeri alanla ilgili suçlarda, asker kişileri yargılayabilir.⁵⁸²

⁵⁷⁸ O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 42-43.

⁵⁷⁹ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 217.

⁵⁸⁰ Fazıl H. Erdem, Vahap Coşkun, "Askeri Yargı ve Askeri Vesayet", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/20-21, Diyarbakır 2009, s. 95.

⁵⁸¹ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 201.

⁵⁸² S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 165.

2.3.2.2. Askeri Yargıtay

Askeri Yargıtay (mad. 141) 1961 Anayasası ile askeri yargı bürokrasisinde yerini almıştır. Bu kurum, askeri yargıda son derece mahkemesidir. Kanunla gösterilmiş bazı davalara, hem ilk hem son derece mahkemesi olarak bakar. Askeri Yargıtay'ın faaliyetleri kanunla düzenlenecektir.⁵⁸³

2.3.2.3. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

Genelkurmay Başkanlığının statüsü, müdahaleyle birlikte değişmiştir. 1961 Anayasasına (mad. 110) göre, Başkomutanlığı Cumhurbaşkanı temsil eder. Milli güvenliğin sağlanması ve TSK'nin savaşa hazırlanmasından Bakanlar Kurulu sorumludur. Genelkurmay Başkanı, TSK'nin komutanıdır ve Bakanlar Kurulu'nun teklifi, Cumhurbaşkanı'nın ataması ile seçilir. Görev ve yetkileri kanunla düzenlenecek olup, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakanı karşı sorumlu olacaktır.⁵⁸⁴

İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonu Anayasa Ön Tasarısı'na göre (mad. 125) TSK'nin atama, ilerleme gibi mesleki durumları kanunla düzenlenecektir. Başkomutanlık görevi (mad. 126) TBMM'den ayrılamaz ve bu görevi Cumhurbaşkanı icra eder. TSK'nin komutanı, General ve Amirallerden oluşan Yüksek Askeri Şura'nın gösterdiği 3 aday arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın ataması ile belirlenir. Silahlı Kuvvetlerin komutanının görev süresi 3 yıldır ve doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlıdır.⁵⁸⁵

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin Anayasa Tasarısı'na göre başkomutanlık Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilir. TSK'nin komutasını Genelkurmay Başkanı üstlenir. Olağanüstü durumlarda bu komuta bir başkomutana verilir. "Başkomutan ve Genelkurmay Başkanı" böyle olağanüstü dönemlerde üst rütbeli subaylardan oluşur ve Bakanlar Kurulu'nun teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın atamasıyla görev yapar. Cumhurbaşkanı sivil bir kurum olduğu için savaş durumunda Cumhurbaşkanı'nın başkomutanlık görevi söz konusu değildir. Sorumluluk tamamen Genelkurmay Başkanına verilmiştir.⁵⁸⁶ Milli Birlik Komitesi, ülkede savaş veya barış durumu gibi iki farklı duruma dair ayrı ayrı düzenleme yapılmasını reddetmiştir. Genelkurmay Başkanı, herhangi bir ayırım gözetmeksizin Silahlı Kuvvetlerin başkanı

⁵⁸³ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 220.

⁵⁸⁴ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 205.

⁵⁸⁵ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 190.

⁵⁸⁶ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 163.

olmuştur.⁵⁸⁷ Anayasa yapımı ellerinde olunca bu fırsatı kaçırmamışlar ve silahlı kuvvetlerle ilgili geniş düzenlemelere gitmişlerdir.

Komite tarafından Genelkurmay Başkanlığının tamamen kaldırılması bile düşünülmüştür. Buna göre TSK direkt “devlet başkanına” bağlanacaktır. “Kara, deniz ve hava” kuvvet komutanlıkları yerine “kara, deniz ve hava Genel Kurmay Başkanlıkları kurulacaktır.”⁵⁸⁸ Milli Birlik Komitesi, Genelkurmay Başkanlığını kaldırarak bir anlamda Cumhurbaşkanı'nın gücünü arttırmak istemiş olabilir. Eğer amaçlanan gerçekleşmiş olsaydı ordu, darbe öncesinde Milli Savunma Bakanlığına bağlı bir yapı iken, bir anda Cumhurbaşkanlığı seviyesinde idare edilecek bir konuma yükselecekti. Ayrıca Cumhurbaşkanlığında sivil işlerin yanında askeri işlerin de yoğun görüleceği bir makama dönüşecekti. Hem asker hem sivil işlerin tek bir makamda birleşmesi askeri işlerin idaresini güçlendirebilir. Bu durumda ordu içerisinde disiplinsizliğe ve cunta oluşumlarına açık bir yapının önünü açabilirdi. Cumhurbaşkanı her ne kadar Başkomutan olsa da bu yetki sembolik bir yetkidir. Ancak uygulanması düşünülmüş sistem Cumhurbaşkanlığı makamını güçlendiren bir sistemdir. 27 Mayıs'tan sonra Turgut Özal'a kadar ki Cumhurbaşkanlarının asker olduğu düşünülürse bu hazırlığın bir anlamda askerlerin kendilerini koruma alanları açma amacına yönelik bir plan olduğu düşünülebilir. Cumhurbaşkanı tarafından yönetilen asker, ülke yönetiminde de söz sahibi olarak, kafalarındaki idealler için mücadele edebilecekleri önemli bir kurumu ellerine almayı düşünmüşlerdir.

1960 öncesi duruma bakılacak olursa Genelkurmay Başkanı ile Milli Savunma Bakanı arasında 1949 yılında çıkarılan “Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun” nedeniyle ordu içinde bir huzursuzluk olmuştur. Kanunun 1. maddesine göre “Cumhuriyet Ordusunun hazırlanması ve idaresiyle ödevli ve bu işlerden barışta ve seferde sorumlu olan Millî Savunma Bakanlığı; barışta harp kuvvetlerinin komutası kendisine verilmiş olan Genelkurmay Başkanlığı ile Bakanlık Müsteşarının idaresi altındaki daireleri ihtiva eder.” Bu hükümle Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. Genelkurmay Başkanının ataması ise (mad. 3) Milli Savunma Bakanının teklifi, Bakanlar Kurulunun kararıyla.⁵⁸⁹ 1961

⁵⁸⁷ Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım*, İstanbul 1986, s. 442.

⁵⁸⁸ “Ordunun Kuruluşu Değişiyor”, (02 Eylül 1960). Milliyet, s. 1.

⁵⁸⁹

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc031/kanuntbmmc031/kanuntbmmc03105398.pdf Ayrıca bkz. Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun, *Resmî Gazete*, 7223, 3 Haziran 1949.

Anayasanın Genelkurmay Başkanlığını düzenleyen maddesi ve bunun kanundaki uzantılarıyla Genelkurmay Başkanı, savunma politikaları, bütçe, güvenlik ve istihbarat gibi konularda önemli yetkiler elde etmiştir. Ordunun ülke içindeki kontrolü artmış ve etkinlik kazanmıştır.⁵⁹⁰ Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, TSK'nin komutasının savaş veya barış durumunda kime verileceği hususunda Genelkurmay Başkanı ile Bakanlar Kurulu arasında tercih yaparken (mad 110), MBK bu tercihi reddetmiştir. Her koşulda Genelkurmay Başkanının TSK'nin komutanı olduğu kabul edilmiştir.⁵⁹¹ Anayasayla bu düzenleme yapılmasına rağmen 5398 sayılı kanunun yürürlükte olması karmaşa meydana getirmiştir. 1966 yılında Anayasa Mahkemesi, 1949 yılında çıkarılan 5398 sayılı Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanunun ilk üç maddesini anayasaya aykırılık gerekçesiyle iptal etmiştir.⁵⁹²

2.3.2.4. Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Savunma Şurası

Milli Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasası ile kurulan kurumlardan biridir. Bu kurum (mad. 111) “millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık” eder ve gerekli olan görüşleri “Bakanlar Kuruluna bildirir.” Kurul üyeleri, kanunda yer verilecek bakanlar, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet temsilcileridir. Kurul'a Cumhurbaşkanı başkanlık eder. Cumhurbaşkanı yer almadığı zaman başkanlık görevini Başbakan icra eder.⁵⁹³ Askeri Yargıtay üyesi, Hâkim Albay Ahmet Turan'a göre MGK'nin kuruluş amacı, cunta benzeri yapılanmaları engellemektir. Askerler ile sivillerin iletişim kurmasını sağlamak ve ilişkileri düzene koymak için düşünülmüştür.⁵⁹⁴ Ancak uygulamada Cumhurbaşkanı hep asker kökenli olmuştur. Cumhurbaşkanı olmadığı zamanlarda Kurul'a bir sivil olan Başbakan başkanlık edecektir. Bu durum asker kökenli üyelerin gücünü arttıran bir durumdur. “Milli Güvenlik” ifadesinin sınırları yasal olarak çizilmemiş olması, askerinin herhangi bir müdahalesine yol açabilecek bir durumdur.⁵⁹⁵

Milli Güvenlik Kurulu için kanun çıkarılmış ve bu kanunda Başbakanlığa bağlı bir “Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği” ihdas edilmiştir. Genel Sekreterliğin görevleri şöyledir;

⁵⁹⁰ Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İstanbul 2006, s. 333.

⁵⁹¹ D. Akyaz, *age.*, İstanbul 2006, s. 336.

⁵⁹² D. Akyaz, *age.*, İstanbul 2006, s. 339.

⁵⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 334 numaralı kanunu, *Resmi Gazete*, 10859, 20 Temmuz 1961.

⁵⁹⁴ Ahmet Turan, *Darbe arası Türkiye: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Anılar, Gözlemler, Tanıklıklar*, İstanbul 2007, s. 74.

⁵⁹⁵ F. Ahmad, *age.*, İstanbul 2014, s. 131.

“a) Millî Güvenlik Kurulunun 2 nci maddede⁵⁹⁶ gösterilen görevleriyle ilgili çalışmaları ve incelemeleri yapmak, teklifleri hazırlamak, b) Millî Güvenlik Kurulunca teklif ve Bakanlar Kurulunca tasvip edilmiş olan bilcümle karar, prensip ve plânlar ile bu konudaki mevzuatın sorumlu organlarda tatbikatını takip etmek ve bu maksatla belirli zamanlarda raporlar hazırlayarak Millî Güvenlik Kuruluna sunmak, c) Millî Güvenlik Kurulu ile ilgili toplantıların hazırlıklarını yapmaktan ibarettir. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği çalışmalarında Bakanlıklar, ilgili daire ve teşekküllerle iş birliği yapar.”⁵⁹⁷

Sekreterliğin görevleri arasında ayrıca Kurulun aldığı kararların uygulamasını ifa etmek de vardır. Ancak Kurul’un kararlarını yerine getirmeyen devlet kurumuna uygulanacak müeyyide ile ilgili olarak herhangi bir düzenleme yer almamıştır. Kurul’un aldığı kararı uygulamayan devlet kurumu raporla MGK’ye bildirildiğinde nasıl bir sonuç çıkacağı tartışma konusudur. Askerler bir anlamda aba altından sopa gösterme niyetindedirler.

Milli Savunma Şurası (mad. 123) ise İstanbul Komisyonu raporunda yer alan bir kurumdur. “Milli Savunma Şurası Başbakan, Silahlı Kuvvetler Komutanı, Dışişleri, İçişleri, Maliye, Ulaştırma, Milli Savunma Bakanları ile Kuvvetler Komutanlarından ve Yüksek Milli Savunma Kurulu Genel Sekreterinden kuruludur. Milli Savunma Şurası, milli gücü meydana getirmek için gereken planları hazırlamak ve yurdun askeri ve sivil topyekûn savunmasını sağlamak ve bu alanda gereken tedbirleri tesbit ederek Bakanlar Kuruluna tavsiyelerde bulunmakla görevlidir.”⁵⁹⁸ Cumhurbaşkanı bu kurulların tabîî başkanıdır. Cumhurbaşkanı toplantıya katılmadığı zaman, Kurula Başbakan başkanlık eder. Silahlı Kuvvetler Komutanı Başkan vekilidir. Topyekûn Milli Savunmanın sağlanmasından ve bu konudaki tedbirlerin uygulanmasından Bakanlar Kurulu sorumludur.”⁵⁹⁹

Hikmet Özdemir’e göre Milli Savunma Şurası ile Millî Güvenlik Kurulu aynı kurumlardır. 1961 Anayasası’nın görüşmeleri esnasında “milli savunmadan milli güvenlik[e]” geçiş olmuştur.⁶⁰⁰ Hikmet Özdemir’e göre Temsilciler Meclisinde yapılan görüşmelerden sonra Millî güvenlik isminde ısrar eden üyeler, MBK’ye giderek lobi

⁵⁹⁶ Bu maddede “Millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında Bakanlar Kuruluna yardımcılık” edilecek konular yer almaktadır. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc046/kanuntbmmc046/kanuntbmmc04600129.pdf

⁵⁹⁷

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc046/kanuntbmmc046/kanuntbmmc04600129.pdf . Ayrıca bkz. Millî Güvenlik Kurulu Kanunu, *Resmî Gazete*, 11286, 19 Aralık 1962. Ayrıca bkz. <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda>

⁵⁹⁸ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 189

⁵⁹⁹ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 190.

⁶⁰⁰ H. Özdemir, *age.*, İstanbul 1989, s. 102.

faaliyeti yürütmüştür.⁶⁰¹ MBK'de yapılan görüşmelerde Haydar Tunçkanat “Milli Savunma yerine Milli Güvenlik” kelimelerinin kullanılmasını önermiştir. Tunçkanat’a göre Kurul’un oluşumunu içeren maddede “En yüksek askerî temsilcileri yer alır şeklinde” bir ekleme yapılması gerekmektedir. Ancak Milli Güvenlik Kurulunu düzenleyen 111. maddenin daha sonra görüşülmesi kararı alınmıştır.⁶⁰² Daha sonra yapılan görüşmede Milli Savunma Şurası, Milli Güvenlik Kurulu ismini almış, 1961 Anayasasında yer alan “Millî Güvenlik Kurulu, Kanununun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Temsilcilerinden kuruludur. Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.” şekliyle Temsilciler Meclisine gönderilmiştir.⁶⁰³ Temsilciler Meclisi düzenlemeyi aynen kabul etmiştir.⁶⁰⁴

2.3.2.5. OYAK

OYAK, kurum olarak askerın, ekonomik imtiyaz elde etmesi için faaliyete geçirilmiştir.⁶⁰⁵ Askerler ekonomik kaygılar duymakta ve siyasilere güvenmemektedirler. Alparslan Türkeş’e göre;

“Bu dönemde yönetim, (...) orduya ve subaylara ve onlara önderlik eden generallere karşı yukardan bakan ve küçümseyici bir tavır benimsediler. Hayat pahalılığı ve geçim mücadelesi subayları utandırıyor ve bunaltıyordu. Subaylar her yerde ikinci sınıf insan muamelesi görüyorlardı. Ankara’da insanlar bodrum katlarına, “kurmay subay katı” diyorlardı. Eğlence yerlerinde subaylara “limonatacı” adı takılmıştı, çünkü pahalı içecekler ismarlamaya, karaborsacı ve vurguncularla yarışmaya güçleri yetmiyordu. Bu fedakâr ulusun çocukları böyle isimlerle anılıyorlardı.”⁶⁰⁶

Komiteye yakın subaylardan Dünder Seyhan’a göre askerlerin sosyal güvenliği için projeler geliştirilmiştir.⁶⁰⁷

OYAK, anayasada yer almayıp kanunla düzenlenen bir kurumdur. OYAK Kanununa göre (mad. 1) “Milli Savunma Bakanlığına bağlı olmak ve Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına bu kanunda yazılı sosyal yardımları sağlamak ve merkezi Ankara’da bulunmak üzere (Ordu Yardımlaşma Kurumu) teşkil edilmiştir. Kurum, bu

⁶⁰¹ H. Özdemir, *age.*, İstanbul 1989, s. 105.

⁶⁰² i: 85, 14 Mayıs 1961, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, o: 1, c. 6, s. 17-18.

⁶⁰³ i: 87, 17 Mayıs 1961, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, o: 3, c. 6, s. 80.

⁶⁰⁴ i: 70, 20 Mayıs 1961, *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, o: 4, c. 5, s. 490.

⁶⁰⁵ S. D. E., *age.*, Ankara 2010, s. 31.

⁶⁰⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul 2002, s. 159.

⁶⁰⁷ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 111.

kanun ile hususi hukuk hükümlerine tabi olup, mali ve idari bakımdan muhtar ve hükmi şahsiyeti haiz bir teşekküldür.”⁶⁰⁸

OYAK, ordu personelinin aylık aldığı temel ücretinin % 10'unu kendi fonlarına aktarır. Kurum bu parayı kullanarak üyelerine hizmet olarak sunmaktadır. Subayların maaşları % 10 oranında kesilerek emeklilikte bu paralara % 5 faiz üzerinden bir geri ödeme yapılmaktadır. OYAK ilk kurulduğu yıllarda diğer bankaların daha yüksek faizle ödemeler yapması nedeniyle muvazzaf ve emekli askerler arasında tartışmalara neden olmuştur. Aldığı paraları yüksek faiz oranlarıyla işletmektedir ancak ödemelerini düşük faizle yapmaktadır.⁶⁰⁹ Subaylar ödedikleri parayla ellerine geçen para arasında bir orantısızlık olmasından şikâyetçi olmuştur. Kurum bu paraları işletmiş ve önemli gelirler elde etmiştir ancak paranın mudileri olan askerler bu faizlerden bir kazanç sağlayamamışlardır. Kurumun yatırımlarının askerlere hiçbir faydası dokunmamıştır.⁶¹⁰

OYAK'ın kurulmasıyla birlikte ordu, sanayi sektörüne de adım atmıştır. Yasa ile TSK'de görevli personelin maaşlarından yapılan kesintiler askeri personelin OYAK'taki fon hesabına giriyordu. Kurum, 80 bin askerın fona girmesiyle büyük bir sermaye birikimi oluşturmuş ve piyasadaki bazı sektörlere yatırım yapmıştır. OYAK'ın yönetimi de bir diğer değinilmesi gereken konudur. Kurum sivil yöneticiler tarafından yönetilmekle birlikte Savunma Bakanlığı'na bağlıdır.⁶¹¹

2.3.2.6. Askeri Bürokrasideki Değişim

Bu dönemde TSK, devlet yönetiminde üstün ve etkili bir konuma gelmiştir. Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı yerine Başbakanı bağlıdır. Milli Güvenlik Kurulu ile Genelkurmay Başkanı önemli yetkiler elde etmiştir.⁶¹² 1960 ile 1971 arası dönem, askeri bürokrasinin güçlü olduğu bir tarih aralığıdır. Ayrıca darbeci askerlere Senato'da tabii senatörlük yolu açılmış ve MBK, yasamada yerini fiilen alarak askerın kurumsal varlığını temsil etmiştir. Böylece siyaset, siyasi partilerle askerler arasında paylaşılmıştır.⁶¹³ Kurumsal yapıyı etkileyecek köklü değişikliklere neden olan bu dönemde yasal düzenlemelere de hız verilmiştir. Eski MBK üyesi Kamil Karavelioğlu'na göre, darbenin yapıldığı 27 Mayıs 1960 tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar Silahlı Kuvvetler için 26 yasa çıkarılmıştır. Karavelioğlu bu yasalarla

⁶⁰⁸ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.205.pdf> (22.07.2017).

⁶⁰⁹ M. A. Birand, *age.*, İstanbul 1986, s. 279-280.

⁶¹⁰ M. A. Birand, *age.*, İstanbul 1986, s. 283.

⁶¹¹ F. Ahmad, *age.*, İstanbul 2002, s. 168.

⁶¹² F. H. Erdem, V. Coşkun, *agm.*, Diyarbakır 2009, s. 96.

⁶¹³ T. Çavdar, *age.*, İstanbul 2004, s. 110.

ordunun ihtiyaçlarının karşılandığını ve sorunlarına çözüm bulunduğunu düşünmektedir.⁶¹⁴

MBK üyeleri, yapacakları değişimi çağdaştırma gibi isimlerle nitelemişler, ülkenin gelişimi ve büyümesini bu değişime bağlamışlardır. Büyüme ve kalkınmanın önündeki engel bürokrasinin değiştirilmesi ile aşılabileceği ve böylece ülke gelişecektir. MBK üyesi Orhan Erkanlı, Türk Silahlı Kuvvetleri başta olmak üzere üniversitenin ve idari yapının sırasıyla ele alınacağını ve çağdaş bir görünüm kazandırılacağını iddia etmiştir. Erkanlı'ya göre çalışmalara öncelikle ordudan başlanmalıdır. Anılarını kaleme aldığı dönemde Erkanlı, kendilerini bu yolda başarısız ve üzgün olduğunu ifade etmiştir. Hatta ilginç bir şekilde yapılan değişikliklerin darbelere ve iktidar değişikliklerine gerekçe gösterileceğine değinmiştir. O'na göre değişimin gayesi, silahlı kuvvetleri gerekli donanıma sahip bir hale getirmek, milli bünyeye, ekonomiye ve ülke politikalarına uygun olmasını sağlamaktır. Bu değişim birkaç aşamadan oluşmaktadır. Bu maksatla Genelkurmayda kurulan bir komisyonla 3 ay içerisinde yapılacaklar planlanmış, hazırlanan plan Komitede onaylanmış, daha sonra bu plana bağlı olarak personelle ilgili düzenlemeler başlamıştır.⁶¹⁵

MBK üyesi Dünder Seyhan'a göre kendisi ordudaki düzenlemeleri Şinasi Orel ve Suphi Karaman ile birlikte yapmıştır.⁶¹⁶ Bu düzenlemelerle ordu bir "dinamizm" ve "etkinlik"⁶¹⁷ kazanacaktır. Ordu profesyonelleştirilecek ve yeni yapının çalışmasına engel olacak "eski makinenin paslı dişleri" değişecektir. Şayet değişim yaşanmazsa bu eski bürokrasi, yeni sistemi "ucube" haline getirecektir. Seyhan'a göre bu sebepten ötürü sadece TSK'nin değil, tüm devlet sisteminin en küçük birimine kadar yenilenmesi gerekmektedir.⁶¹⁸

Anayasada Bakanlar Kurulu ile aynı başlık altında yer alan askeri bürokrasi, sivil bürokrasiden farklı olarak düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeler, askeri bürokrasiyi Bakanlar Kurulu ile adeta eşit konuma getirmiştir. Milli Güvenlik Kurulu, Genelkurmay Başkanı ile Başbakanlık arasındaki hiyerarşinin tesisi için düşünülmüştür. Kurul ile hem ast-üst ilişkisi kurulmuş hem de danışma faaliyeti nedeniyle sivil idare ile askeri idarenin ortak karar aldığı bir yapı oluşturulmuştur.⁶¹⁹

⁶¹⁴ K. Karavelioğlu, *age.*, İstanbul 2007, s. 68.

⁶¹⁵ O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 38.

⁶¹⁶ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 99.

⁶¹⁷ K. Karavelioğlu, *age.*, İstanbul 2007, s. 66.

⁶¹⁸ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 100.

⁶¹⁹ Nursen Mazıcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, İstanbul 1989, s. 123.

Bu dönemde silahlı kuvvetlerde yapılan kurumsal değişikliklerde askerlerin, sivil bürokrasinin emrine girmemesi amaçlanmıştır. Çünkü askerler siyasete alet olmak istememektedirler. Siyasete alet olmak istemeyen ordu, devlet meselelerinde ikinci plana itilmeyi de istememektedir. Ordunun sözleri dinlenmelidir. Siyasetçiler karar alırken askerin varlığını da hesaba katmak zorundadır. TSK ağırlığı olan bir kurumdur ve her zaman dikkate alınmalıdır.⁶²⁰ Gerçekleştirilen düzenlemelerle ordu, görünüşte sivil siyasetin idaresi altında gibidir ancak kurumsal işlerinde yetkileri eline alan, ağırlığını koymuş olan ve dışarıdan bir müdahaleye gerek kalmadan kendi meselelerini çözmeye çalışan bir yapıya bürünmüştür.⁶²¹

1961 Anayasası yapımı sürecine askerin etkin bir şekilde müdahil olması yargı düzeninin sivil ve asker şeklinde bir ayırımı tabi tutulmasına neden olmuştur. 2012'ye kadar etkisi görülen yargının mevcut durumu askerin iradesinin bir sonucudur.⁶²² Anayasayla birlikte “askeri bürokrasi özerkleşmiş” ve devlette ağırlığı artmıştır.⁶²³ Ardından gelen darbeler de askerin, yargıdaki ağırlığının daha fazla artmasına yol açmıştır.⁶²⁴

2.3.2.7. İstihbarat Teşkilatında Yeniden Yapılanma

Dündar Seyhan anılarında, anayasal bir koruma altında olsalar da bu korumanın kendileri için yeterli olmadığını, bu yüzden her yerden bilgi sahibi olmaları gerektiği tespitiyle istihbarat hizmetlerinde yeni yapılanmayı savunmuştur.⁶²⁵ Bu güvenlik sorununu aşmak için bir “merkezi istihbarat teşkilatı” kurmayı düşünmüşlerdir. Güç kullanarak yönetim ele geçirilmiştir. Yönetimde kalabilmek için bu gücü besleyecek kaynaklara ihtiyaç vardır.⁶²⁶ Darbe aylarında yasal işlemlerle zaman kaybetmemek adına harekete geçilmiş ve kurdukları bir istihbarat teşkilatının başına Yarbay Süreyya Yüksel'i getirmişlerdir. O dönemde faal bir kurum olan Seferberlik Tetkik Kurulu'ndan, istihbaratta görevli subaylardan oluşan bir grupla Başbakanlık'ta çalışmalara başlanmış, devletin diğer kurumları eliyle elde edilen istihbari bilgiler burada toplanmıştır. Bu kurumlar arasında “Milli Emniyet, Emniyet Genel Müdürlüğü, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı” vardır.⁶²⁷

⁶²⁰ M. A. Birand, *age.*, İstanbul 1986, s. 439.

⁶²¹ M. A. Birand, *age.*, İstanbul 1986, s. 440.

⁶²² M. Belge, *age.*, İstanbul 2012, s. 744.

⁶²³ M. Erdoğan, *age.*, Ankara 2003, s. 92.

⁶²⁴ M. Belge, *age.*, İstanbul 2012, s. 744.

⁶²⁵ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 90.

⁶²⁶ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 91.

⁶²⁷ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 111.

Dönemin istihbarat örgütü olan Milli Amele Hizmetleri (MAH) ya da Millî Emniyet Hizmetleri⁶²⁸ (MEH) de darbeye birlikte değişime uğramıştır.⁶²⁹ Müdahalenin ardından personelin büyük kısmı değiştirilmiştir. Bu değişim aceleye getirilmiştir. Tuncay Özkan'a göre "Teşkilatın % 90'ı tasfiye edilir. Sabah erken kalkan asker gidip" MAH (Milli Amale Hizmetleri) "yetkilisi koltuğuna oturur. Sonunda istihbaratçılara istihbarat teşkilatında yer kalmaz olmuştur."⁶³⁰ Milli Birlik Komitesi üyesi Haydar Tunçkanat, 1965 yılında Milli İstihbarat Teşkilatı yasası görüşülürken yapılan tasfiyelere de değinmiştir. Tunçkanat'a göre, "27 Mayıs İhtilâlinde sonra Millî Emniyet Teşkilâtımız bünyesindeki yabancı unsurlardan temizlenmiş ve bu teşkilâta yeni bir düzen verilmeye çalışılmıştır. İhtilâlin o günkü zor şartları içinde dahi yeni bir Teşkilât Kanunu hazırlanması için emir verilmiş ve personel arasında tensikata geçilmiştir."⁶³¹ Millî Emniyet Hizmetlerinin sadece merkez teşkilatı değil taşra teşkilatları da askerin hedefindedir. Buralarda hemen "kendileri ve içinde buldukları cuntasal faaliyetlerle ilgili dosyaları" istemekle işe başlarlar. Ardından tanıdıkları kişileri dosyalarına sıra gelir. Tüm bu dosyaların istenmesinin sebebi ise kurumda bir "temizleme" yapmaktır. "MAH kadrolarının tamamında yönetime el koyup, arşiv düzeltme çalışmalarına başlarlar."⁶³² Bir anlamda karşı darbe olursa kendilerini zor bir durumdan kurtarma gibi bir içgüdünün burada devreye girme ihtimali söz konusudur.

Milli Birlik Komitesi üyesi ve aynı zamanda 14'ler arasında yer alan Şefik Soyuyüce ekonomik konular için bir istihbarat örgütü kurduklarını söylemektedir. Bu örgütün adı "İktisadi Kontur Espiyonaj Teşkilatı[dır]". Soyuyüce, orduda görevli olduğu dönemde bir generalin Erol isimli oğlundan, yurtdışına para kaçırdığını iddia ettiği kişilerin isimlerini istemiş ve Erol isimli şahıs, bu isimleri Soyuyüce'ye, Amerikan diplomatik misyonu yoluyla ulaştırmıştır. Soyuyüce'nin ifadeleriyle durum aynen şöyledir:

Ben Erzurum'da üsteğmenken bir generalin oğlu benim talebemdi. Ben Millî Birlik Komitesi üyesi olduktan sonra Erol isimindeki bu çocuk gelmiş beni ziyaret etmek istiyor. Geldi, kabul ettim tabii, Meclise girdi, eski Mecliste. Çocuğun Türkçesi bozulmuş ve bana acayip acayip sualler sormaya başladı. "Yav Erol, sen CIA'den falan mısın yoksa? 'Amerika'da okudum.' falan diyorsun." dedim. "Benzer bir teşkilat." "Hangisi?" dedim. "İktisadi kontur espiyonaj" dedi. "Aman Erol, aman

⁶²⁸ https://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_F.html

⁶²⁹ Hikmet Özdemir, Milli Emniyetin MEH kısaltması için "eski alfabe'deki kısa adı olan MAH yeni alfabe'de de kaldığından, Türk istihbarat örgütü 1965'te yasası çıkana kadar bu adla anılmıştır." demektedir. H. Özdemir, *age.*, İstanbul 1989, s. 162.

⁶³⁰ Tuncay Özkan, *MİT'in Gizli Tarihi*, İstanbul 2006, s. 211-212.

⁶³¹ i: 86, 25 Mayıs 1965, *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, t: 4, c. 28, s. 29.

⁶³² T. Özkan, *age.*, İstanbul 2006, s. 213.

gözünü seveyim, bizim yurt dışında bulunan, yurt dışına servetini kaçırarak kişilerin listesini bulabilir misin bana?” dedim. (...)“Tabii.” dedi. Ve bunu Amerikan Sefareti kanalıyla bana gönderdi, koca bir kutu. Ben Ekrem Alican’a -İstanbul’da bir köşk var, maliyenin köşkü- bu köşkü vermesini istedim. (...)“Özür dilerim. Biz iktisadi kontur espionaj teşkilatı kurmak istiyorduk.” dedim. “Ne? Aman, aman, ben bayıldım bu işe.” dedi. Hemen imza etti, köşkü tahsis etti. Ben oraya İhsan Göknel diye bir kurmay albay ve maliyeden maliye müfettişleri ve hesap uzmanlarından lisan bilir ve kıymetli 5-6 kişi, polis teşkilatından lisan bilir 5-6 kişi almak suretiyle oraya sivil bir teşkilat kurduk.”⁶³³

Şefik Soyuyüce, oluşturdukları bu kurumla ülkeye dolar girişini nasıl sağladıklarını, bu paraları nerede kullandıklarını ve kurumun isim değiştirerek nasıl bir yapıya büründüğünü de anlatmaktadır:

“Şimdi, buraya o liste geldi ya Erol’dan, Erol da 2 kişi çağırıyor, diyelim ki adı Anter. Anter’i çağırıyorlar, Anter geliyor, bakıyor resmî bir kuruluş gibi de herkes sivil. (...)Korkuyor, “Sen başkanınla konuşacaksın, başkanınla konuşacaksın...” Nihayet başkana çıkarıyorlar. Başkan da iltifat ediyor ona, diyor ki: “Anter Bey, senin -şimdi atıyorum tabii- Swiss Bank Corporation’un Belvü Palas Şubesinde şu hesap numarasında şu kadar milyon doların var.” Biz doları 9 lira 13 kuruşa getirmiştik, 280 kuruştan oraya getirmiştik. “Bu parayı on beş gün içinde Türkiye’ye getir. Bu para on beş gün içinde Türkiye’ye gelirse bunun karşılığını yeni kur üzerinden Türk lirası olarak alacaksın ama getirmezsene...” Cevap yok, “Getirmezsene...” bitiyor. Ve bu şekilde Türkiye’ye 480 milyon dolar geldi, getirdik. Öyle bir hâlde ki Dışişlerinde çalışan personele maaş verecek dolar yok beyefendi. Biz sürgüne gittikten sonra “Bu İktisadi Kontur Espionaj Teşkilatını sürgüne gidenlerden Şefik Soyuyüce kurdu, kim bilir ne menem bir teşkilattır, kapatın şunu mali polis olsun.” Mali polis oldu, işte mali polis.”⁶³⁴

Ara rejim döneminde Milli İstihbarat Teşkilatıyla ilgili olarak Temsilciler Meclisinde çalışma yapılmıştır. Bir “Millî İstihbarat Teşkilâtı kanunu tasarısı” oluşturulmuş ve “Millî Savunma ve İçişleri komisyonlarına ve Maliye Komisyonu ile Kurucu Meclis Bütçe Komisyonuna seçilen Temsilci üyelerden mürekkep Karma Komisyona” gönderilmiştir.⁶³⁵ Olağan döneme geçildikten 1965’te çıkarılan kanunla teşkilat hukukî zemine oturmuştur.⁶³⁶

⁶³³

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/13.06.2012/%C5%9Eefik%20Soyuy%C3%BCce-13.06.2012.pdf (13.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Şefik Soyuyüce görüşmesi, s. 26-27.

⁶³⁴

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/13.06.2012/%C5%9Eefik%20Soyuy%C3%BCce-13.06.2012.pdf (13.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Şefik Soyuyüce görüşmesi, s. 27-28.

⁶³⁵ i: 73, 24 Mayıs 1961, *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, o: 1, c. 6, s. 2.

⁶³⁶

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kan

2.3.2.8. Polis Teşkilatı

Tasfiye sürecinden etkilenen bir diğer kurum polis teşkilatı olmuştur. Darbe döneminin “Emniyet Genel Müdürü Necip San”, üniversitede yaşanan olaylar nedeniyle 400 polisi emekli ettiklerini, 600 polisin de görev yerlerini değiştirdiklerini söylemiştir. 58 polis ise darbeden önce yaşanan olaylar nedeniyle tutuklanmıştır. Genel müdürün verdiği bilgilere göre bir süre İstanbul’daki karakollara askerler bakmıştır.⁶³⁷ Mithat Perin yapılanları “sürgün” olarak tanımlamaktadır. Perin, 27 Mayısçıların, emekli edilen 400 yüksek rütbeli emniyet personeli ile görev yerleri değiştirilen ve DP’ye yakın olduğu iddia edilen 600 emniyet personelini “sürgüne yollamış” olduğunu bildirmektedir.⁶³⁸ San’a göre emniyette görev yapan 14 bin personel vardır ve bu sayının 33 bin olması gerekmektedir. Emniyetin 33 bin personele ihtiyacı olmasına rağmen müdahaleden sonra iki bin personeli hemen ihraç etmiş ve 12 bin kişilik bir mevcuda düşmüştür.⁶³⁹

Polisler olaylar öne sürülerek ihraca tabi tutulmuş, ülkenin 33 bin polise ihtiyaç duyduğu yönünde açıklamalar yapılarak yeni rejime uygun kişilerin teşkilata alınması için gerekli zemin oluşturulmak istenmiştir. Böylece polis teşkilatının kontrolü sağlanacak ve “güvenli” bir yapı haline getirilecektir.

Emniyetin tepe noktalarında, müdahaleyle birlikte, pek çok görev değişikliği olmuş, teşkilat içerisindeki makamlara askerler atanmıştır. Komitenin belirlediği bazı illere “askeri emniyet müdürü” atanmıştır. Bu askeri müdürlerin yanında da görevli bir subay bulunmaktadır. Müdahaleden iki ay geçtikten sonra sıra il emniyet müdürlerine gelmiş ve tüm illerin emniyet müdürleri değiştirilmiştir.⁶⁴⁰

Darbeden sonra bir takım iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialardan biri Adnan Menderes’in Başbakan olduğu dönemde Polis teşkilatını istediği şekilde düzenlediği yönündedir. İddialar nedeniyle, Emniyet teşkilatı bir anda darbecilerin dikkatini üzerine çekmiş⁶⁴¹ ve görevli polislerin silahsız görev yapmasından tutun da⁶⁴² 28 Nisan 1960 tarihinden darbenin gerçekleştiği tarihe kadar öğrenci olaylarına müdahale eden

[untbmmc04800644.pdf](#) Ayrıca bkz. Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu, *Resmî Gazete*, 12055, 22 Temmuz 1965.

⁶³⁷ “İnkılâptan sonra 58 Polis Tevkif Edildi”, (24 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁶³⁸ M. Perin, *age.*, İstanbul 2011, s. 247.

⁶³⁹ “İnkılâptan sonra 58 Polis Tevkif Edildi”, (24 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 5.

⁶⁴⁰ Ali Dikici, “27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Türk Polisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 2014/ s. 89, Ankara 2014, s. 29.

⁶⁴¹ Metin Toker, “Tehlikeli bir eğilim: Polisle oynamak, [29 Aralık 1996]. <http://www.milliyet.com.tr/1996/12/29/yazar/toker.html>

⁶⁴² “Polisler silâhsız olarak vazifelerine devam ediyor”, (29 Mayıs 1960). *Milliyet*, s. 1.

polisleri eylemcilere teşhis ettirmeye kadar meslek etiğine uymayan uygulamalar yapılmıştır. Örnek vermek gerekirse özellikle Ankara'daki öğrenci olaylarına müdahale eden polislerin tespiti için öğrencilerin “Ankara Askerî Valiliğine” müracaat edeceği, daha sonra müdahaleyi yapan polislerin öğrenci tarafından teşhis edileceği, ardından öğrenci, polisi teşhis ederse görevli memurun gözaltına alınacağı gibi uygulamalar söz konusu olmuştur.⁶⁴³ Bir başka iddia ise tüm Emniyet teşkilatının sağlık kontrolünden geçirilmek istendiği, polislerin birçoğunda “kalp ve tüberküloz” gibi hastalıkları taşıdıkları ve bu hastalıklı hallerinin dosyalarında yer aldığı, bu polislerin de silah taşımaması gerektiği halde silah taşıdığı yönündedir.⁶⁴⁴

Bu dönemde Emniyet teşkilatının kapsamlı bir düzenlemeye tabi tutulması düşünülmüştür. Müdahaleden sonra teşkilatın imajına zarar verdiklerini fark eden askerler, bu sefer polis algısını düzeltmek için bir dizi düzenleme yapma yoluna gitmişlerdir. Bunun için yapılacaklar arasında “Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu ve Polis Dâhili Nizamnamesinin” değiştirilmesi vardır. Ayrıca maaşlarda iyileştirme düşünülmektedir.⁶⁴⁵ Polis alımında mevzuatta değişiklik yapılmış ve en az lise mezunu olanlara tıpkı polis koleji mezunları gibi memuriyete başvuru hakkı tanınmıştır.⁶⁴⁶

Görevli polis memurlarının dünya görüşleri de MBK'nin dikkat ettiği bir başka konudur. Demokrat Parti'ye yakın olduğu düşünülen adayların teşkilat bünyesine alınmamasına çalışılmıştır. 70'li yıllarda Polis Derneği'nin (Pol-Der) bir dönem genel başkanlığını da yapmış olan Sıtkı Öner, polis alımlarında CHP'ye yakın olduğunu düşündükleri kişileri polis memuru olarak tercih ettiklerinden bahsetmektedir. Öner'e göre bu uygulamayla polis, halkın gözünde itibar kazanacaktır.⁶⁴⁷

Emniyet Genel Müdürlüğünün teşkilat yapısına yeni kurumlar da eklenmiştir. Bu kurumlardan biri Emniyet İstihbarat Dairesi'dir. Daha önce Önemli İşler Müdürlüğü adı altında yürütülmekte olan istihbarat faaliyeti, yeni düzenlemeyle birlikte Emniyet İstihbarat Dairesi adı altında devam etmiş, bu kapsamda kuruma bağlı dağılık birimler kapatılmıştır. Taşra teşkilatlanması olmayan kurumun, yapılan düzenlemeyle yerelde de örgütleri çalışmaya başlamıştır. 14 Kasım 1960'ta ise yine Emniyet Genel Müdürlüğü

⁶⁴³ “Ankara'da Talebe Dövmüş Olan Polisler Tesbit Olunuyor”, (04 Haziran 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁶⁴⁴ “Bütün Polisler Tekrar Sıhî Kuruldan Gececek”, (26 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁶⁴⁵ “İdari Teşkilatta Değişiklik Olacak”, (01 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 5.

⁶⁴⁶ “Polis Enstitüsüne Lise Mezunları Alınacak”, (14 Ağustos 1960). *Milliyet*, s. 3.

⁶⁴⁷ A. Dikici, agm., Temmuz 2014, s. 89, Ankara 2014, s. 44.

bünyesinde Araştırma ve Planlama Kurulu oluşturulmuştur.⁶⁴⁸ Emniyet Genel Müdürlüğünün kuruluş günü 10 Nisan 1845 günü olarak belirlenmiş, 10 Nisan günü de Polis Günü ilan edilmiş ve 10 Nisan 1962’de ilk Polis Bayramı etkinlikleri düzenlenmiştir.⁶⁴⁹

2.3.2.9. Savunma Sekreterlikleri

27 Mayıs müdahalesinden sonra Bakanlıklar ve onlara bağlı birimlerde kurulan savunma sekreterlikleri emekli edilen birçok askerin istihdam edildiği birimler olmuşlardır. Savunma Sekreterliklerine dair kanuna göre:

“MADDE 1. — Topyekûn Savunma ve Millî Seferberlik hizmetlerini Millî Güvenlik amaçlarına uygun bir şekilde plânlamak ve yürütmek üzere genel bütçeye dâhil dairelerle, katma bütçeli idareler ve Devlet Ekonomi Kurumları ve bunlara bağlı kurumlarda savunma sekreterlikleri kurulmuştur.

(...)

MADDE 3. — Savunma sekreterlikleri teşkilâtında, Savunma Sekreteri ve Savunma Uzmanı olarak Harb Okulu, üniversite ve yüksek okullar mezunu emekli, müstafi ve ordudan izinli subaylarla Millî Savunma Akademisi mezunları istihdam olunurlar. Bunların tâyini Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreterliğinin teklifi üzerine ilgili daire ve kurumlarca yapılır.

(...)

MADDE 5. — a) Bu kanuna bağlı cetvelde gösterilen genel bütçeye dâhil dairelerle katma bütçeli idarelere ait savunma sekreterlikleri kadroları bu yerlerin teşkilât kadrolarına eklenmiştir. b) Devlet Ekonomi Kurumları ve bunlara bağlı kurumlarla özel kanunla kurulan kurumlarda savunma sekreterlikleri kadroları teadül ve hizmetin mahiyeti göz önünde tutularak Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreterinin teklifi üzerine usulü dairesinde bu kurumların teşkilât kadrolarına eklenir.

(...)

27 Ekim 1960”.⁶⁵⁰

Bu kanun çerçevesinde 16 Bakanlık ve 5 genel müdürlükte savunma sekreterliği oluşturulmuştur. Bu sekreterlikler için toplamda 275 kadro açılmış ve bu 275 kadrodan 189’u Savunma Uzmanlığı, 14’ü Bakanlık Savunma Sekreterliği, 67’si Vilayet Savunma Sekreterliği, 5’i Genel Müdürlük Savunma Sekreterliği kadrosudur. Başbakanlıkta 2, Adalet Bakanlığında 3, İçişleri Bakanlığında 163, Dışişleri Bakanlığında 3, Maliye Bakanlığında 7, Millî Eğitim Bakanlığında 7, Bayındırlık Bakanlığında 7, Ticaret Bakanlığında 7, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında 7, Gümrük ve Tekel Bakanlığında 3, Tarım Bakanlığında 7, Ulaştırma Bakanlığında 10, Çalışma Bakanlığında 10, Sanayi Bakanlığında 10, Basın-Yayın ve Turizm

⁶⁴⁸ A. Dikici, agm., Temmuz 2014, s. 89, Ankara 2014, s. 46. Ayrıca bkz. <http://www.istihbarat.pol.tr/Sayfalar/Tarihce.aspx>

⁶⁴⁹ A. Dikici, agm., Temmuz 2014/ s. 89, Ankara 2014, s. 48-49.

⁶⁵⁰

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300108.pdf

Bakanlığında 3, İmar ve İskân Bakanlığında 3 adet savunma sekreterliği kadrosu açılmıştır. Ayrıca Karayolları Genel Müdürlüğünde 3, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünde 7, Orman Genel Müdürlüğünde 7, Devlet Hava Meydanları Genel Müdürlüğünde 3, Tekel Genel Müdürlüğünde de 3 adet kadro vardır. Vilayet Savunma Sekreterliği olan tek kurum İçişleri bakanlığıdır ve bu kadrolar “Taşra Teşkilâtı” başlığı altında açılmıştır. 157 kadroyla en fazla kadrosu olan İçişleri Bakanlığının taşra teşkilatı, sadece merkez teşkilatıyla değil, diğer tüm kurumlarla da karşılaştırıldığında en fazla kadrosu olan birimdir. Bu 157 kadronun 90’ı savunma sekreterliği, 67’si de Vilayet Savunma Sekreterliği kadrosudur.⁶⁵¹

Savunma sekreterlikleri Milli Birlik Komitesinin tasfiye ettiği askerleri yerleştirmek için açtığı kadrolar şeklinde yorumlanabilir. Sadece bu amaç için değil müdahalecilerin istemediği ya da 27 Mayısçılarla aynı fikirde olmayan askerlerin tabiri caizse taşraya sürgüne göndermek maksatlı da olabilir. Sadece İçişleri Bakanlığı taşra teşkilatında 157 kadro açılması bu durumun ispatı gibidir. Bu 157 kadro, tüm kadroların % 57’sini işgal etmektedir ki bu görüleceği üzere tüm kadroların yarısından fazladır. Emekli edilen askerlerin sayısının fazla olması ve bu askerlerin kadro beklemesi de Komiteyi bu kadroları açmaya neden olan sebepler arasında sayılabilir. Böylece gelecek tepkilerin bir nebze önüne geçilebilecektir. Nitekim MBK üyesi Orhan Erkanlı emekli edilen askerlerin bir kısmının savunma sekreterliklerinde istihdam edildiğini söylemektedir.⁶⁵²

Ayrıca savunma sekreterliği ismiyle bu yapı, bürokrasi içinde ne kadar yerini bulmuştur? Ülke savunması ile Bayındırlık Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, İmar ve İskân Bakanlığı gibi kurumlar arasında doğrudan bağlantı kurmak güçtür. Daha önce Milli Birlikçilerin ifade ettiği, uzun vadede amaçladıklarını gerçekleştirmek için emekli ettikleri askerleri bürokraside istihdam etmeleri bu açılan kadrolarla anlamlı hale gelmekte ve ete, kemiğe bürünmektedir.

2.3.2.10. Sivil Savunma Uzmanlıkları

Savunma Sekreterlikleri gibi Sivil Savunma Uzmanlıkları da üst düzey kamu kurumlarında açılan bir başka kurumdur. 21 Ekim 1960 yılında 107 no.lu “7126 sayılı Sivil Savunma Kanununun bâzı maddelerini tadil eden 85 sayılı Kanunun bâzı

⁶⁵¹ Savunma Sekreterlikleri Kurulmasına Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 10641, 28 Ekim 1960.

⁶⁵² O. Erkanlı, *age.*, İstanbul 1972, s. 41.

maddelerinin değiştirilmesi, kaldırılması ve mezkûr kanuna geçici maddeler eklenmesi hakkında Kanun” ile kurulmuştur. Bu kapsamda çeşitli devlet dairelerine Sivil Savunma Sekreterlikleri için 1097 kadro verilmiştir. Bu kadrolardan 499’u kurumların taşra teşkilatındadır. Kadrolar 39 ayrı kuruma dağıtılmıştır. Bu kurumlar arasında 14 Bakanlık, 4 üniversite vardır. Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Sayıştay, Danıştay, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar da vardır. Diğer kurumlar ise Genel Müdürlük ve dengi seviyesindedir.⁶⁵³

Sivil savunma uzmanları sadece kamuda görev almayacaklardır. İçişleri bünyesindeki 479 kadro “özel teşekkül ve müesseseler” için ayrılmıştır. Peki, bu uzmanlar gittikleri kurumlarda nasıl bir görev üstlenecektir? MBK üyesi Sezai Okan’a göre bu uzmanlar “müfettiş”tirler. O’na göre “Bu sivil savunma hizmetine tâyin edilecek olan arkadaşlarımız bizzat müfettiş gibi çalışacaklardır. Hükümetin gönderdiği bir müfettiş gibi. Fakat şunu da derhal ilâve etmek isterim ki, bunlar bir müfettiş değildirler, çünkü müfettiş denetleme yapar. O halde bunlar kontrolördür. Çünkü bu, işveren (...) keyfine bırakmamalıdır. Hükümetin sivil savunma mevzuunda kontrolörüdür. Bunun parasını ödemediği takdirde kanunen % 10 fazlasıyla ödemeye mecbur tutulacaktır. (...)”⁶⁵⁴ Milli Birlikçiler kamunun yanında özel sektörü de düşünmüşler, oraları da kontrol altına almaya niyetlenmişlerdir. Uygulamada “kontrolör” ya da “müfettiş” olan uzmanlar, Komiteden atandıkları dikkate alınırsa gittikleri kurumlarda görecekleri muamele malumdur. Zira hiçbir kamu ya da özel kuruluş arkasına MBK’nin gücü olan biriyle karşı karşıya gelmek istemeyecektir.

Bu kadroların ihdası için farklı gerekçeler vardır. MBK görüşmelerine baktığımızda emekliye ayrılan askerleri istihdam etme amacı dikkat çekmektedir. Komite üyesi Refet Aksoyoğlu’nun “(...) bu emekliye ayrılmış olan arkadaşlarımız, muhtelif Bakanlıklarda ve kurumlarda sivil savunma görevlerine tâyin edilecek ve bu kanunla 1,600 küsur subayın tâyini çıkacaktır. Listeler buna göre hazırlanmaktadır. Bu, Güvenlik Komisyonunda tertiplenmiştir. Sivil Savunma Teşkilâtının ne şekilde olacağı

⁶⁵³

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300107.pdf Ayrıca bkz. 7126 Sayılı Sivil Savunma Kanununun Bâzı Maddelerini Tadil Eden 85 Sayılı Kanunun Bâzı Maddelerinin Değiştirilmesi, Kaldırılması ve Mezkûr Kanuna Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, 10640, 27 Ekim 1960.

⁶⁵⁴ i: 26, 21 Ekim 1960, *Millî Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, o: 1, c. 2, s. 17. Ayrıca bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MBK_/d00/c002/mbk_00002026.pdf

tetkik edilmiştir. Biz de yalnız iktisadi bakımdan uygunluk derecesini tetkik ve diğer kanun maddeleriyle karşılaştırmış olacağız.”⁶⁵⁵

Milli Birlik Komitesinin emekli ettiği askerleri bürokrasiye kaydıracağı sürekli mevzu bahis olmuştur. Yeni bürokrasi, bu asker emeklileriyle inşa edilecektir. Bu emekli askerler bu kurumlara gittiklerinde Komite'nin, daha sonra da ordunun gözü kulağı olacakları gibi bürokrasinin istenen şekilde düzenlenmesi için el ayak olabilecek kişilerdir. Ayrıca kurumlarda bu kişilerle fişleme yapılmasının da önü açılmıştır. Beğenmediği ya da istemediği bir kişiyi farklı sebeplerle işlem yapılmasını isteme imkânı olan bu “müfettiş” veya “kontrolör”ler yoluyla kamudan ihraçların yaşanmasına ön ayak olma durumları kaçınılmaz bir ihtimal gibi durmaktadır.

2.4. Tasavvur Aşamasında Kalan Kurumlar

2.4.1. Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtı

Askeri müdahaleden altı ay sonra, Kasım 1960'ta Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatı adı altında bir tasarı gündeme gelmiş ve bu yeni kurumun amaçları arasında şunlar gösterilmiştir:

“(…)Milletin içinde bulunduğu ve bunaklığı ikilik, gerilik, tembellik ve karanlıktan kurtarılması için lüzumlu tedbirleri siyasi tazyik ve müdahalelerden masum bir şekilde almak ve yürütmek, (...)Laiklik prensipleri çerçevesinde olmak üzere, temayüz etmiş ilim ve din adamları yetiştirmek ve bunları köylere kadar seferber ederek dini batıl inanç ve gerici menfaatlerin aleti olmaktan kurtarmak ve hakiki hüviyetlerine kavuşturmak, (...), Mevcut vakıfları tesis gayelerine uygun bir şekilde yürütmek ve Devlet teminatını vatandaşın fikrinde ve vicdanında yerleştirerek bilhassa milli eğitime hizmet edecek yeni vakıflar ihdasını sağlamak”.

Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtının kuruluşunda birçok kaynaktan farklı gerekçeler ya da gayeler bildirilmiştir. En genel ifadelerle ifade etmek gerekirse, “yeni bir millet yaratmak”⁶⁵⁶, kısacası “Atatürk’ün başladığı işe, onun bıraktığı yerden devam etmek” amaçlanmıştır. Basında yer alan kanunun gerekçesine göre “Türkiyemizde iki asırdan beri yapılan ihtilal ve inkılapların aynı sebeplerden doğduğu ve benzer şekilde gayesine ulaşmadan söndüğü” yer almaktadır. Ayrıca “son inkılap bir evvelki Atatürk inkılabının hırpalanması neticesinde” gerçekleşmiştir. Kurulacak bu kurum ile “Atatürk’ün ruhu canlanacak” ve “inkılaplarına devamlılık kazandırılacaktır”.⁶⁵⁷

Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatı başkanını “Danıştay, Yargıtay, Sayıştay, Genelkurmay ve Askerî Yargıtay Başkanlarıyla Üniversite Rektörleri ve teşkilâta dâhil

⁶⁵⁵ i: 26, 21 Ekim 1960, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, o: 1, c. 2, s. 11.

⁶⁵⁶ “Ülkü ve Kültür Birliği ile İlgili Hazırlık Tamamlandı”, (09 Kasım 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁶⁵⁷ “Ülkü ve Kültür Birliği”, (11 Kasım 1960). *Milliyet*, s. 1.

altı ana müessesenin başkanlarından” oluşan bir heyet seçecektir.⁶⁵⁸ Bakıldığında yüksek yargı, ordu, üniversitenin de içinde olduğu merkezî bir kurul tesis edilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin kültürel elitleri dendiğinde 27 Mayısçıların aklına gelenin, 27 Mayıs sonrası şekillenen yeni bürokrasi olduğunu gösterir. Kurumun başkanı 6 seneliğine seçilecek ve Bakanlar Kurulu'nda da doğal üye olacaktır. Başkanın görevden el çektirilmesi için “ahlâki ve idari yetersizliği” aranacaktır.⁶⁵⁹

Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği taşrada da örgütlenecek ve buralarda şubeler bulunduracaktır. Kuruma bağlı müfettişler, taşra teşkilatlarını hem denetleyecek hem de bu teşkilatlar arasında eşgüdümü sağlayacaktır.⁶⁶⁰ Kurumda “Ülkü Birliği Bölge Müfettişlikleri” kurulacak ve ülkenin 12 farklı bölgesinde, “İl ve ilçelerde Ülkü Birliği mümessillikleri” ile taşrada teşkilatlanılacaktır. “Ülkü Birliği Bölge Müfettişleri, Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği teşkilatına dâhil müesseselerin mahalli teşkilatlarını murakabe edebilecek ve müşterek çalışmayı sağlayacaktır. Bu müesseselerin il ve ilçe teşkilatının tayin ve nakilleri, bağlı buldukları bölge müfettişleri tarafından yapılacaktır.”⁶⁶¹ Bu kadar kapsamlı ele alınan kurum, tasarı düzeyinde kalmış ve faaliyete geçememiştir.⁶⁶²

Teşkilatın mevcut örgütlenmesinin yanında “Bilgi ve Etüd Dairesi”, “Planlama ve Yönetim Dairesi” vardır. Bu kurumlar “köyde, şehirde, okulda, üniversitede, fabrikada, orduda vs. de devamlı temaslar sağlayacak ana davaları meydana çıkarmak ve çareleri hakkında planlar hazırlayarak ilmi istişare Kurulunun tetkikine” sunacaktır. Yine teşkilat bünyesinde “Türk İnkılap Enstitüsü” kurularak üniversite ile ilgili çalışmalar yapılacak, “üniversitenin ne olduğu ve nereye gittiğini gösterecek[tir]”.⁶⁶³ Bilgi ve Etüd, Planlama ve Yönetim Dairelerine bağlı olacak şekilde “Halk ve işçi, Üniversite ve okullar, ordu, basın-yayın, radyo, sanat- kültür ve sosyal dernekler, kadın ve aile, dış Türkler, azınlıklar, keşif ve icraatları teşvik, muzır ideolojiler, yurt dışı irtibat, seyyar ekipler” birimleri kurulacak ayrıca teşkilata yardımcı olmak ve danışmanlık hizmeti vermesini sağlamak için “ilmi bir istişare kurulu” teşkil edilecektir.⁶⁶⁴ Kabineden iki bakanlık, Milli Eğitim ve Basın-Yayın Bakanlıkları, ile “üç

⁶⁵⁸ Muammer Taylak, *27 Mayıs ve Türkiye*, İstanbul 1994, s. 128-129.

⁶⁵⁹ M. Taylak, *age.*, İstanbul 1994, s. 129.

⁶⁶⁰ M. Taylak, *age.*, İstanbul 1994, s. 130.

⁶⁶¹ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, İstanbul 1996, s. 60.

⁶⁶² M. Taylak, *age.*, İstanbul 1994, s. 136.

⁶⁶³ A. Türkeş, *age.*, İstanbul 1996, s. 60.

⁶⁶⁴ “Ülkü ve Kültür Birliği”, (11 Kasım 1960). *Milliyet*, s. 1.

umum müdürlük (Beden Terbiyesi, Vakıflar ve Diyanet İşleri)” Ülkü ve Kültür birliğinin görev alanına dâhil edilecek yani bağlanacaktır.⁶⁶⁵

Alparslan Türkeş’e göre Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtı tasarısını, Milli Birlik Komitesine bağlı Sami Küçük’ün başkanlığını üstlendiği Sosyal İşler Komitesi hazırlamıştır. Türkeş, çok sonra, teşkilatın kendisine mâl edilmesini MBK içerisinde kendisine karşı olanlara bağlamaktadır ve bu kişiler Türkeş’e karşı bu tasarıyı bir muhalefet aracı olarak kullanmışlardır.⁶⁶⁶

“Aleyhimde, memlekette estirilen hava bir taraftan Halk Partisi, diğer taraftan komünistler-marksistler ve bölücüler tarafından körüklendi. Bu mihraklar, Ülkü ve Kültür Birliği projesini benim hazırladığımı ileri sürdüler. Faşist bir teşkilat kurmaya çalıştığımı, memlekete dikta rejimi getireceğimi söylediler ve yazdılar. Oysa projeyi hazırlayan Sosyal İşler Komitesi’nde bulunmadım. Fakat Komite’nin ilk yöneticisi Sami Küçük, daha sonra da zannedersen Suphi Gürsoytrak ağızlarını açıp da, bu proje Türkeş tarafından hazırlanmadı, demediler. Sayın Bülent Ecevit de, bu proje nedeniyle yazılar⁶⁶⁷ yazdı. Bunu, bana mâl etti, bu arada faşizmi tell’in etti. Zaman zaman da beni suçlamaya kalktı.” demiştir.⁶⁶⁸

Kurumun plan aşamasından tasarı aşamasına getirilmesine kadar, “Orhan Erkanlı, Numan Esin, Kadri Kaplan, Sami Küçük, Şefik Soyuyüce ve Sezai Okan”⁶⁶⁹ taslak üzerinde çalışmış ve bu yasa tasarısını hazırlamışlardır.⁶⁷⁰ Mili Birlik Komitesi üyesi Mehmet Kadri Kaplan, “Ülkü Kültür Birliği çalışmadı ama benim de imzam var orada, gene de taraftarım ona, Ülkü Kültür Birliği katı bir Türkçülük hareketi falan değildir, onda da imzam oldu. Herkes, şimdi, Turancılar, sağcılar bu işi yaptı... Ben ne Turancıyım ne sağcıyım Türkiye’yi, Türklüğü çok seven bir insanım.” demiştir.⁶⁷¹ Kurtul Altuğ’a göre “Türkeş işin içine son anda girmişti.”⁶⁷² Hazırlandığı dönemde de Türkeş ve arkadaşlarına atfedilen bu tasarı, “14’lerin gerçek ihtiraslarını ortaya çıkaran bir teşebbüs olarak yorumlamış ve özellikle Türkeş tarafından hazırlandığına hükmedilmiştir”. Konu ile ilgili olarak Milli Birlik Komitesindeki askerlerin ismi geçse

⁶⁶⁵ “Ülkü ve Kültür Birliği”, (11 Kasım 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁶⁶⁶ H. Turgut, *age.*, İstanbul 1995, s. 270.

⁶⁶⁷ Ecevit’in ilgili yazısı için bkz. Bülent Ecevit, ““Ülkü ve Kültür Birliği” nedir?”, [05 Kasım 1960]. <http://ecevityazilari.org/items/show/1272>

⁶⁶⁸ H. Turgut, *age.*, İstanbul 1995, s. 270.

⁶⁶⁹ Bu isimlerden Orhan Erkanlı, Numan Esin, Şefik Soyuyüce 14’ler arasındadır.

⁶⁷⁰ “Ülkü ve Kültür Birliği ile İlgili Hazırlık Tamamlandı”, (09 Kasım 1960). *Milliyet*, s. 1.

⁶⁷¹

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/20.06.2012/Mehmet%20Kadri%20Kaplan-20.06.2012.pdf (20.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Mehmet Kadri Kaplan görüşmesi, s. 38. (10.05.2018).

⁶⁷² K. Altuğ, *age.*, İstanbul 1976, s. 130.

de bu askerlerde gerektiği kadar ilgilenmemişler ve tasarı, onların dışında bir subay grubu tarafından hazırlanmıştır. Abdi İpekçi'ye göre bu kanun tasarısı Albay Muhterem Seral başkanlığındaki bir subaylar heyetinin işidir ve bu heyet MBK sekreterliğine bağlıdır. Muhterem Seral, Harbiye'de görevli MBK'deki birçok askerın sevdiği bir hocadır. Abdi İpekçi, siyasi etkilerden arındırılmış bir şekilde ülkenin kalkınmasını sağlamak istendiğini ve bu yüzden "siyasi iktidarların hâkim olamayacağı bağımsız bir teşkilat" fikriyle kurumun düşünüldüğünü ifade etmiştir. Konuyla asıl ilgilenen Komite üyesi ise Orhan Erkanlı'dır.⁶⁷³ Milliyetçi Hareket Partisinde basın müşavirliği yapan Muammer Taylak'ın eserinde Türkeş'in müdahale sonrası verdiği beyanat yer almış ve kurumun kuruluşuna yer verilmiştir.

"Halkevleri açık buldukları devirde faydalı olmakla beraber tam beklenenleri veremediler. Politika cereyanlarına karıştılar. Bir nevi mebusluk fideliği oldular. Türk Ocaklarına gelince biraz evvel Hamdullah Suphi Bey buradaydı. Türk Ocaklarının takviye ve inkişafını istiyor. Bence bu ocaklar da ömürlerini tamamlamışlardır. Şimdi biz bunların yerine halkı aydınlatmak üzere Kültür Ocakları kurmak istiyoruz. Politik cereyanlardan tamamen uzak Kültür Ocakları ..."⁶⁷⁴

Türkeş, Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtı'nı benimsemiş ve verdiği çeşitli demeçlerde ya da beyanatlarda sık sık adından bahsetmiştir. Halkı aydınlatmak istediklerini ifade eden Türkeş, bu amaçlarına ulaşabilmek için Ülkü ve Kültür Birliğini kurmayı düşündüklerini söylemiştir.⁶⁷⁵ Bir başka beyanatta "Ülkü ve Kültür Birliği, Türk Kültür Dernekleri gibi kurumlarla uyanıklık sağlamak, milli kültürü geliştirmek, milli birliğimizi sağlamlaştırmak için yapılmıştır."⁶⁷⁶ Bu kurumu benimseyen sadece Türkeş değildir. Hekimoğlu, Türkeş'in uzun süre yol arkadaşlığını yapmış ve 14'ler içinde yer alan Dündar Taşer'in de bu tasarıyı desteklediğini belirtmiştir.⁶⁷⁷ 14'lerden bir diğer isim Muzaffer Özdağ'a göre Ülkü ve Kültür Birliği ile "Milli Birlik Ülküsünü, çağdaş teknoloji ve bilimi millet hayatında yapıcı ve düzenleyici kılarak, bağımsızlığımızı kendi gücümüzle karşılayacak yeni bir güç yaratmak" amaçlanmaktadır.⁶⁷⁸

Kurtuluş Kayalı'ya göre Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatı özerk kurumlardan daha özerk bir kurum olarak tasarlanmıştır. Bu yorumun sebebi ise kurumun başkanını

⁶⁷³ "Ülkü Kültür Birliği Teklifinin İçyüzü...", (26 Nisan 1965). *Milliyet*, s. 9.

⁶⁷⁴ M. Taylak, *age.*, İstanbul 1994, s. 127.

⁶⁷⁵ A. Türkeş, *age.*, İstanbul 1996, s. 58.

⁶⁷⁶ A. Türkeş, *age.*, İstanbul 1996, s. 116.

⁶⁷⁷ Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı*, İstanbul 1975, s. 45.

⁶⁷⁸ K. Altuğ, *age.*, İstanbul 1976, s. 132.

hükümetin değiştirememesidir.⁶⁷⁹ Kayalı, Teşkilatın MBK devlet yönetiminden çekildiğinde gelecek hükümetlere karşı oluşturulan kurumlardan biri olduğunu düşünmektedir.⁶⁸⁰ Ancak bu kurum tasarı aşamasında kalmış ve yasalaşamamıştır.

2.4.2. Yüksek Askeri Şura (YAŞ)

İstanbul Komisyonu tasarısında bahsedilen Yüksek Askeri Şura (mad. 127) “TSK Komutanı, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Kuvvet Komutanları, ordu komutanları, Milli Savunma Şurası Genel Sekreteri ve TSK tarafından gösterilecek adaylar arasından, Yüksek Askeri Şura tarafından üç yıl için seçilen ikisi Kara, ikisi Deniz, ikisi Hava Kuvvetlerine mensup görevli General ve Amirallerden kuruludur.⁶⁸¹ Cumhurbaşkanı Yüksek Askeri Şura’nın tabii başkanı ve evvelce Silahlı Kuvvetler Komutanlığı veya Kuvvet Komutanlığı yapmış olan General ve Amiraller tabii üyeleridir. Görevine son verilmiş olanlar, Askeri Şuraya üye olamazlar. Cumhurbaşkanı toplantıya katılmadığı zaman, Yüksek Askeri Şura’ya en kıdemli üye başkanlık eder. Yüksek Askeri Şura, silahlı savunmaya hazırlama, ordunun ihtiyaçlarının tespiti, Milli Savunma bütçesini inceleme, üst rütbedeki askerlerin atama, tayin, ilerleme ve emeklilik işlemlerine bakacaktır.”⁶⁸²

Dikkat çeken öneride YAŞ üyesi olarak başbakanın, savunma bakanının yer almamasıdır. Böylece TBMM tarafından güvenoyu almış siyasî sorumluluğu olan hükümet üyelerine hiç yer verilmemektedir. 1961 Anayasasının hazırlık sürecinde askerî bürokrasiyi hayli öne çıkaran teklifler dikkat çekmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanının daha sonraki zamanlarda askerlerden seçildiği düşünülürse eğer kurul hayata geçmiş olsaydı sivillere kapalı, askerî bürokrasinin egemenliğinde bir görüntü oluşturacaktı. Orduda yapılan tasfiyeleri de dikkate alırsak, kurumun tamamen 27 Mayısçılara ve onlarla ideolojik yakınlığı olan kişilere teslim olacağı söylenebilir. Ancak kurum hayata geçmemiştir. 12 Mart ara rejimi döneminde sivillerin azınlıkta da olsa yer aldığı farklı bir YAŞ kurulmuştur. Bugünkü YAŞ’ın temelleri bu taslaktan da anlaşılacağı üzere 27 Mayıs döneminde atılmıştır.

2.4.3. Millî Güvenlik Konseyi

Millî Güvenlik Konseyi, ülkenin dış siyasetiyle ilgili konularda faaliyet gösterecek ve Bakanlar Kurulu’na “yardımcı” olacaktır. Bir başka deyişle ekonomi

⁶⁷⁹ K. Kayalı, *age.*, İstanbul 2005, s. 77.

⁶⁸⁰ K. Kayalı, *age.*, İstanbul 2005, s. 78.

⁶⁸¹ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 190.

⁶⁸² S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 191.

alanında Devlet Planlama Teşkilatının üstlendiği görevi dış politikada bu kurum üstlenecektir. Milli Güvenlik Konseyine “Başbakan, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye Bakanları ile Milli Emniyet Başkanı” katılacaklardır. Kuruma bağlı bir istihbarat örgütü oluşturulacak ve bu örgüt “Milli Emniyet, İçişleri ve Dışişleri” eliyle elde edilen istihbari bilgileri gerektiğinde olgunlaştırıp Konsey’e sunacaktır. Elde edilen bilgiler ışığında dış politika belirlenecek ve atılacak adımlar ona göre tespit edilecektir. Bir anlamda kurum sayesinde Dışişleri Bakanlığının ve Bakanlar Kurulunun işi kolaylaştırılacaktır. Milli Güvenlik Konseyi, “Başbakanların ve Bakanların şahsi görüşleri ile tespit edilen politikaların çok defa memleket menfaatlerini baltaladığı” gerekçe gösterilerek tasarlanmıştır.⁶⁸³

Kurumla dış politika işinin önemsendiği görülmektedir. Farklı Bakanlıklar eliyle gelen bilgilerle bilinen anlamıyla bir dış politikanın yanında milli savunma, içişleri, maliye ve istihbarat alanlarını da içeren çok boyutlu bir dış siyaset modülü oluşturulması amaçlanmıştır. Kurumun yapısına istihbaratın dâhil edilmesi bir müzakere ortamı ortaya çıkaracak, kurumlar arası uyumsuzluğun önüne geçilmiş olacaktır. Ayrıca istihbari bilgilerin Milli Güvenlik Konseyi vasıtasıyla ilk elden alınması politika yapımını hızlandıracak ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan hataların önüne geçilecek, kurumlar arası uyumsuzluk ülke dış siyasetini negatif yönde etkilemeyecektir. Kurum, Dışişleri Bakanlığına yardımcı olacağı düşünülürse Bakanlık artık daha üst politika yapıcı pozisyonuna yükselecektir. Dış politikayı ilgilendiren bu kurum plan düzeyinde kalmış hayata geçirilememiştir.

2.4.4. Milli Savunma Şurası

İstanbul Komisyonu anayasa taslağında Milli Savunma Şurası adı altında bir kuruma yer verilmiştir. Kurum üyeleri “Başbakan, Silahlı Kuvvetler komutanı, dışişleri, içişleri, maliye, milli savunma, ulaştırma bakanları ile kuvvetler komutanlarından ve Yüksek Milli Savunma Kurulu Genel Sekreterinden” oluşmaktadır. Kurul, Bakanlar Kurulu’na “tavsiyelerde” bulunacaktır. Bu şuranın “milli gücü meydana getirmek için gereken planları hazırlamak ve yurdun askeri ve sivil topyekûn savunmasını sağlamak ve bu alanda gereken tedbirleri tespit ederek Bakanlar Kurulu’na tavsiyelerde bulunmakla görevli” olması planlanmıştır. Taslakta ülke savunmasından Bakanlar Kurulu’nun sorumlu olduğu ayrıca belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı şuranın tabii

⁶⁸³ “Bir Millî Güvenlik Konseyi Kuruluyor”, (11 Kasım 1960). *Milliyet*, s. 1.

başkanı[dır]”.⁶⁸⁴ Taslak metinde değinilen Yüksek Milli Savunma Kurulu’na metnin diğer kısımlarında yer verilmemiştir.

Şuranın üye yapısına bakıldığında askerlerin ağırlıkta olduğu bir yapı söz konusudur. Genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları, asker bir Cumhurbaşkanı ve Yüksek Milli Savunma Kurulu Genel Sekreteri kurulun asker kanadını oluşturmaktadır. Dikkati çeken bir başka nokta eğer bu kurul “askeri ve sivil topyekûn savunma[ya dair]” yetkileri varsa Bakanlar Kurulu’nun sadece talimatları icra eden bir heyete dönüşeceği görülür. Bu durum yetkiyi Şuranın kullanacağı, sorumluluğu da Bakanlar Kurulu’na atacağı yönündeki yorumların önünü açmaktadır.

⁶⁸⁴ S. Feridun, *age.*, İstanbul 1962, s. 189-190.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1962-1963 TALAT AYDEMİR AYAKLANMALARI

3.1. Ayaklanmaların Gelişimi

3.1.1. 22 Şubat 1962 Ayaklanması Öncesi

27 Mayıs darbesinde cuntacıların yönetimi kolaylıkla ele alması, sonraki yıllarda benzeri girişimlere de ilham kaynağı olmuş, askeri müdahalede bulunmanın kolaylığına dair bir kanaat oluşmuştur. 14'lerin tasfiyesinden sonra MBK'de derin bir çatlak meydana gelmiş, Komitenin kendine güveni sarsıldığı gibi ordu içinde de Milli Birlik Komitesine güven sarsılmıştır. Silahlı Kuvvetlerin MBK'ye muhtaç olmadığı sıkça dile getirilmiştir.⁶⁸⁵ Bu durum yeni müdahalelerin habercisidir.

Demokrat Parti'nin varisi olan partilerin meclis çoğunluğunu ele geçirme ihtimali, askeri müdahaleyi tetikleyecek bir başka nedendir. Bazı askerler böyle bir korku duymuşlardır. Seçimler sonucunda askerlerin korktukları durum gerçekleşmiş ve DP mirasının sahibi partiler önemli bir oy oranı yakalamıştır. Bu durum askerler için eskiye geri dönüş olarak kabul edilmiş, hatta 27 Mayıs darbesinin havada kaldığını düşünmüşlerdir. Bir kısım asker seçimlere gitmekle “27 Mayıs'ın ruhuna ihanet” edildiğini, devlet yönetiminin sivillere bırakılmasının tam bir hata olduğunu, o yüzden, 27 Mayıs'ta olduğu gibi, devlet idaresinin yeniden ele alınması gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁸⁶

Tüm bu gelişmeler asker içindeki gruplaşmaları hızlandırmış ve TSK'de Silahlı Kuvvetler Birliği adı altında yeni bir cunta meydana gelmiştir. Faruk Gürler'in başında olduğu bu cunta faaliyetinin içerisinde Celal Eyiceoğlu, Yusuf Alpansu, Faruk Güventürk gibi önemli isimler vardır. Bu yapının Ankara ayağını ise Albaylar Cuntası olarak adlandırılan cunta oluşturmakta ve liderliğini ise Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir yapmaktadır.⁶⁸⁷

Talat Aydemir'in yol arkadaşlarından olan Adnan Çelikoğlu'na göre 14'lerin tasfiyesi nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetlerinde bir gelecek kaygısı ortaya çıkmıştır. Ayrıca asker olarak, ülkenin gidişatı nedeniyle telaşlıdırlar ve siyasetçiler sorunun kaynağını teşkil etmektedirler. “Keyfi” hareket eden siyasetçilere karşı ordu, “kaygı” duymaktadır. Memleketi idare eden yönetici azınlığı kontrol etmek istediklerini ve

⁶⁸⁵ Y. Öztuna, A. Gökdemir, *age.*, İstanbul 1987, s. 139.

⁶⁸⁶ Cemil Koçak, “Başarısız bir darbe girişimi 22 Şubat 1962'de ne oldu?”, [22 Şubat 2014]. <http://www.star.com.tr/yazar/basarisiz-bir-darbe-girisimi-22-subat-1962de-ne-oldu-yazi-846833/>

⁶⁸⁷ Y. Öztuna, A. Gökdemir, *age.*, İstanbul 1987, s. 139.

ülkeyi seçime götürmeyi düşündüklerini söyleyen Çelikoğlu'na göre Talat Aydemir'le birçok kereler görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda Silahlı Kuvvetler Birliği cunta yapılanmasının kurulmasına karar verilmiştir.⁶⁸⁸

Darbeden sonraki olağan dışı dönemde ordunun içi kaynayan bir kazan gibidir. Cuntalar artmış, sayısı tespit edilemeyecek kadar çoğalmıştır. Vatan kurtarma iddiasında olan her asker bir araya gelebilmekte ve bir cunta oluşturabilmektedir. Sadece iki askerin kafa kafaya verip ülke sorunlarını konuşmaları bile yeni bir cuntanın habercisidir. Bunun gibi vatani kurtarma hevesine kapılmış irili ufaklı pek çok müdahale yanlısı grup örgütlenmiş, Silahlı Kuvvetler Birliği de bu cunta oluşumlarının hep birlikte toplandığı havuz işlevi görmüştür. Talat Aydemir, darbe yapma potansiyeli yüksek bir komutandır ve asıl işi olan askerlik mesleğini ikinci plana atmıştır. Darbe yapınca ülkeyi kurtulacaktır. Aydemir'in ayrıca diğer cuntalardan önce davranıp ülke yönetimini ele alarak diğer müdahaleci arkadaşlarını geride bırakma amacı vardır. Silahlı Kuvvetler Birliği, MBK'nin aksine, emir-komuta içerisinde bir cuntadır. Ülkenin fiili anlamda hâkimidir. Bu cunta 6 Haziran 1961 yılında Silahlı Kuvvetler Birliği'nin önemli isimlerinden Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in, MBK tarafından görevinden alınıp yurtdışına gönderilmesine engel olmuş ve gücünü herkese göstermiştir.⁶⁸⁹

Yaşanan bu olayda, SKB'nin kendi arasında yaptığı anlaşmaya göre, SKB mensubu komutanların yerleri değiştirilemeyecektir. Doğal olarak Silahlı Kuvvetler Birliği üyesi olan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in görev yerinin değiştirilmesi de cuntayı harekete geçirmiştir. Cemal Gürsel'den atama kararının iptali istenmiş, Çankaya Köşkü üzerinde hava kuvvetlerine ait uçaklar uçurulmuş, SKB üyesi Albay Selçuk Atakan da İrfan Tansel'in yerine atanan Hava Kuvvetleri komutanının zorla istifasını almıştır.⁶⁹⁰

Cemal Gürsel'e bir ultiatom verilmiş ve bu ultiatomda, İrfan Tansel'in görevine geri dönmesi, Hava Kuvvetleri içerisinde isimleri belirlenen ve SKB'ye karşı olan askerlerin emekli edilmesi, Milli Savunma Bakanı, Kara Kuvvetleri Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve 2. Ordu Komutanının emekliye sevk edilmesi, Osman Köksal ve Cemal Madanoğlu'nun görevlerini bırakmaları ve MBK'deki görevlerine dönmeleri, orduda yapılacak idari, bürokratik değişikliklere MBK'nin bakmayacağı,

⁶⁸⁸ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*, İstanbul 2010, s. 158.

⁶⁸⁹ Y. Öztuna, A. Gökdemir, *age.*, İstanbul 1987, s. 140.

⁶⁹⁰ A. Çelikoğlu, *age.*, İstanbul 2010, s. 166.

MBK üyelerinin tasfiye ya da istifa etmeye zorlanmayacağı gibi taleplerde bulunmuşlardır. Ültimatordaki isteklerin hepsini kabul eden Gürsel, kendi yaverinin dahi emekli edilmesine engel olamamıştır.⁶⁹¹

Olayın bir diğer boyutu ise Silahlı Kuvvetler Birliğinin tasfiyeye uğramadan erken davranmış olmasıdır. Cemal Gürsel, SKB’de önemli bir ağırlığı olan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel’i uzaklaştırarak bir anlamda kendilerini güvene almak istemiştir. Çünkü altlarındaki zeminin kaydığına farkındadırlar. Hemen Tansel’e ABD’de görevlendirme yapılmış ve acele evinden alınarak ABD’ye götürülmek üzere uçağa bindirilmiştir. Uçak, Türk hava sahasından çıkmadan SKB devreye girmiş ve zorla yere indirilmiştir. Ardından Tansel görevine⁶⁹² geri dönmüştür. Bu olay neticesinde Milli Birlik Komitesi’nin Türk Silahlı Kuvvetleriyle olan bağı yavaş yavaş koparken Silahlı Kuvvetler Birliği ise ordu içinde hızla yayılmaya başlamış, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları dahi bu yapının üyesi olmuşlardır. Nuri Gürgür’e göre bu yolla ordu içindeki hiyerarşi belli bir düzene girmeye başlamıştır.⁶⁹³

MBK yönetimindeki ara rejimin ardından 15 Ekim 1961 günü seçimler yapılmış ve meclis aritmetiği belli olmuştur. Ortaya çıkan sonuç Silahlı Kuvvetler Birliğini, özelde ise Talat Aydemir gibi müdahale yanlısı subayları rahatsız etmiştir. Seçim sonuçlarına olan bu hoşnutsuzluk, 21 Ekim 1961 günü Harp Akademisinde 10 general ve 27 albayın bir araya gelmesine neden olmuştur.⁶⁹⁴ Yapılan toplantıda bir metin imzalanmış ve bu metin tarihe 21 Ekim Protokolü olarak geçmiştir. Protokole göre, 15 Ekim seçimleriyle ortaya çıkan yeni TBMM toplanmadan önce ordu yönetime el koyacak ve ülke yönetimi “ehliyetli” temsilcilere emanet edilecektir. Tüm siyasi partilerin çalışmaları durdurulacak, seçimler iptal edilecek ve MBK ortadan kaldırılacaktır. Alınan bu kararlar 25 Ekim 1961’den önce uygulanacaktır. Protokolü duyan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay devreye girmiş, 23 Ekimde üst düzey komuta kademesini ve SKB’nin güçlü isimlerini toplantıya çağırmıştır.⁶⁹⁵ Sunay’a göre 21 Ekim Protokolü hatalıdır. Bu hatanın düzeltilebilmesi için kendi hazırladığı çözüme uyulması gerekmektedir. Çözüm ise Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü’nün Başbakan olmasıdır. Ayrıca parti liderleriyle de bir toplantı düzenlenecek ve bu

⁶⁹¹ A. Çelikoğlu, *age.*, İstanbul 2010, s. 168.

⁶⁹² İrfan Tansel’in yeniden Hava Kuvvetleri Komutanı olmasına dair Resmi Gazete yayını için bkz. Kararnameler, *Resmi Gazete*, 10831, 17 Haziran 1961, s. 4387.

⁶⁹³ Nuri Gürgür, “27 Mayıs Depreminin Artçı Sarsıntıları- I 22 Şubat ve 21 Mayıs Darbe Girişimleri”, *Türk Yurdu*, 31/288, Ankara 2011, s. 4.

⁶⁹⁴ Y. Öztuna, A. Gökdemir, *age.*, İstanbul 1987, s. 145.

⁶⁹⁵ Sadi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a*, c. 3, İstanbul 1977, s. 1091.

toplantıda alınan kararların kabulü sağlanacaktır.⁶⁹⁶ Sunay'ın bu çözüm önerisi kabul görmüş ve 23 Ekimde parti liderleri Çankaya Köşkünde toplanmıştır. Toplantıda partilere Cumhurbaşkanlığı için aday göstermemeleri ve Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı adaylığını kabul etmeleri istenmiştir. Kendilerine başka seçenek sunulmayan siyasiler Sunay'ın şartlarını kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁶⁹⁷ Protokolün ardından hızla Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel seçilmiş, ardından Gürsel, hükümeti kurma görevini 10 Kasım 1961'de İsmet İnönü'ye vermiş, İnönü de Adalet Partisiyle birlikte bir koalisyon hükümeti kurmuştur.⁶⁹⁸

Yapılan protokole rağmen TSK içinde bazı subaylar yine ikna olmamış, ordu içten içe kaynamaya devam etmiştir. Yaşanan huzursuzluğun farkına varan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, tekrar harekete geçmiş ve 19 Ocak 1962'de komutanlarını toplantıya çağırarak girişilecek herhangi bir hareketin zamanı olmadığını, eğer bir harekete girişilecek olursa kesinlikle destek vermeyeceğini bildirmiştir. Toplantı sırasında Talat Aydemir'in de içinde yer aldığı bir grup asker Cevdet Sunay'a itiraz etmişler ve ordunun hemen harekete geçerek ülke yönetimine yeniden el koyması gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁹⁹

Müdahale talepleri sadece askeri kanattan gelmemektedir. Bir grup aydın da bu dönemde askeri müdahale yapılması yönünde yazılar kaleme almakta ve cunta faaliyetlerini teşvik etmektedir. Bu aydınlara göre ordu, toplumdaki atılımların öncüsüdür. *Yön ve Devrim* isimli yayın organları amaçlarını gerçekleştirmek için orduya karşı bir sempati beslemektedirler.⁷⁰⁰

Nitekim bir süre sonra “zinde güçler” gibi bir söylem, ordu içerisinde kullanılmaya başlanmıştır. 1962 yılı içinde Ankara'da kendilerine Milli Devrim Ordusu diyen bir grup, Kayseri Cezaevi'ndeki DP'lilerin affının konuşulduğu günlerde zinde güçlerin bu durum gerçekleştiği takdirde hesap soracağı yönünde bildiriler dağıtmıştır. Bir süre sonra ortaya çıkartılan bu yapılanma Hava Kuvvetleri içinde yuvalanmış bir cuntadır ve dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel tarafından tespit edilmiştir. Milli Devrim Ordusu ismini kullanan bu yapılanmanın başında tabii senatör

⁶⁹⁶ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 157.

⁶⁹⁷ D. Seyhan, *age.*, İstanbul 1966, s. 159.

⁶⁹⁸ Diren Çakmak, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, *Gazi Akademik Bakış*, 1/2, Ankara 2008, s. 37.

⁶⁹⁹ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, c. 2, İstanbul 1997, s. 1717.

⁷⁰⁰ T. Çavdar, *age.*, İstanbul 2004, s. 117.

ve MBK üyesi Mucip Ataklı ve Hüsnü Özkan vardır. Söz konusu bildirimler ise Hava Kuvvetlerindeki bu askerler tarafından hazırlanmıştır.⁷⁰¹

3.1.2. 22 Şubat 1962 Ayaklanması

22 Şubat Ayaklanmasının mimarı Talat Aydemir, bu ayaklanmaya nasıl karar verdiğine ve hareketin fikri altyapısına anılarında detaylı olarak yer vermiştir. Aydemir'e göre darbeye niyetlenmesi kendiliğinden gelişmiş bir durum değildir. Kendi anlatımına göre orduya karşı derin bir bağlılık hissedenden bir subaydır. Ordunun gelişimi için yapamayacağı şey yoktur. Bir ülkenin refah ve güvenliği, ordusunun değerlerini korumasıyla mümkündür. Ülke savunmasının sağlanmasından yapılacak yeniliklere, dış politikadan iç güvenliğe kadar memleket meselelerinin çözümü güçlü bir orduyla mümkündür. Aydemir, ordu içindeki subayları gözlemlemiş ve kendince birtakım tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitlere göre ordudaki subaylar geçim sıkıntısı gibi günlük meseleleri konuşmakta, ancak ülkenin geleceğine dair büyük amaçlara yönelik çalışmamaktadırlar. Türk subaylarının içinde bulunduğu bu durum değişmeli, askerler kendilerinin üzerinde bir ülkü, bir amaç edinmelidirler. Kendisini ordudaki ülkü eksikliğinden kurtarabilecek yegâne kişi olarak görmektedir. Aydemir'in şikâyeti sadece sıradan subay kadrosuna dair değildir. Kurmay subaylarda da önemli eksiklikler vardır. Bu subaylar eski sisteme göre yetişmiş ve şartlar zamanla değişmiştir. Dünya değişmiş, daha yeni ve modern yöntemlerle subay eğitimleri yapılmaya başlanmıştır. Eski sistemin subayları baskı altında bir eğitim almışlar ve korkak yetişmişlerdir. Bu subaylar inandıkları değerleri savunabilecek tipte askerler değillerdir.⁷⁰²

Birçok cuntanın faaliyet gösterdiği bu dönemde Talat Aydemir de o cuntacıardan biri hatta en hararetli darbe savunucuları arasındadır. Aydemir, karşı konulmaz bir hevesle çok aktif bir şekilde çalışmalarını yürütmüştür. Özellikle alt rütbedeki subaylarla memleket meselelerini öne sürerek irtibat kurmuş ve müdahale heveslisi gördüklerinin bu şekilde yanına yaklaşarak ordu içerisindeki cuntasını genişletmiştir. İrtibata geçmiş olduğu subayların vatan ve Atatürkçülük gibi duygularını kıskırtmış ve onları kendine çekmiştir. Konuşmalarında Demokrat Parti ve onun devamı olan siyasi hareketlerden kurtulmanın şart olduğunu ve Atatürkçülüğü benimsemiş tek kurum olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması gerektiğini uzun uzun anlatmıştır. “Çengel atma yöntemi” denilen bu irtibata geçme ve kıskırtma

⁷⁰¹ Nuri Gürgür, “27 Mayıs Depremine Artçı Sarsıntıları-II Talat Aydemir'in Hiç Tükenmeyen İhtilal Tutkusu”, *Türk Yurdu*, 31/289, Ankara 2011, s. 4.

⁷⁰² Talat Aydemir, *Hatıratım*, İstanbul 2010, s. 18.

yöntemleriyle bazı birlikler Aydemir'e eklenmişler ancak bu birliklerin komutanları durumun farkına bile varmamışlardır.⁷⁰³ Subaylara anlatılanların yanında Talat Aydemir, kendine karşı sonsuz bir özgüven duymakta ülkenin kurtarıcısı olduğunu düşünmektedir. Atatürk'ten sonra ülkede bir lider ve devlet adamı eksikliği ortaya çıkmıştır. Hiç kimse Atatürk'ün yerini dolduramamış ve ülke lidersiz yıllarca yönetilmiştir. Atatürk'le kendini özdeşleştiren Aydemir'e göre ülkenin kurtuluşu kendi ellerindedir.⁷⁰⁴

23 Şubat günü ise ayaklanmaya katılanlar ve onlara yardım edenler hakkında emeklilik kararı alınmıştır. Bu kapsamda 21 kişi emekli edilmiş, ilerleyen günlerde ise bu sayı 73'e çıkmıştır.⁷⁰⁵

Aydemir ve arkadaşlarına gelince Başbakan İnönü, teslim olduklarında kendilerine herhangi bir cezai işlem yapılmayacağına dair söz vermiş ve sözünü tutmuştur. Talat Aydemir ve arkadaşları için 50 sayılı "Asker kişiler tarafından 22 - 23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaması hakkında Kanun"u meclisten geçirmiştir. Bu kanuna göre,

"MADDE 1. — Asker kişiler tarafından 22 - 23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla işlenen veya bu tarihten önce işlenmiş olup da bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette bulunan fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaz.

Yukarıki fıkrada yazılı fiil ve hareketlere Türk Ceza Kanununun 64 ve 65 nci maddelerinin şümulüne girecek şekilde iştirak etmiş bulunanlar hakkında da aynı hüküm tatbik olunur.

MADDE 2. — Birinci madde hükmünün, verilmiş inzibatî kararlarla yapılmış idari işlemlere şümulü yoktur.

(...)

12 Mayıs 1962"⁷⁰⁶

Daha sonra Cumhuriyet Senatosuna gelen kanun burada da aynen onaylanmıştır.⁷⁰⁷

Aydemir hareketten vazgeçme sebebini de açıklamaktadır. O'na göre yaşananlardan sonra bir despot bir yönetim sergilemesi gerekecektir ancak o demokrasiyi getirme gayesindedir. Aydemir'in vaat ettiği demokrasi aydınların

⁷⁰³ N. Gürgür, agm., 31/288, Ankara 2011, s. 7.

⁷⁰⁴ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikâyesi: 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, İstanbul 1974, s. 463.

⁷⁰⁵ Rıfık Salim Burçak, *Türkiye'de Milli İradenin Zaferi*, Ankara 1994, s. 153.

⁷⁰⁶

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc045/kanuntbmmc045/kanuntbmmc04500050.pdf Ayrıca bkz. Asker kişiler tarafından 22 - 23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaması hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, 11106, 18 Mayıs 1962.

⁷⁰⁷ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t01/c004/cs_01004061ss0059.pdf ayrıca bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c005/mm_01005082ss0145.pdf

demokrasisidir. Planlarına göre aydınlar ülkede “köklü reformlar” yapacaklar ve “iktisadi düzen ve sosyal adaleti” sağlayacaklardır. Bunlar gerçekleştirildikten sonra yeniden seçimler yapılacak ve ülke sivil siyasetçilere teslim edilecektir.⁷⁰⁸

İsyanın bastırılmasından sonra 11 kritik mevkide görev değişikliği yapılmıştır.⁷⁰⁹ 11 Temmuz gününe denk gelen bu değişikliklerle Aydemir cuntasına yakın olduğu düşünülen 11 generalin⁷¹⁰, 24 Temmuzda ise 12 general ve 26 albay, toplam 38 askerin görev yerleri değiştirilmiştir.⁷¹¹

3.1.3. 21 Mayıs 1963 Ayaklanması

22 Şubat 1962 ayaklanmasından sonra Talat Aydemir’de ülke yönetimini ele geçirme hevesi hiç bitmemiştir.⁷¹² Aydemir ile hareket eden arkadaşlarının ise o’na karşı derin bir bağlılığı vardır.⁷¹³ Yapılan darbe planlarının, cuntaların kendisi sayesinde oluştuğunu, aksi takdirde hiçbir şey gerçekleştirilemeyeceğini düşünen Aydemir’e göre kendisi üstün özellikleri olan bir liderdir.⁷¹⁴ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel adına sözler vermekten de geri kalmayan Aydemir yüzünden Gürsel bir bildiri yayınlamak zorunda kalmış, bu bildiri de herhangi bir yasadışı bir yapıyla alakası olmadığını ve kendi isminin geçtiği hiçbir bilgiye itibar edilmemesini ifade etmiştir.⁷¹⁵

20 Mayıs 1963 akşamında hareket başlamıştır. Hareketin merkezi 22 Şubat’ta olduğu gibi yine Harp Okuludur. “Zırhlı birlikler okulu, 229. piyade alayı, muhafız alayı süvari grubu, 28. Tümen Topçu Komutanlığı” ve diğer küçük birlikler ile İstanbul’daki zırhlı birlikler ve Deniz Harp Okulu hareketin içindedir. Ancak Aydemir ve arkadaşları yine hazırlıksızdırlar.⁷¹⁶

İlerleyen saatlerde ayaklanmanın başarısızlığa uğratıldığı radyodan bildirilince Ankara ve İstanbul’daki bazı birlikler ya harekettten çekilmişler ya da harekete geçme planlarını iptal etmişlerdir. Sabaha karşı hükümet birlikleri kontrolü ele almak için çalışmalara başlamış, hava kuvvetleri yaptığı uçuşlarla operasyona destek vermiştir. Yaşanan çatışmalar neticesinde isyan bastırılmış, kalkışmacı askerler teslim alınarak haklarında yasal işlemler başlatılmıştır. Yapılan işlemlerde en önemli konulardan biri

⁷⁰⁸ T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 107.

⁷⁰⁹ T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 109.

⁷¹⁰ “11 General’in Yerleri Değişti”, (12 Temmuz 1962). *Milliyet*, s. 1. Ayrıca bkz. T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 110.

⁷¹¹ “38 Komutanın Tâyini Yapıldı”, (25 Temmuz 1962). *Milliyet*, s. 1. Ayrıca bkz. T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 110-111.

⁷¹² S. Koçaş, *age.*, c. 3, İstanbul 1977, s. 1219.

⁷¹³ S. Koçaş, *age.*, c. 3, İstanbul 1977, s. 1217.

⁷¹⁴ K. Karavelioğlu, *age.*, İstanbul 2007, s. 184.

⁷¹⁵ S. Koçaş, *age.*, c. 3, İstanbul 1977, s. 1218.

⁷¹⁶ Cemil Koçak, *Darbeler Târîhi*, İstanbul 2016, s. 140.

hareketin kalbi olan Harp Okulu'dur. Harbiye'de okuyan öğrenciler yargılanmışlar ve birçoğu suçsuz bulunmasına rağmen disiplinsizlik gerekçe gösterilerek okuldan uzaklaştırılmışlardır. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan ise idama mahkûm edilerek cezaları infaz edilmiş, diğer ayaklanmaya katılan askerler de çeşitli hapis cezaları almışlardır. Ancak bu askerler, daha sonraki yıllarda çıkarılan af kanunlarından yararlanarak serbest kalmışlardır.⁷¹⁷ 21 Mayıs hareketi sebebiyle 1459 Harp Okulu öğrencisi yargılanmış, 166 öğrenci ceza almıştır.⁷¹⁸ Beraat eden 1293 öğrenci ise izin verilerek dağıtılmıştır. Bu öğrenciler daha sonra eğitimlerine Harp Okulunda devam etmişlerdir.⁷¹⁹

Alparslan Türkeş, Talat Aydemir'in böyle bir harekete girişeceğini herkesin bildiğini ve devletin ilgili organlarının gerekli önlemleri aldığı bilgisini vermiştir.⁷²⁰ Aydemir ayaklanmasının TSK bürokrasisi içinde sınırlı etkisi olmuştur.

3.2. Talat Aydemir'in Devlet Anlayışı

Talat Aydemir, sadece kendisini dışarıda tutarak, ordudaki subaylarda doktrin eksikliği olduğunu düşünmektedir. Aynı eksiklik MBK'den tasfiye edilen 14'lerde de vardır. O'na göre bu askerler kendisine yaklaştığında bu durumu fark etmiştir. Aydemir'e göre 14'ler fikrî olarak herhangi bir şey ortaya koyamamışlardır.⁷²¹

Talat Aydemir, gelişmiş ülkelerin düzeyine ulaşabilmek, devletin gücünü arttırmak ve ülke refahını yükseltmek için dine saygı duyan bir laik devlet planladığını iddia etmektedir. Toplumun ve devletin her alanda gelişmeye açık olduğu demokratik bir cumhuriyet rejiminin gerekliliğini savunmaktadır. Kendi Kemalizm anlayışını açıklarken dördümlü bir sınıflandırmaya gitmiştir: maksat, sosyal, ekonomik ve politik görüş.⁷²²

Maksat başlığı altında "TÜRK Milleti'ni bugünün ve geleceğin medeni milletleri seviyesine çıkarmak, (...), Cumhuriyetçi, demokratik devlet kudretini arttırmak. (...)" "Sosyal Görüş: Laik devlet anlayışına bağlı ve bünyeye uygun olarak, din inancı ile medeni hayatı birbiriyle çatışmayacak şekilde ayrı müesseseler halinde tutmak ve teşkilatlamak. Medeni gelişmeyi süratlendirmek, mili birliği ve din anlayışını sağlamak için dini ve pozitif eğitim ve öğretim (...). Düşüncede, harekette, metotta, teşkilat ve cihazlamada, hayalden uzak katı ve statik düşünceden devrimci bir anlayışa her sahada ilerlemek ve engelleri kaldırmak için yenilikleri takip etmek ve sarsıntısız olarak kolaylıkla bünyeye almak. Aile müessesesi, devletin özel dikkat ve himayesi altında bulunacaktır".

⁷¹⁷ C. Koçak, *age.*, İstanbul 2016, s. 141.

⁷¹⁸ "166 Harp Okulu Öğrencisi Mahkûm Oldu", (12 Eylül 1963). *Milliyet*, s. 1.

⁷¹⁹ D. Çakmak, *agm.*, 1/2, Ankara 2008, s. 40.

⁷²⁰ H. Turgut, *age.*, İstanbul 1995, s. 361.

⁷²¹ C. Koçak, *age.*, İstanbul 2016, s. 132.

⁷²² T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 122.

“Politik Görüş: Mülki taksimat, coğrafya, ekonomi, sosyal yapı bakımından yeni baştan ele almak ve düzenlemek. (...)Manen ve maddeten yükselmiş, konuş, kuruluş, eğitim ve öğretim vasıtası, silah, sevk ve idare itibarı ile dinamik vurucu ve güvenli bir Silahlı Kuvvete sahip olmak. (...) batı ile dayanışmaya önem veren, (...) insan hak ve hürriyetleri muvacehesinde devletler hukuku, uluslararası anlaşma ve usullere uygun olarak dikkatle korumak, devam üzere takip etmek. (...)”⁷²³

Aydemir, “bir münevver olarak, bir kurmay subay olarak kendi kendime karar verdim. Bu memleketin gidişatı gidişat değildir” demektedir. Demokrat Parti döneminde, “Düşüncelerime yakın düşünen arkadaşlarla işbirliği yaparak iktidarda bulunan partinin Türk ordusunu ihmal ederek, düşürdüğü bu kötü durumdan kurtarma çarelerinin neler olabileceğini ve ne şekilde hareket edilirse, bu vaziyete bir son verilebileceğini planlamaya başladım” ifadeleriyle bu arayışının geçmişini de açıklamaktadır.⁷²⁴

Talat Aydemir’den sonra 21 Mayıs hareketinin İstanbul ayağında olan Yarbay⁷²⁵ Osman Deniz, “Mamak Sıkı Yönetim Mahkemesinde” kendileri için Kemalizm’in ne anlama geldiğini açıklamıştır. Deniz’e göre Kemalizm, liberalizm ve sosyalizm arasında olan ve her iki ideolojinin harmanlanmasıyla ortaya çıkan bir düşünce sistemidir. Atatürk’ü liberal ve devletçi uygulamaları ile algılamışlar ve yorumlamışlardır. Kemalizm’le birlikte liberal ve devlet merkezli ideolojiler de Türk toplumunun yapısına uygun olarak düzenlenecektir. Atatürk’ün gerçekleştirdiklerini incelediklerini söyleyen Deniz’e göre Kemalizm kendilerine “miras” olarak bırakılmıştır. Bu miras artık onların dünya görüşüdür.⁷²⁶

Bu dünya görüşüne göre hiçbir tavize yer vermeden demokratik bir düzen oluşturmak ve muasır medeniyetler düzeyine ulaştırmak gerekmektedir. Bâtıl olduğunu öne sürdüğü dünya görüşünü reddeden Deniz, kendini tatbikatçı olarak tanımlamaktadır. Ülke hızlı ve süratli bir şekilde kalkınmalıdır. Atatürk ilkelerine bağlılık, Atatürk’ün ölümüne kadar olan reformları devam ettirmek demektir. Batı gibi gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmak asıl hedeftir. Siyasetçiler nedeniyle meydana gelen karışıklıklar ve kavgalar hedeflerden uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Osman Deniz’in ifadeleriyle

⁷²³ T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 122-124.

⁷²⁴ Cemil Koçak, “Başarısız bir ‘ihtilal’ daha var”, [27 Şubat 2016]. <http://www.star.com.tr/yazar/basarisiz-bir-ihtilal-daha-var-yazi-1091963/>

⁷²⁵ Namık Koçak, “Bir fincan Kahvenin Hatırı”, [21 Mayıs 2000], <http://www.milliyet.com.tr/2000/05/21/yasam/yas03.html>

⁷²⁶ Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilâl: 22 Şubat-21 Mayıs*, İstanbul 1964, s. 254.

yaşanan “sancıyı teşhis etmek ve süratle tedavi yoluna gitmek de “Atatürk neslinin” şeref borcudur.”⁷²⁷

3.3. Darbe Planlarında Bürokrasinin Düzenlenmesine Dönük Hazırlıklar

Talat Aydemir’e göre ülkede reformlar yapılmalıdır.

“Ben (...) gerçek demokrasinin Türkiye’de yerleşmesini, şeffik sistemine son verilmesini ve Atatürk ilkelerine taviz verilmeden daha da ileri giderek toplum yararını birinci planda görerek mücadeleye katılmış ve her ileri kadroda ve hareketle yer almış bir insanım. 27 Mayıs ihtilâl kadrosuna dâhilim. 22 Şubat-21 Mayıs 963 ihtilâl hareketlerinin lideriyim. Hakiki ilerici fikirlerin memlekette tahakkukunu isteyen, cesaretle savunan, icabında bu uğurda en güç hareket olan silaha sarılmayı bilen, ölüm pahasına bunu yapan, her devredeki kadrolarda yer almış son olayda da en başta gelen insanım”.⁷²⁸

Aydemir görüleceği üzere kendisini “ilerici” görmektedir. Bu “ileri” fikirler için “silaha sarılmayı” bile göze almıştır. Gözü kara bu ihtiraslı kişiliğin ifadelerinden, devlet örgütlenmesinin büyük bir düzenlemeye tabi tutulması düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

27 Mayıs’ın başarıya ulaşmadığı düşüncesi ordudaki cuntaların sıklıkla dile getirdikleri ve kendilerine gerekçe gösterdikleri bir durumdur. Aydemir cuntası da bu cuntalardan farklı değildir. Aydemir’e göre “27 Mayıs’ın gayesi sadece bir partiyi kapatmak, sonra da yeni bir anayasa ve bazı hukuki yahut siyasi kusurlar meydana getirmemekten ibaret görül[memelidir]”. Yeni bir anayasa yapılmıştır ancak “reformlar” gerektiği gibi yapılmamış, “şahıs ve zümre menfaatleri” ön plana çıkmıştır.⁷²⁹ Aydemir’in iddiası bu yöndedir.

18 Ağustos 1960 günü Aydemir bir metin kaleme almış ve bu metinde devlet teşkilatında düşündüğü planlamanın listesini sıralamıştır.

Buna göre; “1. Ana Fikir: a. Demokrasimizi içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak, sağlam temellere istinat eden bir devlet mekanizması kurmak. b. Kısa zamanda serbest seçimle hükümeti sivil idareye devretmek. 2. Bu şık altında yapılacak işler: a. Anayasa, b. Seçim Kanunu, (...) e. Atatürk inkılaplarını koruma kanununun çıkarılması. (...) 4. Türk Silahlı Kuvvetlerini daima yekvücut bulundurmak. Bunun için: a. Kilit noktalarına bilhassa tümen, tugay, alay kumandanlıklarına ve okul kumandanlıklarına güvenilir, basiretli, enerjik kimseleri getirmek. b. Subayların refah seviyelerini arttırmak için tedbirler almak. (Bu da senelerce ihmal edilmiş ordunun ana davalarının halledilerek gerekli kanunların ve talimatların kısa zamanda çıkarılarak tatbik edilmesi ile olur.) c. Ordudaki kitle halinde yapılan tasfiyenin bittiğini resmen ilan etmek ve müteakip tasfiyeleri ancak kumandanlıkların selâhiyetine bırakarak (sicil ve idari yollardan) işe yaramayanların küçük küçük partiler halinde yapmak. d. Orduya ait halledilmesi icap eden ana davaların hallini seçimlerden en az dört ay evvel bitirmek. 5. Emniyet tedbirleri: a. Memleket dâhilindeki mühim vilayetlere askeri valilerin

⁷²⁷ C. K. İsen, *age.*, İstanbul 1964, s. 255.

⁷²⁸ T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 407.

⁷²⁹ Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, İstanbul 2003, s. 341.

tayini. b. İstanbul, Ankara ve Güneydoğu'daki kıtaların takviyesi. c. Büyük vilayetlerde bulunan inzibat kıtalarının takviyesi. d. Hazır kıtaların ihdası. e. Jandarma birliklerinin mühim vilayetlerde takviyesi. f. Mili Emniyet Teşkilatının revizyondan geçirilerek yeniden takviyesi. g. Polis Teşkilatının revizyondan geçirilerek yeniden teşkilatlandırılması. h. İnkılap Mahkemelerinin lüzumu halinde derhal faaliyete geçecek şekilde hazırlıklı olması. i. Cezaların tatbiki, mahkemelerin görülmesi çok kısa zamanda ihtilâl hükümetine yaraşır şekilde kesin olması. j. Milletın nabzını daima elde tutmak, tedbirlerin dozajını buna göre çok elastiki ve oynak bulundurmak.”⁷³⁰

Aydemir'in hazırladığı bu liste 27 Mayıs dönemini andırmaktadır. Bir darbenin hemen ardından yapılabilecek şeyler sıralanmaktadır. 22 Şubat ve 21 Mayıs isyanları başarıya ulaşmış olsaydı Aydemir'in uygulamalarının yukarıdaki listeden çok bir farkı olmayacaktı. Bürokraside kalıcı etkiler bırakacak bir vizyon dikkat çekmemektedir.

Talat Aydemir, darbe girişiminin başarıya ulaşması neticesinde yapacağı şeyleri planlamıştır. İlk etapta, devletin elinde bulunan nüfus kayıtları ve şahıslara ait olan sicil kayıtları hariç, devlete ve mahkemelere ilişkin tüm kayıtlar, adli sicil belgeleri tamamen silinecektir. Peki, bu kayıtlar neden silinmektedir? Müdahaleci askerlere göre ihtilal yönetiminden önceki yönetimler suçludur ve insanları da suçlu görmüşlerdir. Aslında bu insanların bir günahı yoktur. Günahı olan devlet yönetimleridir. Talat Aydemir yönetime geldiğinde bu suçsuz insanları bağışlayacaktır. Cunta mensuplarına göre insanlar değil sistem suçludur. Bu yüzden eski yönetimlerin dağıttığı kimlikler kaldırılacak ve vatandaşlara yeni kimlikler verilecektir. Bahtiyar Yalta'nın ifadeleriyle “Bütün nüfus kayıtlarını yakacaktık. Adli sicil kayıtlarını, şahsa ait olanlar hariç, devlet ve mahkeme ile ilgili her şey yakılacaktı. Yarın gidin yeni nüfus kâğıdı alın. Sistem sizi suçlu yaptı. Bundan sonra kirletmeyin, bundan sonra af yok.” Mülki idare alanına da el atmayı düşünen hareket mensupları, illeri birleştirmeyi planlamışlardır. Birleştirilen illerin başında tek bir vali ya da 15 ilâ 20 kişiden oluşan, içerisinde öğretmen, mühendis gibi çeşitli meslek dallarında çalışan bir Planlama Kurulu olacaktır. Bu cunta içerisinde yer alan Bahtiyar Yalta'ya göre “Bölge kalkınmacılığına gidecektik. Üç dört ili birleştirecektik. Başına vali yanına da planlama kurulu oluşturulacaktı. Planlama kurulu 15- 20 kişiden oluşturulacak içinde öğretmen, filozof, pedegog, din adamı, mühendis, maliyeci bulunacaktı.”⁷³¹

Talat Aydemir, harekettten sonra kurmayı planladığı kabinesinin bazı üyelerini belirlemiştir. Ancak bazı üyelerin isim ve soy isimlerinin baş harfleri yazıldığı için tespit edilememiştir. Erdoğan Örtülü, kabine üyelerinden bazılarının CHP

⁷³⁰ T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 54-55.

⁷³¹ Yeşim Demir, “Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/13, İzmir 2006, s. 168.

“milletvekilllerinden Kenan Esengin, Celal Sungur, Hıfzı Oğuz Bekata ve Senatör Turgut Göle” olabileceği yönünde söylentileri paylaşmıştır.⁷³² İhtilalden sonra oluşturulacak yönetim “sosyal, ekonomik ve siyasi durumun düzeleceği zamana kadar devam edecek, bundan sonra demokratik düzene geçilecekti[r]”. Demokratik düzene geçilecek zaman ise belirtilmemiştir. “Devlet Başkanı ve Başbakan’a bağlı 15 kişilik bir Bakanlar Kurulu ve 10 kişiden müteşekkil bir Milli Konsey bulunacaktı[r]”. Yasama meclislerinin seçimlerinde ise dar bölge sistemi uygulanacaktır. Okuma-yazma bilmeyen birisinin oy hakkı olmayacaktır. Millet Meclisinin üye sayısı en az 300 ilâ 400 kişi arasında, senatörlerin sayısı ise 200 ilâ 300 kişi arasında düşünülmüştür. “Ayrıca murakabe organı olarak da Anayasa Mahkemesi vazife görecek”⁷³³

Aydemir, 21 Mayıs 1963 günü yapılan harekâttan sonra gözaltına alınmış ve ele geçirilen çantasında 44/A adını verdiği harekât sonrası planları bulunmuştur. Bu plan A ve B şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır. A kısmı harekât neticesinde yönetimi ele alan askerlerin sevk ve idaresini, B kısmı ise askerler yönetimden ayrıldıktan sonra ülke yönetiminin nasıl şekilleneceğine dair planları içermektedir. A planı geçici bir plandır.⁷³⁴ Devlet Başkanı Emin Arat’tır. Aydemir kendisine Harp Okulu Komutanlığı ve Güvenlik Konseyi Başkanlığı’nı düşünmüştür.⁷³⁵

3.3.1. Güvenlik Konseyi

Cunta mensupları siyasete karşı sert bir tutum takınmayı ve Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunu kapatmayı planlamışlardır. Sadece meclisler değil siyasi faaliyet gösterdiği düşünülen dernekler de bu kapsamda kapatılacaktır. Yürütme organı tek başlı olacak ve 6 üyesi bulunan bir Güvenlik Konseyi oluşturulacaktır. Konsey’e hem sivil hem de askeri üyeler seçilecek ve devlet başkanına bağlı olacaktır. Güvenlik Konseyi’nin yetkileri oldukça geniş tutulacaktır. Aydemir’in planladığı kabine 18

⁷³² E. Örtülü, *age.*, İstanbul 1974, s. 462.

⁷³³ E. Örtülü, *age.*, İstanbul 1974, s. 463.

⁷³⁴ Y. Demir, *agm.*, 5/13, İzmir 2006, s. 168. Aydemir, anılarında dava iddianamesine yer vermiş ancak iddianamede 44/A planı kısmen yer almıştır. İlgili kısım şu şekildedir: “Oysaki bu faaliyetlerin çalışma şekilleri ve hazırlık planlarına göre Anayasa’yı ilgaya müncer bir hareket olduğu Talât Aydemir ve Fethi Gürcan’ın ifadelerinden ve Aydemir’in evinde yapılan aramada elde edilen 44/A sıra numaralı vesikadan açıkça anlaşılmaktadır. Demokrasi nizamının yıkılması demek olan bu hareket, müspet safhaya intikal edebilmiş olsa idi, mutasavver Devlet idare şekline göre başta bir Devlet Reisi ve buna bağlı Askeri idarecilerden müteşekkil Askeri cunta ve bu cuntaya bağlı sivil şahıslardan müteşekkil bir kukla hükümet ile (M. K.) ifadeli ihtiyaca göre teşkil ve 10 kişiye kadar kadrosu olabilen bir idare sistemi kurulacaktı. Cunta ve güvenlik komisyonu ile M.K. teşkilatı memur statüsüne tabi olup icabında değiştirilebilir kaydını ihtiva etmektedir. Şu sistem dâhilinde işleyecek bir devlet mekanizmasının hangi demokratik anlayışın mürevvici olacağı şüphelerle doludur. (Hatıra Defteri içindeki 44/A sayılı vesika)”. T. Aydemir, *age.*, İstanbul 2010, s. 192.

⁷³⁵ E. Örtülü, *age.*, İstanbul 1974, s. 461.

üyeden oluşmaktadır ve kabineye seçilebilmek için Güvenlik Konseyinin onayı gerekmektedir. Bir diğer deyişle kabine, Güvenlik Konseyi tarafından belirlenecektir. Konsey'in onayını alamayan birinin Bakan olma şansı yoktur. Güvenlik Konseyi üyeleri ise Fethi Gürcan, Turgut Alpogut, Cevat Kırca ve Avni Doğan ve ismi yazılı olmayan bir üniversite öğretim üyesidir.⁷³⁶

3.3.2. Milli Konsey

Milli Konsey 10 kişiden oluşacak ve Güvenlik Konseyi'ne bağlı ve istişari bir kurum işlevi görecektir. "Milli Konsey de Güvenlik Kuruluna bağlı olarak icap ettiği zamanlar toplantıya çağrılacaktı[r]".⁷³⁷ Milli Konsey Başkanı Galip Gültekin'dir. Aydemir'in beraber hareket ettiği arkadaşlarından Osman Deniz ve Bahtiyar Yalta bu konseyin üyeleri arasındadır. Geriye kalan yedi koltuk ise "üniversite, basın, ordu, adalet mensuplarıyla mimar, mühendis ve ekonomistlerin arasından seçilecektir".⁷³⁸

3.3.3. Orduda Tasfiyeler

Aydemir, darbeden hemen sonra siyasette ihraçlar planlamıştır. Bu ihraçların ardından orduda tasfiyeye başlayacaktır. İlk etapta 600 kurmay subay ihraç edilecek ve ordunun mevcudu azalacaktır. Bu ihraçlarla nitelik ve kabiliyet bakımından ordunun kapasitesinin artacağını iddia etmektedir. O yüzden mutlaka silahlı kuvvetlerde tasfiye lüzumludur. İhraçlar sonucunda ordu, Aydemir'in deyişle, "vurucu kuvvet" haline gelecektir. Personel sayısı o kadar azaltılacaktır ki Türk Silahlı Kuvvetleri 80 bin kişilik bir kuvvet olacaktır.⁷³⁹ 27 Mayıs darbesi sonrası gerçekleşen tasfiyelerden sonra ordunun yenilenme gereksinimi iddiası muhtaç olduğu izaha muhtaçtır. Aydemir belki de bu tasfiyeleri yetersiz görmüş olmalıdır. Aydemir gibi radikal bir askerin bu yönde adım atması kuvvetle muhtemeldir. Gerçekleştirdiği müdahalenin güvenliğini sağlamak için de tasfiye düşünmüş olabilir. Zira ordu içerisinde gelen bir cuntanın kurbanı olması durumu vardır. Kendisi de bir cuntacı olduğundan bu ihtimali en ön sıraya alacaktır.

⁷³⁶ E. Örtülü, *age.*, İstanbul 1974, s. 461.

⁷³⁷ E. Örtülü, *age.*, İstanbul 1974, s. 461.

⁷³⁸ E. Örtülü, *age.*, İstanbul 1974, s. 462.

⁷³⁹ E. Örtülü, *age.*, İstanbul 1974, s. 466.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

9 MART 1971 CUNTASI, 12 MART 1971 MUHTIRASI VE TÜRK BÜROKRASİSİNE ETKİLERİ

4.1. 9 Mart 1971 Darbe Planlaması

4.1.1. 9 Martçıların Fikri Altyapısı

Trimberger, “tepeden inmece devrim[lerin]” 5 özelliği vardır. İlk olarak politik güç, kanun dışı yolla kazanılır ve üst düzey askeri ve sivil bürokratik elit, “iktisadi, toplumsal ve siyasi değişimi” başlatırlar. İkinci olarak bürokratik elit kalabalık değil küçük bir azınlık grubu teşkil eder. Değişimi bu elitler gerçekleştirecektir. Üçüncü olarak yönetimi ele geçiren azınlık grup “şiddeti, cezalandırmayı, göçü ve karşı devrimi beraberinde getirir”.⁷⁴⁰ Dördüncü olarak değişim, “pragmatik ve muvazeneli bir tarzda[dır]”. Bürokrasi, radikal amaçlar için kullanıldıkça üçüncü ve dördüncü özellikler ortaya çıkar. Beşinci ve son olarak askeri bürokratlar, “aristokrasinin veya üst sınıfın iktisadi ve siyasi tabanını yıkarlar”.⁷⁴¹ Bu tanıma Türkiye’yi de alan Trimberger’e göre tepeden inmece devrimlerin yaşandığı ülkelerde bürokrasinin ve devletin özerk olması gerekmektedir.⁷⁴² Ayrıca bürokratlar üst tabaka elitler arasından gelmemeli ve yüksek makamlara geldiklerinde bu elitlerle herhangi bir çıkar ilişkisine girmemelidir.⁷⁴³ Türkiye gibi ülkelerdeki askeri rejimler, ekonomik ve toplumsal alanda “köklü değişiklikler” meydana getirmişlerdir. Otoriter nitelikteki bu rejimler halkı siyaset alanının dışına iterek edilgen bir yapıya dönüştürmek niyetindedirler.⁷⁴⁴ 1960’lı yıllarda düşünür Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları devlette hatta toplumsal yapıda köklü değişiklikler yapmak, kısaca bir devrim gerçekleştirmek üzere toplanmışlardır.

Bir siyasal parti teşkilatlandırarak meşru yollardan iktidar olmak yerine anayasal düzeni yıkararak devlet yönetimini ele geçirmeye çalışan Doğan Avcıoğlu ve beraberindekiler, çıkardıkları Yön ve Devrim dergilerinin isimleriyle de birlikte anılmışlardır. Başarılı olmaları halinde tepeden inmece bir şekilde devlet iktidarını ele geçirmeyi amaçlayan darbelerin bir benzeri daha yaşanacak hatta bu darbe sosyoekonomik düzen değişikliği de getirecektir. “Atatürk’ün, “idare-i maslahatçılar

⁷⁴⁰ Ellen Kay Trimberger, *Tepeden İnmece Devrimler Japonya, Türkiye, Mısır, Peru*, İstanbul 2003, s. 21.

⁷⁴¹ E. K. Trimberger, *age.*, İstanbul 2003, s. 22.

⁷⁴² E. K. Trimberger, *age.*, İstanbul 2003, s. 22.

⁷⁴³ E. K. Trimberger, *age.*, İstanbul 2003, s. 23.

⁷⁴⁴ Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul 2011, s. 21.

esaslı inkılap yapamazlar,” sözünü ilke edinen Devrim dergisi (1969-1971)⁷⁴⁵, Doğan Avcıoğlu yönetiminde yayımlanmıştır. Dergi “doğrudan doğruya bir iktidar yürüyüşünün kavgacı yayın organı” olmuştur.” Çıkarılan dergiler dönemin eğitimli kadrosu için “okul” işlevi görmüştür.⁷⁴⁶

Yön ve Devrim'de sadece siyasi yazılar değil, farklı alanlarda yazılar da yer almıştır. Özellikle *Yön*'de kalabalık bir yazar kadrosu vardır. Bu yazar kadrosu içinde “Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren, Cahit Tanyol, İdris Küçükömer. Fethi Naci, Rauf Mutluay, Adil Aşçıoğlu, Attilâ İlhan, Mehmed Kemal, Erol Ulubelen, Çetin Altan, İbrahim Çamlı, Nimet Arzık, Hasan Hüseyin (Korkmazgil), Ayperi Akalan, Nijat Özön, Muzaffer (İlhan) Erdost, Memet Fuat, Samim Kocagöz, Aziz Nesin, Fakir Baykurt, Muammer Aksoy, Mustafa Ekmekçi, Selahattin Hilav, Arslan Başer Kafaoğlu, Yaşar Kemal, M. Şükrü Koç, Melih Cevdet Anday, Hayati Asilyazıcı, Behzat Ay, Türkkaya Ataöv, Sırrı Hocaoğlu, Turan Güneş, Taner Timur, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Ömer Faruk Toprak, Ceyhun Atuf Kansu”⁷⁴⁷, “Nermin Abadan, Talip Apaydın, Behice Boran, Güneri Civaoğlu, Adnan Çalikoğlu, Nihat Erim, Numan Esin, Sebahattin Eyüboğlu, Ali Gevgilili, Rıfat Ilgaz, Abdi İpekçi, Muzaffer Karan, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Samim Kocagöz, Kemal Kurdaş, Onur Öymen, Örsan Öymen, Vural F. Savaş, Granville H. Sewell, Kemal Tahir, Ülkü Tamer, Erol Temelkuran, Mete Tuncay, Yalçın Küçük”⁷⁴⁸ gibi isimler vardır. Bu kadar farklı alanlarda birikime sahip kadroyla müstakbel bir yönetimin “iktidar programını” hazırlamışlardır.⁷⁴⁹

9 Mart hareketinin fikri altyapısının ana harcını Doğan Avcıoğlu koymuştur. Avcıoğlu'nun çıkardığı *Devrim*, 9 Martçıların düşünce yapısına hitap etmekte ve bu düşünce dünyasının resmi yayın organı gibi faaliyet göstermektedir. Cemil Koçak'ın ifadesiyle dergi “hareketin karargâhı[dır]”. Avcıoğlu'nun yazmış olduğu “Devrim Üzerine” isimli kitap da, harekete gönül verenlerin tasavvur ettikleri devlet düzeninin detaylarını içermektedir. Bir anlamda bu kitap hareket mensuplarının “siyasi

⁷⁴⁵ Gökhan Atılğan, “Yön-Devrim Hareketi”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Sol*, c. 8, İstanbul 2007, s. 611-612.

⁷⁴⁶ Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından...*, Ankara 2000, s. 22.

⁷⁴⁷ H. Özdemir, *age.*, Ankara 2000, s. 21.

⁷⁴⁸ Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler, 1830-1980*, c. 3, İstanbul 1987, s. 178.

⁷⁴⁹ H. Özdemir, *age.*, Ankara 2000, s. 23.

manifestosudur”.⁷⁵⁰ Dönemin Genelkurmay Başkanı olan Memduh Tağmaç’a göre bu kitabı okumayan subay eksik bir askerdir.⁷⁵¹

Avcıoğlu ve arkadaşlarına göre toplum hızlı bir şekilde kalkınmalı ve ülke iktisadi olarak canlanmalıdır. Kalkınmayı gerçekleştirmek için ordu gibi kuruma ihtiyaç vardır.⁷⁵² Bu ara tabakalar içinde en etkilisi “zinde güçler[dir]”. Taner Timur, zinde güçler kavramını, “İlerici hamlelere öncülük edecek gerçekçi aydınlarla, gençlik ve ordu mensuplarından oluşan bir kuşak” olarak tanımlar. Ancak zinde güçlerden asıl kastedilen şey ordudur. Türkiye’de gerçek değişimi sağlayacak icraatlar için “dayanılacak en sağlam kuvvettir”. O’na göre “ilerici toplum kesimleri”, anayasadan çok orduya güvenmektedir.⁷⁵³

Doğan Avcıoğlu, öncelikle sosyalizmin kendi için ne anlam ifade ettiğini izah etmekle işe başlamıştır. Türkiye’yi az gelişmiş ülke kategorisine koymakta, yapılacak bir sosyalist devrimle yeni bir düzen inşa etmenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Türkiye’de sosyalizm, radikal bir şekilde uygulanmak zorundadır.⁷⁵⁴ Marksist bir çizgide eşitlik ve kardeşlik ilkelerini benimseyen Avcıoğlu’na göre sosyalizmden önce “milli demokrasi” adını verdiği bir aşama yaşanacaktır. “Milli demokratik devrim” de denilen bu dönemde emperyalizmin etkisi sona erdirilecek, feodalizm tasfiye olunacaktır.⁷⁵⁵ Avcıoğlu, emperyalizmi tasfiye etmeyi vaat etmektedir ancak kapitalizme karşı çıkmamaktadır. Eğer kapitalizm devlet eliyle yürütülecekse kapitalistleşmeye karşı değildir.⁷⁵⁶

Avcıoğlu ve ekibi, *Yön* dergisiyle Türkiye’nin kalkınma sorununa odaklanmış, *Devrim*’in çıkarılmaya başlanmasıyla, *Yön*’ü tamamlayıcı bir şekilde, bu soruna

⁷⁵⁰ C. Koçak, *age.*, İstanbul 2016, s. 170.

⁷⁵¹ C. Koçak, *age.*, İstanbul 2016, s. 171.

⁷⁵² T. Çavdar, *age.*, İstanbul 2004, s. 118.

⁷⁵³ T. Çavdar, *age.*, İstanbul 2004, s. 119.

⁷⁵⁴ Doğan Avcıoğlu, *Atatürkçülük Milliyetçilik Sosyalizm: Yön ve Devrim Yazıları*, İstanbul 2006, s. 140.

⁷⁵⁵ Elçin Macar, “Doğan Avcıoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce- Kemalizm*, c. 2, İstanbul 2004, s. 163.

⁷⁵⁶ Ömer Turan, “Doğan Avcıoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce- Dönemler ve Zihniyetler*, c. 9, İstanbul 2009, s. 177.

çözümler ve uygulama yolları önermiştir.⁷⁵⁷ Özellikle *Devrim*'in okur kitlesi, zinde kuvvetler denilen askerler, aydınlar, bazı milletvekilleri, senatörler ve gençlerdir.⁷⁵⁸

Orduda bazı askerler sosyalist bir devrim anlayışını benimsemiş ve kendisini bu yeni forma dönüştürmüştür. Askerler darbe yapacak ve ardından “sol sivil ideolog aydınlar”, kendini Kemalist olarak ifade eden diğer askerlerle irtibata geçecektir. Ümit Cizre'ye göre amaçlanan, toplumun alt ve üst tabakalarının kendilerinin yanında olduğu görüntüsü vermektir.⁷⁵⁹

Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin “ulusal kurtuluş devrimi” yapması gerektiğini düşünmektedir. Türkiye'de böyle bir devrimin gerçekleşmemiş olması işçi sınıfının örgütlenememiş olmasından ve özel mülkiyetin hâkim olmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁶⁰ Yapılacak olan şey “ulusal kurtuluş devrimi” ile burjuvazi ve diğer sömürü düzenlerinden ülkenin kurtarılması ve bağımsızlığının sağlanmasıdır. Atatürk bunun için mücadele etmiş ve girişmiş olduğu bağımsızlık mücadelesi yarım kalmış daha sonra amacı dışına çıkmıştır. Yarım kalan bağımsızlık mücadelesini, çağın gereklerine uygun olarak devam ettirmek gerekmektedir.⁷⁶¹

Avcıoğlu'na göre Kemalist devrimler hedefine ulaşamamış ve amacından saptırılmıştır. Yeni bir devrim hareketinin de başarılı olma ihtimali zayıftır ve Türkiye'de yapılacak atılımları önemli zorluklar beklemektedir. Tüm zorluklara mazeret üretmeden gerekli çalışmalar devrimci bir anlayışla gerçekleştirilmelidir.⁷⁶² Kemalizm'in başarıya ulaşamamasının sebepleri arasında Türkiye'nin sanayileşme hamlesini tamamlayamaması, feodalizmin var olması ve ekonomik anlamda bağımlı bir ülke olmasında aranmalıdır. Devrimci ekibin görevi, ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını sağlamak, Türkiye'yi demokratik, gelişmiş ve müreffeh bir ülke haline getirmektir.⁷⁶³ Bunun için bir sistem değişikliği şarttır ve bu sistem değişikliği Kemalist

⁷⁵⁷ Yalçın Küçük, sosyalist devrimi savunan Türk Solu, Kırmızı Aydınlık ve Beyaz Aydınlık dergilerinin olduğunu söylemektedir. Ayrıca “Emek, Yürüyüş, Sosyalist İktidar dergilerinin” yanında “Zonguldak'ta yayınlanan Sömürücüye Yumruk Dergisi de sosyalist devrim tezinin savunuculuğunu yapmıştır.” Bkz. Y. Küçük, *age.*, c. 3, İstanbul 1986, s. 281.

⁷⁵⁸ G. Atılğan, *age.*, İstanbul 2007, s. 610. Yön dergisinde Türkiye'nin kalkınması gerektiğini savunan yazarlardan biri olan İdris Küçükömer için bkz. İdris Küçükömer, *Cuntacılıktan Sivil Toplum*, İstanbul 2009, s. 49.

⁷⁵⁹ Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri: Bir İnkilap Anatomisi*, İstanbul 2002, s. 96.

⁷⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, *Devrim ve “Demokrasi” Üzerine*, İstanbul 2001, s. 220.

⁷⁶¹ D. Avcıoğlu, *age.*, İstanbul 2001, s. 221.

⁷⁶² D. Avcıoğlu, *age.*, İstanbul 2001, s. 352.

⁷⁶³ D. Avcıoğlu, *age.*, İstanbul 2006, s. 645.

icraatlar devam ettirilirse mümkün olacaktır. O yüzden Atatürk'ün devrim mücadelesi halen devam etmektedir.⁷⁶⁴

Türkiye'de “zinde kuvvetler” dediğimiz grup, dar gelirli vatandaşların içinden çıkmaktadır ve bu insanlar sömürü düzeninin farkındadırlar. Türkiye'de, diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, bağımsızlık mücadelesini yine bu insanlar içinden çıkacak zinde kuvvetler verecektir.⁷⁶⁵ Aynı görüşleri Milli Demokratik Devrimci, Doğan Avcıoğlu'nun arkadaşı, Mihri Belli de savunmuştur. Belli, Türkiye'de işçi sınıfının sınıfsal bir bilinç kazanamadığını ve bu nedenle topluma öncülük edemediğini savunmaktadır. Asker ve sivil aydın kesim uzun bir dönem boyunca etkin bir güce sahip olmuştur. Bu aydın kesimlerin bir kısmı sosyalist olarak, diğer bir kısmı ise Kemalist olarak beraber bir devrim hareketine girişecektir. “Ordu Gençlik El Ele Millî Cephe” söylemi bu dönemde geliştirilen ve bu amacı ifade eden bir söylemdir.⁷⁶⁶

Doğan Avcıoğlu'na göre 19. yüzyılın ortalarından itibaren askeri okulların insan yetiştirme düzeni ülkenin kaderini etkilemiştir. Bu dönem bir “zinde güçler” dönemidir. Askeri okullarda eğitim alan öğrenciler ürettikleri yeni fikirlerle ülkenin arzu edilen gelişmişlik düzeyine ulaşması için katkı sağlamışlardır. Yazılarında İsmet İnönü'ye de yer veren Avcıoğlu'na göre, İnönü muvazzaf bir subayken devlet işlerini içselleştirmiş ve devlet için bir şeyler yapma kaygısı taşımıştır.⁷⁶⁷ İsmet İnönü'nün yaşadığı kaygıyı yaşayan birçok asker vardır. Avcıoğlu, askeri darbeler sonucu meşru yönetimlerine son verilen II. Abdülhamit ve Adnan Menderes'in isimlerini zikrederek tehdit etmiş, bu isimlerin zinde güçlerin yanında yer almayarak nasıl devrildiye, her iktidar sahibinin kendilerinden yana olmadığı destek vermediği sürece bedelini, iktidarlarını kaybederek ödeyeceğini hiç çekinmeden yazmıştır.⁷⁶⁸ Aslında tehdit, 9 Martçuların sıklıkla kullandığı bir yöntemdir. Prof. Dr. Osman Turan da benzer bir tespit yapmaktadır. Turan'a göre “yıllardan beri millî iradenin ilerici, devirici, ihtilalci ve hayali “zinde kuvvetler” tehdidi ile memlekette solcu taşkınlıklara cesaret, siyasi ve iktisadi hayata sarsıntı vermiştir.”⁷⁶⁹ “(...) milli irade, sık sık “zinde kuvvetler”, gizli ordular ve kanlı ihtilallerle tehdit edilmiş ve eski hürriyet kahramanlarından bir kısmı da sol diktatörlük

⁷⁶⁴ D. Avcıoğlu, *age.*, İstanbul 2006, s. 647. Ayrıca bkz. Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım*, İstanbul 1999, s. 219.

⁷⁶⁵ D. Avcıoğlu, *age.*, İstanbul 2006, s. 434.

⁷⁶⁶ Gökhan Atılğan, “Mihri Belli”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce- Sol*, c. 8, İstanbul 2007, s. 565.

⁷⁶⁷ D. Avcıoğlu, *age.*, İstanbul 2006, s. 714.

⁷⁶⁸ D. Avcıoğlu, *age.*, İstanbul 2006, s. 715.

⁷⁶⁹ O. Turan, *age.*, İstanbul 1969, s. 42.

cephesine katılmıştır.⁷⁷⁰ Aynı tehditler Meşrutiyet ve 27 Mayıs dönemleri öncesinde de gerçekleştirilmiştir.⁷⁷¹

Tarihsel arka plana atıfta bulunan *Yön* ise kendilerini Osmanlı modernleşme döneminden beri süregelen aydın hareketinin temsilcisi olarak görmektedir. Yeni Osmanlı hareketinden İttihat ve Terakkiye, Kemalistlerden Kadroculara uzanan silsilenin devamı *Yön* ve Devrim hareketidir.⁷⁷² Bu hareket orduyu devrimci ordu, Atatürk'ü devrimci ordunun lideri olarak görmüştür. Bu devrimci ordunun amacı halkın iktidar olduğu bir sistemi kurmaktır. Bu kapsamda düşünüldüğünde onlara göre 1961 Anayasası kâğıt üzerinde kalmıştır.⁷⁷³

9 Mart cuntası sol bir cuntadır. Kurtuluş Kayalı'nın tespitiyle Türkiye'de sol, kendine hareket alanı sağlayan darbelerin karşısında olmamıştır. Bu kapsamda mesela Dev-Genç, 12 Mart muhtırasının 9 Martçıların kontrolünde olduğu zannıyla başlangıçta yanında yer alan sol örgütlerden biridir.⁷⁷⁴

4.1.2. Darbe Faaliyetleri ve Hazırlıkları

Darbeye yönelik 27 Ocak 1971 günü bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya üst düzey askeri erkân da katılmıştır. Planlanan müdahale ayrıntılarıyla yer almıştır. Org. Memduh Tağmaç'a göre Cumhurbaşkanı araya sokularak Başbakan istifa ettirilecek ve asker doğrudan yönetime karışmayacaktır. Ülke yönetimine ilişkin sorunları kurulacak yeni hükümet çözmeye çalışacaktır. Toplantıya katılan askerler tarafından bu görüş onay görmemiş, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ordunun doğrudan devreye girmesini istemişlerdir. Sadece Hükümetin değişmesiyle sorunların çözülmeyeceğine inanan bu komutanlar, ordunun yönetimi ele alması taraftarıdır.⁷⁷⁵

Dönemin CHP milletvekili Fakih Özfakih'e göre yapılacak müdahalenin başarıya ulaşması durumunda hareketin lideri devlet başkanı olacaktır. Ordu, sivillerin denetiminden tamamen çıkarılacak ve bir vesayet kurumu olacaktır.⁷⁷⁶ Gazeteci Altan

⁷⁷⁰ O. Turan, *age.*, İstanbul 1969, s. 44.

⁷⁷¹ O. Turan, *age.*, İstanbul 1969, s. 42.

⁷⁷² G. Atılgan, *age.*, İstanbul 2007, s. 616.

⁷⁷³ D. Avcioglu, *age.*, İstanbul 2006, s. 745.

⁷⁷⁴ K. Kayalı, *age.*, İstanbul 2005, s.181.

⁷⁷⁵ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Ankara 1994, s. 181.

⁷⁷⁶ M. A. Birand, C. Dündar, B. Çaplı, *age.*, Ankara 1994, s. 182.

Öymen'e göre devlet başkanı Faruk Gürler'dir. Başbakanlık içinse Muhsin Batur düşünülmüştür.⁷⁷⁷

Muhsin Batur yönetime müdahale için dört tane planın olduğuna yer verir. Aslında dörtten fazla olan planların sayısı, yapılan toplantılarla dörde düşürülmüş, bu planlar daha makul görülmüştür. İlk plana göre orduda hiyerarşik olarak daha ast rütbedeki askerler müdahaleye katılarak yönetimi ele alabilir. İkinciye göre 27 Mayıs'a benzer bir biçimde orduda daha ast konumda bulunan askerlerin üst rütbedeki komutanlarından bir kaçını lider seçerek ülke yönetimi ele geçirilebilir. Üçüncü olarak emir komuta zinciri esas alınarak müdahale yapılabilir. Dördüncü ve son olarak "komuta düzeni içinde müdahale ile durumun düzeltilmesi" gerekebilir. Saymış bulunduğumuz bu müdahale tiplerinden ilk iki müdahale planını savunan Doğan Avcıoğlu ve ona yakın isimlerdir.⁷⁷⁸

1971 yılının başında yapılan planlar bir dosya haline getirilmiş ve Muhsin Batur'a verilmiştir. Dosyayı incelediğini belirten Batur'a göre Doğan Avcıoğlu'nun düşüncelerinin paralelinde bir plan oluşturulmuştur.⁷⁷⁹

4.1.3. 9 Martçıların Devlet Anlayışı ve Darbe Faaliyetleri

Cemal Madanoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Osman Köksal gibi isimlerin yanında, orduda görevli bir grup asker bu yıllarda bir araya gelerek bir cunta oluşturmuşlardır. Doğan Avcıoğlu ise bu cunta faaliyetinde fikir babası rolündedir. *Devrim*'de yer alan ülkenin sorunlarına yönelik çözümleri, ordu uygulayacaktır. Bir anlamda *Devrim*'den orduya mesajlar verilmektedir.⁷⁸⁰

Avcıoğlu ve ekibi sosyalizme ulaşmak amacındadır. Onlara göre 3 tip sosyalizm vardır. Bunlar doğu sosyalizmi, batı sosyalizmi ve az gelişmiş ülke sosyalizmidir.⁷⁸¹ Türkiye, az gelişmiş bir ülke olduğu için az gelişmiş ülke sosyalizmi ile gelişmesini sağlayabilir. Sosyalizmin bu tipine göre devlet ekonomide ön planda olmalı, gerekli sermaye artırımını sağlamalı ve refahı yükseltmelidir. Türkiye gibi gelişmemiş ülkelerin Batı'daki kapitalist ülkelerle karşılaştırıldığında sosyalizme direkt geçmeleri mümkün değildir. Ancak Yön hareketi mensupları, Ortodoks Marksizm'in gelişme teorisi içinde yer alan kapitalizm evresini "atlayıp" doğrudan sosyalizme geçmeyi

⁷⁷⁷ M. A. Birand, C. Dünder, B. Çaplı, *age.*, Ankara 1994, s. 183.

⁷⁷⁸ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: "Üç Dönemin Perde Arkası"*, İstanbul 1985, s. 214.

⁷⁷⁹ M. Batur, *age.*, İstanbul 1985, s. 215.

⁷⁸⁰ E. Macar, *age.*, İstanbul 2004, s. 166.

⁷⁸¹ G. Atılğan, *age.*, İstanbul 2007, s. 631.

planlamaktadırlar.⁷⁸² Bu konuda Lenin'den ilham alan Yön hareketi, o'na paralel bir şekilde, gelişmesini tamamlayamamış ülkeler için sosyalist ülkeler devreye girerek yardım etmesini ve söz konusu az gelişmiş ülkenin, kapitalist aşamayı beklemeden bir sonraki aşama olan sosyalist aşamaya geçmesini öngörmüşlerdir.⁷⁸³

Hasan Cemal, Prof. Mirsky isimli bir Rus akademisyenin “Üçüncü dünya ülkelerinde askerin oynadığı devrimci role övgüler düzen” makalesini ilk sayıda yayımladıklarını yazmaktadır. Bu makalede yazar, üçüncü dünya ülkelerine, Sovyetler Birliğinden direktifler ve yol haritaları sunmaktadır.⁷⁸⁴

Aynı makalede, “Mısır (Nasır) ve Suriye (Hafız Esad) örneğinde olduğu gibi Libya'da da genç subaylar (Kaddafi) devrimci bir güç olarak harekete geçmişlerdir. Libya ve Sudan'daki (Numeysi) darbeleri yapanların da çoğu Batılı okullarda, İngiliz Kraliyet Askeri Koleji'nde okumuşlardır. Fakat bu tutucu askeri kuruluş bile onları İngiliz modeli saygıdeğer askeri bürokratlar haline getirememiştir. Örgütlü bir sivil muhalefet olmadığından, devrimci dönüşümlerin ilk aşamasında ordu yine bir bütün olarak ilerici güçlerin yanında yer almıştır. Peru'daki askeri yöneticilerin aldıkları tedbirlerden açıkça anlaşılacağı gibi, ordu Latin Amerika'da da gericiilerin güvenilir bir dayanağı olmaktan çıkmaktadır.”⁷⁸⁵

Sosyalist bir darbeye ülke bir anlamda Sovyetler Birliği güdümüne girecek ve yardım alınacaktır. Kapitalist sömürüye tepki gösteren Avcıoğlu ve hareketi, SSCB'nin takip ettiği emperyalist politikaya ses çıkarmamış, hatta bunun destekçiliğini ve Türkiye temsilciliğini yapmıştır. Hasan Cemal'in ifadesiyle “Moskova, Arap ülkelerindeki Baasçı, Nasırcı hareketleri, Arap milliyetçiliğini bu yolla kışkırtmış ve desteklemiştir. Bu açıdan bizdeki *Yön*, özellikle *Devrim* hareketi de Moskova'nın fena halde ilgisini çekmişti.”⁷⁸⁶ Bir diğer deyişle Yön ve Devrim hareketi, Türkiye'nin Baas'ı olmuştur.⁷⁸⁷

1977'de Sovyetler Birliği Bilimler Akademisinde çıkan bir yayında “Doğan Avcıoğlu, milli burjuvazinin herhangi bir ihtilalci kapasitesini reddetmekle kalmıyor, yerel burjuvazinin tümüyle, emperyalist merkezlere bağlı komprador burjuvaziye dönüştüğünü ileri sürerek, bugünkü aşamada mevcudiyetini bile reddediyor” denilmektedir. Ayrıca bu yayında Avcıoğlu “milli devrim yolunun ideologu” olarak tanıtılmaktadır. Sosyalistler, ülkede yapılan meşru seçimlerle başarılı olamayacaklardır. Bu yüzden Avcıoğlu ve arkadaşlarına göre “ulusal kurtuluş devriminin en güvenilir kaynağı, yalnızca, “*armfya i revolyutsionnaya partiya*”, yani “ordu ve devrimci parti” olabilir.” Böylece Atatürk'ün “ulusal kurtuluş devrimi” tamamlanacak,

⁷⁸² G. Atılğan, *age.*, İstanbul 2007, s. 633.

⁷⁸³ G. Atılğan, *age.*, İstanbul 2007, s. 635.

⁷⁸⁴ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 214.

⁷⁸⁵ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 215.

⁷⁸⁶ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 215.

⁷⁸⁷ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 113.

“emperyalizmden yana güçlerin diktatörlüğü” yerine “halkın diktatörlüğü” başlayacaktır.⁷⁸⁸

Eğer ülkede zinde güçler hareketi sonucunda devrim gerçekleşirse, parlamento ve partiler kapatılacak, Sovyetler Birliği eksenli, devletçi bir sistem tercih edilecektir. Demokrasiyi savunduklarını söyleseler de *Devrim* dergisinde çoğulcu demokrasinin Türkiye için iyi bir tercih olmayacağı sürekli işlenmiştir. Devrim hareketi, devlet yönetiminde bulunan ve kendileriyle aynı düşünceye sahip olmayan insanları tasfiye etmeyi amaçlamaktadır. “Cici demokrasi” ya da “kalpazanlar demokrasisi”⁷⁸⁹ olarak adlandırılan çok partili siyasal sistem, kendisini tek partili bir sisteme terk edecektir.⁷⁹⁰

Doğan Avcıoğlu, Daniel Lerner’den etkilenmiş ve “Değişen Toplumlarda İlerici Kuvvet: Ordu” adlı makaleyi çeşitli kereler yayınlamıştır. Lerner, askerlik mesleğinin niteliğinden dolayı ordunun milliyetçiliği, modernleşmeye gitmekte bir araç olarak kullandığını belirtmektedir. Lerner, Türk modernleşmesini başarılı bir modernleşme hareketi olarak değerlendirmiş ve modernleşmenin başarılmasında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin en etkin role sahip olduğunu yazmıştır.⁷⁹¹ Avcıoğlu’na göre de ordu, “ilerici ve koruyucu[dur]”. Ordu mensupları ise toplumun dezavantajlı kesimindedir ve toplumun önemli bir oranını teşkil etmektedir.⁷⁹² Ülkenin çağdaşlaşmasında askerlerin tepkisi hep olumlu olmuş ve her zaman modernleşme hareketlerinin yanında yer almışlardır. Ülkede yürürlükte olan Anayasa bile çağdaşlaşma ve modernleşme taraftarlarını ordu kadar koruyamamaktadır.⁷⁹³

Parlamentarizme karşı olan Yön hareketi, ülkede var olan sorunların askerlerin yönetimi ele almasıyla çözüme kavuşabileceğini savunmaktadır. Sivil yönetimler ve halk, ülkenin sorunlarına çözüm üretebilecek seviyede değildir. Yapılan seçimler sonucunda hep elitlerin seçimi kazanacağını, işçi sınıfının herhangi bir iktidar olabilme şansının olmadığını düşünmektedirler. Devlet yönetiminde sınıfsal bir değişim yaşanması halinde sorunlar çözümlenecek, aksi takdirde değişen sadece hükümetler olacaktır. Yön hareketine göre sosyalizm, bir sınıf değişikliği sağlayacağı için en uygun

⁷⁸⁸ Y. Küçük, *age.*, c. 3, İstanbul 1986, s. 289.

⁷⁸⁹ İ. Küçükömer, *age.*, İstanbul 2009, s. 66.

⁷⁹⁰ Hasan Cemal, “Darbecilikten, cuntacılıktan demokrasi kahramanlığına...”, [25 Mart 2008]. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/darbecilikten--cuntacilikten--demokrasi-kahramanligina---509167/>

⁷⁹¹ Ö. Turan, *age.*, c. 9, İstanbul 2009, s. 171-172.

⁷⁹² Ö. Turan, *age.*, c. 9, İstanbul 2009, s. 176.

⁷⁹³ E. Macar, *age.*, İstanbul 2004, s. 167.

ideolojidir.⁷⁹⁴ Osman Turan bu durumu “milli iradenin tecellisinden veya onu güdümlü bir duruma sokmaktan ümidi kesince sosyalizm modasını ve sol diktatörlük edebiyatını destekle[mek]” şeklinde çözümlemektedir. Ardından yapılacak şey ise “zinde kuvvetler ve kanlı ihtilaller ile tehdit” etmektir.⁷⁹⁵

Avcıoğlu ve arkadaşlarının devlete bakışı aşkın ve içkindir. Saf ve pür bir devlet algısı vardır. Onlara göre devlet temiz ve masumdur. Suçlu ise kurumlar ya da iktidarlardır. Ancak devlet, o kadar yüce bir varlıktır ki tüm bu kirliliklere rağmen temiz kalabilmektedir. Yapılması gereken ise devleti dört bir koldan sarmış kirliliklerden korumaktır.⁷⁹⁶ Avcıoğlu ve ekibi bir anlamda devleti kurtarma iddiasındadırlar. Yapacakları devrimle devlet ve ülke tüm kirliliklerden arınacak ve kurtulacaktır.⁷⁹⁷

Darbeye ve orduya heves eden Avcıoğlu ve Yön hareketi, askerini işini kolaylaştırmak için de ellerinden geleni yapmıştır. Hasan Cemal, *Devrim* dergisinde darbenin taşlarının nasıl döşendiğini anlatmaktadır. Buna göre “Parlamentonun, Demirel iktidarının inandırıcılığı ve saygınlığıyla oynamak için olay ve konu yakalamak güç olmuyordu. Hemen her sayımızda birçok yolsuzluk haberi derginin birinci sayfalarını süslüyordu. 27 Mayıs'ın rövanşını almak isteyen AP'ye karşı, devlet bürokrasisinin bir bölümünden *Devrim*'e haber akıyordu. Özellikle Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışan uzmanlar arasında katkıda bulunanlar olmuştur. Hasan Cemal, Emin Çölaşan'ı, Ali Nejat Ölçen'i ve DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Hikmet Çetin'i özellikle zikretmektedir.⁷⁹⁸

Askerin tepkisi sadece yolsuzluk ve rüşvet haberleri süslenerek yapılmayacaktır. Hasan Cemal'e göre gençlerde yapılacak darbeye malzeme olarak kullanılacak, “çengellenecek” ve “kışkırtılacaktır”. Bu işi yapmakla Uluç Gürkan görevlidir. Hasan Cemal ise “şeriatçı basını” inceleyecektir. Bu yayın organından öyle alıntılar yapılacaktır ki askerinin öfkesi git gide körüklenecektir.⁷⁹⁹ Peki, Avcıoğlu ve arkadaşları hükümeti silah zoruyla devirdikten sonra kısa vadede ne yapmayı planlamaktadırlar? Bu sorunun cevabını Cemil Koçak vermektedir. Bu durumda;

“Eğer 9 Mart başarılı olsaydı, muhtemelen Avcıoğlu'nun şu satırları ona yol gösterecekti: “Bu tehlikelere karşı uygun ve zorunlu savunma, şiddetin açıkça

⁷⁹⁴ Süleyman Takkeci, *12 Mart Belgeleri Madanoğlu Cuntası: (İddianame)*, İstanbul 1973, s. 49.

⁷⁹⁵ O. Turan, *age.*, İstanbul 1969, s. 105. Ayrıca bkz. Osman Turan, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları ve Kültür İhtilali*, İstanbul 1967, s. 76.

⁷⁹⁶ Şükrü Argın, “Türk Aydınının Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı”, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce- Dönemler ve Zihniyetler*, c. 9, İstanbul 2009, s. 104.

⁷⁹⁷ Ş. Argın, *age.*, İstanbul 2009, s. 103.

⁷⁹⁸ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 210.

⁷⁹⁹ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 213.

kullanılmasıdır.” “Devrimin ilk aşamasında şiddet ağır” basacaktı. “Devrimci hükûmetin ihtiyaç halinde kullanacağı baskı gücü şu unsurlar”dan oluşuyordu: “Mevzuat, polis; organize istihbarat servisleri; propaganda; örgütlü askerî güç-ordu.” Avcıoğlu, yapılması gerekenleri de şöyle özetliyordu: “Amaç, hükûmetin tutamadığı her türlü örgütlenmiş politik faaliyeti dağıtmakla yetinmeyip, her türlü yıkıcı ve bölücü eylemi kanun dışı kılmaktır.” Yasalar, “vatandaşların ödev ve haklarını sınırla”malıydı. “Hükûmete yeteri kadar geniş takdir hakkı” tanınmalıydı. Mevzuat ise şunları kapsamalıydı: “Hükûmeti devirmeye kalkışmak, hükûmeti devirmekten söz etmek, yanlış söylentiler yaymak, telâş ve ümitsizlik yaymak, şiddeti teşvik, resmî sırları açıklamak, casusluk, sabotaj...” Bütün toplu yürüyüşler izne bağlanacak; “tehlikeli büyüklükteki sokak gösterileri de yasaklanacaktı. Mahkemeler de “devrimci hükûmetin kontrolü”nde kalacaktı. Polise “politik bilinç” verilecekti. Polis, “devrimci bir hükûmetin partizan bir paramiliter silâhi” olacaktı. “Bir muhbir şebekesi” kurulacaktı. İstihbarat ise “devrimin sınır merkezi”ydi. “Devrimci aşama”da, “sağlam hükûmet propagandası, baskı ve şiddet gücünün kullanılmasına sıkı sıkıya bağlanmalı”ydı. “Propaganda, baskı ve şiddetin devamlı kullanılmasını ‘haklı göstermeye’ hizmet etmeli”ydı. Basın da “kontrol altında tutulmalı”ydı. “Devrime bağlı ve etkin bir ordu” gerekirdi. Ordudan devrime “sadakat” bekleniyordu. Orduda “politik eğitim” eksik bırakılmamalıydı. İşte, eğer iktidara gelebilseydiler; ‘9 Martçı’ların siyasî ütopyası bundan ibaretti...⁸⁰⁰

4.1.4. 9 Martçıların Darbe Planlarında Bürokrasi

9 Mart cuntasının önde gelen generallerinden dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur’un hâtıralarında cuntanın devlet örgütlenmesine dair iki şema vardır. İlk şemaya göre devletin başında devlet başkanı yer almaktadır. Devlet başkanının altında devlet konseyi ve konseye bağlı genel sekreterlik vardır. Bakanlar Kurulu, ordu ve devlet meclisi, devlet konseyine bağlı olarak çalışmaktadır. İkinci şemada ise devlet başkanı yine en üst makamdır. Devlet başkanının altında üçlü bir örgütlenme vardır. Bu bürokratik örgütler devrim konseyi, devrim konseyi genel sekreteri ve başbakandır. Konseyin genel sekreterliğine bağlı dört kurum vardır. Bu kurumlar “genel sekreter yardımcıları, Türk devrim partisi genel sekreteri, devrim mahkemeleri genel sekreteri ve Sayıştay genel sekreterliği[dir]”. Başbakana bağlı olarak başbakan yardımcıları ve bakanlar bulunurken, Genelkurmay başkanı da doğrudan başbakana bağlıdır.⁸⁰¹

Yön dergisi yazarlarından olan Ali Gevgilili, 1969 yılında, kamuda “600 bin memurun” çalıştığını, bu memurların geçim sıkıntısı çektiğini öne sürerek, “bürokratik düzeni, devletin görev anlayışını değiştirecek köklü bir kamu idaresi reformuyla birlikte ele almadıkça, iktisadi sistem sağlam bir çözüme kavuşturulamazdı” diyecektir.

⁸⁰⁰ Cemil Koçak, “Peki, ya '9 Martçılar' kazansaydı?”, [08 Mart 2014]. <http://www.star.com.tr/yazar/peki-ya-9-martcilar-kazansaydi-yazi-853262/> Ayrıca bkz. C. Koçak, *age.*, İstanbul 2016, s. 174-175. Koçak’ın darbe süreciyle ilgili bir başka yazısı için bkz. Cemil Koçak, “Sosyalistlerin Hatırlamak İstemediği Tarih”, [05 Mart 2016]. <http://www.star.com.tr/yazar/sosyalistlerin-hatirlamak-istemedigi-tarih-yazi-1093555/>

⁸⁰¹ M. Batur, *age.*, İstanbul 1985, s. 218.

Bürokrasi, bir “sorun ve çelişkiler” yumağı haline gelmiştir. O yüzden sorun haline gelmiş kamuda bir düzenleme yapılması gerekmektedir.⁸⁰² Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Gevgilili’nin bahsettiği reform bürokrasinin yeniden şekillendirilmesidir. Bu durum tasfiyeler ve kendilerine sadık bir bürokrasi inşa edilmesi hedefine işaret etmektedir.

4.1.4.1. Devrim Genel Kurulu

Cemal Madanoğlu’nun yargılandığı davadaki iddianameye bakacak olursak cunta faaliyetinin detayları ortaya çıkacaktır. Öncelikle hareket mensupları kendi aralarında Devrim Genel Kurulu adında bir oluşum teşkil etmişlerdir.⁸⁰³ Devrim Genel Kurulu, aydınlar, gençler ve ordudan seçilecek 11’er kişiden, toplamda 33 kişiden oluşacaktır.⁸⁰⁴ Devrim genel kurulunun içerisinde başbakan, başbakan yardımcıları ve bakanlar seçilecektir. Hükümet, devrim genel kuruluna bağlı olarak faaliyetlerini yürütecektir.⁸⁰⁵

4.1.4.2. Devrim Konseyi

Erol Bilbilik, 1969 yılında Avcıoğlu ve arkadaşlarıyla buluştuklarını, bu buluşmada “bir Devrim Konseyinin ve daha sonra Devrim Partisi Genel Sekreterliği kurulacağını, böylece “devrimci-devletçi” bir sivil-asker-aydın ittifakı iktidarı oluşturulacağını” bildirmiştir.⁸⁰⁶ Bu kurul içerisinde öncelikle Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Cemal Reşit Eyüpoğlu, Şevket Süreyya Aydemir ve İlhan Selçuk vardır. Ardından Cemal Madanoğlu, Osman Köksal ve Yılmaz Akkılıç’ın da konseye katılımıyla Konsey’in üye sayısı 8’e yükselmiştir. Altan Öymen’in de daha sonraki süreçte Konsey üyesi olması düşünülmüştür.⁸⁰⁷

1971 yılının Ocak ayında Konsey, Kara Kuvvetlerinden 32, Hava Kuvvetlerinden 11, Deniz Kuvvetlerinden 7 askerle birlikte toplamda 50 kişiye ulaşmıştır.⁸⁰⁸ Ayrıca Bilbilik’e göre “Avcıoğlu hareketi, devlet erkinin tümünü bünyesinde toplayan “Devrim Konseyi”, “Devrim Partisi”, “Devrim Güvenlik Genel Sekreterliği” ve “Devrim Anayasası” ile hayata geçirilecektir.”⁸⁰⁹

Celil Gürkan’ın yer verdiği anayasaya göre meclisin yerine yasama görevini (mad. 5-9), Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi yürütecektir. Devletin en üst karar

⁸⁰² Ali Gevgilili, *Türkiye’de 1971 Yılı Rejimi: Tarım Toplumunda Sanayi Toplumuna Geçiş Aşamaları*, İstanbul 1973, s. 54.

⁸⁰³ S. Takkeci, *age.*, İstanbul 1973, s. 46.

⁸⁰⁴ S. Takkeci, *age.*, İstanbul 1973, s. 45.

⁸⁰⁵ S. Takkeci, *age.*, İstanbul 1973, s. 47.

⁸⁰⁶ Erol Bilbilik, *Öncesi Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci*, İstanbul 2013, s. 107-108.

⁸⁰⁷ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s. 109.

⁸⁰⁸ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s. 144.

⁸⁰⁹ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s.110.

mercii (mad. 9) Devrim Konseyidir. Konsey'in görevi Türkiye'yi gelişmiş, modern ve batı standartlarında bir ülke olmasını sağlamaktır. Devrim Konseyi, yasaların kabulü ya da reddi için görevlidir. Başkomutanlık, Devrim Konseyi ile bir bütündür ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilir. Askeri bürokrasinin başı olan Genelkurmay Başkanı ordu komutanıdır ve Devrim Konseyine karşı sorumludur. Devletin tüm kurumları Devrim Konseyinin "gözetimi ve denetimi altındadır."⁸¹⁰

Devrim Konseyinin kuruluş tarihi hazırlık belgelerinde boş bırakılmıştır. Konsey üyeleri, bu boş yere yazılan tarihten itibaren ordu müdahalesine katılanlar arasından seçilecektir. Müdahalenin ay ve gün kısmı yine boş bırakılırken sadece yıl olarak 1971 yazılmıştır. Boş olan diğer bir alan üye sayısının yer aldığı kısımdır. Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları Devrim Konseyi'nin geçici üyeleridir. Konsey başkanlığını, müdahaleye katılmış en üst rütbeli asker yapacaktır. Devrim Konseyine bağlı bir de genel sekreterlik oluşturulmuştur. Devrim Konseyi Genel Sekreterliği'nin görevleri arasında devrim faaliyetlerinin yürütülmesine ve yasamanın çalışmasına yardımcı olmak vardır.⁸¹¹

4.1.4.3. Devrim Kurultayı ve Ulus Kurultayı

Darbe başarılı olduğu takdirde bir devrim hükümeti ülkeyi yönetecektir. İddianameye göre Senato yerini devrim kurultayı olarak tanımlanan yapıya bırakacaktır. Devrim kurultayı yüz kişiden oluşacaktır. Devrim genel kurulu da bu yüz kişi içerisinde olacaktır. Devrim kurultayı yasama işlevi görecektir ve devrime ilişkin yasaları yapacaktır. Ulus kurultayı düşünülen başka bir yapıdır. Farklı mesleklerden ve farklı yaşam yerlerine mensup kişilerden oluşan kurultay, 300 kişi olarak düşünülmüştür. Devlet başkanını seçme ve devrim kurultayına yasa teklifi verme görevi bu kurultaya aittir.⁸¹²

Görüleceği üzere bürolar, kurullar tam bir politbüro mantığına uygun iç içe geçmiş heyetler söz konusudur. Bu yapı Sovyetler Birliği, Çin gibi sosyalist ülkelerdeki devlet sistemini andırmaktadır. 9 Martçıların bu ülkedeki devlet sistemini kopyaladıkları bu politbüro mantığına göre bürokrasiyi planlamalarından rahatlıkla anlaşılabilir. Bir başka dikkati çeken husus Cemal Madanoğlu ve cuntasının yargılandığı davadaki iddianame ile Celil Gürkan'ın anılarında yer alan anayasa taslağında yasama organı Devrim Kurultayı ve Devrim Konseyi'dir.

⁸¹⁰ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Ankara 1986, s. 233.

⁸¹¹ C. Gürkan, *age.*, Ankara 1986, s. 234.

⁸¹² S. Takkeci, *age.*, İstanbul 1973, s. 47.

4.1.4.4. Tasfiyeler ve Görevlendirmeler

Yapılan planlara göre Hava Kuvvetleri Komutanlığında bir toplantı tertip edilecek, toplantıda hareket için gerekli planlar yapılacak ve aynı gün içerisinde yönetimi ele almak için harekete geçilecektir. Harekete geçtikten sonra üst düzey askeri ve sivil bürokraside 192 isim gözaltına alınacaktır.⁸¹³ Hasan Cemal, bakanlıklar için birçok listenin “ortada dolaştığını” söylemektedir. Bu listelere göre “Uğur Mumcu gençlikten sorumlu bakan, Altan Öymen basın, yayın ve hükümet sözcülüğü, Türkiye Öğretmenler Sendikası Başkanı Fakir Baykurt Milli Eğitim Bakanı, Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı da İlhami Soysal” olacaktır.⁸¹⁴

4.1.4.5. Devrim Anayasası

Anayasa metni hazırlanırken birden fazla taslak hazırlanmış ve bu taslakları tek bir metin haline getirme işini Cemal Reşit Eyüpoğlu ve Doğan Avcıoğlu üstlenmiştir. Bu isimlere daha sonra İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, Bahri Savcı, İsmet Sungurbey gibi isimler de destek vermiştir.⁸¹⁵ Taslak anayasa metni, içinde yer vermemiş olduğu kurumları kaldırdığını belirtmektedir.⁸¹⁶ “Anayasa çalışmalarıyla birlikte Devrim Partisinin Tüzüğü, Devrim Mahkemeleri ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun görevini üstlenecek yeni bir yapılanmaya gidilmesi ve Bakanlar Kurulu’nun çalışma prosedürleri ile ilgili çalışmalar yürütülmüştür.”⁸¹⁷

“Anayasaya göre; Türkiye, ‘devrim ilkelerine dayanan halkçı, devletçi, laik, millî ve sosyal devrimci bir devlet’ olacaktı. “Egemenliğin kullanılması” ise, “devrim ilkelerine aykırı” olamayacaktı. “Yasama yetkisi, Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi tarafından” kullanılacaktı. “Yürütme görevi, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine” getirilecekti. (...) “Devrim Konseyi, devletin en yüksek karar organı” olacaktı.”⁸¹⁸

4.1.4.5.1. Devletin Şekli

9 Mart hareketine katılanlar bir anayasa metni oluşturmuşlardır. “Türkiye Cumhuriyeti Devrim Anayasası” başlığı taşıyan metin devletin çalışması, örgütlenmesi ve bürokrasi hakkında kapsamlı düzenlemeler olacağını göstermektedir. Öncelikle

⁸¹³ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s. 151

⁸¹⁴ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 251.

⁸¹⁵ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s. 122.

⁸¹⁶ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s. 174.

⁸¹⁷ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s. 122.

⁸¹⁸ Cemil Koçak, “‘9 Mart’ ölmedi kalbimizde yaşıyor!”, [08 Mart 2015]. <http://www.star.com.tr/yazar/9-mart-olmedi-kalbimizde-yasiyor-yazi-1007467/>

devletin şekli Cumhuriyet idaresi olacaktır. Devlet, devrime uygun bir şekilde “halkçı, devletçi, laik, milli ve sosyal devrimci bir devlettir”.⁸¹⁹

4.1.4.5.2. Devrim Meclisi

Öncelikle Devrim Meclisine değinmek gerekirse bu meclis 150 kişiden oluşacaktır. Sivil ve askerlerin yer alacağı meclise üye olabilmek için devrim anlayışına sahip olmak ve devrime katkıda bulunmak gibi koşullar aranacaktır. Eğer devrimin herhangi bir yerinde yer almıyorsanız bu meclise katılma şansınız yoktur. Diğer bir deyişle devrime katılanlar Devrim Meclisi gibi devletin kritik bir kurumuna seçilme şansları doğacak, bir anlamda ödüllendirileceklerdir. Devrim Meclisi Genel Sekreterliği ise Devrim Meclisinin görevlerinde yardımcı olacak ve Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu arasındaki bağlantıyı sağlayacaktır.⁸²⁰ Başbakan, Devrim Konseyinde yapılacak bir seçimle belirlenecek ve Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır.⁸²¹ Kamu hizmetinde devrime sadakat aranacak, devrim ilkeleriyle ters düşen memur, kamu hizmetinde çalıştırılmayacaktır.⁸²² Ayrıca Devrim Meclisi, Devrim konseyine bağlı bir alt meclis olarak çalışacaktır.⁸²³

4.1.4.5.3. Devrim Partisi

Devrim partisine ayrı bir yer açmak gerekmektedir. Bu partinin diğer partilerden farkı ise cunta mensuplarının hazırladıkları anayasa metninde yer alan bir kurum olmasıdır. Bu model Türkiye'nin tek partili yıllarında bile tercih edilmemiştir. Doğrudan Sovyet Rusya'yı çağrıştırmaktadır. Öncelikle devrim partisi, devrim konseyine bağlıdır. Devrim gerçekleştirildikten sonra ülke idaresini ele alanlar, Devrim Partisini kuracaktır. Parti kurulana kadar devrimin hedeflerini gerçekleştirebilmesi, devrimin halkın yaşamına katılması ve devlet faaliyetlerinin devrimci bir bakış açısıyla takip edilmesi için Devrim Partisi Genel Sekreterliği gözetiminde, devrim örgütü kurulması planlanmıştır.⁸²⁴ Devrim Partisi'nin ülke yönetimi ele alındıktan sonra 30 ilâ 40 gün içerisinde kurulması planlanmıştır.⁸²⁵ Anayasa taslak metninde Partinin amacı,

⁸¹⁹ C. Gürkan, *age.*, Ankara 1986, s. 231.

⁸²⁰ C. Gürkan, *age.*, Ankara 1986, s. 236.

⁸²¹ C. Gürkan, *age.*, Ankara 1986, s. 238.

⁸²² C. Gürkan, *age.*, Ankara 1986, s. 240.

⁸²³ M. Batur, *age.*, İstanbul 1985, s. 218.

⁸²⁴ Cemil Koçak, “‘9 Mart’ ölmedi kalbimizde yaşıyor!”, [08 Mart 2015]. <http://www.star.com.tr/yazar/9-mart-olmedi-kalbimizde-yasiyor-yazi-1007467/>

⁸²⁵ S. Takkeci, *age.*, İstanbul 1973, s. 47.

Atatürk ilkelerine bağlı kalarak toplumu muasır medeniyetler düzeyine ulaştırmak ve devrime uygun çalışmak şeklinde açıklanmıştır.⁸²⁶

9 Martta darbe planları yapanlar uzun süreli bir iktidar düşünmektedir. Tek parti diktatörlüğü kurmayı amaçlayan bu cunta mensupları bir başka cuntanın kurbanı olmuşlardır. Darbe teşebbüsü kuvveden fiile geçecekken kendilerine yapılan karşı darbeye karşılaşmışlar, bir bakıma 9 Mart darbecilerinden önce ülke yönetimini ele almak için darbe yapılmıştır. 12 Martta gerçekleşen bu müdahaleyle birlikte 9 Mart cuntasında yer alan 5 general, 1 amiral, 35 albay hemen emekliye sevk edilmiştir.⁸²⁷

4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası

Muhtıra dönemi, Türkiye’de ve dünyada şiddet eylemlerinin gündemi yoğun bir şekilde meşgul ettiği yıllardır. Bu eylemlerin yanı sıra terör saldırıları da yine bu yıllarda başlamıştır. Öğrenciler şiddet eylemlerinin odağındadırlar ve toplumsal yapıyı güç kullanarak değiştirmeyi amaçlamaktadırlar. Görünüşte 1965 ardından 1969 seçimlerini Adalet Partisi’nin kazanması ve ülkede şiddet eylemlerinin yaygınlaşması sebebiyle 12 Martta ordu muhtıra vermiştir. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanlarının imzasıyla yayınlanan muhtıradaki iş başındaki Hükümetin istifası ve bu Hükümetin yerine anarşi ve terör eylemlerini durdurabilecek bir kabinenin kurulması istenmektedir. Muhtıra yayımlandıktan sonra Demirel Hükümeti istifa etmiş, ardından yeni kabineyi kurma görevi Nihat Erim’e verilmiştir. Erim, kabinesini, teknokratlardan oluşan isimlerden meydana getirmiş ancak Erim’den beklenen performansın sağlanamaması neticesinde Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri kurulmuştur.⁸²⁸

Muhtıra, aşırı sol tarafından göklere çıkarılmış ve övülmüştür. Sebebi ise muhtırayı kendi cuntalarının yayınladığını zannetmeleridir. “Türkiye Öğretmenler Sendikası, Elektrik Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, Dev-Genç, Üniversite Asistanları Sendikası, Orman Mühendisleri Sendikası gibi sol eğilimli 16 örgüt bildiri yayımlıyor, muhtırayı avuçlarını patlatırcasına alkışlıyorlardı. Parlatonun feshini ve yönetimin orduya devrini istiyorlardı.” Metin Toker’e göre bu istekler 9 Mart cuntacılarının amaçlarını yansıtmaktadır. Cunta eğer başarılı olsaydı ilk iş parlamentoyu feshedip ülke yönetimini orduya devredeceklerdi. Muhtırayla birlikte

⁸²⁶ E. Bilbilik, *age.*, İstanbul 2013, s. 173.

⁸²⁷ Ergun Özbudun, “Karşılaştırmalı Bir Perspektifte Demokrasiye Geçişler, Çöküşler ve Onarımlar”, *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, İstanbul 2007, s. 38.

⁸²⁸ Hamit Emrah Beriş, “Ordu ve Siyaset”, *Siyaset*, Ankara 2007, s. 440.

Bülent Nuri Esen ve Bahri Savcı gibi “bilim adamları”, “Başbakanın istifasının da hukuka uygun olduğuna dair fetva” vermişlerdir.⁸²⁹ *Devrim* yazarlarından Uğur Mumcu kendisini o kadar çok kaptırmıştır ki 16 Mart 1971 tarihli bir yazısının başlığını, siyasetçileri kastederek, “Erkekseniz karşı çıkın!” şeklinde atmıştır.⁸³⁰

Muhtıranın yayımlanmasından sonra 9 Martta darbe planı yapanlar, tasfiyeye uğramışlardır. İhraç edilenler arasında “Genelkurmay Merkez Daire Başkanı Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Teknik Başkanı Tuğamiral Vedii Bilget” gibi kritik görevlerde bulunan askerler vardır. Bir bakıma darbe yapmaya çalışanlar darbeye kurban olmuşlardır.⁸³¹ Nisan ayı içerisinde de “İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Ankara, İzmir, Eskişehir, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt’te”, toplamda 11 ilde, sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁸³²

Muhtıranın altında imzası bulunan Muhsin Batur’un bu ilk muhtırası değildir. 1970 yılında 2 defa muhtıra hazırlamış ve bu muhtıraların ilkinin Ocak ayında Milli Güvenlik Kurulu’na, ikincisini ise Kasım ayında vermiştir.⁸³³ Ocak ayındaki muhtırada şikâyet noktaları “bir huzursuzluk, tatminsizlik, rejime güvensizlik, aşırı sağ ve sol (...), basın ve TRT’deki sorumsuzluk (...), sosyal ve ekonomik sıkıntılar (...)” olarak belirtilmiştir.⁸³⁴ Kasım ayında “Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur’un 24 Kasım’da Cumhurbaşkanı’na verdiği mektup, aslında bir “ültimat” niteliğindedir. “General Batur, bu mektubunda, Başbakan Süleyman Demirel’in çekilmesini ve Kemalist ilkeleri savunacak bir kurucu meclisin teşkilini istemişti.” Dahası, “general Batur’a göre; laik devletin ve millî hükümrânlığın en güçlü bekçisi ordu”ydu. Batur, “Millî Güvenlik Kurulu’nun genişletilmesinin ve yetkilerinin artırılmasını” istemişti. Eğer Başbakan Demirel, “karışıklıkları önlemek için baskıyı artırırsa, geniş çapta halk patlamaları ve ordunun müdahale etmesiyle karşılaşabilir”di.”⁸³⁵ 12 Mart muhtırasına gelmeden önce Muhsin Batur, bazı “tavsiyelerde” bulunmuştur. Bu tavsiyeler yasal düzenlemelerle “devlet otoritesini” sağlamak, basın ve TRT’yi “düzene sokmak”,

⁸²⁹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa’nın Son Yılları 1956-1973*, Ankara 1993, s. 217.

⁸³⁰ M. Toker, *age.*, Ankara 1993, s. 219.

⁸³¹ Şengün Kılıç Hristidis, Ergüz Ersel, *İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar (1946-1992)*, İstanbul 2010, s. 211. Ayrıca bkz. H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 262.

⁸³² Cemil Koçak, “Son Sıkıyönetim Bildirisinin Ardından”, [19 Nisan 2014]. <http://www.star.com.tr/yazar/son-sikiyonetim-bildirisinin-ardindan-yazi-872084/>

⁸³³ Nihat Erim, *12 Mart Anıları*, İstanbul 2007, s. 182.

⁸³⁴ M. Batur, *age.*, İstanbul 1985, s. 159.

⁸³⁵ Cemil Koçak, “44 Yıl Öncesi’nden ‘Tanidik’ Sesler 12 Mart’ın Şifreleri”, [14 Mart 2015]. <http://www.star.com.tr/yazar/44-yil-oncesinden-tanidik-sesler-12-martin-sifreleri-yazi-1009641/>

yürütme organını güçlendirmek, yanlış anlaşılan “özerklik” kavramının “devlet içinde devlet” anlamına gelmediğine inanmaktır.⁸³⁶ Nihat Erim, Batur’un verdiği muhtıraları açıklamayacağını ifade etmekle birlikte bu muhtıralarda Anayasa değişikliğinden bahsedildiğini bildirmektedir. Batur’a göre anayasa değişikliği konusunda Yapılacak bir değişiklikte 27 Mayıs’a karşı intikam alma ve siyasi af maksadıyla hareket edilmesinin orduda “alerjik bir izzeti nefis hassasiyeti meydana getir[miştir]”.⁸³⁷ Bu bilgiler 12 Mart ara rejimi döneminde yapılan anayasa değişikliklerinin çok önceden planlandığını ve muhtırayla birlikte hayata geçirildiğini göstermektedir.

Muhtıranın ardından 1961 Anayasasında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler iki farklı tarihte yapılmıştır. İlk değişiklikler 20 Eylül 1971 tarihinde yapılmış ve 1961 Anayasasınının 34 maddesi değişmiş, yedi geçici madde eklenmiştir.⁸³⁸ Diğer değişiklik ise 20 Mart 1973’te gerçekleşmiş, 5 madde değişirken 2 geçici madde eklenmiştir.⁸³⁹ Bu değişikliklerle bürokrasinin gücü ve hükümlerliliği “yeniden” düzenlenmiş,⁸⁴⁰ devletin gücü ve hâkimiyeti artırılmak istenmiştir.⁸⁴¹

12 Mart muhtırasını veren askerler Adalet Partisi iktidarında devletin ağırlığının zarar gördüğünü düşünmektedirler. Devlet otoritesinin zarar görmesinin sebebi 1961 Anayasasıdır. Bu yüzden askerler arasında anayasaya yönelik bir rahatsızlık söz konusudur. Üst düzey komuta kademesi, çeşitli toplantılarda, anayasanın değiştirilmesi yönündeki isteklerini ve şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bu eleştiriler arasında özerklik tanınan devlet kurumlarının faaliyetleri, sendikalar ve yargı vardır.⁸⁴²

Muhtıranın ardından kurulan I. Nihat Erim Hükümeti programında değişimin sinyalleri gelmiş, programda kamu yönetiminin “modernleştirileceği[ne]” ve ülkede meydana gelen güvenlik sorununun giderileceğine değinilmiştir. Bu kurallar temel alınarak idarenin verimliliği artırılmaya çalışılacak, eğitim ve kamu yönetimi “yeniden düzenlenecektir”.⁸⁴³ Yapılacak düzenlemelere “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı” eklenerek, bu programın “hedefleri ve stratejileri” belirlenecektir.⁸⁴⁴ İlerleyen

⁸³⁶ N. Erim, *age.*, s. 183.

⁸³⁷ N. Erim, *age.*, s. 184.

⁸³⁸ K. Gözler, *age.*, Bursa 2015, s. 41.

⁸³⁹

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601699.pdf

⁸⁴⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul 2002, s. 413.

⁸⁴¹ M. Erdoğan, *age.*, Ankara 2002, s. 117.

⁸⁴² Bülent Tanör, *İki Anayasa: 1961 ve 1982*, İstanbul 1994, s. 43.

⁸⁴³ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 26 Mart 1971-17 Kasım 1974*, c. 5, Ankara 2013, s. 3270.

⁸⁴⁴ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, *age.*, Ankara 2013, s. 3271.

zamanlarda Hükümet dediğini yapmış ve kalkınma planının hedef ve stratejilerini belirlemiştir. Hazırlanan metne göre idari teşkilat verimsizdir. Personel sayısı artan devletin, maliyetleri de artmaktadır. İdare bu haliyle bir sorunu teşkil etmektedir.⁸⁴⁵

Bakanlar Kurulu, aldığı bir kararla idari reform için Sadi Koçaş'ı görevlendirerek kamunun yeniden nasıl düzenleneceğini, reformun ana hatları ve stratejisini belirlemesini istemiştir. 5 Temmuz 1971 tarihinde başlayıp 14 Eylül 1971 tarihinde biten çalışmalara Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü ve bazı kamu kuruluşları destek vermişler ve çalışmanın sonucunda bir rapor hazırlamışlardır. Hazırlanan rapor, Kasım 1971'de Başbakanlığa sunulmuş ancak daha sonra yaşanan süreçte idari reform konusunun üzerinde durulmadığı için gündem dışı kalmıştır.⁸⁴⁶ Sadi Koçaş, Nihat Erim hükümeti kurulduktan sonra idari bir "reforma" gitmek istedikleri yönünde açıklamalar yapmıştır. Hükümet programında düzenlemeler altı başlık altında toplanmış ve en başa idari düzenlemeler konulmuştur. Koçaş'a göre Türkiye'de öncelikle yapılması gereken kamu yönetiminin ıslah edilmesidir. İdari yapı değiştirilmeden diğer düzenlemelerin başarıya ulaşması mümkün değildir. Yapılacak düzenlemelerle bürokraside herhangi bir tasfiyeye girişmeyeceklerini ifade eden Koçaş, "reformların" başarıya ulaşması için Atatürkçülüğe inanan bir ekiple çalışılması gerektiğini düşünmektedir.⁸⁴⁷

Sadi Koçaş'ın uzmanlarla yaptığı görüşmeler neticesinde kamuda 500 bin memur yeterli görülmüştür. Ancak uzmanların verdiği bilgiye göre memur sayısı 1 milyon 800 bin kişi civarındadır. Koçaş'a göre sayının fazla olması nedeniyle memurlara daha az maaş ödenmektedir. Reformun başarılı olması için bu maaş sıkıntısı en önce çözülmelidir.⁸⁴⁸

4.2.1. Sivil Bürokrasiye Etkileri

Nihat Erim, II. Erim Hükümeti döneminde "sıkıyönetim makamları, komutanlar, Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Bürosu'nun" Hükümete bazı "tavsiyelerde" bulunduğunu söylemiştir. Bu tavsiyeler arasında "reform kanunlarının parlamentodan süratle çıkarılması, millete gerçekleri yetkili ağızlardan öğretmesi için bir teşkilat kurulması, gerçek Atatürkçü bir neslin yetiştirilmesi maksadıyla tüm eğitim sistemine yön verilmesi, güvenlik kuvvetlerinin günün icaplarına göre reorganize ve modernize

⁸⁴⁵ Devlet Planlama Teşkilatı. *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara.

⁸⁴⁶ S. Koçaş, *age.*, İstanbul 1978, s. 380.

⁸⁴⁷ S. Koçaş, *age.*, İstanbul 1978, s. 379.

⁸⁴⁸ S. Koçaş, *age.*, İstanbul 1978, s. 380.

edilmesi”, bürokraside ve yükseköğretimde ideolojik herhangi bir gruba üye olan ya da sokak olaylarına katılanların ihraç edilmesi, gerekli görülürse ilgili mevzuatta değişikliğe gidilmesi hatta anayasanın değiştirilmesi, yurtdışında yasa dışı olaylara destek verenlerin “vatandaşlık haklarından mahrum edilmesi” gibi maddeler vardır.⁸⁴⁹

4.2.1.1. Kanun Hükümünde Kararnameler

1961 Anayasası uygulanmaya başlandıktan sonra devlet teşkilatı içinde getirdiği yeni kurumlardan dolayı ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Yapılan eleştiriler yürütmenin etkisinin azaldığı yönündedir. Yürütme, hızlı ve etkili çalışmamaktadır. 1971 yılında yapılan değişikliklerle Hükümete Kanun Hükümünde Kararname çıkarma yetkisi verilmiştir.⁸⁵⁰ Kanun Hükümünde Kararnamelerle “temel hak ve hürriyetler” ve “siyasi hak ve ödevler” dışındaki alanlarda düzenleme yapılabilecektir. Buradan anlaşılacağı üzere KHK’lerin düzenleme alanı oldukça geniştir ve haliyle bürokrasi de Kanun Hükümünde Kararnamelerin kapsamındadır. Bir yetki kanunuyla verilen Kanun Hükümünde Kararname çıkarma yetkisi, kanunda yazılı olarak belirlenen bir süre içinde ve yine kanunda yazılı konularda çıkarılabilecektir. Kararnamenin “amacı ve kapsamı” da yetki kanununda belirtilecektir.⁸⁵¹

1488 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici maddeler eklenmesi hakkında Anayasa Değişikliği” yasasıyla (mad. 64) Kanun Hükümünde Kararnameler, “Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunla, belli konularda, Bakanlar Kuruluna kanun hükümünde kararnameler çıkarmak yetkisi verebilir. Yetki veren kanunda, çıkarılacak kararnamelerin amacı, kapsamı ve ilkeleriyle bu yetkiyi kullanma süresinin ve yürürlükten kaldırılacak kanun hükümlerinin açıkça gösterilmesi ve kanun hükümünde kararnamede de yetkinin hangi kanunla verilmiş olduğunun belirtilmesi lâzımdır. Bu kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir. Kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Yetki kanunları ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kararnameler, Anayasının ve yasama meclisleri içtüzüklerinin kanunların görüşülmesi için koyduğu kurallara göre, ancak, komisyonlarda ve genel kurullarda diğer kanun tasarı ve tekliflerinden önce ve ivedilikle görüşülüp karara bağlanır. Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler, bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer. Anayasının ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel hak ve hürriyetler ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler kanun hükümünde kararnamelerle düzenlenemez. Anayasa

⁸⁴⁹ N. Erim, *age.*, s. 606.

⁸⁵⁰ B. Tanör, *age.*, İstanbul 2002, s. 415.

⁸⁵¹ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 191.

Mahkemesi, bu kararnamelerin Anayasaya uygunluğunu da denetler.”
şeklindedir.⁸⁵²

Sadi Koçaş, Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi için De Gaulle’ün anılarından faydalanmıştır. Ayrıca Duverger’in çalışmaları da incelenmiş, Fransa’dan “Kanun niteliğinde kararname”leri, Fransız anayasal düzeninde düzenleyen kanuna ulaşılmaya çalışılmıştır.⁸⁵³

4.2.1.2. Memurlara Sendikaya Üye Olma Yasağı

Ara rejim döneminde yapılan bir başka değişiklik ise devlet memurlarına sendika yasağının getirilmesidir. 1961 Anayasası değiştirilmeden önce sadece siyasi partilere üye olmayı yasaklayan hüküm, 1971 değişikliği ile sendikalara üye olmayı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁸⁵⁴ Yapılan bir başka değişiklik ile (mad. 46) “İşçiler ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Bu hakların kullanılmasında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. (...).”⁸⁵⁵ Maddenin yeni haliyle birlikte “çalışanlar” ibaresi değiştirilmiş ve “işçiler” ifadesine yer verilmiştir. Bu değişiklik yoluyla da memurların sendikalaşma faaliyetlerinin önüne geçmek amaçlanmıştır.⁸⁵⁶ Memurların sendika kuramayacağı (mad. 119) ayrıca belirtilmiştir.⁸⁵⁷ Nihat Erim’e göre sendika işçilere özgü bir örgüttür ve memurlar işçi değildir. O yüzden memurların sendika kurlmaları yanlıştır. Ayrıca memurlar bir kurum altında toplanacaksa buna engel yoktur. Kuracakları vakıf ya da dernek gibi kurumlarla da örgütlenebilirler. Ayrıca “içinde bulunulan ortamda sendika tartışmalı bir konudur.”⁸⁵⁸

Erim, öğretmenlerin kendi aralarında “Türkiye Öğretmenler Sendikası” adı altında bir sendika kurarak örgütlendiklerini, bu sendika yoluyla diğer öğretmen ve kamu memurlarına sirayet edip, onları politik kavgalara, “direniş” ve tartışmalara yönlendirdiklerini ifade etmiştir. Türkiye Öğretmenler Sendikası’nın memur ve öğretmen camiası içerisinde yayılması zararlı görülüş ve Genelkurmay da

⁸⁵²

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc054/kanuntbmmc054/kanuntbmmc05401488.pdf

⁸⁵³ S. Koçaş, *age.*, İstanbul 1978, s. 160.

⁸⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, *Resmi Gazete*, 13964, 22 Eylül 1971.

⁸⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, *Resmi Gazete*, 13964, 22 Eylül 1971.

⁸⁵⁶ Alpaslan Işık, “Cumhuriyet Döneminde Türk Sendikacılığı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1983, s. 1834.

⁸⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, *Resmi Gazete*, 13964, 22 Eylül 1971.

⁸⁵⁸ N. Erim, *age.*, s. 294.

“kuşkularını” iletmiştir. Askerin “kuşkularını gidermek” ve politik kargaşa içerisindeki ülkeye “yeni dertler” açmamak adına bu sendika düzenlemesi yapılmıştır.⁸⁵⁹ Tam bu noktada daha önce memurlara sendika yasağını savunan, kamu memurlarının sendika haklarının olmaması gerektiğini hatta sendika örgütlenmesinin işçilere ait bir müessese olduğunu söyleyen Erim, görüşlerini değiştirmiş ve gelişmiş ülkelerde memur sendikalarının varlığını kabul etmiş, hatta sendika yasağı olan çok az bir ülkenin olduğunu ancak amaçlarının “Türkiye’yi o gün, karanlık bir tünelin içinden, kafasını gözünü yarmadan, tünelin ortasında kalmadan selamete çıkartmak, aydınlığa çıkartmak” olduğunu söylemiştir. Yapılan değişiklikler ise sadece bir “tedbir[dir]”. Eğer maddede değişiklik isteniyorsa ülkenin sendikaları “hazmetmesi”, sendikaların da “devletin derdine yeni ve tehlikeli dertler katmayacak şekilde” faaliyet göstermesi gerekmektedir.⁸⁶⁰

4.2.1.3. Üniversitelere İlişkin Düzenlemeler

Üniversiteler de anayasa değişikliğine konu olan (mad. 120) diğer kurumlardır. 1961 Anayasasının, yürürlükte olduğu dönemde özgürlüklere geniş yer verdiği sıklıkla dile getirilmiştir. Anayasa kaynaklı özgürlükler ve üniversitelerin özerk yapısı nedeniyle, güvenlik güçleri şiddet eylemlerine müdahalede sorunlar yaşamıştır. Yaşanan bu gelişmeler nedeniyle üniversiteye yönelik anayasal bir düzenlemenin kapısı aralanmıştır.⁸⁶¹ Değişikliklerle birlikte öncelikle özerklik vurgusu değiştirilmiş, “idari özerklik” ifadesi anayasadan çıkarılarak sadece “bilimsel özerklik” kısmı bırakılmıştır.⁸⁶² Ayrıca akademisyenlerin siyasi partilerin genel merkez kadrosunda görev alabilmelerini sağlayan hakları, ellerinden alınmıştır. Yeni düzenlemeyle ilgili olarak Nihat Erim, yeni bir üniversite kanunu üzerinde çalıştıklarını ve akademisyenlerin görev sınırlarını bu kanunda detaylı olarak yer vereceklerini söylemiştir.⁸⁶³

Anayasa değişikliği ile birlikte eğitim faaliyetinin yapılamaması ve üniversite yönetimlerinin eğitime engel olan sebepleri giderememesi durumunda, Bakanlar Kurulunun devreye girip, üniversite yönetimi ve bağlı örgütlerin yönetimine el

⁸⁵⁹ N. Erim, *age.*, s. 297.

⁸⁶⁰ N. Erim, *age.*, s. 297.

⁸⁶¹ Talip Küçükcan, Bekir S. Gür, *Türkiye’de Yükseköğretim: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Ankara 2009, s. 135.

⁸⁶² T. Küçükcan, B. S. Gür, *age.*, Ankara 2009, s. 137.

⁸⁶³ N. Erim, *age.*, s. 303.

koyacaktır. Yönetime el koyma kararıyla ilgili TBMM'nin onayı aranacaktır. Hangi durumlarda Üniversite yönetimlerinin ele alınacağı ise kanunla düzenlenecektir.⁸⁶⁴

Nihat Erim'e göre üniversitelerle ilgili değişiklikler kendisini çok uğraştırmıştır. Çünkü siyasi partiler arasında önemli görüş farklılıkları vardır. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı'nın talepleriyle İsmet İnönü'nün talepleri arasında uzlaşma sağlamak güç olmuştur. Buna rağmen küçük farklılıklarla da olsa değişiklik son halini almış ve kabul edilmiştir.⁸⁶⁵ Ayrıca 120. madde kapsamında verdiği beyanatlara göre Türkiye'deki bütün üniversitelerin temsilcilerinin bulunduğu bir "üniversiteler arası yönetim kurulu" oluşturulacaktır. Erim, üniversitelerin bir "reform" beklentisi içerisinde olduğundan ancak bir araya gelip "ortak bir tasarı ortaya çıkara[madıklarından]" yakınmıştır. Yapılacak düzenlemeyle artık bütün üniversiteler bir araya getirilecek ve "yüce bir üniversiteler arası yönetim kurulu" oluşturulacaktır. Bu mercii üniversiteler için "son sözü söyleyecektir."⁸⁶⁶ İsmet İnönü, anayasa değişikliğiyle ilgili meclis görüşmelerinde üniversitelerde özerkliğin korunduğunu söylemektedir. Ancak özerklik sınırlandırılmıştır. İnönü'ye göre özerklik "taşkınlık" demek değildir. Hiç kimse kafasına göre davranamayacak, özerkliğe çizilen çizgiler dâhilinde kalacaktır. Aksi takdirde devlet "aciz" değildir. Ayrıca üniversite değişikliğiyle askerinin "endişesi" giderilmiştir.⁸⁶⁷

Özerklik nedeniyle, bu dönemde, güvenlik güçleri olaylara müdahale etme konusunda tereddütte kalmışlardır. Yapılan değişiklikte üniversite yerleşkesindeki binalarda yaşanabilecek adli vakalarda, suç ve suça karışanlar hakkında işlem yapılacağı anayasa maddesine eklenmiştir. Ayrıca üniversitelerdeki akademik personel, üniversite yönetimi dışında bir idari makam eliyle görevlerinden uzaklaştırılabilecek, ihtiyaç olması halinde, farklı üniversitelerde görevlendirilebilecektir. Görevlendirmedeki kural ise kalkınma planlarına ve kanunla belirlenecek öğrenim ve öğretim ilkelerine bağlı kalmaktır. Anayasal düzenleme üniversite bütçelerine de değinmiş ve genel ve katma bütçeler gibi bütçelerinin "denetlenmesi gerektiğini" belirtmiştir.⁸⁶⁸

⁸⁶⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

⁸⁶⁵ N. Erim, *age.*, s. 296.

⁸⁶⁶ N. Erim, *age.*, s. 301.

⁸⁶⁷ i: 156, 27 Ağustos 1971, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 3, i.s: 2, c. 17, s. 255.

⁸⁶⁸ Özkan Tikveş, "Anayasada On beş Yıllık Dönemde (1961 — 1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34/1, Ankara 1977, s. 39.

4.2.1.4. TRT ve Diğer Yayın Organları

Özerk kurumlar arasında bulunan TRT, öncelikle Nihat Erim'in programında yer almış ve bu programda "Ulusal bir kuruluş olan TRT'nin, Anayasanın öngördüğü özerklik görev anlayışı içinde güçlenmesine yardımcı olunacaktır. (...)" şeklinde yer almaktadır.⁸⁶⁹

Millet Meclisi görüşmeleri esnasında söz alan İsmet İnönü, yasadışı örgütlerin TRT içinde yuvalandığını ve bu teröristlerin polis tarafından izlenmesine rağmen bunları yaptıklarını belirterek, TRT'nin özerkliğinin kaldırılmasından yana tavır koymuştur. Yeni düzenlemeyle TRT'nin sorumluluğu, yayın politikası gibi iç işleyişini ilgilendiren konular yürütmenin emrinde olacaktır.⁸⁷⁰ Aynı şekilde devrik Başbakan Süleyman Demirel de İsmet İnönü gibi düşünmektedir. Demirel'e göre TRT, özerkliği istediği gibi kullanmış ve kendine kalkan yapmıştır. Artık TRT, "her dilediğini" yapamayacaktır. Devlete ait olan ancak devletin kontrol edemediği yayın organları bu değişiklikte birlikte "devletin emrine girecektir."⁸⁷¹ Ocak 1970'te Milli Güvenlik Kurulu'na verdiği muhtıradaki Muhsin Batur'un gündeminde TRT vardır. Bu muhtıra metnine göre "TRT ve basında sorumsuzluk" ve "seviye düşüklüğü" vardır.⁸⁷²

Anayasa değişikliği ile beraber radyo ve televizyonun yönetiminde (mad. 121) 1961 Anayasası ile birlikte verilen özerklik kaldırılmıştır.⁸⁷³ Kaldırılan özerklikle birlikte radyo ve televizyon kurumlarının anayasa da "tarafsız" olacağı yönünde ekleme yapılmıştır. 12 Mart ile birlikte "siyasal erk", televizyona hâkim olmaya başlamıştır. Tarafsızlığı sağlanmaya çalışılan kurum içinde aksi yaşanmış ve müdahaleyi gerçekleştiren askeri bürokrasinin etkisi altında kalmıştır.⁸⁷⁴ Yayın politikasına ilişkin olarak (mad. 121) yayınların milli güvenliğe aykırı olamayacağına yer verilmiştir.⁸⁷⁵

4.2.1.5. Yüksek Savcılar Kurulu

1971 Anayasa değişikliğiyle birlikte yargıda yeni bir kurum oluşturulmuştur. Bu kurum (mad. 137) Yüksek Savcılar Kurulu adını almıştır. Osman Can'a göre Yüksek Savcılar Kurulu, ideolojik kaygılarla kurulmuş bir kurumdur. Savcılar ideolojik bir

⁸⁶⁹ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, *age.*, c. 5, Ankara 2013, s. 3273.

⁸⁷⁰ i: 156, 27 Ağustos 1971, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 3, i.s: 2, c. 17, s. 256.

⁸⁷¹ i: 156, 27 Ağustos 1971, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 3, i.s: 2, c. 17, s. 263.

⁸⁷² M. Batur, *age.*, İstanbul 1985, s. 163.

⁸⁷³ Aysel Aziz, *Türkiye'de Televizyon Yayınlarının 30 Yılı*, Ankara 1999, s. 41. Ayrıca bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, *Resmi Gazete*, 13964, 22 Eylül 1971.

⁸⁷⁴ Erol Mutlu, "Televizyonla İletişimin Denetlenmesi" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1979 – 1980*, Ankara 1981, s. 138.

⁸⁷⁵ <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>

takip altındadır ve başat ideoloji kontrolü elden bırakmak istememektedir.⁸⁷⁶ Kurumun kuruluşu esnasında yasamanın yetkileri kısıtlıdır.⁸⁷⁷ Buna göre;

“Yüksek Savcılar Kurulu, Adalet Bakanının başkanlığında Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulunca seçilen üç asıl ve iki yedek üye ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı ve Özlük İşleri Genel Müdüründen kuruludur. Adalet Bakanı bulunmadığı zaman Kurula Cumhuriyet Başsavcısı Başkanlık eder. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, Adalet Bakanlığı Cumhuriyet savcılarını geçici yetki ile görevlendirerek bu kararı ilk toplantısında Kurulun onamasına sunar. Bakanlık Merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak Cumhuriyet savcılarını, muvafakatlarını alarak, atama yetkisi Adalet Bakanına aittir. Cumhuriyet savcılarının denetimi ve haklarındaki soruşturma Adalet Bakanlığı müfettişleri veya üst dereceli Cumhuriyet savcıları eliyle yapılır. Yüksek Savcılar Kurulunun kuruluşu, çalışma usulleri, toplantı ve karar yeter sayısı, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulunca seçilecek asıl ve yedek üyelerin seçim usulleri ve görev süreleri kanunla düzenlenir. Cumhuriyet Başsavcısı, yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tabidir.”⁸⁷⁸

4.2.1.6. Yargıtay

Sivil yargı bürokrasisinde, Yargıtay başkanının seçilmesinde değişikliğe gidilmiştir. Yargıtay’ın “Birinci Başkan, İkinci Başkan ve Cumhuriyet Başsavcısı Yargıtay Büyük Genel Kurulunca” seçiliyorken, yapılan değişiklikle birlikte “Yargıtay Büyük Genel Kurulunca” ifadesi kaldırılmıştır. Ayrıca Yargıtay İkinci Başkanı için seçim yapılmayacak, Başkan ve Başsavcı için yapılacaktır.⁸⁷⁹ Başkan, İkinci Başkan ve Başsavcı’nın görev süresi ise 4 yıl olarak sınırlandırılmıştır. Bu sürenin bitiminde tekrar seçilme hakları vardır. “1971 yılına kadar Yargıtay Başkan ve Daire Başkanları emekli olana kadar veya kendi istekleriyle ayrılana kadar görevde kalırlardı. (...) 1961 Anayasasının 139. maddesi 20/09/1971 gün ve 1488 sayılı yasa ile değiştirilerek bu uygulamaya son verildi.”⁸⁸⁰

Anayasa değişikliğiyle birlikte Yargıtay’da seçimler azalmış ve zaman kazanılmıştır. 1971 Anayasa değişikliklerinde devlet bürokrasisinin hızlandırılması düşüncesi yattığını düşünürsek bu değişikliğin de aynı amaca hizmet etmek için yapıldığı söylenebilir. Bir diğer değişiklik ise Başkan, İkinci Başkan ve Başsavcı’nın görevlerinde süre kısıtlamasına gidilmesidir. Yargıtay’da bu kademedeki kişilere görev süresi getirilmemesi demokrasi ve hukukla bağdaşmadığı düşünülürse bu değişiklik yerinde bir değişiklik olmuştur. Ayrıca süresiz bu görevlerde kalan yargıçlar kurumların

⁸⁷⁶ O. Can, *age.*, İstanbul 2010, s. 141.

⁸⁷⁷ Ö. Tikveş, *agm.*, Ankara 1977, s. 42.

⁸⁷⁸

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc054/kanuntbmmc054/kanuntbmmc05401488.pdf

⁸⁷⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

⁸⁸⁰ <https://www.yargitay.gov.tr/tarihce>

dinamizmine olumsuz bir etki yapacak, kurum içerisinde kadrolaşmanın yolunu açacaklardır.

4.2.1.7. Danıştay

Sivil yargının diğer bir organı olan Danıştay'da da değişikliklere gidilmiştir. Danıştay kendi Başkanını ve Başkanun sözcüsünü seçecektir. Danıştay (mad. 140) Başkan ve Başkanın sözcüsünü seçme görevi, yeni düzenlemede Anayasa Mahkemesi yerine kurumun kendi üyelerine verilmiştir. Ancak bir istisna olarak “asker kişilerle ilgili idari işlemlerin denetiminin (...) Askeri Yüksek İdare Mahkemesine” vermiştir.⁸⁸¹

Yargıtay'da olduğu gibi Danıştay Başkanının da görev süresi dört yıl olmuştur. Danıştay Başkanının dışında Danıştay daire başkanları ve Başkan sözcüsü de dört yıl görevde kalabilecektir. Görev süresi dolan “Başkan, daire başkanları ve Başkanun sözcüsü” tekrar seçilebilmektedir.⁸⁸²

Bu dönemde yürütme ile Danıştay arasında bir zıtlama yaşanmıştır. Aydınlar Ocağı tarafından düzenlenen bir toplantıda konuşan ve Yassıada mahkemelerinde avukatlık yapmış olan Avukat Ercüment Berker, Danıştay'la ilgili sıkıntılara bu toplantıda yer vermiştir. Berker'e göre yürütme ve yargı bir “görev yarışı” içerisine girmişlerdir. “Birisinin herhangi bir icraatına aksi paralelde bir başka icra yaparak ve böylece yürütme ile yargı denetimi arasında bir yetki tecavüzü, bir faaliyet karışıklığı meydana gel”miştir. 1971 yılında yapılan anayasa değişikliğini yorumlayan Berker'e göre idarenin yargı denetimi ifadesi “yargı yolu” (mad. 114) ifadesi şeklinde değiştirilmiştir. Böylece Danıştay'ın “geniş yetkiyi olumlu bir şekilde” kullanmaması neticesinde “bu yetki elinden” alınmıştır. 1971 değişikliklerinin kurum için bir başka amacı ise “icrai karar alamayacağı tasrih edilmek suretiyle kendi gerçek hukuk hüviyetine girmesi[ni]” sağlamaktır. Ayrıca Danıştay, kendisine gelen davalarda siyasi davranmış, dava edenin ideolojisine göre kararlar almıştır.⁸⁸³

4.2.1.8. Yüksek Hâkimler Kurulu

Yüksek Hâkimler Kurulu'nun yapısı 1971'deki Anayasa değişikliği ile (mad. 143-144) birlikte değişikliğe uğramıştır. 18 asıl ve 5 yedek üyeden oluşan Yüksek Hâkimler Kurulu (mad. 143) artık 11 asıl 3 yedek üyedir. Adalet bakanının statüsü değiştirilerek oy hakkı tanınmış ve Bakan'ın isteğine bağlı olarak Kurul'a başkanlık

⁸⁸¹ Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu: Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi*, Ankara 1974, s. 158.

⁸⁸² S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 219.

⁸⁸³ Ercüment Berker, *Türkiye'de Hukuk Çıkmazı*, İstanbul 1978, s. 13.

edebilmesinin önü açılmıştır.⁸⁸⁴ Üye seçiminde, parlamentoya duyulan güvensizliğin sonucu olarak, değişikliğe gidilmiş ve Yüksek Hâkimler Kurulu'nun tüm üyelerinin seçimi Yargıtay Genel Kurulu'na bırakılmıştır.⁸⁸⁵ Ergun Özbudun, Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerini yine yüksek dereceli hâkimlerin seçmesini, yargı bürokrasisi içinde “yargı teknokrasisi” ve bir kast sistemi oluşturabileceğine dikkat çekmektedir. Özbudun'a göre yargıçları yargıçların seçmesi, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi önemli işler gören kurumun toplumdaki değişimlere karşı duyarsızlaşmasına yol açabilir.⁸⁸⁶ Yapılan bir başka değişiklikle de (mad. 144), “Hâkimlerin denetimi ve haklarındaki soruşturma, Yüksek Hâkimler Kuruluna bağlı ve sürekli olarak görevli müfettiş hâkimler eliyle yapılır. Müfettiş hâkimler, hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu mesleklerden sayılanlar arasından Yüksek Hâkimler Kurulunca atanır.”⁸⁸⁷

4.2.1.9. Anayasa Mahkemesi

1961 yılında kurulan Anayasa Mahkemesi, 1971 ve 1973 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle birlikte bir takım yapısal değişiklikler geçirmiştir. 1971 yılında yapılan değişiklikle anayasaya ilişkin değişiklikleri sadece şekil bakımından inceleyebilecektir.⁸⁸⁸ Anayasanın ilk halinde Mahkemenin şekil veya esas yönünden inceleme yapacağına dair herhangi bir hüküm yoktur. Mahkemenin, Anayasa değişikliklerinde, esasa girerek aldığı kararlar nedeniyle bu yönde bir düzenleme yapılmıştır. Meclis görüşmeleri esnasında Mehmet Ali Aybar, maddenin içeriğine karşı çıkarak anayasa değişikliklerini Mahkemenin sadece şekil değil anayasaya uygunluk bakımından da incelenebilmesi için önerge vermiştir. Ancak önerge reddedilmiştir.⁸⁸⁹

Anayasa Mahkemesinin, davaları dosya üzerinden inceleyebileceği anayasada belirtilerek, Yüce Divan sıfatıyla bakacağı davalar istisna olarak yer almıştır. 1973 yılında yapılan değişiklikle birlikte Yüce Divan olarak baktığı davaların yanında siyasi partilerin kapatma davaları hariç diğer davalara dosya üzerinden bakacaktır.⁸⁹⁰ Grup

⁸⁸⁴ C. Eroğul, *age.*, Ankara 1974, s. 159.

⁸⁸⁵ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul 1990, s. 552.

⁸⁸⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara 2002, s. 361.

⁸⁸⁷ S. Kili, Ş. Gözübüyük, *age.*, İstanbul 2000, s. 222.

⁸⁸⁸ C. Eroğul, *age.*, Ankara 1974, s. 159.

⁸⁸⁹ i: 158, 29 Ağustos 1971, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 3, i.s: 2, c. 17, s. 512.

⁸⁹⁰

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601699.pdf Ayrıca bkz. T. C. Anayasasının 30, 57, 136, 138 ve 148 inci Maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve 2 Geçici Madde Eklenmesi Hakkında, *Resmi Gazete*, 14482, (20 Mart 1973).

kuramadığı halde Meclis'te temsil edilebilen siyasi partilerin (mad. 149) Anayasa Mahkemesine başvuru yapma hakları ortadan kaldırılmıştır.⁸⁹¹ Yeni düzenlemeye göre;

“Cumhurbaşkanı; Yasama Meclislerindeki siyasi parti grupları ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partiler ile son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde onunu alan siyasi partiler; Yasama Meclislerinden birinin üye tamsayısının en az altında (altıda) biri tutarındaki üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve üniversiteler, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal dâvası açabilirler.”⁸⁹²

1961 Anayasasına göre siyasi partilerin grup oluşturabilmesi için (mad. 85) 10 milletvekiline sahip olması gerekmektedir.⁸⁹³

Yapılan son değişiklikle Anayasa Mahkemesi, kararlarını gerekçeli açıklamak zorundadır. Buna göre “(...) iptaline karar verilen kanun, içtüzük veya bunların iptal edilen hükümleri” yürürlükten kaldırıldıktan sonra gerekçesi bir yıla kadar açıklanabilecektir.⁸⁹⁴ Anayasa Mahkemesinin yetkilerinde yapılan düzenlemeyle kurumun ağırlığı azaltılmak istenmiştir.

Serap Yazıcı'ya göre ülkedeki elitler seçimle gelen siyasilere zorluk çıkarmaktadır. Bu tutumlarının sebebi ise ideolojiktir. Yargı böylece “siyasallaşmakta[dır]”. Hukukun tarafsızlığı ise ikinci plana atılmıştır. “Yargı kararlarının hukuka uygun olma zorunluluğunun önemszenmemesi veya hukuka uygun olmayan yargı kararlarının belirli çevrelerde meşru görülmesi, ülkemizde “hâkimler hükümeti” veya “jüristokrasi” olarak tanımlanan bir sistemin ortaya çıkmasına yol açmıştır”.⁸⁹⁵

4.2.1.10. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Yargı bürokrasisine, 1973 yılı içerisinde yapılan Anayasa değişiklikleri ile birlikte Devlet Güvenlik Mahkemeleri (mad. 136) eklenmiştir. Nihat Erim'e göre “olağanüstü hallerde” cezaların hızlı bir şekilde verilmesi gerekmektedir. Normal mahkemelerle süreç uzarken, Devlet Güvenlik Mahkemesi gibi mahkemelerle yasadışı

⁸⁹¹ B. Tanör, *age.*, İstanbul 1994, s. 56.

⁸⁹²

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc054/kanuntbmmc054/kanuntbmmc05401488.pdf

⁸⁹³ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

⁸⁹⁴ <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>

⁸⁹⁵ Serap Yazıcı, [Mayıs 2010], s. 30. <http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Yargisal-Dugum-Turkiyede-Anayasal-Reforma-Iliskin-Degerlendirme-Ve-Orneler.pdf>

örgütlerle hızlı kararlar alınacak ve terörle mücadelede hız kazanılacaktır. Amaç devleti korumaktır. Erim, bu mahkemenin kurulmasında, kanun hükmünde kararnamelerde olduğu gibi, Fransa'yı örnek aldıklarını ifade etmiştir.⁸⁹⁶

Devlet Güvenlik Mahkemeleri, 1773 sayılı “Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” içinde “Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli[dir]”.⁸⁹⁷ Muhsin Batur'a göre “anarşik olayların artması, toplu işlenen suçlar değişik görünüşleri ve bunlar karşısında adli mekanizmanın ağır işlemesi ve yetersiz kalması, yeni bir düşüncenin ortaya atılmasına gerekçe” olmuş yani “Devlet Güvenlik Mahkemelerinin” kurulmasına yol açmıştır. Batur'a göre Sıkıyönetim Mahkemeleri her zaman faaliyet göstermemektedir. Ancak DGM ile bu alanda bir “ihtisas[laşma]” olacak, sıkıyönetim bitse bile bu mahkemeler devamlı görev yapacağından suçluların yargılanmasında bir aksaklık yaşanmayacaktır.⁸⁹⁸

Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Mahkeme başkanı ve 4 üyeden oluşmaktadır. Mahkeme başkanının yanında üyelerden 2'si sivil hâkim, geriye kalan 2 üye ise askeri hâkim olacaktır. Mahkemeyi oluşturan 5 üyenin yanında 1'i asker diğeri sivil olacak şekilde 2 yedek üye daha vardır. Mahkeme üyesi yargıçların tamamı birinci sınıf hâkim olmak zorundadır. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması Yargıtay'ın yapısını da etkilemiştir. Anayasa ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kararlarını incelemek için Yargıtay'da yeni bir daire kurulmuştur.⁸⁹⁹

4.2.2. Askeri Bürokrasiye Etkileri

4.2.2.1. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi

Anayasa'nın Danıştay'ı ilgilendiren maddesinde (mad. 140) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne yer verilmiştir. Buna göre “Asker kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargı denetimi Askerî Yüksek İdare Mahkemesince yapılır.” şeklinde yapılan değişiklikle birlikte sivil ve askeri idari işlemlerin farklı bürokratik organlar tarafından görülmesinin önü açılmıştır. Yani idari yargı ikiye bölünmüştür.⁹⁰⁰ Şeref Gözübüyük'e

⁸⁹⁶ N. Erim, *age.*, s. 288.

⁸⁹⁷

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601773.pdf

⁸⁹⁸ M. Batur, *age.*, İstanbul 1985, s. 183.

⁸⁹⁹ O. Kadri Keskin, *Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Yapısı, Görevleri ve Yargılama Usulleri*, Ankara 1987, s. 31.

⁹⁰⁰ C. Eroğul, *age.*, Ankara 1974, s. 158.

göre Askeri Yüksek İdare Mahkemesine birçok yetki tanınmış ve Danıştay'a benzetilmeye çalışılmıştır. Haksız fiil olarak değerlendirilen davalar bile sivil yargıda değil Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde görülecektir. Danıştay kanunundaki bazı maddeler Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanununda da yer almıştır.⁹⁰¹

Meclis görüşmeleri esnasında Bursa milletvekili İbrahim Öktem, kişilerin asker olması nedeniyle Askeri Yargıtay'da yargılanmasını eleştirerek, Danıştay varken Askeri Yargıtay'ın asker kişiler için görevlendirilmesinin ülkenin hukuk sistemine aykırı olduğunu söylemiştir. Öktem, kişilerin sırf asker olmasından dolayı Askeri Yargıtay gibi "bir adli karar merciinde" davalarının görülmesini hukuki bulmamaktadır. Askerlik işlemleri illaki bir uzmanlık gerektirdiği iddia ediliyorsa bu sorun Danıştay'da bir daire açılarak çözülebilir. Bu sorunlar için Askeri Yargıtay'ın devreye sokulmasına gerek yoktur. Çünkü idari bir vaka için "adli bir yargı organı olan Askeri Yargıtay'ın" devreye girmesi yanlış bir uygulamadır. Gerekirse "Askeri Danıştay" kurulabilir ancak Askeri Yargıtay idari işlere karışmamalıdır.⁹⁰² Askeri Danıştay'la ilgili olarak İstanbul milletvekili Sezai Orkunt, askerden Askeri Danıştay kurulmasına dair istek geldiğini ancak partilerden müteşekkil olan komisyonda bu isteğin kabul görmediğini söylemiştir.⁹⁰³

Bir davanın Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin alanına girebilmesi için öncelikle dava konusunun askeri kişileri ilgilendirmesi gerekmekte ve askeri iş ve eylemler ile ilgili olmak zorundadır. Eğer bir dava, asker kişi ve askerlik mesleğiyle nitelenebilecek bir durumu içermezse Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde görülmeyecektir.⁹⁰⁴

4.2.2.2. Genelkurmay Başkanlığı

Genelkurmay Başkanı yine silahlı kuvvetlerin komutanıdır.⁹⁰⁵ Yapılan anayasa değişikliği ile birlikte 110. maddeye "Millî Savunma Bakanlığının görev ve yetkileri, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarıyla ilişkileri kanunla düzenlenir." şeklinde ekleme yapılmıştır.⁹⁰⁶

⁹⁰¹ A. Şeref Gözübüyük, "Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Görevleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 5/3, Ankara 1972, s. 12.

⁹⁰² i: 158, 29 Ağustos 1971, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 3, i.s: 2, c. 17, s. 505.

⁹⁰³ i: 158, 29 Ağustos 1971, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, d: 3, i.s: 2, c. 17, s. 507.

⁹⁰⁴ A. Ş. Gözübüyük, agm., Ankara 1972, s. 8.

⁹⁰⁵ Halkoyuna Sunulacak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 10816, 31 Mayıs 1961.

⁹⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, *Resmi Gazete*, 13964, 22 Eylül 1971. Ayrıca bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc054/kanuntbmmc054/kanuntbmmc05401488.pdf

4.2.2.3. Milli Güvenlik Kurulu

Milli Güvenlik Kurulunun öncelikle yapısında, daha sonra ise görevinde değişikliğe gidilmiştir.⁹⁰⁷ Nihat Erim'e göre bu değişiklik, Genelkurmay Başkanlığı'nın isteği üzerine gerçekleşmiş bir değişikliktir. Ancak değişikliğin sebebi Erim tarafından açıklanmamıştır.⁹⁰⁸ MGK'yle ilgili hüküm, (mad. 111), "Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur." şeklinde değişikliğe uğramış⁹⁰⁹, "Kuvvet temsilcileri" ifadesinin kaldırılmasıyla birlikte Türk Silahlı Kuvvetlerindeki kuvvet komutanları Milli Güvenlik Kurulu'na dâhil olmuşlardır. Milli Güvenlik Kurulu'nun görevine ilişkin "Milli Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir" şeklinde yer alan madde⁹¹⁰ "Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder" şeklinde değiştirilmiştir.⁹¹¹ Burada yer alan bildirir kelimesi yerine tavsiye eder ifadesinin yer alması askeri bürokrasinin etkinliğini arttıran bir durumdur. Kurul'un danışma görevi ise devam etmektedir.⁹¹²

Mümtaz Soysal'a göre, 1971 Anayasa değişikliği ile (mad. 111) yer alan "bildirir" kelimesinin "tavsiye eder" şeklinde değiştirilmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun aldığı kararların ağırlığını arttırma amacı taşımaktadır. Milli Güvenlik Kurulu, siyasi hayattaki istikrarsızlık nedeniyle, Bakanlar Kurulu'na görüşlerini bildirme görevinin ötesine geçmiş ve Bakanlar Kurulu kararlarının askerlerle birlikte alındığı bir "üst kabine" hüviyetine bürünmüştür.⁹¹³

4.2.2.4. Yüksek Askeri Şura

1961 Anayasası hazırlık sürecinde İstanbul Komisyonunun taslağında yer alan Yüksek Askeri Şura, ara rejim döneminde, 1972 yılında, 1612 sayılı yasayla askeri bürokrasideki yerini almıştır. Merkez teşkilatı olarak kurulan kurumun üyeleri (mad. 2) "Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma Bakanı, Kuvvet komutanları, ordu komutanları (Deniz ve Hava Kuvvetlerinde eşiti komutanlar), Millî Güvenlik Kurulu

⁹⁰⁷ Rona Aybay, "Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 33/1, Ankara 1978, s. 76.

⁹⁰⁸ N. Erim, *age.*, s. 292.

⁹⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, *Resmî Gazete*, 13964, 22 Eylül 1971.

⁹¹⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

⁹¹¹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

⁹¹² R. Aybay, *agm.*, Ankara 1978, s. 77.

⁹¹³ M. Soysal, *age.*, İstanbul 1977, s. 272.

Genel Sekreteri, Donanma Komutanı ile Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atanan orgeneral ve oramirallerdir. Jandarma Genel Komutanlığı ile ilgili konularda, Jandarma Genel Komutanı da üye olarak Yüksek Askerî Şûra toplantılarına katılır.” Şûra’nın başkanlığını Başbakan üstlenecektir ancak Başbakan’ın bu görevi üstlenemediği durumlarda Genelkurmay Başkanı başkanlık yapacaktır. Yüksek Askerî Şûra’nın görevleri (mad. 3), “Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askerî stratejik ana fikrin (Konseptin) tespiti ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesi hususlarında görüş bildirmek, Silahlı Kuvvetlerin ana program ve hedefleri ile ilgili konularda görüş bildirmek, Silahlı Kuvvetlerle ilgili olup önemli görülen kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını inceleyip görüş bildirmek, Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Millî Savunma Bakanının lüzum gördükleri hallerde Silâhlı Kuvvetlerle ilgili diğer konular hakkında görüş bildirmek, diğer kanunlarla verilen görevleri yapmak” şeklinde sıralanmıştır.⁹¹⁴

Yüksek Askerî Şûra’nın bu görevleri siyasetin alanına müdahaleyi göstermektedir. Askerler ordunun “ana program ve hedefleri” ile ilgili görüş belirtmesi askeri darbeye zemin oluşturabilecek bir ifadedir.

Şûra yılda 2 kere toplanacak (mad. 4) ve bu toplantılar Şubat ve Ağustos aylarında yapılacaktır. Eğer Şûra’nın toplanmasına lüzum duyulursa toplanma çağrısını sadece “Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Millî Savunma Bakanı” yapabilecektir. Ancak toplantı için öncelikle Başbakan’ın görüşü alınacak, daha sonra Genelkurmay Başkanı “toplantının zamanı, yeri ve gündemini” belirleyecektir. Şûra kararları salt çoğunlukla alınmakta (mad. 5), eğer eşitlik varsa “Başkanın katıldığı tarafın oyları geçerli sayılacaktır.” “Genelkurmay İkinci Başkanı (mad. 6) Yüksek Askerî Şûranın Genel Sekreteridir. Toplantılara katılır. Ancak oy kullanamaz.” Toplantılar (mad. 8) gizlidir. “Görüşmelerin ve alınan kararların açıklanması veya yayınlanması yasaktır.” Yayınlanmasında sakınca görülme-yen konular Yüksek Askerî Şûranın Genel Sekreteri tarafından açıklanacaktır. Kurumun çalışma düzeni (mad. 9) “Yüksek Askerî Şûranın

914

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc055/kanuntbmmc055/kanuntbmmc05501612.pdf Ayrıca bkz. Yüksek Askerî Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, 14257, 26 Temmuz 1972. Ayrıca bkz. Mustafa Erdoğan, “Silâhlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri”, *AÜSBF Dergisi*, Ankara 1990, C. XLV, n. 1-4, s. 324-325.

yönetimi, çalışma usulleri, Genel Sekreterliğin her türlü iş ve işlemleri Yüksek Askerî Şûraca kabul edilecek bir içtüzükle düzenlenir.”⁹¹⁵

Sivil siyasetçilerle askerler arasındaki irtibatı arttırmak için düşünülen Yüksek Askerî Şûrada⁹¹⁶, ileriki senelerde aksi yönde bir gelişim göstermiş ve iletişimsizlik ortaya çıkmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nın belirlediği gündemde hiçbir karşı görüş ifade edilememiştir. Ayrıca askerler görüşülecek konuları Şûra'dan önce kendi aralarında müzakere etmekte ve toplantı esnasında bir birlik görüntüsü vermektedirler. Böyle olunca karşılarında kararlı komutanlar gören siyasetçiler pek seslerini çıkaramamıştır. Bu durum, Şûra toplantılarında yıllarca süren bir sorun olarak kalmıştır.⁹¹⁷

4.2.2.5. Askeri Personel Kanunu

12 Mart dönemiyle birlikte Askeri Personel Kanunu da değişime tabi tutulmuştur. Ordudaki generalleri ve amiralleri ilgilendiren bu değişiklikle birlikte rütbelerdeki bekleme süreleri değiştirilmiştir. Bu döneme gelinceye kadar generallerin ve amirallerin her rütbede bekleme süresi üç yıldır. Üç yılı dolduran her general ve amiral ya terfi edecek ya da emekli olacaktır. Yapılan değişiklikle birlikte her general ve amiral rütbelesinde bekleme süreleri dört yıla çıkarılmıştır. Org. Faruk Gürler'e ait olan bu düşünce 12 Mart dönemiyle birlikte hayata geçirilmiştir.⁹¹⁸

4.2.2.6. Sayıştay

Sayıştay, yapılan anayasa değişikliği ile birlikte Türk Silahlı Kuvvetlerini denetleyemeyecektir. İlgili maddeye (mad. 127) “Silâhlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usûlleri, Millî Savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.” şeklinde ekleme yapılmıştır.⁹¹⁹ Yapılan değişiklikle birlikte yargı denetimi dışına çıkan askeri bürokrasi, yaptığı giderler için hesap vermeyecektir. Sayıştay'ın denetimi dışına çıkan TSK, sivil bürokrasiye karşı ayrıcalıklı bir konuma yükselmiştir.⁹²⁰

⁹¹⁵ Yüksek Askerî Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, 14257, 26 Temmuz 1972. Ayrıca bkz.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc055/kanuntbmmc055/kanuntbmmc05501612.pdf

⁹¹⁶ M. A. Birand, *age.*, İstanbul 1986, s. 458.

⁹¹⁷ M. A. Birand, *age.*, İstanbul 1986, s. 459.

⁹¹⁸ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, c. 2, İstanbul 1990, s. 155.

⁹¹⁹ <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>

⁹²⁰ Serap Yazıcı, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul 2009, s. 88.

4.2.2.7. Askeri Yargıtay

Bu dönemde yapılan Anayasa değişikliği, Askeri Yargıtay üyesi olabilme şartını (mad. 141) en az Albay rütbesi olarak belirlemiştir. Ayrıca Askeri Yargıtay'ın “Başkan, Başsavcı, İkinci Başkan ve daire başkanları” mahkeme üyeleri arasından seçilmeyecektir. Üye seçiminde rütbe ve kıdem sırası esas alınacaktır. Bir başka deyişle seçim sistemi yerine bürokratik sıra sistemi getirilmiştir.⁹²¹

4.3. 12 Mart Dönemi Tercihlerinin Değerlendirilmesi

12 Mart'ı kendi başına değerlendirmek doğru olmaz. 9 Mart cuntası ve darbe hazırlığı olmasaydı 12 Mart olur muydu? Bu son derece şüphelidir. Kurtuluş Kayalı'ya göre; “Türkiye’de ordunun işlevi konusundaki yaklaşımlar, doğrudan ordu yönetiminin ülkenin sola yönelimi anlamına geleceği noktasında birleşmişlerdir. Konuya bu açıdan bakıldığında Bedii Faik’in Muhtıra’nın verilmiş sebebinin “Bir avuç komüniste” bağlaması ile *Devrim* gazetesinin Muhtıra’dan sonraki ilk sayısında “Ordu Anti-Kemalist Gidiş Dur Dedi” başlığını atması arasında bir bağlantı vardır”.⁹²² Ancak burada muhtıranın Süleyman Demirel ve tek başına iktidar olan Adalet Partisine verildiğini unutmamak gerekir. Özellikle hâkim ideoloji karşısında yer alan ve toplumun geniş kitlelerine hitap eden Adalet Partisinin bu durumu ordudaki cuntaları rahatsız eden önemli bir ayrıntıdır. Kaldı ki 9 Martçılarını bir hedefi de Süleyman Demirel ve onun Adalet Partisi’dir.

1971’deki anayasa değişiklikleriyle birlikte askeri yargının üstlenmiş olduğu görevler artmış (mad. 138) ve genişlemiştir. Görev alanı genişleyen askeri yargı artık sivil kişileri de yargılayabilecektir. Anayasa değişikliğinden önceki halinde siviller sadece kanunla belirtilen suçlarda yargılarken, yapılan değişiklikle birlikte, kanunda belirtilen hallerin yanında, kanunun vermiş olduğu görevi yaparken veya kanunda yer alan askeri alanlarda askerlere karşı işlenen suçlar da yargılabilecektir. Ayrıca askeri yargı organlarının kuruluşları, çalışma usulleri ve yargı mensuplarının özlük işlemleriyle ilgili olarak, askeri yargı organları ve personeli “askerlik hizmetlerinin gereklerine göre”, kanunla düzenlenecektir.⁹²³

⁹²¹ C. Eroğul, *age.*, Ankara 1974, s. 159.

⁹²² K. Kayalı, *age.*, İstanbul 2005, s.187.

⁹²³ Fazıl H. Erdem, Vahap Coşkun, “Türkiye’de Askeri Yargı”, *SETA Analiz*, s. 9, İstanbul 2009, s. 8. Ayrıca bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc054/kanuntbmmc054/kanuntbmmc05401488.pdf Ayrıca bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601699.pdf

Ergun Özbudun, ara rejim döneminde yapılan değişiklikleri 3 grupta toplamıştır. Birincisi, yargının denetleme yetkisi kısıtlanarak temel hak ve hürriyetlerde sınırlama yapılmıştır. İkincisi, yürütme organı Kanun Hükmünde Kararname gibi önemli araçlar elde ederek eskiye nazaran daha söz sahibi duruma gelmiştir. Üçüncüsü ve son olarak askerler yargı denetiminden kurtularak içe kapalı ve özerk bir yapıya bürünmüştür.⁹²⁴

Anayasaya yöneltilen eleştiriler, yapılan değişikliklere rağmen bitmemiştir. Özellikle yargı organları için Alparslan Türkeş'in tespitleri dikkate değerdir. "Memleket adeta bir hâkimler idaresine yöneltilmiştir. Her icraat durumunda, icranın karşısına mahkemeler, mahkeme kararları çıkmaktadır. Tabii bunda da siyasi kanaatlerin ve herhangi bir partiye angaje olmanın büyük tesirleri görülmektedir."⁹²⁵ "Hâkimlerle ilgili, Anayasa Mahkemesi ile ilgili, Danıştay'la ilgili" sıkıntılar vardır. Yargıyla ilgili sorunların kaynağı ise anayasadır.⁹²⁶

Yön ve Devrim hareketi yaptığı yayınlarla darbeye zemin hazırlamıştır. Bu yayın organlarının yapmış olduğu kışkırtmacılık Türk siyasal hayatında ilk değildir. Demirel'e göre "31 Mart vakasında *Volkan* gazetesinin yaptığı kışkırtmayı 1960 öncesinde *Akis* dergisi yaptı. 1971 öncesinde de *Devrim* gazetesi aynı görevi ifa etti. *Devrim* gazetesi orduda çok okunuyordu. 1969'da Fethiye'den Bodrum'a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye Komutanın odasına çıktım. Baktım *Ant* ve *Devrim* gazetesi var. Bunların fikri halkla devrim olmaz, askeri etkilemek, onu kazanmak gerekir."⁹²⁷

Demokrasiyi yazılarından ve dilinden düşürmeyen Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları, silahlı bir unsur olan ordunun demokrasiyi getireceğini düşünmektedir. Geçmişte muhalefetteyken özgürlükçü ve müsavatchı Jön Türk hareketi, özellikle iktidar yıllarında kendi inşa ettiği rejimiyle ilkelerine ters düşmüş, uyguladığı baskı politikalarıyla selefî II. Abdülhamit'e rahmet okutmuştur. Aynı durum 27 Mayıs'ta da gerçekleşmiş, özgürlük ve eşitlik sağlanamadığı gibi otoriterizme kayılmıştır. Hâlbuki darbe baskı rejimini bitirmek için yapılmıştır. Birçok kamu personeli "reform" ya da "tensikat" adı altında tasfiye edilmiş, müdahalecilere itaat edecek insanlar aranmıştır.

9 Martçılar için de durum farklı değildir. Yön ve Devrim hareketinin yazılarında ağır bir militarizm vardır. Bir anlamda militarizm, "demokrasi" getirecektir. Kendi

⁹²⁴ E. Özbudun, *age.*, İstanbul 2007, s. 56.

⁹²⁵ Alparslan Türkeş, *Türkiye'de Hukuk Çıkmazı*, İstanbul 1978, s. 135.

⁹²⁶ A. Türkeş, *age.*, İstanbul 1978, s. 141.

⁹²⁷ H. Cemal, *age.*, İstanbul 1999, s. 26. Ayrıca bkz. H. Özdemir, *age.*, Ankara 2000, s. 28.

fikirlerine uygun şekilde devlet tamamen değiştirilip, dönüştürülecek ve sosyalist bir bürokrasi inşa edilecektir. Jön Türklerin askere güvenerek yönetimi ele alması gibi *Yön* hareketi de aynı çizgiyi izlemiş ancak Jön Türklerden farklı olarak başarısız olmuşlardır. İttihatçılar ya da Jön Türkler arasında bir uyum sorunu yaşanmamıştır. Ancak farklı cuntaların birleşmesiyle meydana gelen *Yön* hareketi müdahaleyi yapacak tepe kadrosunun taraf değiştirmesiyle ortada kalmış ve tasfiye edilmişlerdir. Org. Muhsin Batur ve Org. Faruk Gürler'in taraf değiştirmeleri aslında bu cuntanın zayıf olduğunu, fikri bir birlik sağlanamadığını ve güven sorunlarının yaşandığını göstermektedir.

12 Mart cuntası muhtıra ile ülke siyasetine yön vermiş, rakiplerini de tasfiye etmiştir. Talimatla kurdurdukları hükümetler başarısız olmuş, siyaseti bir bakıma sivillere bırakmaya mecbur kalmışlardır. Siyaseti siyasetçiden daha bildikleri iddiasıyla hareket eden bu askerler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içerisindeki sıkıntıları çözmek yerine ülkenin sorunlarını çözmeye kalkmışlar ve başarısız olmuşlardır.

Bürokraside vesayet rejimini yeniden düzenleyen 12 Martçılar, giderken kendi hareket alanlarını genişleterek gitmişlerdir. İdarenin reforma ihtiyacı olduğunu düşünmektedirler. Tıpkı kendilerinden önce darbe yapan 27 Mayısçılar gibi. Bir başka deyişle askerinin yaptığını asker beğenmemekte ancak bu değişikliklerden askerler değil vatandaşlar mağdur olmaktadır. Düzenlenen şeyler ise kendilerine açtıkları alanlardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE TÜRK BÜROKRASİSİNE ETKİLERİ

5.1. 12 Eylül 1980 Darbesi

5.1.1. Darbeye Giden Süreç

12 Eylül darbesine neden olan birçok sebep vardır. Daha önce ifade ettiğimiz 31 Mart isyanı, 27 Mayıs darbesi, 1962-1963 Talat Aydemir ayaklanmaları ve 12 Mart muhtırasından farklı olarak 12 Eylül müdahalesi, daha kaotik bir ortam nedeniyle gerçekleşmiştir. 12 Eylül öncesi devleti, ülkeyi kurtarmak, reformlar yapmak gibi gerekçelerle darbeye girişen askerler, 12 Eylül döneminde ülkenin yönetilemez hale geldiğini ve otorite boşluğundan kaynaklanan sorunların olduğunu gerekçe göstermişlerdir.

12 Eylül'e doğru giden süreçte Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunları genel olarak belirtmek gerekirse siyasetçilerin uzlaşmaz tutumları ve istikrarlı ve sürekli bir yürütme organının olmaması, yaygın şiddet eylemleri, ekonomik darboğaz, dış politik sorunlar gösterilebilir. Sayılan bu sebepler ülke gündemini sürekli meşgul etmiş, bir sorun yumağı oluşturmuştur.⁹²⁸

Öncelikle siyasi yaşama bakmak gerekirse 12 Mart 1971'de başlayıp 14 Ekim 1973 yılına kadar süren ara rejimden sonra ülke yeniden seçimlere gitmiş ve askerın kontrolündeki siyasal yaşam sona ermiştir. 1973 yılından müdahalenin yapıldığı 12 Eylül 1980 tarihine kadar "7 yılda 7 hükümet" kurulmuştur. Ortalama yılda bir hükümet değişmiş ve yeni bir hükümet görev yapmıştır. Diğer bir deyişle 7 yıllık süreçte hükümetlerin ortalama ömrü 1 senedir. Ayrıca görev yapan bu hükümetlerin koalisyon hükümeti olduğunu da hesaba katarsak ülkenin durumunun ne kadar sıkıntılı olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.⁹²⁹

12 Eylül'e giden süreçte şiddet eylemleri gündemi en çok meşgul eden konular arasındadır. Bu dönemde yaşanan "Sivas, Çorum, Maraş ve Malatya olayları" gibi kitlesel şiddet eylemleri yaşanmıştır. Çatışma ortamı o kadar yaygındır ki ülkede terör faaliyetlerinin ötesinde iç savaşı andıran bir hava vardır.⁹³⁰ Tabii bu durumun en önemli sebepleri arasında yönetimde istikrar sağlanamaması belirtilebilir. "(...) çok parçalı, çok partili, bölünmeleri ve küçük partileri teşvik eden, kırılğan ve zayıf bir siyasal parti

⁹²⁸ Birol Akgün, "12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika (1980-1983)", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)*, Ankara 2011, s. 544-546.

⁹²⁹ H. Özdemir, *age.*, c. 17, Ankara 2002, s. 36.

⁹³⁰ Cemal Fedayi, "Türkiye'nin Siyasal Kaos Dönemi", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: (İç ve Dış Politika)*, Ankara 2011, s. 514.

sistemi” ile birlikte hükümetlerde istikrar sağlanamamış ve ülkede bir yönetim boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu yönetim boşluğu nedeniyle şiddet eylemlerinin önü alınamamıştır.⁹³¹

12 Eylül öncesi Türkiye ekonomik bir darboğazdadır. Özellikle 1975’ten 1980’e kadar olan 5 yıl, o dönemin en büyük ekonomik çöküşü olmuştur. Dünyada petrole bağlı ekonomik dalgalanmalar, Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle uygulanan ekonomik ambargo, siyasal istikrarsızlık başlıca sebepler arasındadır. Bu dönem, temel malların yokluğunun, kuyrukların, enflasyon ve işsizliğin gündemden düşmediği sorunlarla anılmıştır. Ayrıca ülkenin dış borçlanma imkânı da kalmamıştır.⁹³²

Dış politika yine 12 Eylül müdahalesine giden süreçte önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 1973’ten sonra günü kurtarmaya çalışan hükümetler dış politikada kalıcı bir siyaset üretememişlerdir. “Dış politikalarda değişiklik yapmaya çalışmakla birlikte, yeni stratejiler geliştirmeye fırsat bulamıyorlar veya acil krizlere müdahale etmekten fazlasını yapamıyorlardı. İktidarda kalma ihtimalleri zayıftı ve uygulayacakları siyaseti sürtüşmeli oldukları koalisyon ortaklarıyla pazarlık etmek zorundaydılar. Sonuç olarak Türk diplomasisi, kronik iç istikrarsızlığın ve ekonomik krizlerin mahkûmu olmuştu”.⁹³³ Bu dönemin dış politika sorunları arasında haşhaş krizi, Kıbrıs barış harekâtı ve silah ambargosu gibi konular gösterilebilir.⁹³⁴

Müdahaleye başlamadan önce 21 Aralık 1979 günü Kenan Evren ve çeşitli kademelerdeki birlik komutanları bir araya gelerek “uyarı” yapmaya karar vermişlerdir. Bu uyarı bir mektupla yapılacaktır ve Genelkurmay Başkanı imzasını taşıyacaktır.⁹³⁵ Ek olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini içerdiği iddia edilen ikinci bir mektup daha eklenmiş⁹³⁶ ve 27 Aralık günü Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e verilmiştir. Bu açık bir muhtıra demektir. Bu muhtıra metni 02 Ocak 1980 günü Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit’e iletilmiştir.⁹³⁷ Kenan Evren’in bu muhtırası 12 Mart döneminde Muhsin Batur’un verdiği muhtıraları hatırlatmaktadır. 12 Mart süreci bu muhtıralarla başlamıştır. 12 Eylül süreci ise bu muhtıralarla hızlanmıştır. Kenan Evren anılarında muhtıra verdiklerini ancak bir beklentilerinin olmadığı tespitini yapmıştır. Evren’in

⁹³¹ C. Fedayi, *age.*, Ankara 2011, s. 513.

⁹³² Hasan Kazdağlı, “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, *Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, İstanbul 2003, s. 454.

⁹³³ William Hale, *Türk Dış Politikası, 1774-2000*, İstanbul 2003, s. 153.

⁹³⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul 2010, s. 517-557.

⁹³⁵ Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, c. 1, İstanbul 1990, s. 328-329.

⁹³⁶ K. Evren, *age.*, c. 1, İstanbul 1990, s. 331.

⁹³⁷ K. Evren, *age.*, c. 1, İstanbul 1990, s. 340.

ifadeleriyle, “Bu mektubun bir yarar sağlayacağı inancı içerisinde değilim. Göreceksiniz hiçbir şey düzelmeyecektir. Ama biz bu görevimizi de yerine getirelim ki ileride tarih bizi bu yönden tenkit etmesin” dedim”.⁹³⁸

5.1.2. Darbenin Sonuçları

12 Eylül 1980 günü öğle vakti Org. Kenan Evren, okuduğu bildiriyle ülke yönetimini ele aldıklarını radyo ve televizyondan duyurmuştur.⁹³⁹ Kenan Evren, “Bir defa daha belirtiyorum ki; Silahlı Kuvvetler aziz Türk Milletinin hakkı olan refah ve mutluluğu, vatan ve milletin bütünlüğü ve gittikçe etkisi (azalmaya) azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak, kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek”⁹⁴⁰ gerekçeleriyle darbeyi gerçekleştirmiştir. Resmi Gazete’de yayınlanan 1 no.lu bildiri ile “Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini” öne sürerek “Türk Milleti adına”, “emir ve komuta zinciri içinde”, “emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koy[duğunu]” bildirmiştir.⁹⁴¹

Ardından “en kısa zamanda Bakanlar Kurulu’nu kurarak, yürütme sorumluluğunu bu Kurula bırakaca[ğın]”, “Anayasa ve Seçim Kanunu ile Partiler Kanununu hazırlamayı ve bunlara paralel düzenlemeleri yapmayı” planladığını, nihayetinde “özgürlükçü demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresini devredece[ğini]” vaat etmiştir. Muhtıra metninde Evren, ilk iş olarak “her türlü siyasi faaliyetler(in) her kademedede durdurul[duğunu]” ve bu durumun “sayılan bu hazırlıklar tamamlanıncaya kadar” süreceğini belirtmiştir.⁹⁴²

Ülkenin yönetimi “Kara, Deniz, Hava Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı’ndan oluşan Millî Güvenlik Konseyi” ve onun başkanına kalmıştır.⁹⁴³ Konseyle birlikte hemen “Parlamento ve Hükümet feshedilmiş”, “parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurttaki sıkıyönetim ilân edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.” Bir de “sokağa çıkma yasağı” uygulanmıştır.⁹⁴⁴ Milli Güvenlik Konseyi Başkanı “Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren”, üyeler ise “Kara

⁹³⁸ K. Evren, *age.*, c. 1, İstanbul 1990, s. 330.

⁹³⁹ F. Ahmad, *age.*, İstanbul 2002, s. 229.

⁹⁴⁰ Kenan Evren, *Sayın Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Mesaj ve Konuşmalarının Antolojisi 12 Eylül-31 Aralık 1980*, Ankara 1981, s. 10.

⁹⁴¹ Millî Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi, *Resmi Gazete*, 17103 Mükerrer, 12 Eylül 1980.

⁹⁴² K. Evren, *age.*, Ankara 1981, s. 7-8.

⁹⁴³ Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine Açıklaması, *Resmi Gazete*, 17103 Mükerrer, 12 Eylül 1980.

⁹⁴⁴ Millî Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi, *Resmi Gazete*, 17103 Mükerrer, 12 Eylül 1980.

Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun[dur]”. Ayrıca Konsey sekreterliğine “Orgeneral Haydar Saltık atanmıştır”.⁹⁴⁵

Kamu da tüm bu yaşananlardan etkilenmiş “Türk Silahlı Kuvvetlerinde, devlet dairelerinde, belediyeler ve KİT’lerde, özerk devlet kuruluşlarında çalışan tüm memur, sözleşmeli ve ücretli personelin emeklilik, istifa ve işten ayrılmaları ile yeniden yapılacak atamalar ikinci bir emre kadar durdurulmuştur”.⁹⁴⁶ Polise gelince “Emniyet Genel Müdürlüğü tüm teşkilâtı ile birlikte 12 Eylül 1980 Cuma gününden itibaren Jandarma Genel Komutanlığının emir ve kuruluşuna veril[mesine]” ve “Emniyet Genel Müdürlüğüne, Jandarma Genel Komutan Yardımcılığı uhdesinde kalmak üzere; Korgeneral Hayrettin Tulunay atan[masına]” karar verilmiştir.⁹⁴⁷

12 Eylül döneminde 1981 yılına kadar 30 bin civarında kişi tutuklanmıştır. 1982’ye kadar tutuklananların sayısı ise 122,600 kişidir. Tutuklamaların bu kadar yoğun olması nedeniyle birçok hak ihlali yaşanmış, cezaevlerinde tutulanlara işkenceler yapılmıştır. Yine tutuklamalar nedeniyle suçlarda azalma görülmüştür. Toplu davaların açıldığı 12 Eylül döneminde 3600 idam cezası istenmiştir.⁹⁴⁸

12 Eylül müdahalesiyle başlayıp Turgut Özal kabinesinin göreve başladığı 13 Aralık 1983 tarihine kadar geçen ara rejim dönemi “ordunun fiili iktidarı[dır]”. Bu dönemde yasama ve yürütme yetkisi tek bir elden kullanılmıştır. Konsey’in atamış olduğu bir Bakanlar Kurulu mevcuttur ancak bu Bakanlar Kurulu’nun Başbakanı Bülend Ulusu emekli bir askerdir ve bakanlar Milli Güvenlik Konseyi’nin ve Genelkurmay karargâhının etkisinden bağımsız karar almaları mümkün değildir.⁹⁴⁹

Darbenin hemen arkasından kurulan eski Oramiral ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu Hükümeti, ara rejim dönemi boyunca görevde kalmıştır. Kabinenin yapısında değişikliğe gidilmiş, bazı bakanlıklar birleştirilmiş, devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılarının sayısı arttırılmıştır. Ulusu hükümeti, Hikmet Özdemir’in ifadeleriyle, “fiili iktidarı kullanan askeri yönetimin, bir alt organı veya yardımcı kurulu gibi” görev yapmıştır.⁹⁵⁰ Başbakanı görevlendiren de devlet başkanıdır.

⁹⁴⁵ Millî Güvenlik Konseyinin Dört Numaralı Bildirisi, *Resmî Gazete*, 17103 Mükerrer, 12 Eylül 1980.

⁹⁴⁶ Millî Güvenlik Konseyinin Sekiz Numaralı Bildirisi, *Resmî Gazete*, 17103 Mükerrer, 12 Eylül 1980.

⁹⁴⁷ Millî Güvenlik Konseyinin Dokuz Numaralı Bildirisi, *Resmî Gazete*, 17103 Mükerrer, 12 Eylül 1980.

⁹⁴⁸ H. E. Beriş, *age.*, Ankara 2007, s. 442.

⁹⁴⁹ Hikmet Özdemir, “1980 ve Sonrası”, *Genel Türk Tarihi*, c. 9, Ankara 2002, s. 141.

⁹⁵⁰ H. Özdemir, *age.*, c. 9, Ankara 2002, s. 147.

Kabine üyelerini dahi belirleyemeyen Ulusu, devlet başkanının atadığı bakanlarla çalışmıştır. Kabine, Milli Güvenlik Konseyine karşı sorumludur. Bakanlar, Milli Güvenlik Konseyi'nin “görevlileri[dir]”.⁹⁵¹

5.2. 12 Eylül Öncesi Türk Bürokrasisi

12 Eylül öncesi Türk bürokrasisi 1961 Anayasasının şekillendirdiği bürokrasidir. 1961 Anayasası bir tepki anayasasıdır. Tepkiyi gösteren ise bürokrasidir. Bürokrasi, hükümet ve parlamento ile birlikte egemenlik yetkisine ortak olmuştur.⁹⁵² Ayrıca kendi içinde bir bölünme yaşayan bürokrasi, asker ve sivil olarak ikiye ayrılmıştır. Özellikle askeri bürokrasi güçlüdür. Çünkü yapılan yasal düzenlemelerle askerlerin gelirleri arttırılmış, OYAK gibi bir kurumla da piyasaya adım atılarak maddi güç elde edilmiştir. Bu dönemde ordu, “siyasal iktidara karşı etkin bir otonomiye sahip[tir]”. Yine bu dönemde Devlet Memurları Kanunu çıkarılmıştır. Memurların sayısında ise ciddi bir artış söz konusudur. 1963 yılı ile karşılaştırıldığında 1980 yılına kadar memur sayısı % 311 artmıştır. Bu oran, nüfus artış hızının çok üstündedir. İktidarların devlet memurluğu müessesesini işsizliği düşürmek için kullanması artışın nedenleri arasında gösterilebilir. Bu durum devlet memurluğuna talebi arttırmış ve talep de partizanlaşmayı ortaya çıkarmıştır.⁹⁵³

12 Eylül müdahalesinden önce Kenan Evren'in öne sürdüğü sorunlardan biri devlet kadrolarında yaşanan politikleşmedir. Evren, 27 Aralık 1979 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verdiği muhtıradaki “iktidar olan siyasi partilerin bütün devlet kademelerini kendi siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edecek kişilerle doldurması, kamu görevlilerinin ve vatandaşların bölünmesini zorunlu hale getirmektedir. Siyasi partilerce yaratılan bu bölünme giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen iç kaynakların şekillenmesine, himayesine, polis, öğretmen ve diğer birçok kuruluşun birbirine düşman kamplara ayrılmasına neden olmaktadır” demiştir.⁹⁵⁴

12 Mart dönemine gelecek olursak Metin Heper'e göre bu dönemden sonra bürokrasinin hâkimiyeti yürütme lehinde kırılmıştır. Siyasilerin de desteğiyle üst düzey bürokraside, teknokrat memurların ağırlığı vardır. Alt birimlerde ise Heper'in “ganimetçi-yanaşma” ve “militan-yanaşma” dediği memurlar devlet kadrolarına “doldurulmaya çalışılmıştır”. “Ganimetçi-yanaşma” grubu, herhangi bir liyakatin

⁹⁵¹ Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul 1993, s. 254.

⁹⁵² G. Şaylan, *age.*, c. 2, İstanbul 1983, s. 305.

⁹⁵³ G. Şaylan, *age.*, c. 2, İstanbul 1983, s. 306.

⁹⁵⁴ K. Evren, *age.*, İstanbul 1990, c. 1, s. 331.

gözetilmediği, siyasi aralık olarak verilen memuriyetlere yerleştirilen bürokratlar yer almaktadır. “Militan-yanaşma” grubunda ise benimsediği ideoloji temel alınarak “ideolojik boyutlu bir siyasi görevi yerine getirmek için” istihdam edilen kamu görevlileri vardır. Bu dönem bürokrasisi verimliliği arka plana atmış, hatta siyasi nedenlerden ötürü “işleri yokuşa sür[müştür]”.⁹⁵⁵

5.3. 12 Eylül Darbesinin Bürokrasiye Etkileri

5.3.1. Sivil Bürokrasiye Etkileri

5.3.1.1. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği

1982 Anayasasınının 107. maddesine göre Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği kurulmuştur. Bu maddeye göre “Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilât ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlen[mesi]” kararlaştırılmıştır.⁹⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ilk defa 1982 Anayasasında yer almıştır. Bu yetki direkt Cumhurbaşkanına aittir ve bir “yetki kanunu[na]” gerek yoktur. “Yargısal denetimi” ise söz konusu değildir. Kararname, anayasa maddesinde ifade edildiği gibi, sadece Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği makamı için geçerlidir.⁹⁵⁷

Bu düzenlemeye göre Genel Sekreterlik için meclisin bir kanun çıkarma imkânı yoktur. Yani “yasama yetkisinin genelliği” kuralı işlememektedir. Bir başka deyişle bu kurum “Cumhurbaşkanının mahfuz düzenleme alanı” içerisindedir. Aslında bu yetkiyle bir çatışma alanı doğması muhtemel hale gelmiştir. Cumhurbaşkanı’nın çıkardığı kararname ile bir kanun arasında ihtilaf olması böyle bir sonucu meydana getirebilecektir. Kemal Gözler’e göre böyle bir durumda kararnamenin konusuna bakılır ve kararname Genel Sekreterlik makamını düzenliyorsa geçerli kabul edilir. Aksi takdirde kanunun geçerliliği temel alınacaktır. Uygulamada ise Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği için 1983 yılında bir kanun çıkarılmış, bu kanuna göre⁹⁵⁸ “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenen Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu teşkilatı, çalışma esasları ve personel atama işlemleri dışında

⁹⁵⁵ M. Heper, *age.*, İstanbul 1983, s. 297.

⁹⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982. Ayrıca bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf>

⁹⁵⁷ K. Gözler, *age.*, Bursa 2015, s. 333.

⁹⁵⁸ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2879.pdf> Ayrıca bkz. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Teşkilatı Kanunu, *Resmi Gazete*, 18140, 19 Ağustos 1983.

kalan konuları düzenler” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Yani kurumla ilgili olarak Cumhurbaşkanı, istediği gibi tasarruf yapma yetkisine sahiptir.⁹⁵⁹

Bu kurum “cumhurbaşkanına yetkilerini kullanmasında ve görevlerini yerine getirmesinde yardımcı hizmet örgütüdür”.⁹⁶⁰ 1983 yılında çıkarılan ilk kararname ile kurumun işlevi ve yapısı belli olmuştur. Buna göre “Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Teşkilatı; Cumhurbaşkanına Anayasa ve kanunlarla verilen yetkilerin kullanılmasında ve görevlerinin yerine getirilmesinde gerekli her türlü hizmetleri yürütmek üzere kurulan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ile görev yönünden Cumhurbaşkanına doğrudan bağlı, Cumhurbaşkanlığı Başyaverliği, Cumhurbaşkanlığı Danışmanlığı, Devlet Denetleme Kurulu Başkanlığı, Güvenlik İstihbaratı Danışmanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğünden meydana gel[miştir]”.⁹⁶¹

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği bir vesayet kurumu olmuştur. İlk Cumhurbaşkanı Kenan Evren döneminde, devlet teamüllerini Cumhurbaşkanının istediği gibi çığnemiştir. Hasan Celal Güzel ara rejim döneminde müsteşar yardımcısı ve müsteşar olarak görev almış ve ara rejimden sonra yaşanan bir olayı şu şekilde nakletmiştir:

“Bir gün Bakanlar Kurulu -onu da ben tanzim ediyorum müsteşar olarak- kararı yazdık, ekonomik bir karardı. Bakanlar imzaladı, Başbakan imzaladı. Reiscumhura gidiyor, cumhurbaşkanı imzalayacak. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği öyle alışmış daha önceki dönemde, 12 Eylül döneminde; altta imzalar dururken üstü olduğu gibi değiştirdiler ve bize gönderdiler “Bunu yayımlayın.” diye. Böyle bir kepezelik olamazdı yani. Turgut [Özal] Bey’e götürdük, Turgut Bey müthiş kızdı ve iade etti. Dedik ki: “Biz bunu yırttık, attık. Bundan sonra eğer istemedikleriniz olursa bize bildirin yazıyla, biz oturalım, inceleyelim. Makulse uyalım ve ona göre değiştirelim hâlimizi; yoksa kalkıp münakaşasını yapalım.””⁹⁶²

1982 Anayasasıyla birlikte gelen Cumhurbaşkanlığı makamı güçlü bir makamdır. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Cumhurbaşkanına göreviyle ilgili konularda yardımcı olmak için kurulduğu belirtilse de kurum, ilk çıkarılan kararnamede oldukça detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Genel Sekreter yardımcılarının dahi görevlerine yer verilmiştir. Özellikle kurumun istihbarat ile ilgili birimi aslında fiilen

⁹⁵⁹ K. Gözler, *age.*, Bursa 2015, s. 333

⁹⁶⁰ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul 2004, s. 349.

⁹⁶¹ Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, *Resmi Gazete*, 18141, 20 Ağustos 1983.

⁹⁶²

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/13.06.2012/Hasan%20Celal%20Guzel-13.6.2012.pdf (13.06.2012).

Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 12 Eylül 1980 Alt Komisyonu, Hasan Celal Güzel Görüşmesi, s. 27, (19.07.2018).

Cumhurbaşkanı'nın oldukça etkin olduğu tezini kuvvetlendirmektedir. Cumhurbaşkanlığı'nı güçlü kılan tek kurum Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği değildir. Devlet Denetleme Kurulu, güçlü yetkileri olan bir başka kurumdur.

5.3.1.2. Devlet Denetleme Kurulu

1982 Anayasasıyla getirilen bir başka anayasal kurum (mad. 108) Devlet Denetleme Kurulu'dur. Ancak kurum 1981 yılında kurulmuş, daha sonra anayasaya girmiştir. Kuruluş kanununa göre Kurul'un amacı "Yönetimin hukuka uygun, düzenli ve verimli bir şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması[dır]". Kurul bu görevini Cumhurbaşkanına bağlı olarak yerine getirecektir. Görevleri arasında "(...) Cumhurbaşkanının isteği üzerine; a) Tüm kamu kuruluş ve kurumlarında, b) Tüm kamu kuruluş ve kurumları tarafından en az sermayelerinin yarısından çoğuna katılmak suretiyle oluşturulan her türlü kuruluşa, c) Kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, d) Her düzeydeki işçi ve işveren meslek teşekküllerinde, e) Kamuya yararlı derneklerde, (...) her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeler yapmak" vardır. 1999 yılında yapılan düzenlemeyle vakıflar da Kurul'un görev alanı içerisine girmiştir. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı organları denetimin dışındadır.⁹⁶³ Bu durum 2017 anayasa referandumuna kadar sürmüştür.

Kurul 9 kişiden oluşmaktadır. Bu kurula seçilebilmek için yükseköğrenim görmüş olmak ve 12 yıl memur olarak çalışmak gerekmektedir. "Kamu kurum ve kuruluşları, Kurul tarafından gerek görülecek müfettiş, araştırmacı ve diğer uzman personeli Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterinin isteği üzerine Kurul Başkanlığı emrine geçici olarak göndermek ve gerekli yardımı sağlamakla yükümlüdürler". Bir diğer zorunluluk ise bilgi ve belgelerdedir. "Kurul tarafından yapılacak inceleme, araştırma, denetlemelerde, ilgili kuruluş ve kişiler, istenecek her türlü bilgi ve belgeyi vermekle yükümlüdürler". Ayrıca Kurul üyeleri, 70 yaşına kadar çalışabilme imkânına sahiptirler.⁹⁶⁴

Devlet Denetleme Kurulu'nun amacı idarenin düzenli ve verimli çalışmasını sağlamak şeklinde ifade edilse de bu amaca hizmet etmesini sağlayacak tek kişi Cumhurbaşkanı'dır. Diğer bir deyişle idarenin etkinlik ve verimliliğini sağlamak ve eksikliklerini görmek için Cumhurbaşkanı olmak gerekmektedir. Bir başka ifadeyle bu

⁹⁶³ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2443.pdf>

⁹⁶⁴ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2443.pdf>

Kurul'a Cumhurbaşkanı talimat vererek harekete geçirdiği için ikinci bir kişinin başvurma şansı yoktur.⁹⁶⁵

Kurul'un devlet teşkilatı yanında özel kesimi de inceleme yetkisi vardır. Bu da Cumhurbaşkanlığı makamının "siyasi denge" unsuru olabileceğini göstermektedir.⁹⁶⁶ 1999 yılında vakıfların da inceleme altına alınması ve bu dönemin 28 Şubat darbesi dönemi olduğu düşünülürse Kurul'un sadece kamuda değil özel alanda da gözünün olduğu açıktır. Bir bakıma Foucault'un ifade ettiği panopticon⁹⁶⁷ işlevi görmesi için düşünüldüğünü varsayabiliriz. Bu kavramı işleten bir kurum olarak düşünülen Devlet Denetleme Kurulu'nun her yeri görmesi için faaliyete geçirildiği varsayımlarımız arasında yer alan bir başka durumdur. Hukuk ve ordu hariç kurulan bu panopticon her yeri gözetleyebilir durumdadır.

Türkiye'de idarenin denetimini yargı organları yapmaktadır. Ancak Devlet Denetleme Kurulu ile "idarenin hukuka uygunluğunun sağlanma[ya]" çalışılması kanun koyucunun "yargısal denetim konusunda taşıdığı kuşkular" olduğunu göstermektedir.⁹⁶⁸

Kurul'un denetleyemediği kurumlar arasında sadece yargı ve ordu vardır. Yargının denetlenememesi gayet anlaşılabilir bir durumdur. Ancak Silahlı Kuvvetlerin denetlenememesi izaha muhtaçtır. Devlet Denetleme Kurulu ile özel kesimi bile incelemeye alan Cumhurbaşkanlığı makamı her nedense Başkomutanı olduğu Türk Silahlı Kuvvetleri'ni inceleyememektedir. Bu durumun sebebi anayasanın askerlerin kontrolü altında hazırlanmasıdır. Anayasayı yapan askerler fırsatı kaçırmamışlar kendilerini yasal olarak koruma altına almışlardır. Bir başka deyişle kimseye verilecek bir hesapları yoktur. Zira Cumhurbaşkanı'nın bir gün mutlaka sivil olacağını bilmektedirler. Kenan Evren'in hemen ardından bir sivil Cumhurbaşkanı'nın gelmesi, Cumhurbaşkanı'nın bile TSK'yi denetleyememesi ve askerlerin endişelerinin haklı çıkması demektir. Asker Cumhurbaşkanı gitse de hukukun korumasına giren ordu için

⁹⁶⁵ Selçuk Soybay, "Devlet Denetleme Kurulu'nun Konumu ve İşlevi (1), *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 5/1-3, İstanbul 1984, s. 109.

⁹⁶⁶ S. Soybay, agm., İstanbul 1984, s. 110-111.

⁹⁶⁷ Panopticon: Foucault, Bentham'dan faydalanarak panopticon'u tarif etmiştir. Bir bina halka halindedir ve ortasında bir gözetleme kulesi gibi bir kule vardır. Halka şeklindeki binada "bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi veya bir okul çocuğu" olabilir. Bu binada tekli odalar ya da hücreler vardır. Binanın ortasındaki kulede ise bu kişileri gözetleyecek iktidar sahipleri vardır. İşte bu insanlar tekli hücrelerde kalmaları nedeniyle bir araya gelememekte, bir başkaldırı hareketine girişmemektedir. Çünkü oradaki kulede bir ışık vardır ve halka binadaki insanlar kendilerinin gözlemlendiği hissine kapılmakta, bir isyan hareketine başlamaktan korkmaktadırlar. Kuledekiler açısından bakınca bireyler tekli hücrelerde kaldıklarından gözetlemek ve kontrol etmek daha kolay olmaktadır. Michel Foucault, *Hapishanenin doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*, Ankara 2013, s. 295-297. Ayrıca bkz. Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, İstanbul 2012, s. 86.

⁹⁶⁸ S. Soybay, agm., İstanbul 1984, s. 112.

endişelenecek bir durum söz konusu değildir. Bu ve benzeri askerin kendini denetlettirmemesi TSK içinde rüşvet ve yolsuzluk gibi hukuksuz durumların önünün açılması anlamına gelmektedir. Böyle bir durumdan en çok zarar görecektir olan kurum ise Türk Silahlı Kuvvetleri'dir.

5.3.1.3. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Yüksek Hâkimler Kurulu ile Yüksek Savcılar Kurulu'nun tek çatı altında toplanmasıyla meydana gelmiştir. Kurulda her üye 4 yıl görev yapmaktadır. Bu üyelerin “üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından” seçilmesi kararlaştırılmıştır. “Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. (...). Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin veya bir hâkimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar”.⁹⁶⁹

Ara rejim döneminde 1981 yılında çıkarılan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, yine ara rejim döneminde 1983 yılında değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikle Adalet Bakanlığı müsteşarı Kurul'un üyeleri arasına girmiştir. Bir başka değişiklik “Bu Kanun; Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi üyelerinin seçimi ile Yargıtay ve Danıştay üyeleri dışında kalan adli ve idari yargı hâkim ve savcılarının özlük işlerini, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, düzenler”⁹⁷⁰ şeklindeki maddesini “Bu Kanun; Yargıtay ve Danıştay üyeleri ile Uyuşmazlık Mahkemesinin askerî yargı dışından gelen üyelerinin seçimini, Yargıtay ve Danıştay üyeleri hariç olmak üzere adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarının özlük işlerini, mahkemelerin bağımsızlığı ile hâkimlik ve savcılık teminatı esaslarına göre düzenler” durumuna getirerek söz konusu yargı organlarındaki askeri yargı üyelerinin

⁹⁶⁹ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf> Ayrıca bkz. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, *Resmî Gazete*, 17340, 14 Mayıs 1981.

⁹⁷⁰ Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, *Resmî Gazete*, 17340, 14 Mayıs 1981.

HSYK tarafından denetlenmesini engellemiştir.⁹⁷¹ Bir diğer deyişle HSYK asker üyeleri seçemeyecektir.

Kenan Evren'e göre "Ancak, savcılarını tayin eden kurul ayrı, hâkimleri tayin eden kurul ayrı olamaz. Onun için bu iki kurulu birleştirerek savcılarını ve hâkimleri aynı kurulun çatısı altında toplamayı uygun gördük. (...). Öyle hadiseler olmuştur ki, bir bölgede bulunan savcı arkadaşımız, Yüksek Savcılar Kurulu tarafından görevden alınmış ama aynı suçu işlemiş hâkim arkadaş alınmamıştır. Yasadaki yeni düzenlemeyle, bu gibi çelişkili işlemler artık ortadan kalkacaktır. Çünkü işlere aynı kurul bakacaktır. Kaldı ki, eğer bir işlemde usulsüzlük veya hata olmuşsa, yapılacak müracaat üzerinde inceleme Kurulu teşekkül edecektir."⁹⁷²

5.3.1.4. Üniversiteden Tasfiyeler

12 Eylül döneminde 27 Mayıs'ın 147'leri gibi tasfiye yapılmış hatta bu dönem mağdurlarına 1402'ler denmiştir. 27 Mayıs'ta 147 öğretim üyesinin ihracı nedeniyle mağdurlar 147'ler ismini almıştır. Ancak 12 Eylül'ün 1402'likleri ihraç sayısı ile değil kanun numarasıyla ifade edilmiştir. Üniversite tasfiyesi 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununa göre yapılmıştır. 12 Mart ve sonrasında üniversiteler için yasal düzenleme yapılarak idari özerklik ibaresi kalkmış ancak şiddet olayları durulmamıştır.

Özellikle 1975-1980 aralığında üniversitelerde şiddet eylemleri almış başını gitmiştir. Öğrencilerden akademisyenlere kadar pek çok cinayet yaşanmıştır. Meclis araştırma komisyonunun raporuna göre;

"1977 yılında Sultanahmet'teki İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinin yakılması, Prof. Dr. Yalçın Sanalan'ın vurulması üzerine Hacettepe Üniversitesi'nin bir yıl süreyle kapatılması, İstanbul Teknik Üniversitesinin 10 saat işgal edilmesi, Üniversite Yönetimi tarafından okulun bir süre tatil edilmesi; 10 Eylül 1979'da Çukurova Üniversitesi Rektör Vekili Fikret Ünsal'ın evinin önünde, 20 Kasım 1979'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekan Yardımcısı Ümit Doğançay'ın İstanbul Etiler Profesörler Sitesi'nde cinayete kurban gitmesi gibi olaylar yanında, bazı üniversiteler ve fakülteler toplumda yaşanan siyasi kutuplaşmanın bir tarafı haline geliyor, ODTÜ gibi bazı üniversiteler ise uzun süren eğitim ve öğretimin aylarca yapılamadığı boykotlara sahne oluyordu. 12 Eylül öncesi üniversite öğrencileri için klasik olarak görülen bu durum, öğrencilerin kutuplaşmanın bir cenahında yer almalarını zorunlu hale getiren baskılara muhatap olmalarına neden oluyordu. Alt Komisyonun 08.11.2012 tarihli toplantısında; Alt Komisyon Başkanı Prof. Dr. M. Naci Bostancı, 12 Eylül öncesi öğrenci olduğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde "Ülkücüler" adı verilen kendisinin de aralarında bulunduğu az sayıda öğrenciden oluşan Grubun, çoğunlukta olan karşıt görüşlü gruptan ayrı bir yerde sınavlara girmek durumunda kaldıklarını anlatmış, toplantıya konuk olarak katılan Baskın Oran ise bu uygulamayı yapmazlarsa büyük grubun küçük grubu yutacağını bu uygulamayı

971

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602835.pdf Ayrıca bkz. 13.5.1981 Tarih ve 2461 Sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 18067, 04 Haziran 1983.

⁹⁷² K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1990, s. 337-338.

yapmazlarsa her sabah aynadaki yüzlerine bakamayacaklarını ifade etmiştir (Alt Komisyon Tutanakları: 08.11.2012).⁹⁷³

Meclis darbeleri araştırma komisyonu 1980-1985 yılları arasını kapsayan dönemde istifa, görevden alma ve görevden uzaklaştırmalara ilişkin Yüksek Öğretim Kurulu'ndan öğretim üyelerinin isimlerinin olduğu bir liste istemiş ve bu listelere göre;

“YÖK’ün, belirtilen dönemde mevcut olan üniversitelerden 21.09.2012 tarihine kadar elde ettiği bilgileri gönderdiği, bu kapsamda (28) üniversiteden bilgi istenildiği, (26) üniversitenin gerekli bilgileri YÖK Başkanlığı’na bildirdiği, ancak Dokuz Eylül Üniversitesi’nin gönderdiği bilgilerin değerlendirilemediği;

-Atatürk, Bilkent, Cumhuriyet, Gazi, İnönü, Marmara, Mimar Sinan Güzel Sanatlar ve Yıldız Teknik Üniversitelerinin; söz konusu dönemde istifa eden, Sıkıyönetim Komutanlıkları ve Yükseköğretim Kurulu tarafından görevden alınan ve görevden uzaklaştırılan öğretim üyelerine ilişkin bir bilgi ve kayda ulaşılamadıklarını bildirdikleri;

-Anadolu, Dicle, Erciyes, Fırat, Hacettepe, İstanbul Teknik, Karadeniz Teknik, Ondokuz Mayıs, Selçuk, Trakya ve Uludağ Üniversitelerinin söz konusu dönemde sadece istifa eden öğretim üyeleri ve öğretim görevlilerinin bulunduğunu belirttikleri,

-Boğaziçi, Ege, İstanbul ve Orta Doğu Teknik Üniversitelerinin, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu uyarınca görevden alınan öğretim üyeleri ve öğretim görevlilerinin mevcut olduğunu bildirdikleri,

-Ankara ve Çukurova Üniversitelerinin ise hem istifa eden, hem de görevden alınan öğretim üyeleri ve öğretim görevlilerinin olduğunu bildirdikleri”ne yer verilmiştir.

Komisyon kendine gelen bilgiler ışığında aşağıdaki tasnife gidilmiş ve konu şu şekilde rapora eklenmiştir;

“Veriler ayrıntılı incelendiğinde; 12 Eylül sonrasında 12 Eylül 1980 - 31 Aralık 1985 arasında üniversitelerdeki öğretim üyesi ve öğretim görevlilerinden (286)’sının istifa ettiği, (45)’inin görevden alındığı, (1)’inin görevden uzaklaştırıldığı ve (6)’sının da müstafi duruma düştüğü görülmektedir. En çok istifa eden öğretim üyesi ve görevlisinin bulunduğu üniversitelerin; Karadeniz Teknik Üniversitesi (74), Anadolu Üniversitesi (56), İstanbul Teknik Üniversitesi (41), Ankara Üniversitesi (34), Selçuk Üniversitesi (26) ve Fırat Üniversitesi (23) olduğu görülmektedir. En çok görevden alınan öğretim üyesi ve görevlisinin bulunduğu üniversitelerin de; Ankara Üniversitesi (13), İstanbul Üniversitesi (12), Ege Üniversitesi (11) ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (6) şeklinde sıralandığı incelenmiştir.

YÖK Başkanlığınca Komisyonumuza, 12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 döneminde Milli Güvenlik Konseyi, Genelkurmay Başkanlığı ve Sıkıyönetim Komutanlıklarının Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ile yaptığı yazışmalara örnek teşkil edecek bazı yazılar gönderilmiş olup; bu yazıların büyük bölümünün Devlet Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren’e yurt içi gezilerinde üniversiteler tarafından iletilen sorun ve taleplerin incelenerek sonucunun ve Başkanlık görüşünün Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine bildirilmesine ilişkin olduğu, bunların içinde yeni fakülte ve bölüm açılması konularının ağırlık taşıdığı; ayrıca yükseköğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulacak Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin müfredatının belirlenmesi ve bu konuda

⁹⁷³ Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, c. 2, TBMM 2012, s. 849.

Genelkurmay Başkanlığından yararlanılması konularının yer aldığı anlaşılmıştır.”⁹⁷⁴

5.3.1.5. Yüksek Öğretim Kurulu

Anayasa'nın 131. maddesinde “Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim - öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.” denilerek YÖK'ün kurulacağı belirtilmiştir. Ancak 132. maddeye göre “Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tabidir”. Kurul için kanun çıkarılacak ve diğer durumların kanunla bildirileceği anayasada yer almıştır.⁹⁷⁵

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile “(...) yükseköğretim, akademik, kurumsal ve idari yönden yeniden yapılanmamıştır. Kanunla Türkiye'deki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu çatısı altında toplanmış, akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuvarlar ile meslek yüksekokulları üniversitelere bağlanmıştır”.⁹⁷⁶ Bu yasa yoluyla üniversitelerin idari organlarının seçimle değil, atama yoluyla belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Mümtaz Soysal ve Fazıl Sağlam'a göre üniversitelerin idari özerkliği kaldırılmış, bilimsel özerklik ise üniversite bürokrasisinin “izin verdiği ölçüde” belirlenmiştir.⁹⁷⁷

Müdahalenin ardından 12 Mart döneminde olduğu gibi üniversite özerkliği tartışma konusu olmuştur. Üniversitelerde yaşanan şiddet olayları bu tartışmaların altında yatan asıl nedendir. Merkezi otoritenin daha çok denetiminde bir üniversite yapısı tahayyül edilmektedir. 2547 sayılı kanununun çıkarılma amaçlarından birisi de budur.⁹⁷⁸ Kanunda (mad. 1) “Bu kanunun amacı; yükseköğretimle ilgili amaç ve ilkeleri belirlemek ve bütün yükseköğretim kurumlarının ve üst kuruluşlarının teşkilatlanma,

⁹⁷⁴ Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, c. 2, TBMM 2012, s. 851.

⁹⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete*, 17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982.

⁹⁷⁶ Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, c. 2, TBMM 2012, s. 850.

⁹⁷⁷ Mümtaz Soysal, Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1983, s. 50.

⁹⁷⁸ E. Dölen, *age.*, c. 5, İstanbul 2010, s. 115.

işleyiş, görev, yetki ve sorumlulukları ile eğitim - öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili esasları bir bütünlük içinde düzenlemek” olduğu belirtilerek yeni dönemde üniversitelerde merkezin kontrolüne işaret edilmektedir.⁹⁷⁹ Devlet, hükümlerlik gücüne hanel getirecek bir hareketin bizzat engellenmesini istemektedir. 12 Eylül’den önce bilim ve bilim yapmaktan ziyade üniversiteler, güç gösterilerinin odak noktaları arasında olmuş, özellikle aşırı sol akımların hegemonyası altında kalmıştır. Bu kurumlar resmîyette devlet kurumları olsa da fiilîyatta okuryazar çevrelerde baskın ideolojilerin egemenliğindedir. Bu duruma o dönemde itiraz etmek mümkün değildir. Akademik çalışmalar ve eğitim ikinci plandadır. Üniversiteler bir “devrim” çıkarma merkezleri gibi düşünülmüştür ancak içeridekiler işçi değil öğrencidir. Bu durum 9 Mart ruhunun ayakta olduğunun göstergesidir. Halâ “zinde güçler[in]” “devrim” mücadelesi devam etmektedir.

Kenan Evren’e göre Yüksek Öğretim Kurulu, 12 Eylül’den önce yaşanan terör ve anarşi eylemleri nedeniyle kurulmuştur. “Adı geçen kurul devlet yönetiminde ve üniversitelerde en yüksek düzeyde hizmet vermiş kişiler arasından seçilerek atanmış üyelerden oluşmaktadır”. Evren’e göre bu Kurul, “etkin bir denetim” yapacaktır ve “öğretim elemanlarının yurt çapında dengeli bir şekilde yükseköğretim kurumlarına dağıtılması gibi” görevleri de yerine getirecektir. Evren, “üniversite özerkliği ile bilim hürriyetinin çok yanlış ve maksatlı yorumlarla esas amacından saptırıldığı[nı]” düşünmektedir. O’na göre “bilim kürsülerini milli bütünlüğümüze yöneltilen ideolojik propaganda saldırılarına alet edenler, üniversite kampüslerini her türlü suçların serbestçe işlenebileceği bir sorumsuzluk adası şeklinde, devlet ve kanun hâkimiyetinin dışında saydılar, bu yanlış ve zehirli fikirlerini müesseseleştirmeye kalkışarak yurdumuzda anarşiyi körüklediler”.⁹⁸⁰ Evren’in özellikle üzerinde ısrarcı olduğu konu ise özerkliliktir. Evren’e göre “idari özerkliğe mâni olacak” bir düzenleme yapılmalıdır. Ayrıca kendisi “üniversiteler[in]” “anarşi yuvası halinden kurtaracak, profesörlerin ve öğretim görevlilerinin derse girmeden maaş almalarını önleyecek (...) bir Yüksek Öğretim Kanunu hazırlanması talimatını vermiş[tir]”.⁹⁸¹

Rektörlerin Cumhurbaşkanı tarafından atanması da özerklikle beraber ele alınacak bir durumdur. İhsan Doğramacı, çeşitli ülkelerden örnekler vererek rektörlerin atamasını özerklikle ilişkili olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Ancak kurum daha

⁹⁷⁹ Yükseköğretim Kanunu, *Resmî Gazete*, 17506, 6 Kasım 1981.

⁹⁸⁰ K. Evren, *age.*, c. 1, İstanbul 1991, s. 80.

⁹⁸¹ K. Evren, *Kenan age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 374.

sonra bireysel özgürlükler konusunda ciddi eleştiriler almış, özerklik konusu bu tartışmalar içinde görmezden gelinmiştir. Bahse konu olan özgürlüklerden en önemlisi başörtüsü yasağıdır. Bu yasak üniversite özerkliği ve eğitim özgürlüğü kapsamında YÖK'e yapılan en önemli eleştiriler arasında yer almaktadır. Ayrıca üniversite eğitiminin merkezileştirilmesi, yükseköğrenimin “kışla disiplini” altına alınması gibi eleştiriler de söz konusudur.⁹⁸² YÖK ile birlikte doçentlik ve profesörlük unvanlarını almak için tez yazma şartı kaldırılmıştır. YÖK, akademik çalışmaların artacağını öne sürse de bu düzenleme aksi bir duruma neden olmuştur.⁹⁸³

5.3.1.6. Bölge Valilikleri ve Merkez Valiliği

Bölge valilikleri Kenan Evren'in bizzat istediği bir örgütlenme modelidir. Ara rejim döneminde Ekim 1983 günü çıkarılan bir kanun hükmünde kararname ile yasalaşmıştır. Evren 67 ilin sayısının çok fazla olduğunu düşünmekte ve bir ara kurum olarak bölge valiliklerini istemektedir. Bakanlıkların bölge müdürlükleri şeklinde örgütlenmeleri olduğunu ve bu müdürlükler üzerinde valilerin herhangi bir yaptırım gücü olmadığını ifade eden Evren'e göre bu kurumlar direkt bakanlıkla irtibata geçmekte, valiler ise “başı bakanla belaya girmesin diye” bölge müdürlerine ses çıkarmamaktadırlar. Ayrıca güvenlik kuvvetlerinin ihtiyaç anında farklı bir İl'e sevki gerektiğinde onayın, Bakandan alınması gerekmektedir. Evren, tam bu noktada Bakanın bulunamaması ya da geç saatlerde uyandırılması gibi uygulamaların olduğundan bahsetmektedir. Batıdaki farklı ülkelerden örnekler vererek bölge valiliklerinin ne kadar gerekli olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.⁹⁸⁴

Çıkarılan “Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı; kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak için birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatının kurulmasıyla ilgili esas ve usulleri; bu teşkilatın, il valileri, bölge kuruluşları, yargı kuruluşları, askeri kurum ve kuruluşlar, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkilerini ve görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemek” olarak ifade edilmiştir. Bölge valiliği ise “Kamu hizmetlerinde verim ve uyum sağlamak amacıyla bu Kanun Hükmünde Kararname ile birden çok ili içine alan alanlarda görev veya hizmet yapacak şekilde kurulan merkezi idare teşkilatı” olduğu şeklinde belirtilmiştir.⁹⁸⁵

⁹⁸² Bekir S. Gür, Zafer Çelik, “YÖK'ün 30 Yılı”, *SETA Rapor*, Kasım 2011, s. 20.

⁹⁸³ Mete Tunçay, “YÖK”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul 1983, s. 684.

⁹⁸⁴ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, c. 4, İstanbul 1991, s. 358. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım*, c. 2, İstanbul 1994, s. 96.

⁹⁸⁵ Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *Resmi Gazete*, 18181, 04 Ekim 1983.

Bu maddeden anlaşılacağı üzere bölge valilikleri il valiliği gibi yerelde devlet kurumlarının tekrar örgütlendiği bir yapı oluşturmuştur.

Bir bölge valiliğinin “kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirlenmesi, bir ilin başka bir bölge valiliğine bağlanması kanun ile” yapılabilir. İller bölge idarelerine kendi mülki sınırlarıyla katılacak, bölge idaresi “görev ve hizmet alanının sınırları il sınırlarını böleme[yecektir]”. Her bölge, bölge merkezinin ismiyle adlandırılır. “Bölge valisi, Devletin, Hükümetin ve bakanların bölgedeki temsilcisi ve bunların idari ve siyasi yürütme organıdır. (...). Merkezi idarenin taşra teşkilatı kurma yetkisi kurum ve kuruluşların kendi kanunlarında belirtilir. Kanunlarında bu konuda açıkça yetki bulunmayan bir kurum veya kuruluş taşra teşkilatı kuramaz”. Kurumun birimleri “Genel Sekreterlik, Denetleme Kurulu, Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, İç Güvenlik Müdürlüğü, Savunma Müdürlüğü, Hukuk Müşavirliği[nden]” oluşmaktadır. Bölge valisi tıpkı il valisinin yetkili olduğu gibi devleti temsil eder, hükümeti ve ayrı ayrı her bakanlığın sorumluluk alanında sorumludur. İl valileri, bölge valilerinin sorumlulukları altındadır. Bir diğer deyişle il valilerinin ita amiri bölge valileridir. Başka bir deyişle bakanla il valileri artık doğrudan bakanla değil bölge valileriyle muhatap olacaklardır. Bölgeye bağlı kurumlar il ve ilçelerde şube açabilecek ve bu şubeler il valisi ya da kaymakamların sorumluluklarında olacaktır.⁹⁸⁶

Bu kanun hükmünde kararnameye göre Türkiye sekiz bölgeden meydana gelmiştir. Erzurum, Diyarbakır, Adana, Kayseri, Ankara, Konya, İstanbul, İzmir bölge merkezleridir. Erzurum’a bağlı olarak Ağrı, Artvin, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Ordu, Gümüşhane, Kars, Muş, Rize, Trabzon, Tunceli illeri, Diyarbakır bölgesine bağlı olarak Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Urfa, Van illeri, Adana’ya bağlı olacak şekilde Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, İçel, Kahramanmaraş, Malatya illeri, Kayseri bölgesinde Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Sivas, Tokat, Yozgat illeri, Ankara bölgesinde Amasya, Ankara, Bolu, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Samsun, Sinop, Zonguldak illeri, Konya bölgesinde Afyon, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Konya illeri, İstanbul bölgesinde İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Kocaeli, Sakarya illeri, İzmir bölgesinde İzmir, Manisa, Uşak, Denizli, Aydın, Muğla, Burdur, Isparta, Antalya illeri vardır.⁹⁸⁷

⁹⁸⁶ Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *Resmi Gazete*, 18181, 04 Ekim 1983.

⁹⁸⁷ Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *Resmi Gazete*, 18181, 04 Ekim 1983. Ayrıca bkz. “Türkiye 8 Bölge Valiliğine Ayrıldı”, (05 Ekim 1983). *Milliyet*, s. 1.

Bu kanun hükmünde kararname çıkarılırken Başbakanlık Müsteşarlığı vekili olan Hasan Celal Güzel, “Darbe Konseyi'nin asker uzmanları, Ekim 1980'de, devlet teşkilâtını, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarını örnek alarak yeniden düzenleyen 29 sayfalık bir raporu Başbakanlığa gönderdiler. Ben o sırada Başbakanlık Müsteşarlığı'na vekâlet ediyordum. Başbakan Ulusu, raporu vererek bir görüş hazırlamamı istedi. Raporu, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Özal'a götürüp durumu anlattım. Bana, 'Buna engel olmamız lâzım. Bir karşı görüş hazırla, ben de Ulusu'ya anlatırım' dedi. Hiç unutmam, iki gece sabahlayarak 40 sayfalık bir rapor hazırladım ve Konsey üyelerine sunuşumu yaptım. Özal da beni destekledi ve bu merkeziyetçi yapıya mâni olabildik” demiştir ancak “12 Eylül yönetimi, artık yetkinin ellerinden çıkacağı zaman yaklaşınca, Evren'in deyişyle 'politikacıların tencereyi pisletmemesi' için alelacele bir takım kanunlar çıkarıp Özal yönetiminin başına bela etmişlerdir. Bu eylemlerini, ANAP seçimi kazandıktan sonra da sürdürdüler. (...). 71 sayılı Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname de 24.6.1983 tarihinde kabul edilmesine rağmen, 4 ay kadar bekletildikten sonra 4.10.1983'te yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.”⁹⁸⁸

Güzel, bu idari yapının merkeziyetçiliği arttırmaya yönelik olduğunu düşünmektedir. “(...) bu düzenleme, eyalet sistemindeki gibi yerinden yönetim prensibine değil, tam aksine militarist denetimli merkeziyetçi bir yapılanma görüşüne uygun şekilde hazırlanmıştır”. Merkeziyetçiliği arttıran bir yasa olsa da Güzel bu düzenlemenin devletin üniter yapısını tehdit ettiğini de düşünmektedir. “(...) hem antidemokratik ve müdahaleci bir zihniyetle hazırlanmıştı; hem de Türkiye'nin üniter yapısı bakımından bir tehdit oluşturuyordu. Çünkü merkeziyetçi bürokrasi değişmiyordu ama kurulan bölgeler yoluyla federatif bir sisteme kapı açıyordu. Bu değerlendirmeler neticesinde, 11.7.1984 tarih ve 3036 sayılı Kanunla (Bölge Valiliği Hakkında 71 sayılı KHK'nın Reddine Dair Kanun)⁹⁸⁹ söz konusu KHK kaldırıldı. Üniter yapıyı muhafaza ederek (...) hatta eyaletler kurabilirsiniz. Lâkin 'özerk yönetimler' teşkili ve 'federatif sistem'e gidilmesi, Türkiye'nin 'ülkesiyle ve devletiyle bölünmez bütünlüğü'nü (Anayasa, madde 3) tehlikeye sokacaktır”. Ayrıca Güzel bu düzenlemenin 27 Mayıs dönemine dayandığını ve MEHTAP raporunun bu işin başlangıcı olduğunu ifade etmektedir.⁹⁹⁰

⁹⁸⁸ Hasan Celal Güzel, “Evren'in bölge valiliği talebi neydi?”, [06 Mart 2007]. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/hasan-celal-guzel/evrenin-bolge-valiligi-talebi-neydi-807810/>

⁹⁸⁹ Hasan Celal Güzel'in kastettiği kanun şudur: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc067/kanuntbmmc067/kanuntbmmc06703036.pdf Ayrıca bkz. Bölge Valiliği Hakkında 71 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Reddine Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 18472, 28 Temmuz 1984.

⁹⁹⁰ Hasan Celal Güzel, Evren'in bölge valiliği talebi neydi?, [06 Mart 2007]. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/hasan-celal-guzel/evrenin-bolge-valiligi-talebi-neydi-807810/> Hasan Celal Güzel'in ifade ettiği durum MEHTAP raporunun bir kısmında şöyle ifade edilmektedir: “Bakanlık ve dairelerce, bölge teşkilatı meydana getirilirken sadece kendi hizmet ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, çeşitli bölgeler arasında merkezleri ve çevreleri bakımından büyük farklılıklar meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu şekilde bölge teşkilatı kurma eğilimi devam etmekte, merkezi planlama, bölge planlaması sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi ile ilgili kuruluşlarda ili aşan homojen coğrafi ve iktisadi birimler ele alınmaktadır. Bu gelişmeler göz önünde tutulunca, mülki teşkilatlanmada farklı bir

5.3.1.7. Yüksek Hakem Kurulu

12 Eylül öncesi dönemde çok sayıda işçi hareketleri, grev ve lokavt yaşanmış, kargaşa ve şiddet ortamı içerisinde işçiler de dâhil olmuşlardır. 12 Eylül’le birlikte askeri idare buraya da el atmış ve 24 Aralık 1980 tarihinde “Süresi Sona Eren Toplu İş Sözleşmelerinin Sosyal Zorunluluk Hallerinde Yeniden Yürürlüğe Konulması Hakkında Kanun[u]” çıkarmıştır. Bu kanunla hayata geçen Yüksek Hakem Kurulu’na, “işçi veya işveren mesleki teşekküllerinin faaliyetlerinin durdurulduğu veya grev ve lokavt yetkilerinin ertelendiği veya askıya alındığı hal ve yerlerde; yürürlük süresi sona ermiş bulunan işkolu veya işyeri toplu iş sözleşmelerini (...) gerekli gördüğü değişiklikleri yapmak suretiyle yeniden yürürlüğe koy[mak]” yetkisi verilmiştir (mad. 1). Kurulun yetkileri geniştir.

Bu kanuna göre Yüksek Hakem Kurulu toplu iş sözleşmelerinde “Devletin ülke ve milleti ile bütünlüğü, milli güvenlik, kamu düzeni ve genel asayişe aykırı hükümleri ile kanunlarda suç sayılan fiilleri teşvik ve himaye eden hükümleri, yeniden yürürlüğe konulamaz, teşmil edilemez. Yürürlük süresi dolmamış toplu iş sözleşmelerinin bu gibi hükümleri de işçi, işveren ve bunların mesleki teşekkülleri ile bölge çalışma müdürlüğü veya Çalışma Bakanlığının başvurusu üzerine (...) iptal ed”ebilecektir. Kurul, “yeniden yürürlüğe koyduğu toplu iş sözleşmelerinde de, sözleşme süresi içinde gerekli gördüğü hallerde değişiklikler yapabil[me]”, “kararlarında, toplu iş sözleşmesinin yürürlüğe girme tarihini, yürürlük süresini ve yapılan değişiklikleri belirt[me]” yetkisine de sahiptir (mad.1). Eğer toplu iş sözleşmesi yanlış yorumlanırsa müracaat edilecek makam yine Yüksek Hakem Kuruludur (mad. 5). Kurul dokuz kişiden müteşekkildir. Bu dokuz üye; “Yargıtay’ın iş dâvalarına bakan dairesi başkanı”, aynı zamanda Kurul’a başkanlık edecektir, “Bakanlar Kurulunca; ekonomi, işletme veya sosyal politika ve iş hukuku konularında bilgi ve tecrübe sahibi olanlar arasından seçilecek iki üye”, “Çalışma Bakanlığı Çalışma Genel Müdürü”, “Devlet Planlama Teşkilâtı Sosyal Planlama Dairesi Başkanı”, en fazla üyeye sahip işçi konfederasyonundan iki üye, işverenleri temsilen iki üye ki bu iki üyeden biri “en çok işveren mensubu olan işveren konfederasyonunca”, diğeri ise “kamu işverenlerini temsilen Bakanlar Kurulunca

kuruluşa gitmek lüzumu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. İl büyüklüklerinde gereken ayarlamalar yapıldıktan sonra çeşitli hizmetler için kullanılan bölge ölçülerinin mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırılması, hizmet bölgelerinin, mümkün olduğu kadar aynı merkezlere ve çevrelere göre düzenlenmesi ve bölge Merkezlerinde -gerekli, koordinasyon: usullerinin bulunması önemli faydalar sağlayacaktır. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, *Merkezî Hükümet Teşkilâtı Kuruluş ve Görevleri*, Ankara 1966, s. 363.

seçilir”. Kurul’un aldığı kararlar “kesindir”. Kurul ile ilgili değinilmesi gereken bir başka husus ise bir Genel Sekreterlik makamına sahip olmasıdır. Genel Sekreter, “Çalışma Bakanının teklifi Başbakanın onayı ile” çalışmaya başlar. Ayrıca “Başbakanlıkça Genel Sekreterlik emrine kamu kuruluşlarından yeteri kadar raportör, uzman ve diğer personel verilir”.⁹⁹¹

Yüksek Hakem Kurulu, aynı zamanda anayasada da yer almıştır. Anayasaya göre “Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir”.⁹⁹²

İşçi eylemlerinin yoğun olarak yaşandığı 12 Eylül öncesi dönem nedeniyle Milli Güvenlik Konseyi işçi hakları için de düzenleme yapmıştır. Özellikle 15-16 Haziran 1970 yılında AP’nin sendikalarla ilgili bir düzenleme yapmak istemesi eylemlere neden olmuş, beş kişi ölmüş, yaklaşık 200 kişi yaralanmıştır.⁹⁹³ 1961 Anayasasıyla gelen haklar, Nihat Erim’in tabiriyle ülkeye bol geldiği düşünülerek devletin gücüyle sıkı denetim altına alınmıştır. 1961 Anayasasıyla verilen bu haklar 1982 Anayasası ve öncesindeki yasal düzenlemelerle yine geri alınmıştır. Yüksek Hakem Kurulu çalışma hayatını ilgilendiren konularda kontrolü sağlamak için düşünülmüş ve anayasada yer almıştır. Yüksek Hakem Kurulu istediği gibi bir iş sözleşmesi hazırlar ve taraflar da bunu kabul etmek zorundadır. Bir anlamda bu kurul ile işçi ve işverene “anlaşamazsanız devlet olarak biz araya girer sizi anlaştırırız” şeklinde bir mesaj verilmektedir. Tabii hem işçilere hem de işverenlere uzlaşmaz tavırları nedeniyle böyle durumlara yol açtıkları yönünde eleştiriler yapılabilir. Bu süreçte devletin istediği gibi hazırlanan toplu iş sözleşmeleri tarafların önüne konular, tarafları şartları kabul etmeye zorlar. Bu sözleşmelerde devlet hem ekonomi eksenli hem de güvenlik eksenli düşünür. Böylece devletin kamunun yanında özel sektörde de belirleyici konuma geldiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

⁹⁹¹ Süresi Sona Eren Toplu İş Sözleşmelerinin Sosyal Zorunluluk Hallerinde Yeniden Yürürlüğe Konulması Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 17203, 27 Aralık 1980.

⁹⁹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982.

⁹⁹³ Dönemin işçi hareketleri ve bu bahsi geçen olay için bkz. Cemil Koçak, *Dönüm Noktası Olamayan Eylem: 15 - 16 Haziran İşçi Direnişi*, [15 Haziran 2012].
http://www.star.com.tr/yazar/Donum_noktasi_olamayan_eylem_15_16_Haziran_isci-yazi-610573/

5.3.1.8. Devlet Memurları

1982 Anayasasının taslağında devlet memurlarının ve KİT'lerde çalışıp işçi statüsünde olmayan diğer görevlilerin, sendika ve siyasi partilere üye olamayacağı (mad. 159) belirtilmiş ancak anayasada bu yasak için ayrı bir madde olarak düzenlenmemiştir.⁹⁹⁴ Anayasanın siyasi partilerle ilgili maddesinde (mad. 68) “Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları siyasi partilere giremezler.” şeklinde bir ifade kullanılmıştır.⁹⁹⁵

Bu dönemde devlet memurlarına zorunlu hizmet şartı getirilmiştir. Yeni atanacak memurları kapsayan bu hizmet şartı için Türkiye beş bölgeye ayrılmıştır. Bu beş bölgeden herhangi birine atanan memur üç yıl o bölgede kalmak zorundadır. Ayrıca memurların nüfusa kayıtlı oldukları il ve ilçelerde görev yapmalarının önüne geçilmiştir. Bu kapsamda “eğitim, öğretim, emniyet, mülki idare amirliği, teknik, sağlık, avukatlık ve din hizmetleri[ne]” mensup memurların “yer değiştirme suretiyle” atanmasına karar verilmiştir.⁹⁹⁶

1982 Anayasası, devlet memurlarının siyasi partilere üyeliği konusunda katı davranmıştır. Tercihin bu yönde olması 12 Eylül öncesi memurlar arasındaki kamplaşmayla ilgilidir. 1961 Anayasası siyasi partilere üye olma konusunda akademisyenlere açık kapı bırakmış ve öğretim üyelerinin sadece genel merkez teşkilatlarında görev alabileceğine hükmetmiştir. 1971 Anayasa değişikliği ile akademisyenler hiçbir şekilde siyasi partilere üye olamazken, 1982 Anayasası da bu durumu devam ettirmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası, TSK mensuplarının siyasi partilere üye olamayacağına anayasada özellikle yer vermiştir.

5.3.1.9. 12 Eylül'ün Sivil Bürokrasisi

Kenan Evren, 27 Aralık 1979 tarihinde Cumhurbaşkanına siyasi partilere iletmesi için verdiği muhtırada “iktidar olan siyasi partilerin bütün devlet kademelerini kendi siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edecek kişilerle doldurması, kamu görevlilerinin ve vatandaşların bölünmesini zorunlu hale getirmektedir. Siyasi partilerce

⁹⁹⁴ “1982 Anayasa Tasarısı...”, (18 Temmuz 1982), *Milliyet*, s. 11.

⁹⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete*, 17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982.

⁹⁹⁶ “Memurlar 3-7 yıl Zorunlu Hizmet Yapacak”, (26 Haziran 1983). *Milliyet*, s. 1. Söz konusu yönetmelik için bkz. Devlet Memurlarının Yer Değiştirme Suretiyle Atanmalarına İlişkin Yönetmelik, *Resmî Gazete*, 18088, 25 Haziran 1983.

yaratılan bu bölünme giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen iç kaynakların şekillenmesine, himayesine, polis, öğretmen ve diğer birçok kuruluşun birbirine düşman kamplara ayrılmalarına neden olmaktadır” gibi ifadeler kullanmıştır.⁹⁹⁷ Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e verdiği bir başka uyarı mektubunda ise “Yeni nesillere Atatürk ilkelerinin gerektiği şekilde anlatılamamış olması nedeni ile bu boşluk yabancı ve zararlı ideolojiler tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Böylece öğretim kurumlarımız bilimsel çalışmalar yapan ve iyi bir Türk vatandaşı yetiştiren kurumlar olmaktan çıkarak politika yapılan yerler haline gel”diğini bildirmiştir.⁹⁹⁸ Müdahaleden sonra da harekâtın amaçları arasında “devlet otoritesini hâkim kılmak ve korumak” olduğunu dile getirecektir.⁹⁹⁹ Aslında tüm bu beyanlar, darbe yönetiminin neler yapacağını işaretidir.

Müdahale geldikten sonra ilk olarak olağan dönemin disiplin hukukuna göre kamudan işten çıkarılmalar durdurulmuştur. Daha sonraki süreçte ihraç işlemleri sıkıyönetim komutanlarına verilmiştir.¹⁰⁰⁰ Sıkıyönetim Kanununa yapılan eklemeye sıkıyönetim komutanlarına “bölgelerinde genel güvenlik, asayiş veya kamu düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı olmayan kamuda görevli personelin atanması veya işine son verilmesi, mahalli idarelerde çalışanların görevden uzaklaştırılması veya işine son verilmesi hakkındaki istemleri ilgili kurum ve organlarca derhal yerine getirilmesi (...)” şeklinde düzenlemeyle ihraçların önü açılmıştır.¹⁰⁰¹

Kenan Evren, kendi atadıkları Bakanlar Kurulu’nun Başbakanı Bülend Ulusu’ya “seçimle gelecek hükümete görevi teslim edinceye kadar yapılmasını istediği” ya da “gerekli” gördüğü “kanunların hazırlanarak Konsey’e gönderilmesini beklediği[ni]” bildirmiş, bu konuda yazılı bir direktif vermiştir. Bu direktifte her bakanlık için düşünülen düzenlemeler sıralanmıştır.¹⁰⁰²

Öncelikle Başbakanlık’a bakmak gerekirse memurların görev yerlerinin değiştirilmesini ilgilendiren bir düzenleme için talepte bulunulmuştur. Buna göre bakanlıkta görevli üst düzey bürokratların kolaylıkla atanabilmesine karşın alt düzeydeki memurlara dokunulmaması için çalışma yapılması istenmiştir. Kenan

⁹⁹⁷ K. Evren, *age.*, c. 1, İstanbul 1991, s. 331.

⁹⁹⁸ K. Evren, *age.*, c. 1, İstanbul 1991, s. 337.

⁹⁹⁹ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 40.

¹⁰⁰⁰ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 13.

¹⁰⁰¹ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 69.

¹⁰⁰² K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 101.

Evren'e göre bu düzenleme gerçekleşmemiştir. Memurlar için ordudaki gibi belirli bir kıdem sırasına göre yükselme planlanmıştır.¹⁰⁰³

İçişleri Bakanlığı başlığı altında planlanan düzenlemeler arasında ilk olarak merkez valiliğinin kaldırılması planlanmıştır. Merkez valisi olarak görevlendirilen kişiler ise devletin diğer birimlerine aktarılacaktır. Eğer merkez valisi kabul etmezse emekli edilecektir.¹⁰⁰⁴

Kenan Evren, Adalet Bakanlığının yapmasını istediği düzenlemeler arasında “emniyet mensuplarından veya devlet hizmetinde bulunanlardan herhangi bir kişinin, yasa dışı örgütlere yataklık veya yardım ettiği tespit edilirse, örgüt mensuplarına verilen cezanın iki katı[nın]” “bu şahsa verilme”sini istemiştir.¹⁰⁰⁵

Milli Savunma Bakanlığı'nda ise “ideolojik veya disiplinsizlik” gibi sebeplerden ötürü TSK personelinin uzaklaştırılması planlanmaktadır. Direktifin Milli Eğitim Bakanlığı'nı ilgilendiren kısmında “milli eğitimde reform yapılaca[ktır]” İmam hatipler de müdahalecilerin hedefindedir. Bu okullar imam yetiştirmeye endekslenerek fazla görülenleri kapatılacaktır. Ancak Evren, bu kararlarından vazgeçtiklerini ve okulların sayısını sabit tutarak artışına engel olma yolunu seçtiklerini belirtmiştir. Üniversiteler için düşünülen “disiplin yönetmelikleri” tüm üniversiteleri kapsayacak ve her üniversite kendine göre bir disiplin yönetmeliği oluşturamayacaktır. Aslında bu madde YÖK'ün neden kurulduğu sorusuna da cevap verir niteliktedir. Terör ve şiddet eylemlerinden etkilenmiş olacaklar ki darbeciler İstanbul, Ankara ve İzmir'deki bazı fakülte ve yüksekokulların ülke sathında dağıtılmasını planlamışlardır.¹⁰⁰⁶

Kenan Evren'in anılarında “haksız olarak diploma” verilerek öğretmenlik yaptıkları gerekçesiyle 3687 öğretmenin mesleğinden çıkarıldığı yer almaktadır. İlerleyen zamanlarda “bütün bakanlıklarda gerekli temizliğin yapılarak, partizanca hareketleri tespit edilenler, terörist örgütlerle ilişkili olanlar hakkında gerekli işlemlere başlanması direktifi verilmişti[r]”. Bu direktif kapsamında Ocak 1981 tarihine kadar Evren, “2507 memurun tutuklandığı, 590 memurun mahkûm olduğu, 2000 memurun görevine son verildiği, 3660 memurun gözaltına alındığı” bilgisini paylaşmaktadır. Memurlar arasında “mülki amirler, güvenlik görevlileri, hâkim, savcı, öğretmen, din

¹⁰⁰³ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 101.

¹⁰⁰⁴ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 102.

¹⁰⁰⁵ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 103.

¹⁰⁰⁶ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 104.

görevlileri” vardır. Kenan Evren’e göre bu ihraçlara rağmen “tam manâsıyla bir temizleme operasyonuna” girişilmemiştir.¹⁰⁰⁷

1982 yılı içerisinde Devlet Memurları Kanununda yapılan düzenlemeyle “memurlar ilk işe başlarken kanunda yazılı yemini yapacaklar, devlet memurluğu imtihanını kazananlar bir yıl müddetle aday memur statüsünde olacaklar, memurların siyasi partilere üye olmaları ülke bağımsızlığını ve bütünlüğünü bozan bir harekete ve derneğe girmeleri yasak olacak, birden fazla memur söz ya da yazı ile şikâyetle bulunamayacak, her şahıs kendisi şikâyetini bildirecek, devlet memurları kamu görevleri konusunda basına bilgi ve demeç veremeyecek, gizli bilgileri açıklayanlar memurluktan atılacak, âmir memurundan borç ve hediye alamayacak, (...)”tır.¹⁰⁰⁸ Ayrıca “devlet memurları her durumda Devletin menfaatlerini korumak mecburiyetindedirler. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına aykırı olan, memleketin bağımsızlığını ve bütünlüğünü bozan Türkiye Cumhuriyetinin güvenliğini tehlikeye düşüren herhangi bir faaliyette bulunama[yacaklardır]”.¹⁰⁰⁹ Görüleceği üzere bu düzenlemeyle devlet ağırlığını koymuş ve kendi menfaatlerini öne almıştır. Birey ve özgürlük ağırlıklı bir metinden daha ziyade devletin ve onun güvenliğinin merkeze konulduğu bir düzenleme olmuştur. Cümle içerisindeki “Devlet” ifadesinin bile baş harfi büyük yazılmıştır.

5.3.2. Askeri Bürokrasiye Etkileri

5.3.2.1. Milli Güvenlik Konseyi

12 Eylül müdahalesiyle birlikte Genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları ve jandarma genel komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi adını taşıyan yapı ülke yönetimini ele almış ve fiilen yasama ve yürütme görevlerini üstlenmiştir. 12 Eylül 1980 günü varlığı açıklanan Konseyin üyeleri, 18 Eylül günü yemin etmişlerdir. 25 Eylül günü ise içtüzüğü yürürlüğe girmiştir. Kuruluş kanunu içinse 12 Aralık 1980 tarihini beklemek gerecektir. Konseyin çalışmaları 2324 sayılı kanunla hem anayasal bir statü kazanmış hem de Konsey başkanı ve devlet başkanına Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini devretmiştir.¹⁰¹⁰ Konsey kararlarının anayasaya aykırılığını iddia etmek

¹⁰⁰⁷ Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, c. 3, İstanbul 1991, s. 13.

¹⁰⁰⁸ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 170.

¹⁰⁰⁹

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc065/kanunmgkc065/kanunmgkc06502670.pdf Ayrıca bkz. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 17696, 16 Mayıs 1982.

¹⁰¹⁰ Hikmet Özdemir, “1980 ve Sonrası”, *Türkler*, c. 17, Ankara 2002, s. 133.

mümkün değildir. “Milli Güvenlik Konseyince kabul edilerek yayımlanan bildiri ve karar hükümleri ile yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez”. Memurların ihracı için de açık kapı bırakılan kanunda “12 Eylül 1980 tarihinden sonra, Bakanlar ile Bakanların yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemlerin ve alınan kararların yürütülmesinin durdurulması istemi ileri sürüle[meyecektir]”. Ayrıca kanunun son maddesi ile “Bu Kanun Resmî Gazete’de yayımlandığında, 12 Eylül 1980’den itibaren yürürlüğe girer” denilerek geçmişe yürütülmüştür.¹⁰¹¹ Hikmet Özdemir’e göre 12 Eylül tarihiyle yönetimi ele geçiren Konsey, bu kanunla varlığını “hukukileştir[miştir]”. Ayrıca geçici de olsa “anayasal” konuma yükselmiş, “yasama organı hatta Kurucu Meclis” özelliği kazanmıştır.¹⁰¹²

Milli Güvenlik Konseyine bağlı bir de sekreterlik kurulmuştur. Genel Sekreterlik “danışmanlık ve sekreterlik görevini” ifa edecektir. Genel sekreter toplantılara katılabilir ancak oy hakkı yoktur. İçtüzüğü de olan Konsey’in “yasama faaliyetinin ne şekilde yerine getirileceği, kanun tasarılarının teklifi, görüşülmesi, oylanması, tutanaklar, güvenoyu, başbakan ve bakanların denetimi, bakanların dokunulmazlığı ile bazı mali hükümler düzenlen[miştir]”.¹⁰¹³

5.3.2.2. Milli Güvenlik Kurulu

Kurulduğundan 12 Eylül’e kadar askeri bürokrasinin ağırlığını sürekli arttırdığı bir kurum olan Milli Güvenlik Kurulu, 12 Eylül’den sonra gücünün zirvesindedir. 27 Mayısla birlikte kurulan ve kararlarını Bakanlar Kurulu’na “bildiren” MGK, 12 Martta “tavsiye eden”, 12 Eylülle birlikte kararları “öncelikle dikkate alan” bir konumdadır.

12 Eylül’de anayasa da düzenlenen, “Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur. Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir. Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır. Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın

¹⁰¹¹ Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, 17145, 28 Ekim 1980. Ayrıca bkz. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım*, c. 1, İstanbul 1994, s. 262.

¹⁰¹² H. Özdemir, *age.*, c. 17, Ankara 2002, s. 134.

¹⁰¹³ H. Özdemir, *age.*, c. 9, Ankara 2002, s. 144. Ayrıca bkz. Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü, *Resmî Gazete*, 17119, 28 Eylül 1980.

başkanlığında toplanır. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir.”¹⁰¹⁴

Bu maddeye göre (mad. 118) asker üyelerin sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. 5 üye askeri, 4 üye ise sivil kanattandır. Yani askerler söz sahibidir. Cumhurbaşkanının sivil ya da asker olma durumuna göre sivillerin sayısı en fazla asker üyelerle eşit olabilecektir. 1983 yılında çıkarılan “Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu[na]” göre Kurulda oyların eşit olması durumunda Kurul başkanının tercih ettiği tarafın aldığı karar tercih edilecektir.¹⁰¹⁵ Anayasa “Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirler” diyerek çok muğlak bir durumdan bahsetmektedir. Bu muğlak durumu Bakanlar Kurulu “öncelikle dikkate alacaktır”. Bu tercihiyle Milli Güvenlik Kurulu, Bakanlar Kurulu’nun üstünde konumlanmıştır. Gündemin belirlenmesinde Genelkurmay Başkanıyla MGK Başkanının fikrinin alınması yine askeri bürokrasiyi ayrıcalıklı kılan bir durumdur.

Milli Güvenlik Kurulu Kanunu’na baktığımızda “Millî Güvenlik, Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdî hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını, b) Devletin Millî Güvenlik Siyaseti; millî güvenliğin sağlanması ve millî hedeflere ulaşılması amacı ile Millî Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti, ifade eder.”¹⁰¹⁶ Kurul, milli güvenliğin tanımıyla devletin “siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatleri[ni]” kapsadığını belirterek ülkedeki icracı kurum olan hükümetin görev alanına girer. Bu kadar geniş alanda görev yapan kurulun yapısı bu görevleri yapmaya müsait midir? Bu kadar geniş çaptaki görevleri Milli Güvenlik Kurulu yapacaksa hükümete ne gerek vardır? şeklinde sorular akla gelmektedir. Kurul’un amaçları arasında olan “her türlü dış ve iç tehditler” ibaresi ise sıkıntılı olan bir başka ibaredir. Asker üyeler kendilerince devletin ve ülkenin güvenliğinde “endişe” hissetmeleri durumunda Bakanlar Kurulu’na karşı bir baskı mekanizması gibi hareket etmiş

¹⁰¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete*, 17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982.

¹⁰¹⁵ Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, *Resmî Gazete*, 18218, 11 Kasım 1983.

¹⁰¹⁶

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602945.pdf

olacaklardır. Unutulmamalıdır ki yıllar sonra 28 Şubat süreci içinde bu iç düşman algısı üzerine şekillenmiş ve bizzat MGK'deki askerler “post modern darbe” olarak nitelenecek bir müdahaleyi gerçekleştirmişlerdir. Bu darbeye askerlerin düşman olarak algıladıkları insanlar hedef alınmıştır. Ordunun düşman algılamalarında mensubu oldukları ideolojinin etkisi tartışılmazdır. Bu kapalı ifade, askerlere istedikleri gibi hareket edebilme ve hukuku çiğneyebilme imkânı vermiştir. Kanun ayrıca “Millî Güvenlik Kurulu kararları[nın]” “Başbakan tarafından Bakanlar Kurulu gündemine öncelikle alınmak suretiyle görüşülüp” “gerekli kararlar[ın] alın[acağı]” özellikle belirtmiştir.¹⁰¹⁷ Ergun Özbudun’a göre Milli Güvenlik Kurulu Kanunu “geniş ve muğlak olan ulusal güvenlik tanımı[nın]” kapsamını biraz daha arttırmıştır. Ayrıca ordu, “iç ve dış tehditler[in]” yanında meşruiyetini, ülkenin hedeflerine ulaşma becerisinin artmasıyla da ilişkilendirir.¹⁰¹⁸

Millî Güvenlik Kurulu'na bağlı bir de sekreterlik oluşturulmuştur. Genel Sekreterliğin görevleri geniş tutulmuştur. Buna göre; a) Millî Güvenlik Kurulunun 4 üncü maddede sayılan görevleriyle ilgili olarak; gerekli her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirmeleri yapar, bunların sonuçlarını teklifleri ile birlikte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Millî Güvenlik Kuruluna sunar; b) Millî Güvenlik Kurulu kararlarının hazırlanmasında ve bu kararlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasında, bakanlıklar ve ilgili kurum ve kuruluşlarla müşterek çalışmalar yapar, uygulamaları takip ve kontrol eder, düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunur; (...) d) Bakanlar Kurulunun millî güvenliğin sağlanması sorumluluğuna ilişkin olarak; Devletin savunma siyaseti dışında millî güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da yapılacak müşterek çalışmalarla araştırır, inceler, planlar hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine eder, yönlendirir, sonuçları değerlendirir; (...) f) Silahlı Kuvvetler görev alanı dışında kalan topyekûn savunma hizmetlerini koordine eder ve bu konudaki düzenlemeleri takip eder. Bu hizmetlerle ilgili plan ve esasların tespiti, düzeltilmeleri ve değişiklik işlemlerini yürütür. Bu esaslara göre, bakanlık, kurum ve kuruluşların yapacakları planların gerçekleşmesini ve uygulamalarını temin ve takip eder. Milletlerarası antlaşma ve anlaşmalar gereğince aynı konu ile ilgili hizmetleri yerine getirir ve getirilmesini sağlar. Olağan hal ve savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde topyekûn savunma sivil hizmetleri yönünden kamu ve özel kuruluşlara düşecek görev ve yükümlülüklerle ait kanunî ve idarî tedbirleri tespit ederek gerçekleşmesi için faaliyette bulunur; g) Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle ilan edilen olağanüstü halde alınacak tedbir, yapılacak iş ve işlemlerin tespit çalışmalarını yapar, uygulamada işbirliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri tespit eder ve bu konudaki tekliflerini Başbakana sunar; h) Millî güvenlik siyasetinin öngördüğü tedbirlerin alınması ve hizmetlerin yürütülmesi ile topluma yönelik hizmetler ve topyekûn savunma sivil hizmetlerinin

¹⁰¹⁷

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602945.pdf

¹⁰¹⁸ Ergun Özbudun, “Türk Siyasetinde Asker”, *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, İstanbul 2007, s. 100.

gerektirdiği malî, ekonomik, sosyal ve diğer tedbirlerin kalkınma plan ve programlarında yer alması, yıllık bütçelerde bunlar için ödenek ayrılması konularında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur. (...).”¹⁰¹⁹

Genel sekreterlik görevlerine bakacak olursak öncelikle genel sekreterin “uygulamaları takip ve kontrol ede[n], düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliği” pozisyonunda olduğunu görmekteyiz. Bu durum askerin kendi bürokrasisiyle kontrolü elde tutma ve kendisini üstün görme durumunun bir yansımasıdır. Genel sekreter bir askerdir. Hem de Orgeneral rütbesinde bir askerdir. Devletin savunma siyasetinin yanında “millî güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da yapılacak müşterek çalışmalarla araştırır, inceler, planlar hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine eder, yönlendirir, sonuçları değerlendirir”. Bu kadar önemli görevler bir anlamda kuruldan ziyade genel sekretere devredilmiştir. MGK üyeleri toplantıya geldiklerinde tabiri caizse imza atıp çıkma durumuna getirilmiştir. “Top yekûn savunma hizmetleri” “koordine ed”ilecek “ve bu konudaki düzenlemeler[in]” takibi yapılacaktır.¹⁰²⁰

Bülent Tanör’e göre Kurul görevlerinin çok ötesine gitmiş ve kararları “devlet siyaseti[ni]” doğrudan şekillendirecek boyuta ulaşmıştır. MGK, kararlar alarak hükümetin önünü tıkamış ve kendi kararlarının uygulayıcısı konumuna düşürmüştür. Bakanlar Kurulu’nun dışında devlet iktidarını temsil eden bir güç odağı algısına kapılmanın önünü açmıştır.¹⁰²¹ Hasan Celal Güzel de benzer görüşleri savunarak Milli Güvenlik Kurulu’nun sadece anayasada yer alan bir kurum olmadığını düşünmektedir. Anayasanın da ötesine geçerek 12 Eylül cuntacıları “Öyle bir teşkilat kuralım ki devlete hâkim olsun.” demişlerdir.¹⁰²²

¹⁰¹⁹

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602945.pdf

¹⁰²⁰

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602945.pdf

¹⁰²¹ B. Tanör, N. Yüzbaşıoğlu, *age.*, İstanbul 2004, s. 343.

¹⁰²²

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/13.06.2012/Hasan%20Celal%20Guzel-13.6.2012.pdf (13.06.2012).

Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 12 Eylül 1980 Alt Komisyonu, Hasan Celal Güzel Görüşmesi, s. 27, (19.07.2018).

Milli Güvenlik Kurulu bir üst kabine gibi kararlar da almaktan geri kalmamıştır. Ara rejim döneminden sonra Hasan Celal Güzel, MGK'den sonra Bakanlar Kurulu'nda yaşananları şöyle anlatmaktadır:

“Sıkıyönetim ancak 1984 sonunda tam olarak kaldırılabilirdi. Yani o 1984 yılı ne yazık ki yarı militarist bir vesayet altında geçmiştir o her zamanki dikta sistemi dışında. Şimdi bu çerçevede bir yönetmeliği Millî Güvenlik Kurulunda kabul etmiş Turgut [Özal] Bey. Baktık, yönetmelik tam bir rezalet. Adamların astığı astık, kestiği kestik. Ben de bunun üzerine Bakanlar Kuruluna getirdim yönetmeliği ve “Kabul edilmemiştir, incelenmiştir.” diye yazdım, Turgut Bey'e götürdüm. “Bu niye? Şimdiden kavga etmeyelim adamlarla.” “Kedinin bacağını ayırma.” dedim bu çünkü bizim böyle bir yetkimiz var, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'na da onu koymuşlar. Bakanlar Kurulu isterse reddedebilir. “İyi, peki o zaman, getir imzalayayım.” dedi, imzaladı. O zaman Doğan Beyazıt, paşaydı. Adam böyle kuyruğuna basılmış gibi çıktı, geldi, “Bu, Millî Güvenlik Kuruluna hakarettir, ortadan kaldırmaktır.” falan... Yani o sırada özellikle millet iradesiyle militarist vesayetin nasıl kavga ettiğini gördük ve sonunda ısrarla o yetkilerini kabul etmedik ve senelerce Millî Güvenlik Kurulu bu döneme gelip de 2004 yılındaki reformla değiştirilinceye kadar hep bu çekişmeler sürdü gitti.”¹⁰²³

5.3.2.2.1. Toplumla İlişkiler Başkanlığı

Hasan Celal Güzel Milli Güvenlik Kurulu'na bağlı bir alt birimden bahsetmektedir. Bu birim Güzel'e göre, 12 Eylülcülerin, yukarıda ifade ettiğimiz, “Öyle bir teşkilat kuralım ki devlete hâkim olsun” düşüncesinin hayata geçmiş halidir. Güzel devamında “O kırmızı kitaplar filan meselesi de budur. Bu devletin, bu teşkilatın içinde bir de birim vardı çeşitli birimlerin yanında, (...) Toplumla İlişkiler Başkanlığı birimiydi. O birimin başında, sonradan MİT Müsteşarı olan, sonradan da 28 Şubatçı olan Teoman Paşa vardı, Teoman Koman. Ayrıca, (...) asker şahsiyetler de vardı”. Bu birimin görevlerine gelecek olursak;

“Bu bir nevi psikolojik harekât takımıydı yani adı ‘TİB’di, Toplumla İlişkiler Başkanlığıydı ama esasen yapılan iş psikolojik harekâta tekabül ediyordu. Bu konuda da devletin çeşitli düşmanları o kişilere göre tespit ediliyor, meşhur kırmızı kitap yazılıyor, o kırmızı kitaptaki önceliklere göre orada tedbirler alınıyordu. Mesela, diyelim ki “misyonerlik konusundaki zararlı faaliyetlerle mücadele” yahut işte “Ermeni meselesindeki tutum ve bu konudaki politika” gibi aslında Dışişleri Bakanlığının ve Millî İstihbarat Teşkilatının görevlerine giren birtakım konular vardı. Yanlıştı, çok daha yanlıştır bir şey vardı. Bir Millî Güvenlik Kurulu personelini -rütbeli, rütbesiz; genellikle rütbeliydiler- herhangi bir devlet kuruluşuna ve bakanlığa gidip önceden izin almadan teftiş yetkisine sahipti.

1023

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/13.06.2012/Hasan%20Celal%20Guzel-13.6.2012.pdf (13.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 12 Eylül 1980 Alt Komisyonu, Hasan Celal Güzel Görüşmesi, s. 28, (19.07.2018).

Yani çok rahatlıkla bir albayı, bir köy hizmetlerinin il teşkilatında görebilirdiniz. Buna, bu konudaki uygulama yönetmeliğine karşı, rahmetli Turgut [Özal] Bey işin başında çok fazla kavga etmek istemediği için, gerçekten de ilk bir sene çok zor geçti. 1983'ün Aralığından 1984'e kadar 12 Eylülün tesiri devam etti o yıllarda. Evren Paşa'nın hükmü devam etti."¹⁰²⁴

5.4. Plan Aşamasında Kalan Kurumlar

5.4.1. Devlet Danışma Konseyi/Cumhuriyet Meclisi

Kenan Evren'in "Cumhurbaşkanlığı Konseyi"¹⁰²⁵, Cumhuriyet Meclisi"¹⁰²⁶, Devlet Danışma Konseyi"¹⁰²⁷ ya da Devlet Konseyi"¹⁰²⁸ gibi isimlerle andığı bu kurumun üyeleri 3 grup içinde planlanmıştır. Buna göre ilk grup üyeler "tabii üyeler[dir]". İkinci gruptaki üyeleri Cumhurbaşkanı seçecekken üçüncü gruptaki üyeler ilk iki grubun seçimiyle tespit edilecektir. Kenan Evren, bu kurumun fikir babasının Emin Paksüt olduğunu bildirmektedir.¹⁰²⁹ Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğinde taslağı hazırlanan taslak metne göre, "emekli olmuş Cumhurbaşkanları, Anayasa Mahkemesi Başkanları ve Genelkurmay Başkanları ile 70 üyeli bir meclis kurulacaktı(r). 70 üyenin 40'ını Cumhurbaşkanı; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, Yargıtay ve Danıştay Başkanlığı, Sayıştay Başkanlığı, Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanlığı, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, Başbakanlık, ana muhalefet partisi genel başkanlığı, Kara-Deniz-Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Orgeneral ve Oramirallik, Büyükelçilik ve buna benzer" üst düzey bürokraside görev almış kişiler arasından doğrudan, geri kalan 30 üye ise tabii üyelerle birlikte Cumhurbaşkanı'nın seçtiği 40 üyenin katılımıyla yapılan oylamada "anayasada belirtilen makamlarda bulunmuş kişiler arasından" seçilecektir. Tabii üyelerle ilgili¹⁰³⁰ olarak Kenan Evren ismi geçen üst düzey kamu kurumlarında hizmet etmiş kişileri kastetmektedir. Ancak Cumhurbaşkanı'nın seçeceği 40 kişi de bu ve buna benzer kurumlardan teşekkül

¹⁰²⁴

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/13.06.2012/Hasan%20Celal%20Güzel-13.6.2012.pdf (13.06.2012).

Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 12 Eylül 1980 Alt Komisyonu, Hasan Celal Güzel Görüşmesi, s. 27, (19.07.2018).

¹⁰²⁵ Her ne kadar Evren bu kurumu Cumhurbaşkanlığı Konseyi şeklinde belirtse de bu Konsey farklı bir örgüttür. Milli Güvenlik Konseyi, anayasanın kabulünden itibaren Cumhurbaşkanlığı Konseyine dönüşmüştür ve kurumun ömrü 6 yıl olarak belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 17863 Mükerrer, 09 Kasım 1982. Ayrıca bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf>

¹⁰²⁶ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 140.

¹⁰²⁷ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 218.

¹⁰²⁸ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 285.

¹⁰²⁹ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 218.

¹⁰³⁰ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 139.

edecektir. Bu konseye seçilen üyeler için düşünülen görev süresi 6 yıldır ve 75 yaşına kadar bu görevde kalabilmeleri mümkündür.¹⁰³¹ Kurumun görevlerine gelecek olursak,

“Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanınca Devlet Konseyine gönderilen Cumhuriyetin, Devletin bağımsızlığı ile ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, bu anayasada yazılı temel hak ve ödevlere ve hukuk devleti ilkesine dayanan demokrasi düzeninin, Devletin laiklik niteliği ile Atatürk inkılaplarının, milli güvenliğin ve kamu düzeninin korunması; Türk Silahlı Kuvvetleri ve yüksek kamu meslekleri; yargı yetkileri; merkezi idare ile yargı organları üyelerinin hak ve ödevleri; merkezi idare ile yargı organları üyelerinin hak ve ödevleri; merkezi idare ile mahalli idarelerin ilkeleri; Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu; Yüksek Öğretim Kurulu, Üniversiteler, Yüksek Okullar ve yüksek araştırma ve inceleme kurumları; din hizmetleri ve din adamları, Diyanet İşleri Başkanlığı, vicdan ve din hürriyeti, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve dernekler; Basın Ahlak Kurulu ve temel hak ve ödevlerle ilgili kanun tasarısı ve teklifleri ile milletlerarası anlaşmaların onaylanmasından, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’ye kabulüne izin veren ve sıkıyönetim ve savaş haline dair kanun tasarılarını yayımlayıp uygulanması emredilmeden önce, Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek süre içerisinde incelemek ve görüşünü Cumhurbaşkanına bildirmek. 2. Cumhurbaşkanınca gerekli görüldüğü takdirde yukarıdaki fıkrada yazılı kanun tasarısı ve teklifleri dışındaki diğer kanun tasarısı ve tekliflerine de görüş bildirmek. Bütçe kanunlarına ait tasarılar ile kesin hesap kanunu tasarıları, Devlet Konseyine havale edilemez. Devlet Konseyinin yukarıdaki fıkralar uyarınca verdiği görüş, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş olan metinden esasta farklıysa ve Devlet Konseyi üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla kabul edilmişse, Cumhurbaşkanı, tasarısı veya teklifi bir kere daha incelemesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına geri gönderir. 3. Türkiye Büyük Millet Meclisinden doğrudan gönderilecek anayasa değişiklikleri hakkındaki kanunların incelenmesini yapmak. Bu konuda gelen kanun, mevcudun üçte iki ekseriyeti ile kabul edilir ise Cumhurbaşkanı sunmak, aynı ekseriyetle kabul edilmez ise yeniden incelenmesi için görüşleri ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisine iade etmek. 4. Devlet Konseyi, Cumhurbaşkanının istemi üzerine tespit edeceği süre içerisinde, a) Genel milletvekili seçimlerinin yenilenmesi, b) Milletvekili seçimlerinin ertelenmesi, c) Cumhurbaşkanı tarafından olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına karar verilmesi ve bu yetkinin kullanılması sırasında alınacak tedbirler, d) Türkiye Radyo ve Televizyon kurumunun yönetim ve gözetimi, e) Üniversiteler, Yüksek Okullar ve Yüksek Araştırma ve İnceleme Kurumlarının kiler dâhil, eğitim, öğretim, kültür, bilimsel araştırma ve inceleme faaliyetlerinin yönetim ve gözetimi konularında danışma niteliğinde görüş bildirmek. 5. Çeşitli kanunlarla atama ve seçim yetkisinin resen Cumhurbaşkanına bırakıldığı görev yerleri için istendiğinde her birine üç aday göstermek. (Yargı hariç) 6. Devlet Konseyi üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alacağı karara veya Cumhurbaşkanının istemine göre iç ve dış güvenliği ilgilendiren konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını bir rapor halinde Cumhurbaşkanına sunmak, bu çalışmalarına ilişkin konularda hükümetten sözlü ve yazılı bilgi almak. 7. Anayasa Mahkemesi dâhil yüksek yargı organlarının başkan ve üyelerinin anayasa ve kanunlara aykırı davrandıkları kanaatinin belirmesi halinde Cumhurbaşkanının istemi üzerine bunlar hakkında soruşturma yapmak, uygulanması gereken adli ve idari işlem hakkında Cumhurbaşkanına öneride bulunmak. 8. Sıkıyönetim ilan kararları ile ilgili olarak amaç, kapsam ve süre bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve Cumhurbaşkanına görüş bildirmek. Tavsiyede bulunmak. 9. Altı ay içerisinde

¹⁰³¹ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 286.

sonuçlandırılmaması dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı tarafından gönderilen soruşturma dosyalarını incelemek, noksanlık ve soruşturmayı tamamlamak ve önerileri ile birlikte dosyayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına geri göndermek, sonuç hakkında Cumhurbaşkanına bilgi sunmak. 10. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'nın herhangi bir surette boşalması halinde, yeni meclis başkanının Türkiye Büyük Millet Meclisince 15 gün içinde seçilememesi halinde Cumhurbaşkanının lüzum göstermesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından üç aday göstermek. 11. Cumhurbaşkanlığının herhangi bir surette boşalması halinde yeni Cumhurbaşkanı'nın bir ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilememesi halinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi veya Devlet Konseyi üyeleri arasından üç aday göstererek Cumhurbaşkanı seçimini sağlamak. 12. Genel seçimlere gidilirken İçişleri, Adalet, Ulaştırma, Çalışma ve Milli Savunma Bakanlıkları ile Diyanet İşlerine bakan Devlet Bakanlığına Bakan seçmek üzere, kendi bünyesi içinden veya dışardan her bakanlık için 3'er aday Cumhurbaşkanı'na bildirmek. 13. Anayasa ile verilen diğer görevleri yapmak.”¹⁰³²

Evren, kurumun görevleri arasında “yüksek yargı organları hakkında gerektiğinde soruşturma yapma[yı]” da “düşün[düklerini]” dile getirmiştir.¹⁰³³

Kenan Evren, bu kurumun oluşturulmasını istemiştir. Ancak o'na göre “konsey üyesi arkadaşlar[ının]” “karşı çıkması yüzünden vazgeçmek zorunda” kalmıştır.¹⁰³⁴ Konsey üyeleri ise bu kurumun üye sayısını çok bularak sadece kendilerinden müteşekkil bir kurum istemişlerdir. Daha sonra Evren Org. Necdet Üruğ'a talimat vererek kurumdan vazgeçtiklerini bildirmiş ve çalışmalara son verilmiştir. Üye sayısının düşürülmesini istediğini söyleyen Evren'e göre bu sayı “35 veya 40” civarında olmalıdır. 15 ilâ 20 üye ise milletvekilleri arasından gelmelidir.¹⁰³⁵

Devlet Danışma Konseyi Başkanının MGK üyesi de olması Konseyi yasama ile yürütme arasında bir yerde gibi göstermektedir. Ayrıca burada görev alacak Kurul üyelerinin 75 yaşına kadar çalışabilme imkânlarının olması Demirci'nin ifadesiyle bu heyetin “yaşlı bürokratların kritik hizmet yeri” durumuna gelmesine işaret etmektedir. Yine Demirci'nin bir başka tespitine göre MGK'nin hassasiyetlerini dikkate alan kişi Konsey başkanlığına getirilecektir. Bir başka deyişle Konsey başkanı olmanın yolu MGK'de alınan kararları onaylamaktan geçmektedir. Çünkü Konsey başkanı MGK gibi önemli bir kurumun üyesidir.¹⁰³⁶

Bu Konsey'in üyelerinin tıpkı TBMM'deki üyeler gibi dokunulmazlıkları vardır. Yine TBMM'ye benzer şekilde “istifa, kısıtlanma, üyelikle bağdaşmayan bir işi kabul etme, taksirli suçlar hariç olmak üzere bir suçtan altı ay veya daha fazla ağır hapis veya

¹⁰³² K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 286.

¹⁰³³ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 218.

¹⁰³⁴ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 219.

¹⁰³⁵ K. Evren, *age.*, c. 3, İstanbul 1991, s. 288.

¹⁰³⁶ H. A. Demirci, *age.*, Ankara 2010, s. 254.

hapis cezasına hüküm giyme veya konsey toplantılarına bir yıl içinde izinsiz veya özürsüz olarak kırk beş gün katılmama hallerinde Konsey'in kararı" neticesinde düşmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰³⁷

Bu Konsey, İngiltere'deki Lordlar Kamarası tipinde bir yapıya benzetilmek istenmiştir.¹⁰³⁸ Senato'nun kaldırıldığı düşünülürse bu Konsey darbecilerin kendi istedikleri gibi bir ikinci meclis düşündüklerinin işaretidir. Senato'ya partiler senatör gönderebilmektedir ancak bu Konsey, doğrudan Cumhurbaşkanına bağlıdır ve ona göre hareket etmesi planlanmıştır. TBMM istediği kanunu çıkarsa bile Konseyden geçmediği sürece bir kıymeti yoktur. Seçilen meclisin iradesi atanan eski bürokratların iradelerinin elindedir. Burada bir aydın-bürokrat sınıfın ne kadar öncelendiği ortadadır. Bu güç, bürokrasinin gücüdür. Konseye atanmak elit-bürokratların ödüllendirilmesi anlamı taşımaktadır.

5.4.2. Ekonomik ve Sosyal Konsey

1982 Anayasa taslağında Ekonomik ve Sosyal Konsey adı altında bir kuruma yer verilmiştir. Bu kuruma "milli ekonominin istikrar içinde gelişmesini sağlamak, ekonomik ve sosyal politika arasındaki dengeyi kurmak, çeşitli ekonomik sektörler arasındaki uyum ve işbirliğini gerçekleştirmek, çalışanların ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımları arasındaki denge ve hakkaniyeti sağlamak amaçlarıyla Bakanlar Kurulu'na önerilerde bulun"ması gibi görevler verilmiştir. Eğer kanun tasarı veya teklifi "ekonomik ve sosyal konulara ilişkin" ise Konsey, "Bakanlar Kurulu'na görüş bildirir veya yeni öneriler sunar". Kurul'un 15 kişiden oluşması planlanmıştır. Bu üyeler Maliye, Sanayi ve Teknoloji, Tarım ve Orman, Çalışma bakanlarından, DPT müsteşarı, Merkez Bankası Başkanı, "en çok üyesi olan işçi ve işveren üst kuruluşlarınca seçilecek üçer üye, Cumhurbaşkanınca iktisat, sosyal, siyaset ve hukuk alanlarındaki uzmanlardan seçilecek üç üye[den]" ibarettir.¹⁰³⁹

Ekonomik ve Sosyal Konsey anayasa taslağında yer almasına rağmen sonradan çıkarılmış, dolayısıyla kurulmamıştır. Kurumun görev alanı çok geniş tutulmuştur. Ekonomi kısmı anlaşılabilir olsa da sosyal kısımlarının sınırları tamamen tartışma konusudur. Bir koalisyon hükümeti durumunda bu kadar farklı Bakanlık ve devlet kurumunun mutabakata varabilmesi güç gözükmektedir. İşçi ve işveren üst kuruluşlarından kastedilen kurum ya da örgüt bir diğer tartışma konusudur. Bu

¹⁰³⁷ "1982 Anayasa Tasarısı...", (18 Temmuz 1982), *Milliyet*. s. 6.

¹⁰³⁸ H. A. Demirci, *age.*, Ankara 2010, s. 255.

¹⁰³⁹ "1982 Anayasa Tasarısı...", (18 Temmuz 1982), *Milliyet*. s. 6.

kuruluşlardan kastedilen sendikalar ise bahsettiğimiz mutabakata varma eylemini daha da içinden çıkılmaz bir duruma düşürmesi kuvvetle muhtemeldir.

5.5. 12 Eylül'ün Bürokrasiye Bıraktıkları

Mehmet Ali Birand'a göre 27 Mayıs ve 12 Mart'ta müdahale sonrası dönemde cunta yönetimleri hazırlıksız davranmışlardır. 12 Eylülcüler bundan tedirgin olmuşlar ve bu yüzden “planlı-programlı” bir şekilde yönetime el koymayı düşünmüşlerdir. Aksi takdirde ipleri ellerinden kaçırmaktan korkmuşlardır. O yüzden neler yapacaklarını önceden belirlemişlerdir. Planlarda ise mesela Cumhurbaşkanının seçimi, anayasa değişikliği, şiddet ortamının önlenmesine ilişkin kanunlarda değişikliğe gidilmesi, kamuda şiddete meyilli memurların temizlenmesi gibi bir dizi düzenleme vardır.¹⁰⁴⁰

12 Eylül'den sonra yoğun bir ihraç yaşanmıştır. Ara rejim döneminde toplam 4891 kişi ihraç edilmiştir. 4509 kişi ise “çalışma bölgesi dışına” gönderilmiştir. Toplamda ise bu işlemlerden 9400 kişi etkilenmiştir. 4891 kişiden 95'i akademisyen, 2515'i öğretmen, 1298'i memur, 317'si işçi, 30 kişi de diğer meslek gruplarındadır. Yaklaşık 1500 ilâ 2000 TSK personeli yine ihraç edilmiştir.¹⁰⁴¹ Ancak müdahaleden etkilenenlerin sayısı daha fazladır. Haldun Özen'e göre Süleyman Demirel, başbakanlığı sırasında 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu nedeniyle ihraç edilenlerin geri dönmesi ihtimaline karşılık TBMM'ye bir yasa tasarısı sunmuş ve bu tasarıda kamu görevlileri için 24,500, kamudaki işçiler için 5,000 kişilik kadro talep etmiştir.¹⁰⁴²

Polis teşkilatı özelinde farklı bir uygulama yapılmıştır. Öncelikle Milli Güvenlik Konseyinin emriyle polis teşkilatı Jandarma Genel Komutanlığına bağlanmıştı. Bu dönemde polis toplumsal olaylara müdahalede yetersiz kalmıştır. Bu yüzden teşkilata donanım ve personel desteği sağlanmıştır.¹⁰⁴³ Polis teşkilatı içerisinde 12 Eylül'den önce yoğun bir ideolojik kutuplaşma yaşanmıştır. Bu kutuplaşma iki rakip sendika üzerinden yürümüştür. “Solcu polisler Pol-Der, ülkücü polisler ise Pol-Bir derneği çatısı altında toplanmışlardı[r]”.¹⁰⁴⁴ Durum böyle olunca ihraç da beraberinde gelmiş, yaklaşık 12 bin polis tasfiye edilmiştir.¹⁰⁴⁵ Bu ihraçlar kapsamında “polisin görevine son verilmiş, emekli edilmiş veya başka kuruluşlara kaydırılmış[tır]”. İki sendikanın toplam

¹⁰⁴⁰ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, İstanbul 1984, s. 169.

¹⁰⁴¹ Haldun Özen, *Entelektüelin Dramı 12 Eylül'ün Cadı Kazanı*, Ankara 2002, s. 406-407.

¹⁰⁴² H. Özen, *age.*, ..., s. 315.

¹⁰⁴³ Nevzat Bölügeray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü: (12 Eylül Yönetimi Dönemi)*, İstanbul 1991, s. 177.

¹⁰⁴⁴ Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, c. 2, TBMM 2012, s. 760.

¹⁰⁴⁵ Halil Nebiler, “1980 Sonrası Polis”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 14, İstanbul 1983, s. 1074.

üye sayısı tüm polis teşkilatının yaklaşık 1/3'i kadardır.¹⁰⁴⁶ Ayrıca Emniyet Teşkilatı Kanununda değişikliğe gidilerek polislerle bekçilerin dernek kurmasının önü kapatılmış, spor dernekleri bu kapsamın dışında bırakılmıştır.¹⁰⁴⁷

12 Eylül'ün getirdiği bürokrasi bir "yüksek" kurullar bürokrasisidir. 27 Mayısın vesayet rejimi kendi kurumlarını var etmiş, 12 Eylül'de bundan geri kalmamıştır. İsminin içerisinde "yüksek" olan birçok kurum hayata geçirilmiştir. Kurumlarda yüksek ibaresi olunca akla ister istemez bu kurumların "alt ya da aşağı" birimleri de varmış gibi bir algı oluşmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki bu bürokratik kurumlara etkileyicilik katabilmek ya da bu etkileyiciliği arttırabilmek ve bürokrasinin yani devletin gücünü göstermek için bu "yüksek" ibaresi kullanılmıştır.

Yürütme organının sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulu, "yüksek kurullar" ve diğer kurullar tarafından sürekli "bildirme ve tavsiye"lerle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum çok defa anayasal olarak düzenlenmiştir. Bakanlar Kurulu, üst kurullardan gelen "bildirme ve tavsiyeler" in ötesinde normal işlerine odaklanması gerekmektedir. Ancak bildiri ve tavsiyelerin sayısının fazla olması nedeniyle Bakanlar Kurulu, bu üst kurulların emrinde çalışan kurum görüntüsü çizmiştir. Ayrıca bu durum Bakanlar Kurulu'nun kanunla verilen yükümlülüklerini yapamaması anlamına gelmektedir. Yani ülke yönetiminde aksaklıkların önü açılmaktadır.

12 Eylül tüm yurttaki geniş bir gözaltı ve tutuklamalar dönemini de beraberinde getirmiştir. Bürokrasi de bundan etkilenmiş ve 18 bin memur gözaltına alınmış, tutuklanmış ya da hüküm giymiştir. Öncelikle yerel ya da ülkesel ölçekte üst düzey bürokratlar hakkında işlem yapılmış, "aşırı" görüşte olduğu düşünülen vali ve belediye başkanları görevlerinden alınarak yerlerine emekli subaylar ya da cuntanın uygun gördüğü siviller atanmıştır.¹⁰⁴⁸

Kenan Evren, "12 Eylül 1980 öncesinde işlemez" olan sistemi "temiz"lemek istediklerini belirtmektedir.¹⁰⁴⁹ O'na göre "dış düşman" olduğu gibi "iç düşmanlar" da vardır.¹⁰⁵⁰ Amaçları arasında "bütün devlet teşkilatına sızmış olan kişisel menfaate

¹⁰⁴⁶ Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, c. 2, TBMM 2012, s. 825.

¹⁰⁴⁷ K. Evren, *age.*, c. 2, İstanbul 1991, s. 272.

¹⁰⁴⁸ M. Heper, *age.*, Ankara 2006, s. 233.

¹⁰⁴⁹ Kenan Evren, *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1981-12 Eylül 1982)*, Ankara 1982, s. 233.

¹⁰⁵⁰ K. Evren, *age.*, Ankara 1982, s. 166.

dayalı partizan hareketlerin önünü almak” da vardır.¹⁰⁵¹ Çünkü bürokraside kamplaşma vardır ve üniversiteden polis teşkilatına kadar bu bölünme yayılmıştır.¹⁰⁵² Bu yüzden devleti “tarih boyunca daima” koruyan TSK devreye girmiş ve ülke yönetimine el koymuştur.¹⁰⁵³

Sait Güran’a göre 1982 anayasası idarede yoğun bir merkezileşme getirmiştir. 1961 anayasasıyla birlikte özerk olan kurumlar bile merkezileşme eğilimi nedeniyle iktidara bağlanmıştır. Yeni anayasayla yürütme güçlendirilmiş ve merkezileşme artmıştır. Bir başka deyişle güç merkezde toplanmıştır.¹⁰⁵⁴ Gücü kurumlara dağıtan 61 Anayasasına tepki olarak “güçlü devlet”, “güçlü merkezi yürütme” anlayışı içerisine girilmiştir.¹⁰⁵⁵

Kemal Karpat da aynı şekilde benzer düşünceleri paylaşmaktadır. Karpat’a göre 12 Eylülle birlikte yönetim Milli Güvenlik Konseyinde toplanmış ve halkla yönetimdekilerin arası diğer darbelere nazaran daha çok artmıştır.¹⁰⁵⁶ Karpat ayrıca Konsey’in, Kemalizm’i “bir doktrin olarak yeniden canlandırmak ve rejimin temeli haline getirmek” gayesinde olduğunu düşünmektedir.¹⁰⁵⁷ Son olarak Karpat’a göre Cumhurbaşkanlığı makamı “devletin ve bir bütün olarak rejimin ideallerinin ve ideolojisinin sembolü ve koruyucusudur”. Türk Silahlı Kuvvetlerine göre bu durum “Atatürkçülük, laiklik ve modernizm” olarak algılanmaktadır.¹⁰⁵⁸

Ergun Özbudun’a göre 1982 Anayasası bürokrasiye olan güvensizliği yansıtmaktadır. Çünkü askerlere göre bürokrasi bölünmüş bir görüntü arz etmekte ve politikleşme üst seviyededir. Durum böyle olunca askerlerin çekince duydukları yargı ve üniversiteler için Cumhurbaşkanına yüksek mahkeme üyelerini ve rektörleri atama yetkisi verilmiştir. Bu anayasayla güçlü bir Cumhurbaşkanı vardır. Silahlı Kuvvetlerin sistemi muhafaza etmesi ve “hakem” rolünün devam etmesi için Milli Güvenlik Kurulu tasarlanmıştır.¹⁰⁵⁹ Gencay Şaylan’a göre yürütme gücünün daha iyi çalışabilmesi için Cumhurbaşkanlığına “aktif ve etkin” bir rol biçilmiştir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanına anayasa değişikliklerini referanduma götürme, yüksek yargıdaki

¹⁰⁵¹ K. Evren, *age.*, Ankara 1982, s. 39.

¹⁰⁵² K. Evren, *age.*, Ankara 1982, s. 9.

¹⁰⁵³ Milli Güvenlik Konseyi, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Ankara 1981, s. 258.

¹⁰⁵⁴ Sait Güran, “İktidar ve Kamu Yönetimi Bağlamında İdarede Merkezileşme Olgusu”, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Ankara 2003, s. 181.

¹⁰⁵⁵ S. Güran, *age.*, Ankara 2003, s. 183.

¹⁰⁵⁶ Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, İstanbul 2010, s. 301.

¹⁰⁵⁷ K. Karpat, *age.*, İstanbul 2010, s. 302.

¹⁰⁵⁸ K. Karpat, *age.*, İstanbul 2010, s. 306.

¹⁰⁵⁹ Ergun Özbudun, “Anayasa Yapımı Siyaseti”, *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, İstanbul 2007, s. 58.

yargıçları direkt atama, YÖK'ün başkan ve üyelerini, üniversite rektörlerini atama gibi yetkileri vardır ve doğrudan kullanılan bu yetkilere karşı yargıya başvurabilme imkânı yoktur. Ayrıca “Devlet Denetleme Kurulu” eliyle silahlı kuvvetler hariç tüm kurumları denetlemek gibi önemli bir silahı vardır.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁶⁰ Gencay Şaylan, “Devlet Yapısı/Türkiye Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısının Evrimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1983, s. 409.

SONUÇ

Modernleşme büyük bir değişimdir. Dünyayı birçok alanda etkileyen sonuçlar üretmiş ve elbette devletler de bu sürecin içerisinde yer almıştır. Modern dönemdeki devlet kapsayıcı ve kontrol edicidir. Modernleşme her toplumda farklı yaşanmıştır. Özellikle batı dışı geç modernleşen devletlerde askeri-sivil bürokrasi hem devleti kurmuş hem de modern bir toplumu inşa etmek için çalıştırmıştır. Kapsayıcılık ve kontrol edicilik daha yoğun şekilde yaşanmıştır. Bu da devletin yükünü artırmıştır. Artan yükü karşılayacak şekilde idari mekanizmanın yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Modernleştirici askeri-sivil bürokrasi, inşa ettikleri yapının denetimini de elinde tutmak için gayret göstermiştir. Asker-bürokrat seçkinler hem modernleşmeyi şekillendirmiş hem de modernleşmenin rotasını, yolunu tayin etmişlerdir. Hatta kimi durumlarda kendi benimsedikleri yol dışında yolları da reddetmişlerdir. Geri kalmışlık meselesini hızlı bir şekilde çözmek için radikal davranmayı tercih etmişler, otoriter yöntemler kullanmışlardır.

Pozitivizm “iyi toplum” tasavvuruna sahiptir. Üstelik toplum üzerinde bir yönde gereken müdahaleler yapıldığında arzu edilen sonuçların alınabileceğine dair bir iyimserliği vardır. Pozitivist yönetici elit için, iyi topluma ulaşmanın yolu, yöntemi, bilgisi belli kadroların adeta tekelindedir. Toplumun geçmişi, yapısı, tarihselliği, özgüllüğü önemli değildir. Burada elitler kafalarındaki toplum yapısına ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu topluma bir elbise giydirmeye niyetindedirler ve giydirecekleri elbisenin vücuda olup olmayacağını önemsememektedirler.¹⁰⁶¹ Toplumun harekete geçirmek, bütünleştirmek bu elbiseyi giydirmeye dönüktür. Uygarlaşma bu yolla sağlanacaktır.

İttihatçıların tabanını oluşturan Jön Türkler, sivil ve askeri bürokratik aydınlar, pozitivizmi benimsemişlerdir. Cumhuriyeti kuran kadronun da Osmanlı döneminde yetişen elitler olduğunu düşünürsek yeni devletin temelleri de pozitivist bir mantıkla atılmıştır. Kemalizm de bir siyasal pozitivizmdir. CHP'nin simgesi olan altı ok, pozitivizmin “temel şiarlarını” simgelemektedir.¹⁰⁶²

İkinci Meşrutiyetle birlikte Türkiye çoğulculuğa açılmış, ancak 31 Mart Ayaklanması hem rejimi hem de modernleştirici subay-memurların zihin dünyalarını hedef alınca bir dizi düzenleme ve tasfiye gerçekleşmiş, bir boyutuyla bu çoğulculuğu

¹⁰⁶¹ Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık*, c. 3, İstanbul 2005, s. 463.

¹⁰⁶² D. Özlem, *age.*, İstanbul 2005, s. 460.

kontrol altına almaya dönük adımlar atılmıştır. Bu süreçte sadece siyasi kontrolü sağlamakla sınırlı kalınmamıştır. 1912 Bâb-ı Âli Baskınından sonra da daha kapsamlı bir “otoriter modernleşme” yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminde de aynı şeyler yaşanmış, “yeni ittihatçılık” da denilen Kemalizm’e kendini yakın hisseden elit, otoriter davranmış ve özgürlükçü bir modernleşmeye karşı çıkmıştır. Bu durum sivil veya asker fark etmeksizin tüm elit-bürokratlar için geçerlidir. Çünkü bu seçkinler bürokrasinin farklı kanatlarını temsil etseler de aynı toplumsal tabakaya mensupturlar.¹⁰⁶³

Cumhuriyet, Osmanlı’dan gelen bürokratik mirasın varisidir. Ancak devlet, Cumhuriyetle birlikte selefine göre daha çok merkezileşmiş ve tüm ülkede kontrolü sağlamıştır. Bu yolda geçmişle olan irtibat koparılmaya çalışılmış ve yeni bir “ulus” hedeflenmiştir. Milli irade ön plana çıkarılmıştır ancak bu iradenin, yöneticilerini seçebilecek kabiliyeti olmadığı kabul edilmiştir. Yapılması gereken ise halkın bu düzeye getirilmesidir. Bürokrasi tam da bu noktada devreye girecek, ülkenin en ücra köşesine kadar giden memurlar reformların, inkılapların temsilcileri, savunucuları hatta aşılایıcıları olacaklardır. Bu dönem bir ulus inşası dönemidir. Devlet geleneği olan ya da devlet algısı yüksek bazı ülkelerde, “modern devlet” bağımsız bir burjuvazinin değil de asker, bürokrat seçkinlerin elinde yükselir. Bunlar ulus inşa etmek gibi bir sorumluluğu da üstlenirler.

Cumhuriyet’in ilk çeyrek asrı, bürokrasinin altın yıllarıdır. Bu durum 1950’deki Demokrat Parti iktidarına kadar sürmüştür. 1950 seçimleri, çevrenin merkeze yani halkın bürokrasiye karşı zaferidir. Planlı ve disiplinli merkeze karşı çevre bir araya gelmiş ve merkezin hükümranlığına son vermiştir. Merkez kendini toplumun üstünde görmüş, tepeden inmece ve baskıcı olmuştur. Bu yüzden halk, değerlerine yabancı bu elitlerle arasına mesafe koymuştur. Siyasete de yansıyan bu manzarada aşağılanan ve küçük görülen toplum, Demokrat Partiyi kendisine yakın görmüş ve 1960 darbesine kadar iktidarda kalmasını sağlamıştır. Bu süreçte merkez ile çevre sürekli sürtüşmüştür. 1960 darbesi ile durum merkezin lehine dönmüştür. Bir bakıma müdahaleyle, merkezle halk arasındaki rekabetin demokratik olmayan yollardan hesabı görülmüştür.

Merkezin reaksiyonu zaman zaman bürokratik muhafazakârlık olarak ortaya çıkmıştır. Bürokratik muhafazakârlık, ister askeri ister sivil bürokrasi olsun bütün bürokrasi için bizce “askeri-bürokratik-hukuki-idari düşünce tarzı[nın]” aşırı bir şekilde içselleştirilmesiyle ilişkilidir. Kavram, Karl Mannheim’a aittir ve kendisi 19. yüzyıl

¹⁰⁶³ Bekir Berat Özipek, “Anglo-Sakson ve Fransız Siyasi Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*, c. 9, Ankara 2009, s. 978.

Prusya devlet yapısını etkileyen dinamiklere bakarak ortaya atmıştır. Ona göre bürokratik düşünce tarzının egemen olduğu toplumlarda, siyasetle ilgili problemler idari bilimlerle ilgili problemlere dönüşmektedir.¹⁰⁶⁴ Kamu politikaları, bürokrasi içinde kapalı devre çalışan mekanizmalara terk edilmekte, kamu politikası oluşumu dar bir alana hapsedilmektedir. Bürokrasinin toplumsal aktörlerle etkileşim ve alışveriş imkânı olmamaktadır. Kamu politikaları salt teknik bir çabanın ürünü olmaktadır, bu politikaların oluşumunda insan unsuru ihmal edilmektedir. Askeri-bürokratik-hukuki-idari düşünce tarzı, kendi içerisinde kapalı sistemler oluşturur. Bürokratik düşünce tarzı, siyaset yapmayla idari öğretiyi bir tutar. Bu işleyiş devletin normal çalışma düzeni olarak algılanır.¹⁰⁶⁵

Ülkemizdeki bürokratik elitler de bu şekilde hareket etmişlerdir. 31 Mart İsyânından sonra İttihatçılar devlet örgütlenmesine egemen olmaya başlamış ve bu süreci Bâb-ı Âli baskısıyla perçinlemişlerdir. Değişimi planlayan ve idare eden İttihat ve Terakki'nin bürokratlarıdır. Bu süreçte devlet yasal düzenlemelerle yeniden dizayn edilmiştir. Ordu yapısı da değişikliğe uğramış, Alman askeri uzmanların önderliğinde sürekli düzenlemeye tâbi tutulmuştur. 27 Mayıs'tan sonra ise özellikle darbeyi meşru gören hukukçu akademisyenler bir başka deyişle Demokrat Parti karşıtı "akademya" büyük bir hırsla devletin yeniden "reforma" tâbi tutulmasını talep etmiş ve bürokratik elitlerin isteklerinin bir kısmı gerçekleşmiştir. Talat Aydemir'in de düşüncesi yine bürokratik elitlerle ittifak yaparak devletin yeniden organize edilmesine dayanmaktadır. 12 Mart muhtırasından sonra da ülke yönetiminde olanlar yine bürokratik elitlerdir. Başbakan Süleyman Demirel istifa etmek zorunda kalmış, CHP'li Nihat Erim başbakan olmuştur. Bu dönemde başbakanlık yapan Ferit Melen ve Naim Talu da yine bürokrat kökenlidir. 12 Mart dönemi kabinelerinde teknokrat bürokratların ağırlığı vardır. Bu teknokrat ekip bazı planlar yaparak bunları hayata geçirmek istemiştir. 12 Eylülle birlikte ise devlet tepeden tırnağa yenilenmiştir. Bu darbe ve darbe girişimleri bir "restorasyon" programı çerçevesinde hareket etmeyi planlamışlar ya da hareket etmişlerdir.

Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta bürokrasi dışındaki toplumun diğer paydaşlarının, ülke ve devlet yönetiminde seslerine kulak tıkanmasıdır. Bürokrasi diğer toplum kesimleriyle karşılaştırıldığında küçük bir yapılanmadır. Ancak devletle ilgili kararları bu kadrolar aldığı zaman çoğunluğun, azınlığa boyun eğmesi gibi bir durum

¹⁰⁶⁴ Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, Ankara 2002, s. 142.

¹⁰⁶⁵ K. Mannheim, *age.*, Ankara 2002, s. 143.

söz konusudur. Devlete hâkim bürokrat topluluk kapalılık içinde aldığı kararları ülkeye uygulayacaktır. Kapalı yapıları nedeniyle bu insanların doğru karar almaları zor bir durumdur. Bir başka deyişle bürokrasinin hatalarını tüm ülke göğüsleyecektir. Türkiye, darbelerden sonra bu durumun sıkıntısını yaşamış ve “ben yaptım oldu” mantığında hareket eden bürokrasinin yanlışlarını hem devlet hem de ülke çekmiştir. Bir bakıma bu yapılan bir devlet ve toplum mühendisliğidir.

Tanıl Bora'ya göre Kemalizm'in politik felsefesi muhafazakâr cumhuriyetçiliktir.¹⁰⁶⁶ 1960, 1971, 1980 müdahaleleri devletçi muhafazakârlık veya muhafazakâr cumhuriyetçiliğin başta gelen taşıyıcısı ordunun, aynı çizgiyi benimsemiş aydın-bürokratlarla birlikte gerçekleştirdiği hamlelerdir. Kemalizm tekrar tekrar üretilerek modernleşme için tek bir rota, tek bir düstur olarak benimsenmiştir. Askeri-bürokratik-hukuki-idari düşünce tarzı, sosyoekonomik gelişmeleri ve sivil dinamikleri kontrol altına almak için “otoriter bir anayasacılığın” sürekli çözüm tekniği olarak kullanılmasını sağlamıştır.¹⁰⁶⁷

Söz konusu düşünce tarzı bir anayasa düzeni yaratır. Ancak bu hazırlanıncaya kadar ara rejim dönemlerinde daha uç öneriler de gündeme gelmiştir. 27 Mayıs'ta İstanbul Komisyonunda ve Kurucu Meclis içi kimi eğilimlerde, 12 Eylül'de anayasa hazırlık sürecinde daha iddialı, atak, kapsayıcı ve antidemokratik öneriler vardır ama bunlar benimsenmemiştir. 27 Mayıs'ın İnkılap Mahkemeleri, Yüksek Askeri Şura, Milli Güvenlik Konseyi, Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtı, Milli Savunma Şurası, Talat Aydemir'in orduyu 80 bin gibi bir mevcuda kadar düşürme ve devlet kayıtlarını silerek vatandaşlara yeniden kimlik dağıtma planları, 9 Martçıların Devrim Genel Kurulu, Devrim Konseyi, Devrim Kurultayı, Devrim Meclisi ve anayasa taslağı, 12 Eylül'ün plan aşamasında kalan Devlet Danışma Konseyi bu duruma verilebilecek örnekler arasındadır. Burada dikkati çeken husus devletin bürokrasiye daha koyu bir şekilde teslim edilmesinin düşünülmesidir.

9 Martçılar bu konuda en uçta yer alan cunta faaliyetidir. Onların modeli Doğu Bloku ülkelerini ya da Üçüncü Dünya ülkelerindeki tek partili rejimlerini hatırlatmaktadır. 9 Martçılar Sovyetlerle olan bağlarını açıkça ifade etmiştir. Ancak diğer darbe ve darbe girişimleri kurul, meclis tipi yapıları yürütmeyi frenlemek,

¹⁰⁶⁶ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*, İstanbul 2017, s. 136.

¹⁰⁶⁷ Yasemin Özgün Çakar, “Otoriter Düzenleme Zihniyeti Olarak Anayasacılık”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*, c. 9, Ankara 2009, s. 260.

kendilerine koruma kalkanı oluşturmak adına kurumsallaştırırken, Yön ve Devrim hareketi ise sol ideolojik etki nedeniyle bu yolu tercih etmiştir.

Her ne kadar plan düzeyinde kalan kurumlar kadar anti demokratik olmasalar da demokratik işleyişe ciddi zararlar veren kurumlar darbelerle Türk devlet sistemine girmiştir ya da var olan kurumların yapıları bu yönde değiştirilmiştir. 27 Mayıs, devlet sistemini meclis, kurul tipi yapılarla donatmış ya da var olan kurumların yönetimlerinin bu şekilde işlemlerini sağlamıştır. TRT, Üniversiteler, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı, Askeri Yargıtay, Milli Güvenlik Kurulu, AYİM, Yüksek Savcılar Kurulu, Devlet Güvenlik Mahkemesi, YAŞ örnek teşkil edebilecek kurumlar arasındadır. 12 Eylülde ise Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, YÖK, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Yüksek Hakem Kurulu gibi “kurullar” bu işi görecektir. Bu kurumsal yapı haricinde dairelere, “doldurulan”, bürokratlar da oluşturulan “restorasyon”, “makyaj” ya da “ihya” çalışmalarının bekçileridir.

Özellikle yargıçlar bu görevi daha etkin yerine getirmişlerdir. Parlamentolardan güçlkle çıkan yasalar yargı engeline kolaylıkla takılmıştır. Sistem bir saat gibi kurulmuş, dişlileri yerli yerince takılmış ve çalıştırılmıştır. Dişlilere dokunmadıkça sistemin değişmesi mümkün değildir. Siviller bu dişlilere yani düzene müdahale etmek yerine itaat edeceklerdir. Hâlbuki düzeni kurma görevi sivillere aittir.

Darbelerden sonra dikkat çeken bir başka durum ise kurumsal yapının anayasal güvence altına alınmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan 1924 Anayasası sade bir anayasadır. Bu anayasadan sonra gelen 1961 ve 1982 Anayasaları ise kazuistiktir. Bu durum darbecilerin kurdukları düzeni güvence altına almaya çalıştıklarını göstermektedir. 27 Mayıs'tan sonra koalisyon hükümetlerinin etkin olduğunu ve siyasi hayatın parçalı bir yapı arz ettiğini düşünürsek anayasanın değiştirilmesi çok güç hatta imkânsız olmuştur. Bir başka deyişle müdahalecilerin inşa ettikleri kurumlara dokunulamayacaktır. 27 Mayıs ve 12 Eylülle beraber anayasal koruma altında olan kurumların bazıları 1924 anayasasında olmamasına rağmen faaliyetteydi. Bu kurumlar 1960 ve 1980'den sonra kanun ile kurulabilirdi. Ancak durum aksi yönde gelişti. Bu kurumların anayasal güvence altına alınması kanun koyucuların ya da darbecilerin önemsedığının göstergesidir. Kurumlar kendilerine yüklenen görevleri anayasal güvence altında yapacaktır. Bu durum bürokratlara bir

özgüven ve işlerine aşırı anlam yüklemelerinin yolunu açmış bir durumdur ki bürokrasi Mannheim'in de ifade ettiği gibi bu yönde eğilim gösteren bir yapıdır.

1961 ve 1982 Anayasalarını hazırlayanlar asker ya da sivil olsun bürokrat kökenlidir. Bürokrasi haricinde toplumun diğer kesimlerinin görüşü alınarak bir anayasa yazılmamıştır. Son söz askerlerindir. Anayasayı hazırlayanlar devletin memuru olması nedeniyle ister istemez büyük bir kamu örgütlenmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kanun koyucular devlet merkezli hareket etmiş, bürokratik bir mantıkla bu anayasaları hazırlamışlardır. Kendileri dışında toplum kesimlerinin olduğu gerçeğinin farkında değildirler. Devleti kocaman bir “baba” gibi düşünmüşler ve yaptıkları düzenlemeleri buna göre şekillendirmişlerdir. İstedikleri her alana hâkim bir devlettir. Ancak bu devleti kendileri çalıştıracaklardır. Bu yapıyla devlet çok kollu bir ahtapotu andırmaktadır. Her yerde bir eli, izi vardır. Her şey kontrolü altındadır.

Bürokrasi yavaş ve ağır bir yapıdır. Weber'in deyiimiyle büyüdükçe vazgeçilemeyen bir örgütlenme biçimidir. Bürokrasinin darbeler sonucunda nüfuzunu arttırması, devlet hayatında işlerin yavaşlamasına neden olmuştur. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki mesafe daha çok açılmıştır. Devlet bazı noktalarda işlemez denecek kadar ağırlaşmıştır. Sorumlulukları da tam tersine artmıştır. Bu kadar büyük bir örgüt yapısından etkinlik ve verimlilik beklemek zordur. Kanun koyucuların böyle bir önceliğinin olduğu ise tartışma konusudur. Etkinlik ve verimlilik, devleti kontrol altına almaktan daha önemlidir. Bu durumun sonucu, vatandaşın devlete olan güveninin sarsılmasıdır. Bu kocaman yapıyla devlet sorun üretmiştir. Ayrıca devletin kendi kendisini denetlemesi ve kontrol etmesi güçleşmiştir.

20. asırda İkinci Meşrutiyet döneminde ya da Cumhuriyet rejimi içinde görev yapan askeri kadrolar pozitivizmin tesiri altında yetişmişlerdir. Bürokratik düşünce tarzı, icra ettikleri mesleklerinde kıdem aldıkça mevkiye yükseldiklerinde içselleştirdikleri bir devlet görgüsüdür. Pozitivizm ise okul yıllarında etkisine girdikleri bir zihniyet/ideolojidir. Bunun yanı sıra Türk subaylarının 1940'lara kadar Prusya terbiye sistemi içinde yetişmeleri orduya atfettikleri değeri bir kat daha arttırmıştır. Ordu ülkede en düzgün ve en prensipli çalışan kurumdur. Devlette ve ülkede bütün kurumlar bozulsa bile ordu, bir “son kale” gibi ayaktadır. Eğer bir şeyler ters giderse ordunun devreye girerek her şeyi yeniden düzene koyacağı yönünde bir anlayış gelişmiştir.

Subaylar, düzen ve istikrarın ordunun kendi kurumsal yapısında içkin olduğunu savunurlar. Kendi iç işleyişindeki kurallılığı, düzeni toplumda da ararlar. Bundan dolayı her türlü “toplumsal patlama”, farklı alanlarda yaşanan hızlı değişimler kendi zihniyetlerine ters geldiğinde bunu düzeltme, buna tepki gösterme yoluna giderler.

Türkiye’de askerî darbeler ya da darbe girişimleri, modernleşme sürecinde devletin ve toplumun belli bir yol dışına çıkmasına engel olmak üzere ya da yürünmekte olan yolun dışında alternatif başka bir modernleşme yoluna ülkeyi sokmak amacına dönük yapılmıştır. Ordunun devletin fiziki güç kullanma yetkisine sahip parçası olması, yetişen subayların kendilerini “modernleştirme idealistleri” olarak görmeleri ve ülkenin durumundan kendilerine “vazife” çıkarmaları, ordunun darbelerde başrol oynamasına sebeptir. Burada askerî vesayeti sağlamak üzere kurumsal yapı oluşturulmuş, mekanizmalar şekillendirilmiştir. 1961, 1971, 1980 darbeleri için genel olarak bunu söyleyebiliriz. Demokrat Parti, asker-sivil bürokrasinin de partisi olan CHP’nin uygun gördüğü modernleşme rotası dışında bir rota izlemiştir. Bunda da başarılı olmuştur. Ancak bu kurucu kadronun misyonuna sahip çıkan genç subaylar onların mensup olduğu geniş kesimler tarafından kabul görmemiştir.

1960 darbesiyle yapılan anayasayla, Türkiye’de daha çoğulcu bir demokrasiye mi geçilmiştir? Pek çok hak ve hürriyetin genişletilmesine bakarak hüküm vermek aldatıcı olabilir. Zira 1961 Anayasası birçok vesayet kurumuyla donatılmış ve bu kurumlara darbenin ya da bürokratik elitlerin güvendiği kamu görevlileri yerleştirilmiştir. Anayasa Mahkemesi ve diğer yüksek yargı organlarına yargı işlevini geniş yorumlamalarını mümkün kılan yetkiler, orduya tanınan ayrıcalıklar ve OYAK bu duruma örnek oluşturabilecek sonuçlardır. 1950’lerin toplumsal gelişmeleri neticesinde taşra yükselişe geçmiştir. Taşranın kurduğu farklı ittifaklarla devleti önceleyen bir siyasal parti anlayışı egemen olmuştur. Bu alışık olanın dışındadır ve asker-bürokratik elitlerce benimsenmemiştir. Bir başka deyişle elitler tekellerinde düşündükleri devlet gücünü paylaşmak istememektedirler. Bundan dolayı 27 Mayıs darbesi bu toplum kesimlerinin onların temsilcilerinin dizginlenmesini amaçlar. Bu toplum kesimlerinin arayışlarına karşı ihtiyatlılığı öne çıkartan bürokratik bir kurumsal yapı oluşturulmaya gidilmiştir. Aslında mesele seçilmiş iktidarların yaptıkları değildir. Yapılan işler çok faydalı olabilir. Faydadan ziyade aranan kimin yaptığı ve bürokrasiye itaat edip etmediğidir. Zira 27 Mayıs’ın anayasasından sonra Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel gibi çevreyi ya da taşrayı ya da halkı temsil eden siyasi

liderler, yargı bürokrasisi ve genel olarak askeri ve sivil bürokrasinin kendilerine çıkardıkları zorluklardan sürekli şikâyet etmişler ve verdikleri demeçler ve katıldıkları toplantılarda bu zorlukları sürekli dile getirmişlerdir.

Bu çabaların yanı sıra Türk modernleşmesini belli bir hat içinde tutacak Devlet Planlama Teşkilatının kuruluşu da burada önemsenmelidir. Darbeciler ve anayasa yapıcılar için ayrı bir önem atfedilen DPT ile kalkınma “planlı” olacaktır. Ancak kurumun kuruluşundan itibaren işler bürokratik elitlerin istediği gibi gitmemiştir. Çevrenin temsilcileri iktidarı yine ele alınca kalkınma planları bu iktidarlar tarafından yapılmıştır.

Bundan dolayı 27 Mayısla ortaya çıkan Türk demokrasisi, Mustafa Erdoğan’ın ifade ettiği üzere ihtiyatlı bir demokrasidir.¹⁰⁶⁸ Bir başka deyişle “sınırları çizilmiş demokrasidir”. Bu ihtiyatlılık, tedbirlilik ve ölçülülük hali anayasa yapıcıların sivil-askeri bütün bürokrasiyi kurum ve personel bakımından etkileyecek önlemlerle sağlanmıştır. Önce tasfiyeler yapılmıştır. Eski sistemin “adamları” ya da 1909 meclisinde ifade edildiği gibi “mikroplar” temizlenmiş, diğer taraftan bir takım emniyet supapları oluşturulmuştur.

Askeri vesayeti sürdürmek üzere kamu yönetimi teşkilatı ve yargı bürokrasisi içinde yer alacak mekanizmalar kurulmuştur. Özellikle askerler gücü ele geçirmenin avantajını iyi kullanmışlar, kendi yargı kurumlarını oluşturarak hesap verme zorunluluklarını ortadan kaldırmışlardır. Bu durum yargıda ikilik anlamına gelmektedir. Ayrıca sivillerle bir araya geldikleri MGK, YAŞ gibi kurumlarda ağırlıklarını elde tutarak devlet idaresinde etkin bir güç olmuşlardır. Yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü bir güç gibi yer almışlardır. Kendilerine sağladıkları OYAK gibi imkânlarla genelde diğer kamu görevlilerinden özelde kolluk kuvvetlerinden ayrılmışlardır. Özellikle polis teşkilatı da devletin kolluk gücü olmasına rağmen normal memur statüsünün üzerine çıkamamıştır. Askerler bu anlamda kendi rakiplerine de üstünlük sağlamışlardır. Askerler sadece vesayet rejimlerinin yanında gelecekte sıkıntı yaşamamak adına da bürokraside bir takım kendilerini koruma alanları, “mahfuz alanlar” oluşturmuşlardır. Örneğin 12 Mart ara rejimi dönemindeki anayasa değişiklikleriyle Sayıştay denetiminin dışında kalmışlardır.

12 Mart ve 12 Eylül müdahaleleri askerî, bürokratik, hukukî/idari düşünce tarzının izdüşümüdür. Anayasada ve kanunlarda değişiklik yaptırarak veya doğrudan

¹⁰⁶⁸ Mustafa Erdoğan, *Anayasa ve Özgürlük*, Ankara 2002, s. 88.

yaparak sadece haklar ve hürriyetler rejimi yeniden düzenlenmiştir. Kurumsal yapı da organize edilerek vesayetçi yapı tazelenmeye çalışılmıştır. Darbe dönemleri ya da başarısız darbe girişimleri sonrasında yoğun bir mevzuat değişikliği dikkat çekmektedir. Bu duruma ilk olarak 31 Mart isyanıyla şahit olmaktadır. Bu dönemde devlet yapılan düzenlemelerle yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bir “ittihatçı demokrasi” ortaya koyulmak istenmiştir. 27 Mayıs yine bu mevzuat değişikliklerinin yoğun yaşandığı bir dönemdir. Darbeciler ve entelektüel destekçileri bir “devrim” yapmışçasına hareket etmişlerdir. 12 Mart ve 12 Eylül de birbirlerini takip edencesine, bürokrasinin işlevini bildiklerinden aynı metodu kullanmışlar ve kafalarındaki sistemi tüm ülke sathına yaymak için mevzuatı kullanarak bürokrasiye şekil vermişlerdir. Devlet kontrolünün sağlandığı ve bürokrasi kültürünün hâkim olduğu Türkiye’de, darbecilerin istedikleri düzen bu şekilde oturtulmuştur. 1960’ların, 1970’lerin toplumsal gelişmeleri karşısında bir kontrol sağlamak amaçlanmıştır. Türkiye’deki devlet-toplum ilişkilerini yönetmek bakımından birbirini tekrarlayan yöntemlere başvurulmuştur. İdeolojik bir devlet oluşturmak, bunun denetimini de bürokrasi marifetiyle sağlamak hedeflenmiştir. Yargıda bir “jüristokrasi” meydana getirilmiş ve meritokrasi arka plana itilmiştir.

Darbecilerin ürettikleri yeni bürokrasi amaca hizmet etmiştir. Özellikle seçilmiş hükümetlerin frenlenmesi işlevini çok iyi yerine getiren bürokrasi, devlet ve ülke hayatında yavaşlamalara ve tıkanıklığa neden olmuştur. Hükümetler gizli iktidar bürokrasiye takılmaktan şikâyet etmiş, özellikle kriz dönemlerinde yapılması planlanan reformlar askıda kalmıştır. Çünkü bürokrasiye ve onun ideolojisine göre ülke dönüşecekse kendi kontrolünde ve kendi istediği gibi dönüşmelidir. Bu durumun aksi mümkün değildir. Yoksa gelen her kim olursa önüne engel koyulacaktır.

Tarihi süreçte darbeciler ara rejim döneminde en genel olarak iki yöntemi benimsemişlerdir. Bunlardan ilki tasfiye diğeri ise “inşa” diyebileceğimiz kurumsal yapının yeniden düzenlenmesidir. Öncelikle askerler tasfiye hareketine girerek kendilerine muhalif ya da tehdit gördükleri asker ya da sivil bürokratları sistem dışına iterler. Askerler bu temizliği silah kullanma imkânı olması nedeniyle kendi içlerinden başlatırlar. Daha sonra sıra sivillere gelir. “Güvenilen” unsurlar sistem içinde tutulur ve bu güvenilir personele yenilerinin eklenmesi için memur alımı yapılır. Yeni normlar yoluyla sisteme yeni kurumlar eklenerek müdahalenin “koruyucu kaleleri” inşa edilir. Bir anlamda önce zararlı “mikroplar” atılır ardından da sisteme “taze kan” pompalanarak bünye “ihya” edilir. 27 Mayıs ve 12 Eylül’de durum böyle olmuş ve bir

anlamda askerler kendi ideolojilerine, zihniyetlerine uygun bir devlet mekanizması oluşturmuşlardır. 31 Mart ayaklanması başarıya ulaşsa bir 31 Mart darbesinden, Talat Aydemir müdahalesi başarıya ulaşsa bir 22 Şubat ya da 21 Mayıs darbesinden (Aydemir Ayaklanmaları) söz edilecek devlet mantığı aynı yönde çalıştırılacak, bürokrasi üzerinden bir inşa ve kontrol sistemi kurulacaktır.

KAYNAKLAR

Kitap

- Ahmad, Feroz (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayın, İstanbul.
- _____ (1999). *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Akgün, Birol (2011). “12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika (1980-1983)”, *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Akgün, Seçil Karal (2009). “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, 407 - 454.
- _____ (2009). *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Akın, Âdem (1999). *Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Akşin, Sina (2001). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- _____ (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- _____ (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (1994). *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Akyaz, Doğan (2006). *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akyıldız, Ali (2012). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1996). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Akyol, Taha (2014). *Türkiye'nin Hukuk Serüveni: Fıkıhtan Hukuka ve Demokrasiye Geçiş Sorunları*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Alkan, Ahmet Turan (1992). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Alkan, Mehmet Ö. (2004). “İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, (der: Kemal H. Karpat), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Altuğ, Kurtul (1976). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul.

- Argın, Şükrü (2009). "Türk Aydınının Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce- Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Zühtü (2008). *Anayasa Teorisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Atar, Yavuz (2017). "Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi", *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara.
- Atay, Falih Rıfki (1954). *Baş Veren Bir İnkılâpçı*, Doğu Matbaası, Ankara.
- Atılğan, Gökhan (2009). "Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64/3, 1-26.
- _____ (2007). "Mihri Belli", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Sol*, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007). "Yön-Devrim Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Sol*, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Avcioğlu, Doğan (2006). *Atatürkçülük Milliyetçilik Sosyalizm: Yön ve Devrim Yazıları*, İleri Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001). *Devrim ve "Demokrasi" Üzerine*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Aybay, Rona (1978). "Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 33/1, 59-82.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1976). *İhtilâlin Mantığı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- _____ (1990). *İkinci Adam*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- _____ (1971). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydemir, Talât (2010). *Hatıratım*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Aydın, Suavi (2005). *"Amacımız Devletin Bekası": Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar: Demokratikleşme Programı*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- _____ (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Ayışığı, Metin (1997). *Mareşal Ahmet İzzet Paşa: (Askerî ve Siyasî Hayatı)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ayverdi, İlhan (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Aziz, Aysel (1999). *Türkiye'de Televizyon Yayınlarının 30 Yılı*, TRT Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Başar, Ahmet Hamdi (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Gazi bana çok kızmış!.."*, (haz. Murat Koraltürk) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Batur, Muhsin (1985). *Anılar ve Görüşler: "Üç Dönemin Perde Arkası"*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Bayar, Celâl (1966). *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Gidiş*, Baha Matbaası, İstanbul.
- Belge, Murat (2012). *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Beriş, Hamit Emrah (2014). *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2005). "Avrupa Birliği Üyeliği ya da Türk Siyasetinde Demokratikleşme Eğilimleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, 199-216.
- _____ (2015). "Kamu Düzeni, Güvenlik ve Demokratikleşme", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 17/1, 1-17.
- _____ (2006). *Küreselleşme Çağında Egemenlik: Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- _____ (2004). "Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizme", *Liberal Düşünce*, Bahar 2004/Sayı 34, 49-58.
- _____ (2015). *Siyasal Düzenin Sınırları: Demokrasi, Demokratikleşme ve Katılımcı Siyaset*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2007) "Ordu ve Siyaset", *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- _____ (2009). *Tek Parti Döneminde Devletçilik: Türkiye'de Otoritarizmin Siyasal ve Ekonomik Temelleri*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Berker, Ercüment (1978). *Türkiye'de Hukuk Çıkmazı*, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul.
- Bilbilik, Erol (2013). *Öncesi Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci*, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Birand, Mehmet Ali (1986). *Emret Komutanım*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- _____, Yalçın Soner (2005). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- _____, DüNDAR Can, ÇAPLI Bülent (1994). *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (1984). *12 Eylül Saat: 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul.
- Biren, Tevfik (2006). *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Cilt 2, (haz: Fatma Rezan Hürmen), Pınar Yayınları, İstanbul.
- Birinci, Ali (2002). "31Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu", *Genel Türk Tarihi*, Cilt 7, (ed. Hasan Celâl Güzel, Ali Birinci) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (1990). *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- _____ (2002). “31 Mart Vak’ası’nın Bir Yorumu”, *Türkler*, Cilt 13, (ed. Hasan Celâl Güzel, Ali Birinci, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bozdağ, İsmet (1993). *Değişim Şafağı*, Emre Yayınları, İstanbul.
- Bölügiray, Nevzat (1991). *Sokaktaki Askerin Dönüşü: (12 Eylül Yönetimi Dönemi)*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Burçak, Rıfki Salim (1994). *Türkiye’de Milli İradenin Zaferi*, Ankara Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara.
- Can, Osman (2010). *Darbe Yargısının Sonu: Karargâh Yargısından Halkın Yargısına*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010). *Güleryüzlü Frankoculuğun Dramı: Türkiye’de Anayasa ve Hukuk Sorunları*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Cemal, Hasan (1999). *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Cemal Paşa, *Hatıralar: İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları*, (haz: Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Cizre, Ümit (2002). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, Cilt 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çakar, Yasemin Özgün (2009). “Otoriter Düzenleme Zihniyeti Olarak Anayasacılık”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, Ankara.
- Çakmak, Diren (2008). “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, *Gazi Akademik Bakış*, 1/2, 35 – 68.
- Çavdar, Tefik (2004). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Çelik, Hüseyin (1994). *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çelikoğlu, Adnan (2010). *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Çetin, Halis (2003). *Modernleşme ve Türkiye’de Modernleştirme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- _____ (2007). *Modernleşme Krizi İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye*, Orion Yayınevi, Ankara.
- Danişmend, İsmail Hami (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

- _____ (1961). *Sadr-ra'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara göre: 31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul.
- Demir, Fevzi (2007). *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, 1908-1914*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Demir, Yeşim (2006). "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/13, 155 – 171.
- Demirci, H. Aliyar (2017). "Bir Biyografinin İzinde: Ali Fuad Başgil'in Hayatından ve Mücadelesinden Bazı Kesitler", *Ali Fuad Başgil'e Armağan*, (ed. Hamit Emrah Beriş), Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı, Ankara.
- _____ (2015). "Enderun'dan Mülkiye'ye Osmanlı İmparatorluğunda Mülki İdarecinin Eğitimi", *Kamu Yönetimi Eğitimi Geçmişten Geleceğe Küresel ve Ulusal Perspektifler*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- _____ (2010). *Türk Siyasal Hayatında Senato Düşünce, Tecrübe ve Arayışlar*, Orion Kitabevi, Ankara.
- _____ (2008). "Tek Parti Rejimleri ve İttihat ve Terakki Tecrübesi Işığında Atatürk'ün Düşünce ve Aksiyonunda Parti-Bürokrasi İlişkisi", *Demokrasi Platformu*, 4/14, 1-16.
- _____ (2006). "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi (1876-1918)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara.
- _____ (2006). *İkinci Meşrutiyet'te Âyan Meclisi 1908-1912*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997). "27 Mayısçıların Din Siyaseti", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 45, Mart-Nisan 1997, 147-162.
- Demiral, Cafer (1973). *Türkiye'nin 42 Hükümeti (25 Nisan 1920-15 Nisan 1973)*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Demirel, Tanel (2004). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Deniz, Osman (2003). *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, (haz: Yasemin Bradley), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Derin, Haldun (1995). *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, (haz. Cemil Koçak), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2009). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dikici, Ali (2014). "27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Türk Polisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 2014/89, 11-60.
- Doğan, D. Mehmet (1975). *Batılulaşma İhâneti*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Doğru, Osman (1998). *27 Mayıs Rejimi: Bir Darbenin Hukuki Anatomisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Dölen, Emre (2010). *Türkiye Üniversite Tarihi-Özerk Üniversite Dönemi (1946-1981)*, Cilt 5, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Durgun, Şenol (2003). "Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset", *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Duverger, Maurice (2007). *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Engin, Vahdettin (2013). *Asayiş: Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Eralp, Nejat (1989). "İkinci Meşrutiyet'te Silahlı Kuvvetler ile İlgili Üç Önemli Kanun", *Dördüncü Asker Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Erdem, Fazıl H., Coşkun, Vahap (2009). "Askeri Yargı ve Askeri Vesayet", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/20-21, 87 – 136.
- _____ (2009). "Türkiye'de Askeri Yargı", *SETA Analiz*, 5-10.
- Erdoğan, Mustafa (2017). "Hukuk ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Türk Anayasa Mahkemesi'nin Laiklik Politikası", *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara.
- _____ (2002). , *Anayasa ve Özgürlük*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- _____ (2012). *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- _____ (1990). "Silâhlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri", *AÜSBF Dergisi*, Ankara 1990, C. XLV, n. 1-4, 309-334.
- _____ (2011). "Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Hukuk Sayısı*, Yıl 10-Sayı 20, 27-45.
- _____ (2002). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Ergin, Osman Nuri (1996). *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Erim, Nihat (2007). *12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Erkanlı, Orhan (1972). *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul.
- Eroğul, Cem (1974). *Anayasayı Değiştirme Sorunu: Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eryılmaz, Bilal (2013). *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- _____ (2006). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Esin, Numan (2005). *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul.

- Evren, Kenan (1990). *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- _____ (1991). *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt 2, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- _____ (1991). *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt 3, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- _____ (1991). *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt 4, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- _____ (1981). *Sayın Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Mesaj ve Konuşmalarının Antolojisi 12 Eylül-31 Aralık 1980*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- _____ (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1981-12 Eylül 1982)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- _____ (1994). *Zorlu Yıllarım*, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- _____ (1994). *Zorlu Yıllarım*, Cilt 2, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Fedayi, Cemal (2011). "Türkiye'nin Siyasal Kaos Dönemi", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: (İç ve Dış Politika)*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Feridun, Server (1962). *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul.
- Findley, Carter V. (1996). *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- _____ (1994). *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Babıali*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Foucault, Michel (2013). *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (2012). *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gevgilili, Ali (1973). *Türkiye'de 1971 Yılı Rejimi: Tarım Toplumunda Sanayi Toplumuna Geçiş Aşaması*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Goody, Jack (2008). *Kapitalizm ve Modernlik Büyük Tartışma*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Ziya (1976). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı Devlet Kitapları, Ankara.
- Göle, Nilüfer (2004). *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gözler, Kemal (2015). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gözübüyük, A. Şeref (1972). "Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Görevleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 5/3, 3-13.
- _____, Kili Suna (2000). *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Günel, Erdoğan (2011). *Türkiye'nin Hukuk Devleti Sorunu: İstiklal Mahkemelerinden Anayasa Mahkemesine*, KaraKutu Yayınları, İstanbul.
- Güneş, Mehmet (2015). “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Vilayet İdaresinin Teşekkülü”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 37, 181-199.
- Güngör, Erol (1996). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2007). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gür Bekir S., Çelik Zafer, “YÖK’ün 30 Yılı”, *SETA Rapor*, Kasım 2011.
- Güran, Sait (2003). “İktidar ve Kamu Yönetimi Bağlamında İdarede Merkezileşme Olgusu”, *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Gürgür, Nuri (2011). “27 Mayıs Depreminin Artçı Sarsıntıları- I 22 Şubat ve 21 Mayıs Darbe Girişimleri”, *Türk Yurdu*, 31/288, 2 - 10.
- _____ (2011). “27 Mayıs Depreminin Artçı Sarsıntıları-II Talat Aydemir'in Hiç Tükenmeyen İhtilal Tutkusu”, *Türk Yurdu*, 31/289, 3-7.
- Gürkan, Celil (1986). *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Kitabevi, Ankara.
- Hakyemez, Yusuf Şevki (2009). *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı: Türk Anayasa Mahkemesinin İşlevi, İnsan Hakları Anlayışı ve Oluşumu Üzerine Bir İnceleme*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Hale, William (2003). *Türk Dış Politikası, 1774-2000, Mozaik*, İstanbul.
- Halil Paşa (2007). *İttihad ve Terakki'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş*, (haz: Taylan Sorgun), Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Hanioğlu, M. Şükrü (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- _____ (1989). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2009). “İttihatçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1989). *Tanzimat'tan Avrupa Topluluğu'na Türkiye Konuşmalar*, (haz: M. Emin Gerger), İnkılâb Yayınları, İstanbul.
- Hatiboğlu, M. Tahir (2000). *Türkiye Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınevi, Ankara.
- Hekimoğlu, Müşerref (1975). *27 Mayıs'ın Romanı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Heper, Metin (1999). “Atatürk ve Devlet Bürokrasisi”, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, (haz: Jacob M. Landau), Sarmal Yayınevi, İstanbul.

- _____ (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği*, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- _____ (1983). “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1985). “19. yy’da Osmanlı Bürokrasisi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006). *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- _____ (2011). “Karizma, Atatürk ve Atatürkçülük”, *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Heywood, Andrew (2006). *Siyaset, Liberte* Yayınları, Ankara.
- Hobsbawm Eric J. (2010). *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hristidis Şengün Kılıç, Ersel Ergüz (2010). *İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar (1946-1992)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Işıklı, Alpaslan (1983). “Cumhuriyet Döneminde Türk Sendikacılığı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İlyas, Ahmet (2016). “27 Mayıs Askeri Darbesi’nin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 22, 163-178.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1982). *Son Sadrazamlar*, Cilt 3, Dergah Yayınları, İstanbul.
- _____ (1982). *Son Sadrazamlar*, Cilt 4, Dergah Yayınları, İstanbul.
- İnönü, İsmet (1985). *Hatıralar*, Cilt 1, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İpekçi, Abdi, Coşar, Ömer Sami (2012). *İhtilâlin İçyüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İsen, Can Kaya (1964). *Geliyorum Diyen İhtilâl: 22 Şubat-21 Mayıs*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, Ersin (1992). “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-patrimonyalizm ve İstikrar”, *Tarih ve Demokrasi Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Karaca, Nuray (2004). “Hıfzı Oğuz Bekata”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Kemalizm*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karatepe, Şükrü (1993). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karavelioğlu, Kamil (2007). *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Gürer Yayıncılık, İstanbul.

- Karpat, Kemal H. (2009). *İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001). "Ortadoğu Devrimlerinin Değişen Doğası", *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2004). "Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi ya da Yenilikçi, Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, (der: Kemal H. Karpat), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kayalı, Kurtuluş (2005). *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs - 12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1985). "Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kazdağlı, Hasan (2003). "Turgut Özal'ın İktisadi Reformları", *Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Keskin, O. Kadri (1987). *Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Yapısı, Görevleri ve Yargılama Usulleri*, Kazancı Hukuk Yayınları, Ankara.
- Keyder, Çağlar (2015). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kili, Suna (1983). *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Tisa Matbaası, Ankara.
- _____ (1982). *Türk Devrim Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1984). "Türk Devrimi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler", *Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Tisa Matbaası, Ankara.
- Koçak, Cemil (2016). *Darbeler Târîhi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010). *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları: (2 Haziran 1960-6 Ocak 1961)*, Cilt 1, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2010). *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları: (6 Ocak 1961-16 Kasım 1961)*, Cilt 2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Koçaş, Sadi (1977). *Atatürk'ten 12 Mart'a*, Cilt 3, Er-Tu Matbaası, İstanbul.
- _____ (1978). *12 Mart Anıları*, May Yayınevi, İstanbul.
- Kongar, Emre (2005). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- _____ (1981). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- _____ (2002). *Toplumsal Değişme Kurumları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- _____ (2004). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Köker, Levent (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2004). "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce- Kemalizm*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kösoğlu, Nevzat (1987). *Konuşmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2002). *Küreselleşme ve Millî Hayat*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2010). *Millet Meclisinde ve Askeri Mahkemede Tarihe Konuşmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (1991). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2013). *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kuneralp, Sinan (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839- 1922)*, İsis Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Cevdet (1991). "Bâb-ı Âli Baskını", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Küçük, Sami (2008). *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilali Belirleyen Köşk Harekâtı*, Mikado Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Yalçın (1987). *Aydın Üzerine Tezler, 1830-1980*, Cilt 3, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1986). *Türkiye Üzerine Tezler (1908-1998)*, Cilt 3, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Küçükcan Talip, Gür Bekir S. (2009). *Türkiye'de Yükseköğretim: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Seta Yayınları, Ankara.
- Küçükömer, İdris (2009). *Cuntacılıktan Sivil Topluma*, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Lewis, Bernard (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Linz, Juan J. (2008). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Luizard, Pierre-Jean (2013). *İslâm Topraklarında Otoriter Rejimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Macar, Elçin (2004). "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce- Kemalizm*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Manav, Nursel (2017) “II. Meşrutiyet’te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi Ve Tekaid Sandıkları”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/1, 240-260.
- Mann, Michael (2012). *İktidarın Tarihi Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi, 1760 1914*, Cilt 2, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- _____ (2006). *The Sources Of Social Power*, Volume 2, Cambridge University Press, New York.
- Mannheim, Karl (2002). *İdeoloji ve Ütopya*, Epos Yayınları, Ankara.
- Mardin, Şerif (2002). *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri, 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2000). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mazıcı, Nurşen (2004). “27 Mayıs, Kemalizmin Restorasyonu mu?”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Kemalizm*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1989). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002). “Türkiye’de Ordu ve Siyaset”, *Türkler*, Cilt 17, (ed. Hasan Celâl Güzel, Ali Birinci, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Moltke, Mrşl. Helmuth Karl Bernhard Graf Von (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Moreau, Odile (2010). *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, Erol (1981) “Televizyonla İletişimin Denetlenmesi” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1979-1980*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara.
- Namık Kemal (2005). *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri: Siyaset/ Hukuk/ Din/ İktisat/ Matbuat*, (haz: Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara), Dergah Yayınları, İstanbul.
- Nebiler, Halil (1983). “1980 Sonrası Polis”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 14, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Neziroğlu İrfan, Yılmaz Tuncer (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 26 Mart 1971-17 Kasım 1974*, Cilt 5, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Oktay, Cemil (2005). *Siyaset Bilimi İncelemeleri Meşrutiyet-Sınıflandırma-Kültür Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul.

- Ortaylı, İlber (2007). “II. Abdülhamid Devrinde Taşra Bürokrasisinde Gayrimüslimler”, *Batılılaşma Yolunda: Tarih*, Merkez Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (1982). “Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahallî İdare Alanındaki Gelişmeler”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 3/1-3, 137-148.
- _____ (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- _____ (1994). “II. Abdülhamid Devrinde Taşra Bürokrasisinde Gayrimüslimler”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri, 27-29 Mayıs 1992: Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul.
- _____ (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Örtülü, Erdoğan (1974). *Üç İhtilalin Hikâyesi: 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, Millî Ülkü Yayınevi, Konya.
- Özbudun, Ergun (2004). *Anayasa Hukuku*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- _____ (2017). “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara.
- _____ (2007). “Karşılaştırmalı Bir Perspektifte Demokrasiye Geçişler, Çöküşler ve Onarımlar”, *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2007). “Anayasa Yapımı Siyaseti”, *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2007). “Türk Siyasetinde Asker”, *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2000). “Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu’da Devlet Geleneği”, *İmparatorluk Mirası Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası*, (der: L. Carl Brown), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- _____ (2009). *Türkiye'nin Anayasa Krizi*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Özdemir, Hikmet (1989). *Devlet Krizi: T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2000). *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından...*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (2002). “1980 ve Sonrası”, *Genel Türk Tarihi*, Cilt 9, (ed. Hasan Celâl Güzel, Ali Birinci), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

- _____ (2002). “1980 ve Sonrası”, *Türkler*, Cilt 17, (ed. Hasan Celâl Güzel, Ali Birinci, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1989). *Rejim ve Asker*, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2002). “1960-1980 Dönemi”, *Türkler*, Cilt 17, (ed. Hasan Celâl Güzel, Ali Birinci, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Özen, Haldun (2002). *Entelektüelin Dramı 12 Eylül’ün Cadı Kazanı*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Özipek, Bekir Berat (2009). “Anglo-Sakson ve Fransız Siyasi Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, Ankara.
- Özkan, Tuncay (2006). *MİT’in Gizli Tarihi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Özkul, Fatih (2016). “Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, *Ankara Barosu Dergisi*, s. 3, 201 – 263.
- Özlem, Doğan (2005). “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öztuna, Yılmaz (1998). *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- _____ (2013). *Osmanlıya Veda 1808-1922*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul.
- _____ (2008). *II.Abdülhamîd Zamânı ve Şahsiyeti*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- _____, Gökdemir Ayvaz (1987). *Türkiye’de Askerî Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul.
- Özzorluoğlu, Süleyman Tefvik (2011). *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e: Elli Yıllık Hatıralarım*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul.
- Pekmen, Mahir Said (2013). *31 Mart Hatıraları: İsyân Günlerinde Bir Muhalif / Mahir Said Pekmen*, (haz. Hasan Babacan, Servet Avşar), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Perin, Mithat (2011). *Zindana Tıkılan İktidar*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Pierson, Christopher (2000). *Modern Devlet*, Çivi Yazıları, İstanbul.
- Poggi, Gianfranco (2014). *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2005). *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sanders, Liman Von (2016). *Türkiye’de Beş Yıl*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sartori, Giovanni (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Sentez Yayıncılık, İstanbul.

- Sevil, Muharrem (1999). *Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştiriciler*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Seyhan, Dünder (1966). *Gölgedeki Adam*, Uycan Matbaası, İstanbul.
- Sezen, Seriyeye (1999). *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye Planlama*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- Shaw, Stanford J. (2014). *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Soybay, Selçuk (1984). “Devlet Denetleme Kurulu’nun Konumu ve İşlevi (1)”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 5/1-3, 107 – 114.
- Soysal, Mümtaz (1977). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- _____, Sağlam Fazıl (1983). “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şaylan, Gencay (1983). “Cumhuriyet Bürokrasisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____(1983). “Devlet Yapısı/Türkiye Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısının Evrimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____(1974). *Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Tahsin Paşa (1990). *Sultan Abdülhamid: Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Takkeci, Süleyman (1973). *12 Mart Belgeleri Madanoğlu Cuntası: (İddianame)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Tanilli, Server (1990). *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Say Yayınları, İstanbul.
- Tanör, Bülent (1994). *İki Anayasa: 1961 ve 1982*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- _____, Yüzbaşıoğlu Necmi (2004). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- _____(2002). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Tansu, Samih Nafiz (2003). *İttihâd ve Terakkî İçinde Dönerler*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul.
- _____(2012). *Teşkilat-ı Mahsusa: İki Devrin Perde Arkası*, Nokta Kitap, İstanbul.
- Taylak, Muammer (1994). *27 Mayıs ve Türkes*, Hamle Yayıncılık, İstanbul.
- Temo, İbrahim (1987). *İbrahim Temo’nun İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul.

- Tikveş, Özkan (1977). “Anayasada On beş Yıllık Dönemde (1961—1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34/1, 19-60.
- Trimberger, Ellen Kay (2003). *Tepeden İnmeci Devrimler Japonya, Türkiye, Mısır, Peru*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.
- Toker, Metin (1992). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973: İnönü'nün Son Başbakanlığı, 1961-1965*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1993). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları 1956-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Toplu, Abdülhadi (1976). *Anayasa'da Milliyetçilik Mücadelesi: 27 Mayıs ve Kurucu Meclis'in Perde Arkası*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara.
- Toptan, Köksal (2017). “Ağabey” Köksal Toptan, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak.
- Toros, Taha (1996). *Ali Münif Bey'in Hatıraları*, İsis Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1959). *Hürriyetin İlanı: İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, Baha Matbaası, İstanbul.
- _____ (1960). *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul.
- Tunçay, Mete (2008). “En Uzun Yıl”, *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2005). “Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasisinin Ayıklanması”, *Belgelerle Heyeti Mahsusalar*, (der: Cemil Koçak) İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1983). “YÖK”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1987). “Siyasal Tarih (1908-1923)”, *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Tural, Erkan (2006) *II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- _____ (2009). *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Turan, Ahmet (2007). *Darbe arası Türkiye: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Anılar, Gözlemler, Tanıklıklar*, Resital Yayıncılık, İstanbul.

- Turan, İlder (2003). "Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim", *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Yargı Yayınları, Ankara.
- _____ (1999). "Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim: Kemalist Dönem ve Sonrası", *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Turan, Osman (1980). *Tarih Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1969). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Türk Dünya Nizamının Milli İslâmi ve İnsâni Esasları*, Cilt 2, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- _____ (1964). *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Şark Matbaası, Ankara.
- _____ (1967). *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları ve Kültür İhtilâli*, Türkiye Basımevi, İstanbul.
- _____ (1978). *Türkiye'de Manevi Buhran: Din ve Lâiklik*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1969). *Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- Turan, Ömer (2009). "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce- Dönemler ve Zihniyetler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turgut, Hulusi (1995). *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC Basın Ajansı Yayınları, İstanbul.
- Turhan, Mümtaz (1961). *Garblılışmanın Neresindeyiz?*, Bâbiâli Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2002). *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- _____ (1954). *Maarifimizin Ana Dâvaları ve Bazı Hal Çareleri*, İstanbul Yayınevi Matbaası, İstanbul.
- Türkeş, Alparslan (1996). *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Hamle Basın Yayın, İstanbul.
- _____ (1978). *Türkiye'de Hukuk Çıkmazı*, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul.
- Ünsal, Artun (1980). *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi: "Siyasal Sistem" Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Weber, Max (2005). *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınları, Ankara.
- _____ (2012). *Ekonomi ve Toplum*, Cilt 1, Yarı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2012). *Ekonomi ve Toplum*, Cilt 2, Yarı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Yalman, Ahmed Emin (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, Cilt 2, Pera Turizm, İstanbul.

Yayla, Atilla (2013). *Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu*, Liberte Yayınları, Ankara.

_____ (2007). *İki Cumhuriyetin Kavgası*, Liberte Yayınları, Ankara.

Yazıcı, Serap (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

_____ (2009). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye: Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yazıcıoğlu, Recep (1998). “Türkiye’nin Bin Yıllık Hastalığı Bürokrasi”, *Cumhuriyet: Ekonomik, İdari, Hukuki Değerlendirme*, Cilt 5, (ed. Hasan Celâl Güzel) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Hasan (2002). *Köksal Toptan*, PortreBiyografi Yayınları, Ankara.

Zürcher, Erik Jan (2008). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim yayınları, İstanbul.

Gazeteler

“Polisler silâhsız olarak vazifelerine devam ediyor”, (29 Mayıs 1960). *Milliyet*.

“Ankara’da Talebe Dövmüş Olan Polisler Tesbit Olunuyor”, (04 Haziran 1960). *Milliyet*.

“İdari Teşkilâta Değişiklik Olacak”, (01 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“Geniş Yetkili İnkılap Mahkemeleri Kuruluyor”, (04 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“İhbar Yapan Memurlar İşten Çıkarılmayacak”, (04 Ağustos 1960), *Milliyet*.

“Ordu Gençleşti”, (04 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“Yeni Ordu Baremi Hazırlandı”, (05 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“Gençleştirme Hareketi Tasvip Ediliyor. Generallerin Çoğunun Emekliliklerini Kendilerinin İstedığı Bildirildi”, (05 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“Orduda 24 General ve Amiral Kaldı”, (05 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“İki bin subay emekliye ayrılıyor”, (07 Ağustos 1960), *Milliyet*.

“Orduda Gençleştirme Hareketi Subaylara Bildiri ile Anlatıldı”, (10 Ağustos 1960), *Milliyet*.

“Suçlu Memurlara Ait Soruşturma Başlıyor”, (10 Ağustos 1960), *Milliyet*.

“Memurların Duruşmasına Ait Kanun Yürürlüğe Girdi”, (12 Ağustos 1960), *Milliyet*.

“1500 subay emekli olmak istiyor”, (12 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“İnkılâp Mahkemesi Kanunu Çıkıyor”, (14 Ağustos 1960). *Milliyet*.

“Polis Enstitüsüne Lise Mezunları Alınacak”, (14 Ağustos 1960). *Milliyet*.

- “Soruşturmaların Bir Kısmı Sona Erdi”, (14 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “4000’e Yakın Subay Emekli Olmak İstiyor”, (18 Ağustos 1960), *Milliyet*.
- “Emekliye Ayrılan Subaylar Belli Oldu”, (22 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “Gözübüyük “Suçlu Memurlar İçin Ayrı Mahkeme Teşkilî Düşünüyor” Dedi”, (23 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “İnkılâptan sonra 58 Polis Tevkif Edildi”, (24 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “Bütün Polisler Tekrar Sıhî Kuruldan Geçecek”, (26 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “4171 subay emekliye sevk edildi”, (26 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “Suçlu Memurlar için Bir Tahkik Heyeti Kuruldu”, (28 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “Balıkesir’de İnkılâp Mahkemesi İstendi”, (31 Ağustos 1960). *Milliyet*.
- “Ordunun Kuruluşu Değişiyor”, (02 Eylül 1960). *Milliyet*.
- “Yüksek Memurlarla İlgili Geçici Kanun Kaldırıldı”, (05 Ekim 1960). *Milliyet*.
- “Bir Millî Güvenlik Konseyi Kuruluyor”, (11 Kasım 1960). *Milliyet*.
- “Ülkü ve Kültür Birliği ile İlgili Hazırlık Tamamlandı”, (09 Kasım 1960). *Milliyet*.
- “166 Harp Okulu Öğrencisi Mahkûm Oldu”, (12 Eylül 1963). *Milliyet*.
- “Ülkü Kültür Birliği Teklifinin İçyüzü...”, (26 Nisan 1965). *Milliyet*.
- “1982 Anayasa Tasarısı...”, (18 Temmuz 1982). *Milliyet*.
- “Memurlar 3-7 yıl Zorunlu Hizmet Yapacak”, (26 Haziran 1983). *Milliyet*.
- “Türkiye 8 Bölge Valiliğine Ayrıldı”, (05 Ekim 1983). *Milliyet*.
- “İhtilalin Adalet Bakanı Amil Artus’un Anıları- Hastalanmasaydım Bunları da Dağıtırdım”, (26 Mayıs 1987), *Milliyet*.
- “Ekrem Alican Anlatıyor 27 Mayıs İhtilalinin İç Yüzü- MBK On Bakanı Görevden Alıyor”, (30 Mayıs 1988). *Milliyet*.

Yazar Adı Olarak Kurum

Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, 28 Ekim 1980, *Resmi Gazete*.

Asker Kişiler Tarafından 22 - 23 Şubat 1962 Olayları Dolayısıyla veya Daha Evvel Bu Olaylara Esas Teşkil Edebilecek Mahiyette İşlenen Fiil ve Hareketler İçin Ceza Kovuşturulması Yapılmaması Hakkında Kanun, 18 Mayıs 1962, *Resmi Gazete*.

Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 4 Ekim 1983, *Resmi Gazete*.

Bölge Valiliği Hakkında 71 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Reddine Dair Kanun, 28 Temmuz 1984, *Resmi Gazete*.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Teşkilatı Kanunu, 19 Ağustos 1983, *Resmi Gazete*.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 20 Ağustos 1983, *Resmi Gazete*.

Devlet Memurlarının Yer Değiştirme Suretiyle Atanmalarına İlişkin Yönetmelik, 25 Haziran 1983, *Resmi Gazete*.

Devlet Planlama Teşkilatı. *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara.

Devrilen İktidar Zamanında Suç İşleyen Yüksek Dereceli Memurlar Hakkında Yapılacak Soruşturma Usulüne Mütedair Geçici Kanun, 11 Ağustos 1960, *Resmi Gazete*.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, 14 Mayıs 1981, *Resmi Gazete*.

Halkoyuna Sunulacak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 31 Mayıs 1961, *Resmi Gazete*.

İnkılâp Mahkemeleri Hakkında Kanun, 22 Ağustos 1960, *Resmi Gazete*.

Milli Birlik Komitesi Direktifi, 16 Eylül 1960, *Resmi Gazete*.

Milli Birlik Komitesinin Memleket Meseleleri Hakkında Temel Görüşleri, 16 Eylül 1960, *Resmi Gazete*.

Milli Güvenlik Konseyi (1981). *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Millî Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi, 12 Eylül 1980, *Resmi Gazete*.

Millî Güvenlik Konseyinin Dört Numaralı Bildirisi, 12 Eylül 1980, *Resmi Gazete*.

Millî Güvenlik Konseyinin Sekiz Numaralı Bildirisi, 12 Eylül 1980, *Resmi Gazete*.

Millî Güvenlik Konseyinin Dokuz Numaralı Bildirisi, 12 Eylül 1980, *Resmi Gazete*.

Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 11 Kasım 1983, *Resmi Gazete*.

Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu, 22 Temmuz 1965, *Resmi Gazete*.

Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine Açıklaması, 12 Eylül 1980 *Resmi Gazete*.

Millî Güvenlik Kurulu Kanunu, 19 Aralık 1962, *Resmi Gazete*.

Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun, 3 Haziran 1949, *Resmi Gazete*.

Savunma Sekreterlikleri Kurulmasına Dair Kanun, 28 Ekim 1960, *Resmi Gazete*.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (2010). *50. Yıl Dönümünde 27 Mayıs'ı Hatırlatmak*, Ankara.

- Süresi Sona Eren Toplu İş Sözleşmelerinin Sosyal Zorunluluk Hallerinde Yeniden Yürürlüğe Konulması Hakkında Kanun, 27 Aralık 1980, *Resmi Gazete*.
- T. C. Anayasasının 30, 57, 136, 138 ve 148 inci Maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve 2 Geçici Madde Eklenmesi Hakkında, 20 Mart 1973, *Resmi Gazete*.
- TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu (2006). “"Milli Egemenlik ve Siyaset" Sempozyumu”, *Milli Egemenlik Sempozyumları, 2004*, Ankara.
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1971). *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi. IIIncü Cilt, 6ncı kısım, 1. Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 09 Kasım 1982, *Resmi Gazete*.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Kanunu, 20 Temmuz 1961, *Resmi Gazete*.
- Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (1966). *Merkezî Hükümet Teşkilâtı Kuruluş ve Görevleri*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair Kanun, 28 Ekim 1960, *Resmi Gazete*.
- Yüksek Askerî Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 26 Temmuz 1972, *Resmi Gazete*.
- Tamimler, 02 Temmuz 1960, *Resmi Gazete*.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, 22 Eylül 1971, *Resmi Gazete*.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü, 28 Eylül 1980, *Resmi Gazete*.
- 42 Sayılı Kanun Gereğince Emekliye Ayrılan Subaylardan İsteklilerin Öğretmenliğe Alınması Hakkında Kanun, 14 Kasım 1960, *Resmi Gazete*.
- 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun, 16 Mayıs 1982, *Resmi Gazete*.
- 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun, 14 Haziran 1960, *Resmi Gazete*.
- 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Ek 2/8/1960 Tarih ve 42 Sayılı Kanuna Geçici Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun, 17 Kasım 1960, *Resmi Gazete*.

7126 Sayılı Sivil Savunma Kanununun Bâzı Maddelerini Tadil Eden 85 Sayılı Kanunun Bâzı Maddelerinin Değiştirilmesi, Kaldırılması ve Mezkûr Kanuna Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun, 27 Ekim 1960, *Resmi Gazete*.

13.5.1981 Tarih ve 2461 Sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, 04 Haziran 1983, *Resmi Gazete*.

Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Cilt 2, TBMM 2012.

Yükseköğretim Kanunu, 6 Kasım 1981, *Resmi Gazete*.

Siteden Alıntı

Bülent Ecevit (1960)

<http://ecevityazilari.org/items/show/1272> (16.03.2018).

Cemil Koçak (2010)

<https://www.yenisafak.com/roportaj/orduda-ilk-cunta-1946da-kuruldu-245618>
(05.02.2018).

_____ (2012)

http://www.star.com.tr/yazar/Donum_noktasi_olamayan_eylem_15_16_Haziran_isciyazi-610573/ (27.07.2018).

_____ (2013)

<http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-inkilap-mahkemeleri-nicin-faaliyete-gecmedi-yazi-757011/> (05.02.2018).

_____ (2014)

<http://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-universite-tasfiyesi-147ler-yazi-889666/>
(17.07.2017).

<http://www.star.com.tr/yazar/basarisiz-bir-darbe-girisimi-22-subat-1962de-ne-oldu-yazi-846833/> (20.02.2018).

<http://www.star.com.tr/yazar/son-sikiyonetim-bildirisinin-ardindan-yazi-872084/>
(14.03.2018).

<http://www.star.com.tr/yazar/peki-ya-9-martcilar-kazansaydi-yazi-853262/>
(14.07.2018).

_____ (2015)

<http://www.star.com.tr/yazar/9-mart-olmedi-kalbimizde-yasiyor-yazi-1007467/>
(20.09.2017).

<http://www.star.com.tr/yazar/44-yil-oncesinden-tanidik-sesler-12-martin-sifreleri-yazi-1009641/> (14.03.2018).

_____ (2016)

<http://www.star.com.tr/yazar/sosyalistlerin-hatirlamak-istemedigi-tarih-yazi-1093555/>
(20.09.2017).

<http://www.star.com.tr/yazar/basarisiz-bir-ihtilal-daha-var-yazi-1091963/> (20.02.2018).

Hasan Celal Güzel (2007)

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/hasan-celal-guzel/evrenin-bolge-valiligi-talebi-neydi-807810/> (28.06.2018).

Hasan Cemal (2008)

<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/darbecilikten--cuntaciliktan-demokrasi-kahramanligina----509167/> (16.09.2017).

Kemal Gözler

<http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm> (19.07.2017).

Köksal Toptan

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=24&p_sici_l=3822 (18 Nisan 2018).

Metin Toker (1996)

<http://www.milliyet.com.tr/1996/12/29/yazar/toker.html>

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (02 Mayıs 2018).

Millî İstihbarat Teşkilâtı

https://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_F.html (04 Mayıs 2018).

M. Şükrü Hanioglu (2015)

<http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2015/05/24/modernlesme-demokrasi-hiyerarsisi-anlamli-mi> (19.10.2017).

Namık Koçak (2000)

<http://www.milliyet.com.tr/2000/05/21/yasam/yas03.html> (12.07.2018).

Serap Yazıcı (2010)

http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Yargisal_Dugum_Turkiyede_Anayasal_Reforma_Iliski_n_Degerlendirme_Ve_Oneriler.pdf (24 Mayıs 2018).

Stratejik Düşünce Enstitüsü (2010)

<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-RAPOR%2027%20MAY%C4%B1s-yeni-t.pdf>
(11 Şubat 2018).

Cumhuriyet Senatosu

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t01/c004/cs_01004061ss0059.pdf (19.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c005/mm_01005082ss0145.pdf (19.02.2018).

TBMM

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (05.07.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300042.pdf (06.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300114.pdf (06.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601773.pdf (06.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300115.pdf (11.01.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300045.pdf (05.02.2018)

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300062.pdf (06.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300108.pdf (06.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc045/kanuntbmmc045/kanuntbmmc04500050.pdf (19.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc054/kanuntbmmc054/kanuntbmmc05401488.pdf (20.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601699.pdf (20.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc055/kanuntbmmc055/kanuntbmmc05501612.pdf (21.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300001.pdf (15.03.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300126.pdf (16.03.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300127.pdf (16.03.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc031/kanunbmmc031/kanunbmmc03105398.pdf (16.03.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300125.pdf (16.03.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc046/kanunbmmc046/kanunbmmc04600129.pdf (02.05.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300107.pdf (14.05.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602835.pdf (21.06.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602945.pdf (21.06.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc067/kanunbmmc067/kanunbmmc06703036.pdf (28.06.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc065/kanunmgkc065/kanunmgkc06502670.pdf (03.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc048/kanunbmmc048/kanunbmmc04800644.pdf (06.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/13.06.2012/Hasan%20Celal%20Guzel-13.6.2012.pdf (13.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 12 Eylül 1980 Alt Komisyonu, Hasan Celal Güzel Görüşmesi, (19.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/20.06.2012/Mehmet%20Kadri%20Kaplan-20.06.2012.pdf (20.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Mehmet Kadri Kaplan görüşmesi. (10.05.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/27_may%C4%B1s_alt_komisyonu/13.06.2012/%C5%9Eefik%20Soyuy%C3%BCce-13.06.2012.pdf (13.06.2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıraların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, Şefik Soyuyüce görüşmesi. (10.05.2018).

T.C. Adalet Bakanlığı

<http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>

T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.205.pdf> (22.07.2017).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf> (15.05.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf> (20.06.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2879.pdf> (20.06.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2443.pdf> (20.06.2018).

T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü

<https://www.egm.gov.tr/Sayfalar/1908-1918Donemi.aspx>

Türkiye Cumhuriyeti Yargıtay Başkanlığı

<https://www.yargitay.gov.tr/tarihce> (12.07.2018).

Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

Tutanaklar

Meclis-i Âyan Zabıt Cerideleri

d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi*, C. 1, 1 Teşrinisani 1325/ 1 Mayıs 1326, i: 744-757, (TBMM).

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.1, 1 Teşrinisani 1325/ 13 Kanunîsâni 1325, i: 192:193, (TBMM, 1985).

d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.1, 1 Teşrinisani 1325/ 13 Kanunîsâni 1325, i: 216-221, (TBMM, 1985).

d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.1, 1 Teşrinisani 1325/ 13 Kanunîsâni 1325, i: 126-140, (TBMM, 1985).

d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.2, 16 Kânunusâni 1325/25 Şubat 1325, i: 151-153, (TBMM, 1985).

d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.3, 24 Şubat 1325/27 Mart 1326, i: 454-483, (TBMM, ty).

d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.3, 24 Şubat 1325/27 Mart 1326, i: 558-629, (TBMM, ty).

- d: 1, i.s: 1, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.4, 16 Mayıs 1325/11 Haziran 1325, i: 20-46, (TBMM, ty).
- d: 1, i.s: 1, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.4, 16 Mayıs 1325/11 Haziran 1325, i: 303-316, (TBMM, ty).
- d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.4, 29 Mart 1326/24 Nisan 1326, i: 105:115, (TBMM, 1986).
- d: 1, i.s: 1, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C.5, 13 Haziran 1325/16 Temmuz 1325, i: 283-287, (TBMM, ty).
- d: 1, i.s: 1, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C. 5, 13 Haziran 1325/16 Temmuz 1325, i: 420-436, (TBMM, ty).
- d: 1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C. 5, 26 Nisan 1326/ 22 Mayıs 1326, i: 91/96, (TBMM, 1986).
- d:1, i.s: 1, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C. 6, 18 Temmuz 1325/ 8 Ağustos 1325, i: 430/431, (TBMM, 1985).
- d:1, i.s: 2, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Yıllık Fihristi*, C.1-6, 1 Teşrin-i sani 1325-15 Haziran 1326, (TBMM, 1985).

Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

- d: 1, i.s: 1, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Cilt 1, 15 Ocak 1962, i: 685/722, (TBMM 1962).
- d: 1, i.s: 1, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Cilt 5, 11 Mayıs 1962, i: 283/315, (TBMM 1962).
- d: 3, i.s: 2, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Cilt 17, 27 Ağustos 1971, i: 200/307, (TBMM, 1971).
- d: 3, i.s: 2, *Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Cilt 17, 29 Ağustos 1971, i: 462/547, (TBMM 1971).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

- i: 86, *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt 28, 25 Mayıs 1965, i: 5/81, (TBMM 1965).

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı

- b: 29, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt 2, 27 Ekim 1960, i: 1/24, (TBMM 1961).
- b: 85, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt 6, 14 Mayıs 1961, i: 2/23, (TBMM 1961).
- b: 87, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt 6, 17 Mayıs 1961, i: 2/24, (TBMM 1961).

b: 26, *Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, Cilt 2, 21 Ekim 1960, i: 10/21, (TBMM 1961).

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

b: 70, *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 5, 20 Mayıs 1961, o: 4, i: 437/510, (TBMM 1961).

b: 73, *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 6, 24 Mayıs 1961, o: 1, i: 1/8, (TBMM 1961).

ÖZ GEÇMİŞ**KİMLİK BİLGİLERİ**

Adı Soyadı : **Osman TEKELİOĞLU**
Doğum Yeri : **Tavas**
Doğum Tarihi : **14.05.1989**
E-posta : **tekelioglu_osman@hotmail.com**

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : **Tavas Lisesi**
Lisans : **Pamukkale Üniversitesi**
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Yabancı Dil ve Düzeyi: **İngilizce (YÖKDİL-56)**

